

การพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง
เพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

Development model of fishery resources management for self-reliance of
local fishery on Sa-rai Islands, Satun Province

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชัยรัตน์ จุสปาโล และคณะ

สำนักงานประสานงาน ชุดโครงการ “การวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ 4 จังหวัด
ภาคใต้ตอนกลาง”

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

การพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง
เพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

Development model of fishery resources management for self-reliance of local fishery
on Sa-rai Islands, Satun Province

คณะผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชัยรัตน์ จุสปาโล
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุจิตราภรณ์ จุสปาโล
นายอดุลย์ แม่เราะ
นายวัชรินทร์ รัตนชู
นายอดุลย์ ชนะบัณฑิต

สังกัด

คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่
คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่
ผู้อำนวยการ ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล
นักวิชาการชำนาญการ สำนักงานประมงจังหวัดสตูล
ประธานอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อม ต.เกาะสาหร่าย

สำนักงานประสานงาน ชุดโครงการ “การวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ 4 จังหวัดภาคใต้
ตอนกลาง” สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

การวิจัย เรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และเพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล โดยใช้วิธีการศึกษาจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่มย่อยกับแกนนำชุมชน การประชุมระดมความคิดเห็นจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง องค์การบริหารส่วนตำบล และประชาชนในท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการพัฒนาด้านแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ผลการศึกษาได้ดังนี้

ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

ชุมชนชาวประมงของตำบลเกาะสาหร่าย อำเภอเมือง จังหวัดสตูล ดำรงชีวิตอยู่กับแหล่งทรัพยากรชายฝั่ง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก พบว่าสาเหตุหลักที่ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยถอยลงทุกปี เกิดจากชาวประมงทั้งภายในและภายนอกชุมชน ที่ทำประมงโดยอวนรุน อวนลาก และจากเรือประมงพาณิชย์ที่ได้ทำลายทรัพยากรไปมาก

การประเมินการจัดการทรัพยากรชายฝั่งประมง ชุมชนทั้งหมดของ ต.เกาะสาหร่าย พบว่ายังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่ได้กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟูอย่างเป็นระบบ ใช้เพียงการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เกิดขึ้น พบว่าบางชุมชนทำกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำร่วมกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้งยังไม่มีติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

การประเมินการพึ่งพาตนเอง ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่ายโดยส่วนใหญ่แล้วเป็นเครือญาติ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล บางหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มและมีความสามารถแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเองระดับหนึ่ง โดยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก และส่วนหนึ่งเกิดความตั้งใจของแกนนำที่ต้องการเห็นทรัพยากรประมงชายฝั่งกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง บางหมู่บ้านมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการเป็นผู้ที่สามารถผลักดัน กระตุ้น และสร้างความร่วมมือกับคนในหมู่บ้านเพื่อทำให้การทำงาน

บรรลุปเป้าหมายร่วมกัน และเป็นผู้ที่ไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล มีแนวคิดเชิงพัฒนาในหลายมิติที่เชื่อมโยง และที่สำคัญเป็นคนที่เปิดรับแนวคิด และความช่วยเหลือจากหน่วยงาน และสามารถประสานงานภายในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน รวมไปถึงสามารถประสานงานกับหน่วยงานราชการและองค์การภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี ส่วนใหญ่แต่ชุมชนของแต่ละหมู่บ้านไม่มีการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ ผู้นำในตำบลเกาะสาหร่ายส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อนำองค์ความรู้ และการบูรณาการองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ที่มาจากหน่วยงานภายนอก และหลายหมู่บ้าน คนส่วนใหญ่ของตำบลไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ คนรุ่นใหม่ยังไม่เห็นความสำคัญในเรื่องการมีส่วนร่วม และยังไม่มีความคิดที่จะเริ่มหรือสร้างกิจกรรมร่วมกันในหลายหมู่บ้าน

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น คนส่วนใหญ่มีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สิน และไม่ค่อยมีเงินเก็บหรือเงินออมมากนัก มีความรู้สึกว่ามีอาชีพประมงชายฝั่งเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน คนส่วนใหญ่ ต.เกาะสาหร่ายมีความรักสามัคคีไม่ทะเลาะเบาะแว้ง เนื่องจากชาวบ้านที่มีความผูกพันในลักษณะเครือญาติและนับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน ทำให้ไม่ค่อยมีเรื่องไม่ทะเลาะเบาะแว้ง และคนส่วนใหญ่มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล โดยส่วนใหญ่เกือบทุกหมู่บ้าน ยังไม่ได้มีความร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อขับเคลื่อนปัญหาของตำบล ตำบลเกาะสาหร่ายส่วนใหญ่ยังขาดแกนนำที่จะชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน ทำให้ไม่มีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน รวมถึงยังไม่มีใครมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านภายในตำบลร่วมกัน

ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

ด้านปรากฏการณ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง (สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ปู ปลา และกุ้ง)

ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจมีปริมาณลดลง มีการใช้เครื่องมือผิดกฎหมายในพื้นที่เกาะสาหร่ายยังมีการจับสัตว์น้ำวัยอ่อนหรือยังไม่ได้ขนาด

ด้านวิถีคิดและจิตสำนึก

ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ เนื่องจากทรัพยากรประมงชายฝั่งเป็นของสาธารณะ ชาวบ้านท้องถิ่นไม่เห็นทางแก้ปัญหา หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะองค์การบริหารตำบลที่อยู่ในพื้นที่และผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญมากนัก รวมถึงยังไม่มีนโยบายหรือให้สิทธิให้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ด้านโครงสร้างชุมชน

พบว่าหลายหมู่บ้านมีโครงสร้างชุมชนไม่เข้มแข็งอันเนื่องมาจากต่างคนต่างต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงครอบครัว หน่วยงานของรัฐบางหน่วยงานยังไม่เปิดช่องว่างให้ชาวบ้านร่วมจัดการ และยังไม่มียุทธศาสตร์และเป้าหมายที่ชัดเจนในเรื่องการดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง รวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังมีช่องว่าง

ด้านรูปแบบและลักษณะการจัดการ

พบว่าขาดองค์ความรู้ระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ขาดการวางแผนและการปฏิบัติตามแผนที่เป็นรูปธรรม ในเรื่องการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ไม่มีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบในทุกๆ ด้านพร้อมกัน การทำงานของหน่วยงานของภาครัฐบางหน่วยงานที่ประสานกันพบว่ายังมีน้อยและรวมถึงการไปดำเนินงานไม่ครอบคลุมทั่วทุกหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่าย

ด้านปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคมีผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

พบว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคมีผลต่อการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย ที่เป็นปัจจัยภายในชุมชนมี 3 ประเด็นดังนี้ 1) ปัจจัยระดับครอบครัว 2) ปัจจัยระดับชุมชน และ 3) ปัจจัยระดับกลุ่มและเครือข่าย การแก้ปัญหาให้ได้นั้น หลายฝ่ายต้องร่วมมือกัน แก้ออย่างเป็นระบบ ไม่ทำแบบแยกส่วน โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐต้องมีส่วนร่วมกับชาวบ้านให้มากขึ้น

ด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ในประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงสรุปเป็น 2 ด้านดังนี้ 1) ด้านตัวชาวบ้านเอง ชาวบ้านที่ไม่มีส่วนร่วม เพราะกลัวได้รับอันตรายจากผู้สูญเสียผลประโยชน์ ไม่เห็นหนทางว่าจะแก้ปัญหาได้ กลัวว่าตัวเองจะเสียผลประโยชน์ ไม่ได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร และไม่มีเวลาเพราะต้องหาเลี้ยงชีพ ส่วนชาวบ้านที่มีส่วนร่วม อยากเห็นทรัพยากรชายฝั่งสมบูรณ์และได้รับการฟื้นฟูให้ยั่งยืน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทำมาหากิน ตระหนักทรัพยากรถูกทำลาย และการเข้ามามีส่วนร่วมมาจากญาติหรือเพื่อนบ้านเป็นคนชักชวนและแนะนำให้มาเข้าร่วม และ 2) ด้านกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน เหตุผลของชาวบ้านที่ไม่มีส่วนร่วม รอดูผลงานกลุ่มว่าจะแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ ไม่ชอบการมาเข้าร่วมประชุม นั่งฟัง เพราะมองว่าเสียเวลา ไม่ได้เป็นสมาชิกองค์กร ไม่อยากเข้าร่วมงานไม่ชอบผู้นำกลุ่ม ในด้านนี้สำหรับชาวบ้านที่มีส่วนร่วม เพราะต้องการเห็นว่าการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จะทำให้แก้ไขปัญหาและดูแลรักษาทรัพยากรไว้ได้

จากประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหา จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและภาวะคุกคาม สามารถสังเคราะห์สรุปผลได้ดังนี้ **จุดแข็ง (Strengths)** ในตำบลเกาะสาหร่ายปัจจุบันยังมีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจเหลือให้อนุรักษ์หรือฟื้นฟู สภาพสังคมมีความเป็นปึกแผ่น อันเนื่องมาจากมีประเพณีวัฒนธรรม ที่เหมือนกัน แต่ละหมู่บ้านในตำบลมีความเป็นเครือญาติ ความมีน้ำใจของชาวประมงที่พึ่งพากัน ที่สำคัญคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้กิจกรรมทางศาสนาเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ได้ง่าย ชาวบ้านมีความเชี่ยวชาญในการทำประมงชายฝั่ง เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่ม โดยมีแกนนำที่มีความรู้ ความสามารถในการจัดทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรประมง

จุดอ่อน (Weaknesses) ภายในตำบลยังไม่มีต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สมบูรณ์แบบ เกือบทั้งตำบลการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีน้อย คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแนวคิด การจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน คนส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์ และการฟื้นฟูทรัพยากร เพราะต่างคนต่างใช้ทรัพยากรประมงเพื่อตนเองได้รับประโยชน์ให้ได้มากที่สุด ชาวบ้านหลายคนยังมีการลักลอบใช้เครื่องมือการทำประมงผิดกฎหมาย ประชาชนส่วนใหญ่ ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร และประชาชนยังขาดความรู้ ขาดการมีส่วนร่วม ขาดการรวมกลุ่มและการจัดการเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน และโครงสร้างพื้นฐานของ ตำบลเกาะสาหร่ายหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

โอกาส (Opportunities) ปัจจุบันมีหน่วยงานภายนอก ที่จะเข้าส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรม ด้านทรัพยากรประมง โดยหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหลักคือ สำนักงานประมงจังหวัดสตูล และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสตูล ซึ่งมีวิสัยทัศน์และแผนงานเพื่อสร้าง การมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน ชาวบ้านกล่าวว่าในเมื่อ ทรัพยากรประมงที่ประกอบไปด้วยสัตว์น้ำเศรษฐกิจเสื่อมโทรมและลดลงอย่างชัดเจน อันนี้เป็น โอกาสที่สำคัญของคนทั้งเกาะสาหร่าย ต้องรวมพลังกันคิดและหาแก้ปัญหานี้ร่วมกัน ประกอบกับ ยุทธศาสตร์จังหวัดสตูล ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานจังหวัด หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดสตูล ให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง และในอนาคตที่ชาวบ้านมองว่าเป็นโอกาส คือการ เปิดประมงคอกอาเซียน และการเคลื่อนย้ายคน และสินค้าต่าง ๆ ดังนั้นถ้าไม่เรียนรู้ที่ตั้งรับหรือ มองประโยชน์ อาจจะไม่รอดก็เป็นได้

ภาวะคุกคาม (Threats) ในการทำประมงชายฝั่งภาวะคุกคามที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สภาพของธรรมชาติเป็นอุปสรรคทำให้ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็น มรสุม พายุ คลื่นลม และฝน ปัจจุบันสินค้าต่างๆ ได้ปรับตัวสูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการทำประมงสูง

โดยเฉพาะ ราคาน้ำมัน ซึ่งเป็นต้นทุนหลักในการทำประมง และรวมไปถึงเครื่องมือการทำประมงต่าง ๆ เช่นอวนจมปู อวนลอยปลา แม้ว่าวันนี้การทำประมงอวนลากของเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่จะไม่ค่อยได้เข้าใกล้ชายฝั่งแต่ถือว่ายังไม่หมดไปเสียทีเดียว ดังนั้นการทำประมงพาณิชย์ในเขตหวงห้ามยังมีให้เห็นอยู่ในบางครั้ง ชาวบ้านที่ตำบลเกาะสาหร่ายขาดเรือตรวจการที่เข้ามาดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง อีกประเด็นที่เป็นภาวะคุกคามสุดท้าย คือ ตลาดสินค้าสัตว์น้ำอยู่ไกลจากแหล่งผลิต

แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

แนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ควรส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ ควรส่งเสริมและสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพ ควรให้องค์ความรู้ในเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล

ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล คณะผู้วิจัยได้นำแกนนำชุมชนตำบลเกาะสาหร่ายเดินทางศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เพื่อค้นหาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง พบว่าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เป็นหน่วยงานที่มีองค์ความรู้ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งได้ เช่น ทำให้ทราบว่าหน่วยงานนี้มีโครงสร้างการบริหารอย่างไร สามารถให้บริการที่เป็นประโยชน์กับประชาชนมีเรื่องอะไร ทำให้ทราบว่าศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล มีส่วนงานที่รับผิดชอบ ในเรื่องการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และในการเดินทางไปศึกษาดูงาน ได้รับองค์ความรู้เรื่องปูทำให้ได้รับความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับวงจรชีวิตปู การเพาะเลี้ยงปูทะเล การอนุบาลลูกปูในแต่ละระยะ นอกจากองค์ความรู้เรื่องปู ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล ความรู้เรื่องปลิงทะเล องค์ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงปลาการ์ตูน องค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงหอยหวาน และหากชาวบ้านต้องการมาอบรมเรื่องการเพาะพันธุ์สัตว์ชนิดต่างๆ ก็สามารถทำเรื่องขอมาฝึกอบรมเพิ่มได้

พัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

คณะผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับแกนนำชุมชน จากตำบลเกาะสาหร่าย เดินทางไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเองกับชุมชนบ้านบากันเคย

สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับความจากการถอดบทเรียนเป็นดังนี้ บ้านบากันเคย เป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เป็นหมู่บ้านติดขอบชายฝั่งทะเลอัน

ดามัน โดยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นอ่าว ที่นี้อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศทางทะเล ไม่ว่าจะเป็น ปาชายเลน แนวหญ้าทะเล แนวปะการัง ดอนหอย และดอนกั้ง

ชาวบ้านบ่กันเคยส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมงพื้นบ้าน และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการปกป้องน่านน้ำ การดูแลและจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่งเปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกงของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ด้วยเพราะความอุดมสมบูรณ์ และความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรชายฝั่งทะเลหน้าบ้านบ่กันเคย ที่ทำให้เกิดอาชีพการทำประมงในหลายรูปแบบ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งเป้าหมายของชาวประมงกลุ่มที่มีทุนใหญ่กว่า เข้ามาทำการประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายล้าง เช่น อวนรุน อวนลาก จนกลายเป็นประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่รุนแรง ที่ภาครัฐไม่สามารถใช้กฎหมายบังคับได้จริง ทำให้ชาวบ้านบ่กันเคยต้องรวมตัวเพื่อปกป้องดูแลทะเลหน้าบ้าน และแก้ปัญหาปากท้องด้วยตัวเอง โดยใช้กลยุทธ์ และวิธีการที่หลากหลาย ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ บางครั้งเจรจาแล้วไม่ได้ผล ก็ใช้วิธีการที่รุนแรงประเภทที่ต้องใช้อาวุธ บางครั้งประสานภาครัฐเพื่อเข้ามามีส่วนร่วม ได้ผลบ้างล้มเหลวบ้าง แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน นี่คือเหตุผลที่ชุมชนบ่กันเคยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการแก้ปัญหาและการพัฒนา โดยการค้นหาตัวตนและศักยภาพของพื้นที่เป็นเครื่องมือและเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนและประสานความร่วมมือในกระบวนการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่สำคัญที่รากฐานของชุมชนในวันนี้ คือ กิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และจิตสำนึกของชุมชนและเยาวชนที่ต่อเนื่อง ดังนั้น เพื่อให้เกิดความยั่งยืนจึงมีกระบวนการจัดทำแผนแม่บทองค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง เพื่อวางแผนการพัฒนา ปัจจุบันเป้าหมายของชุมชนบ้านบ่กันเคยมีชัดเจนมากขึ้นโดยมีกลุ่มที่จัดตั้งโดยชุมชน ประกอบด้วยกลุ่มบ่กันเคย เป็นแกนกลาง มีกลุ่มย่อยประกอบด้วย กลุ่มประมง กลุ่มยุวรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีหน่วยงานภายนอกที่เป็นพันธมิตรร่วมให้การช่วยเหลือชุมชนบ้านบ่กันเคยหลายหน่วยงาน ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีความสุข

หลังจากทราบศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทราบปัญหาและอุปสรรค ทราบจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และภาวะคุกคาม พร้อมกับได้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และได้ความรู้จากการเดินทางไปศึกษายังศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล และได้เข้าร่วมกิจกรรมถอดบทเรียนร่วมกันกับชุมชนบ่กันเคย เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้แกนนำจากตำบลเกาะสาหร่าย คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่าย เพื่อจะร่วมกับ

ผู้เกี่ยวข้องและบรรดาแกนนำกำหนดรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยอาศัยกรอบความรู้จากเรื่องระบบการจัดการประมงโดยชุมชนจากนักวิชาการทั้งในและต่างประเทศ เพื่อวางระบบการจัดการประมงโดยชุมชน ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับแนวคิดที่การจัดการประมงขนาดเล็กที่มุ่งเน้นไปในเรื่องการจัดการประมงร่วม

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเนื่องจากพื้นที่การพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่ายประกอบไปด้วยหลายหมู่บ้าน เพื่อนำร่องในการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนในพื้นที่เสนอให้มีการทดลองยกระดับในหมู่บ้านที่ 2 บ้านปากน้ำใหญ่ เพื่อเป็นชุมชนประมงต้นแบบในการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เป็นดังนี้

คณะผู้วิจัย หน่วยงานภาครัฐ แกนนำชุมชน และชาวบ้าน ได้ร่วมกิจกรรมกับชุมชนประมงต้นแบบ โดยการประสานความร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานประมงจังหวัดสตูล สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสตูล ศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรประมงชายฝั่ง และหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมและร่วมประชุมกับชุมชนประมงต้นแบบอย่างต่อเนื่องเน้นเพื่อร่วมคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหา และร่วมกันพัฒนา โดยมีรูปแบบการร่วมกิจกรรม ดังนี้ การจัดตั้งคณะทำงานร่วม การจัดตั้งกลุ่มในหมู่บ้านที่ 2 เพื่อทดลองยกระดับจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งแบบพึ่งพาตนเองแล้วค่อยเพิ่มเครือข่ายในหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อขยายผลการทำงานต่อไป จากกิจกรรมอนุรักษ์เดิมที่ชาวบ้านได้ดำเนินการมาส่วนหนึ่ง ในเวทีประชุมระดมความคิดเห็นเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองจากการที่คณะผู้วิจัยประชุมความคิดเห็น และได้ลงมือพัฒนาต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย สามารถสรุปผลการดำเนินงานดังนี้ มีการจัดทำแนวเขตอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ปูปลูกป่าชายเลน 4 ชั้น ประโยชน์และความสำคัญของป่าชายเลน ด้านการประมง ป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน โรงแรมปลา ศาลาหมึก เป็นกิจกรรมเชิงอนุรักษ์เพื่อเพิ่มผลผลิตทรัพยากรทางทะเลโดยการสร้างที่อยู่อาศัยของปลา และหมึก เพื่อให้เป็นหลบภัย และเป็นที่ยางไข่ เป็นการช่วยเพิ่มพูน สัตว์น้ำ บ้านปู (ธนาคารปู) โดยการสร้างกระชังรับฝากแม่ปูที่มีไข่นอกกระดอง รอให้แม่ปูก็จะปล่อยไข่ ไข่ของปูม้าจะฟักตัวเป็นลูกปู จากนั้นก็นำลูกปูที่ได้ปล่อยออกสู่ท้องทะเลต่อไป สหกรณ์หอยร่อยชนิด เนื่องจากหอยหลากหลายชนิดที่ชาวบ้านจับได้ซึ่งบางครั้งจะมีตัวเล็กๆ ติดมาด้วย นำไปปล่อยเลี้ยงในสหกรณ์หอยชนิด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เป็นที่ขยายพันธุ์ของหอยชนิดต่าง ๆ หลังจากนั้นพอลูกหอยโตเต็มที่จึงเก็บมาจำหน่ายเป็นรายได้ต่อไป และส่วนหนึ่งเป็นการ

อนุรักษ์สายพันธุ์หอยเฉพาะถิ่น ให้คงอยู่ไม่สูญหายไป การเลี้ยงปูม้าในน้ำ ปูม้าที่จะนำมาเลี้ยง ได้มาจากการจับมาจากทะเล เลือกเอาตัวที่เหมาะสมที่นำไปเลี้ยงเป็นปูม้าในน้ำ เพื่อเพิ่มมูลค่าต่อไป สถานที่ซ่อมเรือและอุปกรณ์ประมง ในพื้นที่ ตำบลเกาะสาหร่ายประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพ ประมงชายฝั่งขนาดเล็ก เครื่องมือในการทำมาหากินหลักคือเรือประมงขนาดเล็ก และเครื่องมือ ประมงชนิดต่างๆ จึงเกิดการรวมกลุ่มเพื่อซ่อมแซมตัวเรือ เครื่องยนต์เรือ และอุปกรณ์ประมง ให้คน ที่มีความสามารถด้านต่าง ๆ ได้ร่วมมือกันทำงาน พึ่งพาช่วยเหลือกัน ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบากันใหญ่ โดยมีพันธกิจเพื่อพัฒนาความคิด พัฒนาคน เพื่อความยั่งยืนของชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้ ชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการที่จะให้เป้าหมายเป็นจริงได้จะต้อง ประกอบด้วย สิ่ง เหล่านี้ 1) การสำนึกรักท้องถิ่น ด้วยจิตวิญญาณ ระบบคุณค่า และความภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด 2) การยึดหลักระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ในด้านการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรทรัพยากรประมงชายฝั่ง การจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นๆ 3) การเชื่อมโยงของทรัพยากรบุคคลในชุมชน เป็นบทบาทของ ผู้นำที่ต้องสร้างความเชื่อมโยงกับชุมชนและนำชุมชนเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกให้ได้ 4) การอนุรักษ์ การฟื้นฟูทุนทางทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน เพื่อก่อเกิดการตื่นตัวมากกว่าในอดีต ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืนเพื่อลูกหลาน 5) การจัดการกองทุน สาธารณะของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการซึ่งเป็นการจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิต

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อการบำเพ็ญประโยชน์ ชุมชนบ้านบากันใหญ่ ได้ จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้มีที่พักชุมชนเพื่อรองรับการเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน คณะผู้วิจัยเสนอให้ปรับกลยุทธ์เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative Tourism) มากขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในชุมชน พบการท่องเที่ยวแนวใหม่คือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ คาดว่าจะสร้าง ประโยชน์ให้ทั้งชุมชนและกลุ่มเยาวชนที่เดินทางมาท่องเที่ยว โดยกลุ่มเยาวชนจะได้มีโอกาสเรียนรู้ ถึงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไป และที่นอกเหนือไปกว่านั้น คือพวกเขาจะได้เรียนรู้ ว่าความรู้ของตนเองสามารถช่วยชุมชนได้ ส่วนชุมชนเองก็เกิดความรู้ที่สามารถถ่ายทอด ความรู้ของท้องถิ่น ที่สำคัญได้ผู้ช่วยงานในเรื่องการทำกิจกรรมอนุรักษ์ ทำให้เหนียวแน่นลงแต่ สร้างความภูมิใจได้มากขึ้นทั้งผู้ให้และผู้รับ คาดว่าการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อบำเพ็ญ ประโยชน์ จะช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติฟื้นฟูเร็วขึ้น กลุ่มออมทรัพย์ แกนนำ ชวนกันคิดที่จะจัดตั้ง กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และคาดว่าจะเกิดความ

มั่นคงในประเด็นเรื่องทุนของชุมชนต่อไปในอนาคต โดยกำหนด ระเบียบข้อตกลง กลุ่มออมทรัพย์ และได้กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อให้สมาชิกมีความรับผิดชอบร่วมกันโดยการพัฒนาตนเองในเรื่องของการใช้จ่าย และการเก็บสะสมพร้อมการบริหารจัดการเงินโดยตนเอง แพชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก คือ หนึ่ง ลดการเอาัดเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง สอง สร้างจิตสำนึกให้แก่สมาชิกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเล และสาม เป็นเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหาเพื่อเรียนรู้ร่วมกัน ธนาคารปลิง แนวคิดที่มาของธนาคารปลิง เนื่องมาจากปลิงทะเลเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีมูลค่าทางตลาดสูง จึงส่งผลให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรปลิงทะเลกันอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่ได้คำนึงถึงอนาคต ทำให้ปลิงบางสายพันธุ์ต้องสูญหายไปจากทะเลหน้าบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันและสร้างเป็นธนาคารปลิงเพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปลิงทะเลขึ้นมา โรงงานแปรรูปทรัพยากรสัตว์น้ำ ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายมีการทำประมงตามทรัพยากรสัตว์น้ำหลายชนิด แต่โดยส่วนใหญ่จับสัตว์น้ำมาได้แล้วจะนำไปขายทันที ควรพิจารณานำเอาสัตว์น้ำบางประเภทนำมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าและเพื่อจำหน่ายได้ในราคาขายที่สูงกว่าการนำไปขายทันทีที่จับได้

จากผลการวิจัยทั้งหมด ผู้วิจัยสรุปได้รูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล โดยนियามการจัดการรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เน้นไปที่การเรียนรู้ของชุมชน กล่าวคือคนในชุมชนเกาะสาหร่าย ต้องสร้างการมีส่วนร่วม จัดเวทีประชาคมเพื่อพูดคุยในประเด็นที่ต้องจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งร่วมกัน แต่อย่างไรในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ซึ่งเป็นทรัพยากรสาธารณะ แต่ละหมู่บ้านในตำบลเกาะสาหร่ายควรสร้างเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในทั้ง 6 หมู่บ้านถึงกระนั้นก็ยังไม่พอ เนื่องจากกิจกรรมบางอย่างต้องใช้ทรัพยากร งบประมาณ ดังนั้นแต่ละชุมชนต้องเป็นพันธมิตรกับผู้เกี่ยวข้องภายนอก เช่นหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบางหน่วยงานมีอำนาจและความรับผิดชอบตามกฎหมายหรือตามพันธกิจของแต่ละหน่วยงาน ในบางเรื่องบางประเด็นหน่วยงานราชการเองก็ไม่อยู่ในพื้นที่อยู่ตลอดเวลาจึงควรแบ่งอำนาจและความรับผิดชอบร่วมกันกับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายเพื่อที่จะดูทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และเพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล โดยใช้วิธีการศึกษาจากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่มย่อยกับแกนนำชุมชน การประชุมระดมความคิดเห็นจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง องค์การบริหารส่วนตำบล และประชาชนในท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการพัฒนาต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ผลการวิจัยพบว่าศักยภาพการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน การมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ในการแก้ปัญหามีน้อย ยังไม่มีการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นระบบ ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในแต่ละหมู่บ้านมีความพร้อมแตกต่างกัน

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรก็มีหลายประการ ด้านปรากฏการณ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจมีปริมาณลดลง มีการใช้เครื่องมือผิดกฎหมาย การจับสัตว์น้ำวัยอ่อนหรือยังไม่ได้ขนาด ด้านวิถีคิดและจิตสำนึกประชาชนส่วนใหญ่ขาดจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ หน่วยงานของรัฐและผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญในสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โครงสร้างชุมชนไม่เข้มแข็ง โครงสร้างเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านต้องเอาตัวรอด ด้านรูปแบบและลักษณะการจัดการ ขาดองค์ความรู้เรื่องระบบการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน

แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ควรส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่ง ควรส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ ควรส่งเสริมและสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพ และควรให้องค์ความรู้ในเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล

การพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน โดยใช้หลักการจัดการร่วม เน้นเรื่องการมีส่วนร่วมและการเรียนรู้ของชุมชน และพัฒนาหมู่บ้านต้นแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน

คำสำคัญ : การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง การพึ่งพาตนเอง และการเรียนรู้ของชุมชน

Abstract

The purposes of this study were to explore potential of self-reliance in managing coastal fisheries, to investigate problems and difficulties in managing coastal fisheries resources for being self-reliance, to seek to approach in supporting self-reliance ability for the coastal fisheries resources management, and to develop a model of coastal fisheries management, in particular; through self-reliance ability of the local fishermen in Koh Sarai, Muang Satun. The structured interview and group discussion were conducted with local residents, community leaders, and government agencies. Besides, community participation was also conducted to develop a coastal fisheries resources management model.

Results have shown that not only the potential of self-reliance, but also the participation and the learning of problem-solving among local fishermen were quite limited. Differences of potential of self-reliance seemed to be appeared in each village. Moreover, there was no systematic coastal fisheries resources management.

Regarding to problems and difficulties, phenomenon of coastal fisheries resources indicated that economic aquatic animal has been decreasing, illegal tools were used, and fish larvae was still collected. While people lacked of awareness of conservation of fish population. Besides, government and relevant agencies seemed to pay less attention on the importance of community rights in managing coastal resources. A weak of community structure as well as economic structure resulted in people's living. They had to save themselves in order to survive. Additionally, a lack of knowledge of fisheries resources management especially through the participation of community was found.

With regard to supporting approach of self-reliance ability, the participation in problem solving and career development should be encouraged. Furthermore, budget, technology, and knowledge of coastal resources restoration in particular should be provided for promoting occupation and career development among residents in the community.

Finally, the model of coastal fisheries resources management was proposed. This model focused on ability of self-reliance of local fishermen through fisheries co-

management. It also relied more on participation and learning of the community. Eventually, this model was used to develop a pilot community in managing coastal fisheries resources management which could lead local fishermen to be more self-reliant.

Key Words : Coastal fisheries management, Self-reliance, Learning community.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้องหลายท่าน คณะผู้วิจัยขอแสดงความขอบพระคุณและขอกล่าวอ้างได้ดังนี้

ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการด้านยุทธศาสตร์วิจัยเชิงพื้นที่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้ให้ความกรุณา และให้ข้อเสนอแนะ สำหรับโครงการวิจัยนี้ตั้งแต่พิจารณาโครงร่างการวิจัย ให้ข้อเสนอแนะเรื่องเครื่องมือวัดสำหรับการวิจัย กิจกรรมที่เหมาะสมกับกระบวนการวิจัย และข้อเสนอแนะในการเขียนผลการวิจัยเพื่อให้ผลงานมีความสมบูรณ์มากขึ้น

รองศาสตราจารย์ ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ ผู้ทรงคุณวุฒิประจำโครงการวิจัย ท่านได้ให้ความกรุณาแนะนำ ที่เป็นประโยชน์กับโครงการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งนำผลการวิจัยใช้ประโยชน์ในพื้นที่และการใช้ประโยชน์เชิงนโยบาย

ดร.เลิศชาย ศิริชัย ผู้ทรงคุณวุฒิประจำโครงการวิจัย ท่านได้ให้ความกรุณาแนะนำ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ และกรอบการวิจัย กิจกรรมที่เหมาะสมกับกระบวนการวิจัยในครั้งนี้

รศ.ดร.สมยศ พุ่มหว่า และ ดร.พรพิมล เชื้อดวงมุข ผู้ทรงคุณวุฒิประจำโครงการวิจัย ท่านได้ให้ความกรุณาแนะนำ เพื่อให้เกิดความชัดเจนในเรื่องความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ และกรอบการวิจัย กิจกรรมที่เหมาะสมกับกระบวนการวิจัย และข้อเสนอแนะในการเขียนผลการวิจัยเพื่อให้ผลงานมีความสมบูรณ์มากขึ้น

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยสำนักงานประสานงานชุดโครงการ “การวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ภาคใต้ตอนกลาง” ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ไชยวรรณ วัฒนจันทร์ ที่ให้ข้อเสนอแนะสำหรับโครงการวิจัย คุณจรเวช เหล่าจันทวงศ์ เจ้าหน้าที่บริหารโครงการวิจัย และคณะทำงานทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลือและความสะดวกในการปฏิบัติงานในครั้งนี้

คุณอดุลย์ แม่ระะ คุณวัชรินทร์ รัตนชู คุณอดุลย์ ชนะบัณฑิต นักวิจัยท้องถิ่น เจ้าหน้าที่สำนักงานประมงจังหวัดสตูล เจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย แกนนำชุมชนและชาวบ้านทั้ง 6 หมู่บ้าน ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย

ชัยรัตน์ จุสปาโล และคณะ

ธันวาคม 2556

สารบัญ

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อภาษาไทย	ญ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ฉ
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ฌ
สารบัญภาพ	ด
สารบัญตาราง	ธ
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	5
1.3 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
1.4 ขอบเขตการวิจัย	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
1.6 การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์	7
บทที่ 2 เอกสารและวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
2.1 การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง	8
2.2 สถานการณ์ด้านการใช้ประโยชน์การประมง	11
2.3 การทำประมงชายฝั่ง	12
2.4 ปัญหาของการทำประมงชายฝั่ง	16
2.5 แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน	17
2.6 การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง	21
2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	37
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	
3.1 คำถามการวิจัยข้อที่ 1. ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร	44

3.2 คำถามการวิจัยข้อที่ 2. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร	45
3.3 คำถามการวิจัยข้อที่ 3 แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร	45
3.4 คำถามการวิจัยข้อที่ 4 รูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้น ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร	46
3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา	47
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	49
4.2 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพาตนเอง ของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	114
4.3 แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	125
4.4 รูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการ พึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	148
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุปผลการวิจัย	208
5.2 ข้อเสนอแนะ	225
บรรณานุกรม	234
ภาคผนวก	240

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1	กรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง	10
ภาพที่ 2	กรอบการดำเนินงานในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน	20
ภาพที่ 3	กรอบความคิดการวิจัย	43
ภาพที่ 4	อาณาเขต ของตำบลเกาะสาหร่าย	50
ภาพที่ 5	ภาพถ่ายดาวเทียมตำบลเกาะสาหร่าย	51
ภาพที่ 6	ชื่อหมู่บ้านและเกาะสำคัญตำบลเกาะสาหร่าย	51
ภาพที่ 7	ลมประจำถิ่นพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย	52
ภาพที่ 8	ปรากฏการณ์ upwelling	54
ภาพที่ 9	รายชื่อหมู่บ้าน ตำบลเกาะสาหร่าย	54
ภาพที่ 10	ชนิดปูม้า	60
ภาพที่ 11	การเตรียมออกเรือไปวางอวนจับปูม้า	62
ภาพที่ 12	อวนจับปูม้าหลังจากกู้อวน	62
ภาพที่ 13	ลอบปู	63
ภาพที่ 14	เตรียมออกเรือไปวางหยของปูม้า	63
ภาพที่ 15	การเก็บหยของปูม้า	64
ภาพที่ 16	อวนลอยปลา	64
ภาพที่ 17	การสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชนหมู่ที่ 1 บ้านตันหยงอูมา	69
ภาพที่ 18	สนทนากลุ่มย่อยประชาชนหมู่ที่ 1 บ้านตันหยงอูมา	72
ภาพที่ 19	การสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชนหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่	73
ภาพที่ 20	การสนทนากลุ่มประชาชนหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่	75
ภาพที่ 21	โฮมสเตย์ชุมชนหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่	81
ภาพที่ 22	การเลี้ยงปูม้าในคอกหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่	84
ภาพที่ 23	ธนาคารปูไข่หมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่	85
ภาพที่ 24	ชุมชนประมงบ้านตันหยงกลิง	86
ภาพที่ 25	สัมภาษณ์เชิงลึกหมู่ที่ 3 บ้านตันหยงกลิง	87
ภาพที่ 26	แกนนำประมงเชิงอนุรักษ์หมู่ที่ 4 บ้านยะระไต้दनุ้ยกับผู้วิจัย	90
ภาพที่ 27	การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มย่อยหมู่ที่ 4 บ้านยะระไต้दनุ้ย	91
ภาพที่ 28	สภาพหมู่บ้านเกาะสาหร่าย	95

ภาพที่ 29	การสนทนากลุ่มย่อย หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย	97
ภาพที่ 30	การสัมภาษณ์เชิงลึก หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย	100
ภาพที่ 31	สภาพทั่วไปหมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะโละน้ำ	102
ภาพที่ 32	การสัมภาษณ์เชิงลึกหมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะโละน้ำ	103
ภาพที่ 33	ชาวบ้านหมู่ที่ 5 รวมตัวเป็นเครือข่ายการเฝ้าระวังทรัพยากรชายฝั่งทะเล	115
ภาพที่ 34	เรืออวนลาก	116
ภาพที่ 35	สนทนากลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก	123
ภาพที่ 36	หน่วยวิจัยย่อยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งเกาะเขาใหญ่	129
ภาพที่ 37	พ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ปลาทะเล ของหน่วยวิจัยย่อยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง เกาะเขาใหญ่	129
ภาพที่ 38	วงจรชีวิตปูม้า	130
ภาพที่ 39	แม่พันธุ์ปูไข่นอกกระดอง	131
ภาพที่ 40	แม่ปูม้าที่มีไข่สีเทาหรือเทาดำนำมาใส่ตะกร้าพลาสติก	132
ภาพที่ 41	ถังพักไข่ปูม้าที่มีสีเหลือง หรือสีส้ม	133
ภาพที่ 42	แสดงระยะต่างๆของตัวอ่อนปู	133
ภาพที่ 43	ลูกปูม้าวัยอ่อนระยะ Megalopa	134
ภาพที่ 44	การเลี้ยงปูม้าวัยอ่อนระยะ Young crab	135
ภาพที่ 45	ปลิงทะเลกาหมาด	138
ภาพที่ 46	คณะผู้วิจัยทดลองการแยกตัวปลิงกาหมาด	139
ภาพที่ 47	การแบ่งเซลล์ปลิงกาหมาด	139
ภาพที่ 48	ปลิงทะเลดำ	140
ภาพที่ 49	ปลิงขาว	141
ภาพที่ 50	การลงพื้นที่เพื่อประมวลความต้องการศึกษาดูงาน	149
ภาพที่ 51	การเตรียมความพร้อมการมาศึกษาดูงานบ้านบากันเคย	149
ภาพที่ 52	แผนที่บ้านบากันเคย	153
ภาพที่ 53	การขับเคลื่อนชุมชนบ้านบากันเคยผ่านโครงการธนาคารกิ้ง	162
ภาพที่ 54	กลุ่มและองค์กรในบ้านบากันเคย และพันธมิตรของชุมชน	163
ภาพที่ 55	โครงสร้างองค์กรกลุ่มบากันเคย	165

ภาพที่ 56	ต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของ ชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย	174
ภาพที่ 57	แผนที่แสดงโครงการหรือกิจกรรมของต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมง ชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย	175
ภาพที่ 58	แนวเขตอนุรักษ์	176
ภาพที่ 59	แปลงเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลนของชุมชนบ้านปากน้ำใหญ่	177
ภาพที่ 60	ลำพูล	178
ภาพที่ 61	ต้นเสม็ดขาว	179
ภาพที่ 62	ต้นโกงกางใบใหญ่	180
ภาพที่ 63	ต้นโกงกางใบเล็ก	182
ภาพที่ 64	การร่วมกิจกรรมโรงแรมปลา ศาลาหมึก	184
ภาพที่ 65	บ้านปู	185
ภาพที่ 66	การร่วมกิจกรรมสหกรณ์หอยร้อยชนิด	187
ภาพที่ 67	การเลี้ยงปูม้า	188
ภาพที่ 68	การซ่อมเครื่องยนต์เรือ	190
ภาพที่ 69	การซ่อมเรือประมง	191
ภาพที่ 70	การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และบำเพ็ญประโยชน์	194
ภาพที่ 71	นักท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และบำเพ็ญประโยชน์	195
ภาพที่ 72	นักท่องเที่ยวปลูกปะการัง	195
ภาพที่ 73	ลูกปลิงทะเล	199
ภาพที่ 74	ธนาคารปลิง	200
ภาพที่ 75	การตากแห้ง	203
ภาพที่ 76	การแปรรูปด้วยการทำเค็ม	204
ภาพที่ 77	ปลิงกาหมาดดองน้ำผึ้ง	205
ภาพที่ 78	ชาวบ้านช่วยเหลือโลมาที่เกยตื้น	206
ภาพที่ 79	บ่อพักพื้นเตาทะเล	206
ภาพที่ 80	การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง	224
ภาพที่ 81	ระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง	226

ภาพที่ 82	ความเข้มแข็งการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองเชิงพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย	229
-----------	---	-----

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1	พื้นที่ ประชากร และจำนวนครัวเรือนตำบลเกาะสาหร่าย	55
ตารางที่ 2	เครื่องมือประมงในเขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย	59
ตารางที่ 3	ขนาดปูม้าที่ชาวประมงจับได้จากการประมงในพื้นที่ต่างๆ	67
ตารางที่ 4	การประเมินทรัพยากรชายฝั่งประมง	105
ตารางที่ 5	การประเมินการพึ่งพาตนเอง	106
ตารางที่ 6	การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น	107
ตารางที่ 7	การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล	107
ตารางที่ 8	การวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง	113
ตารางที่ 9	ลำดับของระดับศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง	114
ตารางที่ 10	ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ต.เกาะสาหร่าย	117
ตารางที่ 11	เหตุผลที่ชาวบ้านเข้าและไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง	119
ตารางที่ 12	การวิเคราะห์ SWOT เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมงตำบลเกาะสาหร่าย	124

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

การทำประมงชายฝั่งของประเทศไทยได้มีการพัฒนามายาวนาน ชาวประมงได้ทำการประมงหลากหลายชนิด และใช้เครื่องมือประมงหลายประเภททำการประมง เช่น แห อวน โพงพาง อวนรุน เป็นต้น ซึ่งเครื่องมือประมงประเภทต่างๆ ได้พัฒนาให้สามารถจับสัตว์น้ำได้มากขึ้นเป็นลำดับจากการวิเคราะห์และประเมินกำลังการผลิตของสัตว์น้ำพบว่า สัตว์น้ำเกือบทุกชนิดที่จับได้นั้นเป็นการจับเกินกำลังการผลิตของธรรมชาติ ที่จะเอื้ออำนวยให้เกิดการทดแทนได้ทัน มีการทำประมงมากเกินไป การจับสัตว์น้ำที่ยังไม่โตเต็มวัยมาใช้ประโยชน์ การจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่และเลี้ยงตัวอ่อน นอกจากนั้นยังมีการเพิ่มประสิทธิภาพของเครื่องมือประมงเพื่อให้จับสัตว์น้ำให้ได้ปริมาณขึ้น เช่น การใช้แสงไฟล่อ การใช้อวนตาถี่ การทำประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น การใช้ระเบิด ยาเบื่อเมา กระแสไฟฟ้า รวมตลอดถึงการใช้เครื่องมือประมง อวนลาก อวนรุน ลักลอบทำการประมงในเขตพื้นที่ ที่หวงห้าม 3,000 เมตร มีผลโดยตรงต่อการทำลายพันธุ์สัตว์น้ำวัยอ่อน การลดปริมาณสัตว์น้ำ รวมทั้งมีส่วนสำคัญในการรบกวนและทำลายแหล่งที่อยู่อาศัย ขยายพันธุ์ และอนุบาลสัตว์น้ำส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำ เกิดปัญหาความขัดแย้งของชาวประมงที่ใช้เครื่องมือประมงต่างกัน (วิทยา อภรณ์, 2545) ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ฐานสำหรับการประมงอย่างต่อเนื่องตลอดมา และเกิดปัญหาคับข้องยากในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งประมงของไทย

การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของไทยในอดีตถูกดำเนินการโดยรัฐซึ่งเป็นผู้มีอำนาจหน้าที่ในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้มีความพยายามในการกำหนดทิศทางการดำเนินนโยบาย วางแผนและมาตรการในการจัดการทรัพยากรประมงมาโดยตลอด เป็นการจัดการเพื่อให้เกิดการทำประมงที่เหมาะสมกับศักยภาพการผลิตทรัพยากรประมง การคุ้มครอง และการป้องกันการทำลายทรัพยากรประมงและที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ได้การควบคุมจำนวนเรือประมง การกำหนดฤดูการวางไข่ และพื้นที่การทำประมง การกำหนดชนิดเครื่องมือประมง ขนาดตาอวนที่ห้ามการทำประมง และการฟื้นฟูทรัพยากรประมงที่เสื่อมโทรม แต่การดำเนินการไม่สามารถที่จะให้เกิดผลสำเร็จเท่าที่ควร ซึ่งมีสาเหตุมาจากรัฐ มีข้อจำกัดด้านบุคลากรงบประมาณ มีแนวทางหรือมาตรการการจัดการทรัพยากรประมงที่ไม่สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ และวิถีชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งมีพื้นที่ ที่แตกต่างกันในแต่ละจังหวัดของประเทศไทย

นอกจากนั้นการบริหารจัดการทรัพยากรประมงที่ผ่านมา รัฐจะดำเนินการโดยใช้ข้อมูลทางชีววิทยาของทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เกี่ยวข้องกับการทำประมงเป็นหลัก โดยไม่ได้คำนึงถึง

มิติทางสังคม และชุมชนชาวประมง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในระบบทรัพยากรประมงชายฝั่ง จึงทำให้ยังคงปรากฏสภาพปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงชายฝั่งและความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรประมงชายฝั่งอย่างต่อเนื่อง ความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งทำให้มีความพยายามพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน โดยการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และมีความรู้สึกเป็นเจ้าของทรัพยากรสัตว์น้ำซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่สอดคล้องกับนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยมีพื้นฐานมาจากหลักการและแนวคิดในเรื่องการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและเกิดประโยชน์แก่ชุมชนชาวประมงอย่างแท้จริง

พื้นที่จังหวัดภาคใต้มีชุมชนประมงกระจายอยู่ในเกือบทุกจังหวัด และส่วนใหญ่เป็นชาวประมงขนาดเล็ก แต่ปัญหาใหญ่ที่ชาวประมงเผชิญอยู่คือสัตว์น้ำเศรษฐกิจในทะเลกำลังร่อยหรอลงอันเนื่องจากเครื่องมือทำลายล้าง และการทำลายทรัพยากรประมงชายฝั่ง การบุกรุกป่าชายเลน ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้นำไปสู่การถดถอยทางเศรษฐกิจของชาวประมงพื้นบ้าน

จังหวัดสตูล นับเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีการทำประมงชายฝั่งอย่างกว้างขวาง ชุมชนส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลาม ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งและเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นหลัก ซึ่งในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมาชาวประมงชายฝั่งจับปลาได้น้อยลงมาก โดยมีสาเหตุสำคัญคือการที่มีเรือประมงพาณิชย์กวาดจับปลาได้เป็นจำนวนมาก ทำให้ชาวประมงชายฝั่งต้องสูญเสียแหล่งผลิตอาหารยังชีพ ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นแต่จับสัตว์น้ำได้น้อยลง ทำให้ฐานะยากจน จึงต้องปรับเปลี่ยนวิธีการทำประมงเท่าที่ปัจจัยต่างๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดจะเอื้ออำนวยให้ นอกจากนี้ชาวประมงบางส่วนที่ไม่สามารถปรับตัวหันไปประกอบอาชีพอื่นแทน หรือไปทำงานนอกพื้นที่ ทำให้ประสบปัญหาอื่นๆ เป็นลูกโซ่ตามมา เช่น ปัญหาหนี้สิน ปัญหาครอบครัว ปัญหายาเสพติด ปัญหาคุณภาพชีวิต ปัญหาสิ่งแวดล้อม และปัญหาการละทิ้งฐานไปขายแรงงานในประเทศมาเลเซีย ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต และการขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของชุมชน

ตำบลเกาะสาหร่ายมีเนื้อที่ 939,300 ไร่ หรือ เท่ากับ 1,502.88 ตารางกิโลเมตร โดยแยกเป็นพื้นที่น้ำ 763,625 ไร่ หรือเท่ากับ 1,221.80 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่บก 175,675 ไร่ หรือ เท่ากับ 218.08 ตารางกิโลเมตร (พื้นที่ทั้งหมดรวมทั้งอุทยานแห่งชาติตะรุเตา และเกาะอาดัง) มีอาณาเขตติดกับประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซียทางทะเล และติดต่อกับด้านมหาสมุทรอินเดีย (ฟาตีมะ เกนุ่ย, 2554) ฟาตีมะ เกนุ่ย กล่าวว่า ตำบลเกาะสาหร่ายประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านหรือประมงชายฝั่งขนาดเล็ก และทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ชาวประมงพื้นบ้านจับมาเพื่อขายส่วนใหญ่จะเป็น ปลา ปู ซึ่งชาวบ้านมักไปจับได้มากที่สุด แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่ ฟาตีมะ เกนุ่ย ค้นพบ คือ สัตว์น้ำลดลง เนื่องจากชาวบ้านจับปลาในฤดูวางไข่ ไม่ได้กำหนดควนหรือขนาดของเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำทำให้สัตว์น้ำลดลง เช่น

ปูมำ ทำให้มูลนิธิชัยพัฒนาเข้ามาแก้ปัญหาโดยให้คำแนะนำด้วยการจัดตั้งธนาคารปูไข่ให้กับชาวบ้านในชุมชน ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้คิด และร่วมกันตระหนัก ในเวลาต่อมาก็ได้รวมกลุ่มดูแลธนาคารปูไข่ และหามาตรการในการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ส่งเสริมสร้างจิตสำนึกการใช้เครื่องมือเพื่อการอนุรักษ์สัตว์น้ำ (ฟาตีมะ เกนุ่ย, 2554)

สืบเนื่องจากปัญหาวิกฤตของการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ที่ไม่เกิดความสุขในอนุรักษ์ กับการใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้ชาวประมงชายฝั่งตำบลเกาะสาหร่ายได้รับความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตประจำวัน และนับวันปัญหาดังกล่าวจะยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ หากไม่ได้รับการแก้ไขและแสวงหาแนวทางการแก้ไข ในการพัฒนาการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย โดยมีรากฐานแนวคิดจากความสำเร็จของระบบการจัดการทรัพยากรที่เป็นวิถีชีวิตของชุมชนที่เกิดจากการร่วมกันใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่นของชุมชน นำไปสู่การประสานเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนต่อการตัดสินใจ และปฏิบัติร่วมกันในการควบคุมและการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ตลอดจนการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงทำให้การดำเนินงานเป็นที่ยอมรับและเกิดความยินยอมในการปฏิบัติตามแนวทางและกฎระเบียบร่วมกันของชุมชน โดยการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชนที่เกิดขึ้น

สำหรับในระดับท้องถิ่นความสามารถในการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานที่สำคัญในสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเอง เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง โดยความสามารถพึ่งพาตนเอง ในทางทฤษฎี มี 5 ด้าน ได้แก่ ด้านเทคโนโลยี ด้านเศรษฐกิจ ด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้านจิตใจ ด้านสังคมวัฒนธรรม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2534) ความสามารถในการพึ่งตนเองแต่ละด้านต้องทำให้เกิดความสมดุล (Balance) และชุมชนเองการที่จะพึ่งตนเองได้ ชุมชนจะต้องมีความสามารถ (Ability) เรื่องนี้ชุมชนจะต้องมีความรู้ความสามารถในการจัดการในแต่ละด้าน เพื่อที่จะทำงานขับเคลื่อนในด้านต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จ และท้ายที่สุดต้องสร้างเครือข่าย (Network) โดยการสร้างกลุ่มหรือการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นในแต่ละด้าน และควรมีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อร่วมกันผลักดันให้เกิดการพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้แก่ ปู ปลา กุ้ง หอย เป็นต้น ที่จำเป็นต่อการทำประมงพื้นบ้าน ที่จะเชื่อมโยงไปสู่ด้านเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

จากสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ชาวบ้านชุมชนประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย ได้หันกลับมาศึกษาตนเอง เพื่อถามหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชน และได้หันไปให้ความสำคัญกับแนวทางการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน โดยยึดการพึ่งพาตนเอง เพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกัน

และกัน และการกำหนดทิศทางการพัฒนาได้ด้วยตนเองมากขึ้น จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ปรึกษาหารือกับชุมชนพบว่าคนในชุมชน มีความต้องการที่จะทำให้แนวคิดการพึ่งพาตนเอง และการมีส่วนร่วมในแต่ละภาคส่วนของชุมชนกลายเป็นมรรควิธีที่สำคัญ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543) ในการแสดงบทบาทความเป็นตัวตนของสมาชิกในชุมชน มีความต้องการที่จะรื้อฟื้นระบบคุณค่าและระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมที่อาศัยการช่วยเหลือการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ พึ่งพากันภายในชุมชน และมีความต้องการการพึ่งพาตนเองสู่ระดับการรวมกลุ่มเพื่อยกระดับความสามารถในการพึ่งพาตนเองให้สูงขึ้น

การที่ชุมชนสามารถยืนหยัดดำรงอยู่และพัฒนาไปได้ ท่ามกลางกระแสอันเชี่ยวกรากของโลกาภิวัตน์ที่โหมกระหน่ำเข้ามาอย่างรวดเร็วและรุนแรงต่อเนื่อง จนสามารถข้ามพ้นเขตปัญหาต่างๆ เป็นเรื่องที่น่าสนใจ เอาใจใส่ ขณะเดียวกันก็ได้เกิดข้อที่นาวิตกกังวลในเรื่องความยั่งยืนของความเป็นชุมชน ว่าจะพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน ข้ามพ้นยุคสมัยแห่งกาลเวลาได้หรือไม่อย่างไร หากไร้ผู้สืบทอด เนื่องจากสภาพทางสังคมและเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ได้ดึงดูดคนเข้าสู่กระแสหลักของการพัฒนาที่เน้นเงินเป็นหลัก ระบบการศึกษาก็สร้างคนเพื่อเข้าสู่ระบบทุนนิยม โดยห่างหายจากชุมชนออกไปทุกที คนรุ่นใหม่ของชุมชนจึงอยู่กับความเป็นชุมชนดั้งเดิมไม่ได้ ข้อวิตกกังวลต่อความยั่งยืนของความเป็นชุมชนจึงกลายเป็นปัญหาที่ทำทลายอย่างมาก (ชนินทร์ วะสีนนท์, 2555)

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เตรียมความพร้อมของชุมชน ดังนั้นงานวิจัยนี้ต้องการศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน เพื่อค้นหาปัญหาและอุปสรรค ร่วมกันระดมสมองจากคนภายในชุมชนตำบลเกาะสาหร่าย และระดมความรู้จาก นักวิชาการรวมถึงหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อนำไปพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้าน ใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล จากการที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่พบปะพูดคุยกับแกนนำชุมชน พบว่า ชุมชนมีความต้องการให้นักวิชาการและส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจากภายนอกชุมชนเข้ามาเป็นพี่เลี้ยง ยิ่งไปกว่านั้นที่สำคัญแกนนำต้องการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดความสามารถในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และมีความต้องการให้ลูกหลานหรือคนรุ่นใหม่เป็นผู้ขับเคลื่อนในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้าน ใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เพื่อให้ฐานทรัพยากรประมงชายฝั่งซึ่งเป็นทรัพยากรหลักที่จะหล่อเลี้ยง สร้างรายได้และอาชีพของคนในชุมชน จะนำไปสู่กระบวนการ การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
3. เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
4. เพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

1.3 นิยามศัพท์เฉพาะ

ชาวประมงชายฝั่ง หมายถึง ชาวประมงพื้นบ้านหรือชาวประมงขนาดเล็กที่ทำการประมงชายฝั่งทะเล ในเขตพื้นที่ ตำบลเกาะสาหร่าย โดยใช้เครื่องมือประมงที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อน และเลือกจับสัตว์น้ำเฉพาะอย่างเช่น ปู ปลา กุ้ง หอย โดยใช้อวนลอยปลา อวนลอยกุ้ง อวนจมปู และเครื่องมือประมงพื้นบ้านอื่น ๆ และใช้เรือขนาดเล็กออกจับสัตว์น้ำไม่ไกลจากชายฝั่ง

ศักยภาพการพึ่งพาตนเอง หมายถึง การเรียนรู้ของชุมชน ก่อให้เกิดความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นๆภายในตำบล

ทรัพยากรประมงชายฝั่ง หมายถึง ทรัพยากรสัตว์น้ำ ประกอบด้วย ปู กุ้ง ปลา และหอย และทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเช่น ป่าชายเลน เป็นต้น

การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง หมายถึง การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้มีทรัพยากรสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ที่มีความสำคัญ ได้แก่ ปู กุ้ง ปลา หอย ที่อาศัยอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเล ให้มีเพิ่มขึ้น หรือไม่ถูกทำลายจนเกินขอบเขต

การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง หมายถึง การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม ต่าง ๆ เพื่อจัดทำแผนงาน และการดำเนินงานในด้านที่เกี่ยวข้องการใช้ทรัพยากรชายฝั่ง และการอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง โดยการสร้างความร่วมมือภายในชุมชนและประสานงานกับหน่วยงานภายนอก

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษา ผู้วิจัยมุ่งศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเอง ปัญหาและอุปสรรค ค้นหา แนวทางการส่งเสริมศักยภาพ เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้น ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้าน ใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาคั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ซึ่งประกอบด้วย หมู่ที่ 1,2,3,4,5,6 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชุมชนทราบศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน ใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
2. ชุมชนทราบปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ว่าทรัพยากรประมงใดที่สามารถพึ่งพาตนเอง ทรัพยากรใดไม่สามารถพึ่งตนเองได้
3. ชุมชนได้แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง จากการศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน
4. ทำให้ชุมชนทราบแนวทางและเตรียมความพร้อมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อความสามารถ ในการพึ่งพาตนเองของชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต
5. ได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับต้นแบบและระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน สามารถนำองค์ความรู้ไปปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ต่อไป
6. ประโยชน์ที่สำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งก็คือ ด้วยตัวกระบวนการตลอดการวิจัย จะทำให้ชุมชนได้เรียนรู้องค์ความรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง จากนักวิชาการภายนอก และเกิดการแลกเปลี่ยนรู้กันเองภายในชุมชน

1.6 การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ชุมชนมีความรู้และสามารถบริหารจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เช่น ปู ปลา กุ้ง
2. ประชาชนในชุมชนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อน เรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง
3. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง สามารถนำงานวิจัยไปขยายผลในพื้นที่อื่นๆ ที่ลักษณะใกล้เคียงกัน เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาต่อไป
4. เผยแพร่ผลการศึกษาต่อสาธารณชน

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทบทวน เอกสารที่เกี่ยวข้อง กับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยเรื่อง การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง สถานการณ์ด้านการใช้ประโยชน์การประมง การทำประมงชายฝั่ง ปัญหาของการทำประมงชายฝั่ง การดำรงชีพอย่างยั่งยืน แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีรายละเอียดดังนี้

2.1 การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

พื้นที่ชายฝั่งทะเลของประเทศไทยอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ มีการใช้พื้นที่ชายฝั่งทะเลเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมาอย่างต่อเนื่อง เช่น การทำการประมง อุตสาหกรรม เกษตรกรรม การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการพัฒนาชุมชน ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่บริเวณชายฝั่ง มีการทำลายแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และแนวกันชนตามธรรมชาติ มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่มากขึ้นจนเกินขีดความสามารถในการรองรับของธรรมชาติ ทำให้ระบบนิเวศชายฝั่งทะเล ได้แก่ ป่าชายเลน ชายหาด แหล่งหญ้าทะเล แนวปะการัง และสัตว์ทะเล เลื่อมโทรมลง รวมทั้งการเกิดภัยพิบัติธรรมชาติ ปัญหาการกัดเซาะชายฝั่ง ส่งผลกระทบต่อความสมดุลทางระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรสิ่งมีชีวิตทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งได้ส่งผลเสียและคุกคามต่อสภาพแวดล้อมและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนตามชายฝั่งทะเล

ชายฝั่งทะเลด้านอันดามัน

ลักษณะของชายฝั่งทะเลอันดามัน โดยมีชายฝั่งทะเลอันดามันด้านตะวันตกของประเทศไทยเป็นเขตซึ่งติดต่อกับทะเลอันดามัน มีความยาวประมาณ 700 กิโลเมตร ประกอบด้วยพื้นที่ของจังหวัดต่างๆ ได้แก่ จังหวัดระนอง จังหวัดพังงา จังหวัดกระบี่ จังหวัดภูเก็ต จังหวัดตรัง และจังหวัดสตูล โดยไหล่ทวีป มีความกว้างออกจากชายฝั่งระนองประมาณ 108 กิโลเมตร และกว้างขึ้นอีกเมื่อไปทางตอนใต้ โดยมีความกว้างออกจากชายฝั่งจังหวัดสตูลประมาณ 130 กิโลเมตร (www.environet.com) ตลอดชายฝั่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีผลผลิตเบื้องต้นค่อนข้างสูง เพราะมีป่าชายเลนกระจายอยู่ทั่วไป คุณภาพน้ำทะเลจากจังหวัดระนองไปถึงจังหวัดภูเก็ตมีลักษณะเป็นแบบทะเลเปิด ได้รับอิทธิพลจากทะเลภายนอก ความเค็มจึงค่อนข้างสูงถึง 32-33 ส่วนใน 1,000 ส่วน ส่วนทางใต้จังหวัดภูเก็ตลงไปถึงจังหวัดสตูลคุณภาพน้ำเป็นลักษณะแบบชายฝั่ง เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากบนฝั่งมากกว่า ความเค็มอยู่ที่ 29-32 ส่วนใน 1,000 ส่วน (www.environet.com)

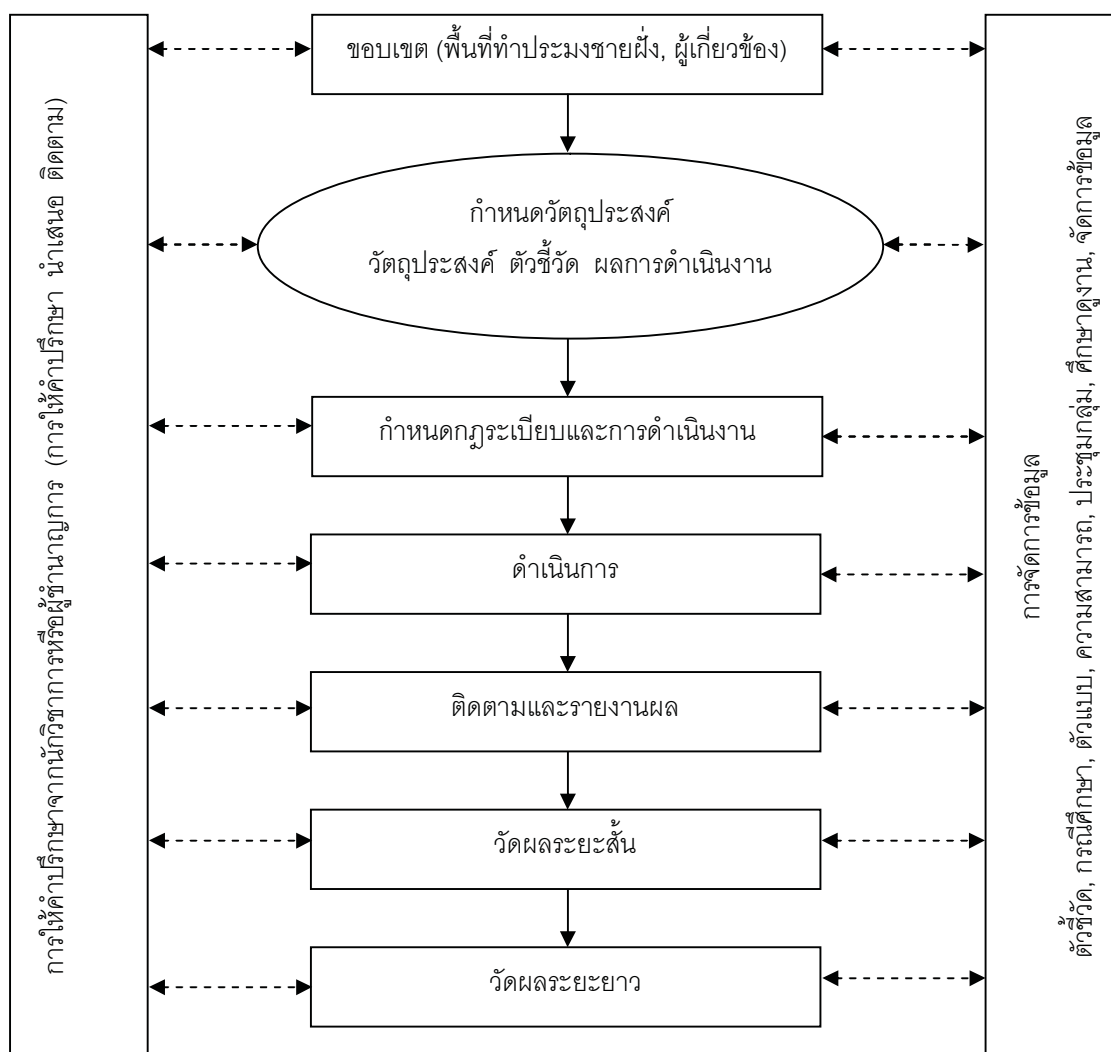
ฝั่งทะเลอันดามันได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม-ตุลาคม ซึ่งมีกำลังรุนแรงกว่าลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-เมษายน ทั้งยังได้รับอิทธิพลจากน้ำขึ้นน้ำลงแบบน้ำคู่ (Semi-diurnal) คือ มีน้ำขึ้นและน้ำลงสลับกันสองครั้งในรอบหนึ่งวัน และประกอบด้วยน้ำเกิด spring tide และน้ำตาย neap tide สลับกันทุก 14 วัน ในช่วงน้ำเกิดระดับน้ำขึ้นสูงสุดและลงต่ำสุดต่างกันอยู่ในช่วง 2.8-3 เมตร ส่วนช่วงที่น้ำตายระดับน้ำดังกล่าวจะต่างกันประมาณ 1 เมตร (สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง, 2539)

การจัดการชายฝั่งแบบบูรณาการ

การจัดการชายฝั่งแบบบูรณาการ (Integrated Coastal Zone Management : ICZM) หมายถึง กระบวนการ จัดการที่ทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรประมงชายฝั่งของกลุ่มผู้ใช้อยู่ในระดับที่เหมาะสมกับความจำเป็นในการเลี้ยงชีพและความคุ้มครองในการทำประมง โดยมีการแบ่งปันและจัดสรรการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชายฝั่ง (Coastal resources) อย่างเป็นธรรม และร่วมรับผิดชอบความเสียหายที่เกิดขึ้น ภายใต้ความสามารถในการรองรับได้ของระบบนิเวศชายฝั่ง (Carrying Capacity of Coastal Ecology) รวมทั้งเป็นกระบวนการจัดการที่รวมถึงการสงวน (Reservation) คุ้มครอง (Protection) และฟื้นฟู (Rehabilitation / Restoration) ระบบนิเวศชายฝั่ง ให้สามารถรักษาศักยภาพในการผลิตทรัพยากรประมงชายฝั่งได้ดั้งเดิมหรือพัฒนาศักยภาพให้สูงขึ้น (Berkes et al.,2001; Berkes,2004) ด้วยการนำองค์ความรู้ทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องมาวางแผนการจัดการและดำเนินงาน โดยการมีส่วนร่วมจากกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ ผู้มีหน้าที่จัดการชายฝั่งตามกฎหมาย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ด้วยความตระหนัก เข้าใจ และยอมรับ โดยเป็นการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่เหมาะสมกับสถานการณ์และบทบาทของแต่ละฝ่ายในแต่ละขั้นตอนของกระบวนการ รวมทั้งมีความสอดคล้องกับเงื่อนไขที่ดีกับทางชุมชน สังคม วัฒนธรรม ระบบเศรษฐกิจ โครงสร้างการปกครอง และนโยบายทางการเมือง (สุวลักษณ์ สาธุนันท์, 2554)

Andrew และ Evans (2009) นำเสนอ กรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพัฒนาชุมชนประมงพื้นที่ทำประมงชายฝั่งขนาดเล็กไว้ดังนี้ ในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ชุมชนจะต้องกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมง และการกำหนดว่าในชุมชนมีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้รวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ต่อมาต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู ต้องกำหนดระเบียบและแนวการดำเนินงานร่วมกัน มีการใช้ประโยชน์ในการทำประมงร่วมกัน มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู อีกทั้งควรร่วมกันติดตามดูทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ในแต่ละขั้นตอนชุมชนที่มีการใช้ทรัพยากรประมง

ชายฝั่ง ควรมีที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษาอาจจะเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ รวมทั้งในแต่ละขั้นตอนควรมีการจัดเก็บข้อมูลที่ได้ดำเนินการในทุกๆ ขั้นตอน ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ที่มา : Andrew and Evans. (2009). Approaches and Frameworks for Management and Research in Small-scale Fisheries in the Developing World. p. 11

2.2 สถานการณ์ด้านการใช้ประโยชน์การประมง

ประเทศไทยนับได้ว่าเป็นผู้นำในภาคการประมง โดยผลผลิตรวมของสัตว์น้ำในช่วงปี พ.ศ. 2539-2547 อยู่ในระดับ 4.1-6.3 ล้านตัน และอาชีพประมง นอกจากสร้างรายได้ในทาง เศรษฐกิจระดับประเทศแล้วยังก่อให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่องมากมาย เช่น อุตสาหกรรมต่อเรือ โรงงานแปรรูปต่าง ๆ โรงงานผลิตอาหารสัตว์ เป็นต้น แต่จากข้อมูลที่ผ่านมาพบว่า ผลผลิตจาก ประมงทะเลของไทยเริ่มลดน้อยลงเรื่อย ๆ โดยเฉพาะผลผลิตจากภายในน่านน้ำไทย จึงทำให้มี เรือประมงบางส่วนต้องออกไปทำการประมงในทะเลหลวงและในเขตน่านน้ำของประเทศเพื่อน บ้านในลักษณะการซื้อใบอนุญาต (Licensing) หรือการทำการประมงร่วม (Joint ventures) ผลผลิตจากการทำการประมงของเรือประมงไทยเป็นผลผลิตจากในน่านน้ำไทยประมาณร้อยละ 56 ส่วน ร้อยละ 44 เป็นผลผลิตจากการทำประมงนอกน่านน้ำ

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมงของไทย มีสาเหตุหลักมาจากการทำการประมง ทะเลในอดีตที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูง ซึ่งมีผลทำให้การพัฒนาการประมงทะเลเป็นไป อย่างรวดเร็ว จากการเพิ่มขึ้นทั้งจำนวนและประสิทธิภาพของเรือ เครื่องมือและวิธีการทำประมง จนทำให้เกิดการทำการประมงเกินไป (Over-Fishing) มีการนำทรัพยากรขึ้นมาใช้อย่างไม่คุ้มค่า ทำให้เกิดสภาวะทรัพยากรสัตว์น้ำลดน้อยลง เกิดการแย่งชิงทรัพยากรและลูกกล้าพื้นที่ ตลอดจน การทำลายเครื่องมือในการประกอบอาชีพของชาวประมงกลุ่มอื่น ทำให้เกิดความขัดแย้งกันมาก ขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรมให้ กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ดังเดิม และประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จึงมี ความสำคัญและจำเป็นต้องกำหนดกรอบแนวทางการดำเนินงาน หรือยุทธศาสตร์การบริหาร จัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งของประเทศ เพื่อใช้เป็นแผนหลักในการบริหารจัดการได้ อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

ความเชื่อมโยงกับนโยบายและแผนระดับชาติ เพื่อให้มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกับ กรอบและทิศทางของการพัฒนาประเทศ ในกระบวนการจัดทำยุทธศาสตร์การบริหารจัดการ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พ.ศ. 2555-2559 ได้นำนโยบายและแผนระดับชาติ ประกอบด้วย รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยปี พุทธศักราช 2550 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 ในมิติด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นโยบายรัฐบาลและแผนบริหารราชการ แผ่นดิน รวมทั้งนโยบายและแผน มาตรการต่างๆ ของภาครัฐอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทาง ทะเลและชายฝั่ง มาวิเคราะห์ประกอบกับปัจจัยสภาพแวดล้อมและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง เพื่อกำหนดเป็นยุทธศาสตร์และมาตรการในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่ง จะนำไปสู่การบูรณาการในกระบวนการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดและหลักการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง มียุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กำหนดเป็นกรอบทิศทางการจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ในระยะปานกลาง คือ 5 ปี (พ.ศ.2555-2559) ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) โดยมุ่งเน้นที่การแก้ไขและบรรเทาสภาพปัญหาในพื้นที่วิกฤติ ไปพร้อมกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ให้คืนสู่สมดุลของระบบนิเวศ

โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้เสียและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งการนำองค์ความรู้มาประกอบการตัดสินใจและดำเนินการ โดยมีวิสัยทัศน์ ดังนี้ ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้รับการจัดการเพื่อความสมบูรณ์และยั่งยืน และมีประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 คุ่มครอง อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 2 ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 3 ส่งเสริมการศึกษาวิจัย พัฒนาระบบฐานข้อมูล ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ และองค์ความรู้ เพื่อบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

การบริหารจัดการพื้นที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่องก็เป็นสิ่งที่จำเป็น ทั้งด้านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การใช้มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองพื้นที่ที่เหมาะสม การคุ้มครองและป้องกัน การกระทำผิดกฎหมายในบริเวณโครงการ นอกจากนั้นต้องมีการติดตามและประเมินผลและการวิจัยเพื่อสร้างนวัตกรรมใหม่ๆ

2.3 การทำประมงชายฝั่ง

สังคมชุมชนชายฝั่ง

เนื่องจากการทำประมงชายฝั่งนั้น ชุมชนชายฝั่งต้องพึ่งพาทรัพยากรประมงชายฝั่งสืบเนื่องมาจากการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งที่สร้างรายได้ให้กับทุกคนในครอบครัวทำให้บุตรหลานหรือสมาชิกในครัวเรือนไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปทำงานต่างจังหวัดหรือชุมชนอื่น และเมื่อทุกคนในชุมชนมีงานทำ ก็ส่งผลทำให้ปัญหาสังคมหรืออาชญากรรมในชุมชนลดน้อยลง

การทำประมงทะเลชายฝั่งเป็นส่วนสำคัญในด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เนื่องจากเป็นแหล่งผลิตอาหารโปรตีนที่สำคัญของชาวชนบทที่อยู่ห่างไกลความเจริญ และเป็นอาชีพของประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลของอ่าวไทยและทะเลอันดามันรวม 24 จังหวัด ชาวประมงทะเลชายฝั่งจึงเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของชาวประมงทะเล (ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2530) ดังจะเห็นได้จากเศรษฐกิจของสังคมชายฝั่งย่อมพึ่งพิงการทำประมงเป็นปัจจัยหลัก เช่น อาชีพการทำประมงชายฝั่งทะเลก่อให้เกิดอาชีพอื่นอีกหลายอาชีพ เช่น

การแปรรูปอาหารทะเล ค้าขายอาหารทะเล ทำร้านอาหาร รับจ้างขนส่งอาหารทะเลทำให้ชุมชนชายฝั่งทะเลมีเศรษฐกิจที่ดีและพึ่งพาตนเองได้ในระดับหนึ่ง

ชีวิตของชาวประมง

การทำประมงชายฝั่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวประมงเป็นอย่างมาก เพราะการทำประมงชายฝั่งนั้นเป็นการใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก เช่น ในการออกทำการประมงในแต่ละวันโดยเฉลี่ยการทำประมงพื้นบ้านจะใช้การลงแรงในครอบครัวประมาณ 2-3 คน เช่น พ่อซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้ขับเรือบุตรชายจะคอยเป็นผู้ช่วยในการปล่อยอวนหรือเบ็ดหลังจากเสร็จภารกิจที่ต้องทำในทะเลแล้วภรรยาจะเป็นผู้แบกปลา ปู หรือกุ้ง ที่ได้จากทะเลนำมาขายหรือไปบริโภคและเป็นการทำวันต่อวัน รายได้จากการขายปลาหรือของทะเลใช้เลี้ยงครอบครัวเป็นวันไป ชาวประมงชายฝั่งจึงไม่มีกำลังพอที่จะจ้างแรงงานภายนอกครอบครัวมา การประมงชายฝั่งในลักษณะนี้จึงมีความสำคัญต่อชาวประมงเป็นอย่างมาก เพราะโดยส่วนใหญ่ชุมชนชาวประมงเหล่านี้ทำการประมงเพื่อการเลี้ยงชีพหรือประมงเพื่อการยังชีพ ซึ่งจะแตกต่างจากการทำประมงในเชิงพาณิชย์ที่ทำเพื่อแสวงหากำไรเป็นปัจจัยหลัก จึงได้ทำทุกวิถีทางที่จะได้มาซึ่งกำไรและชาวประมงในเชิงพาณิชย์นี้แรงงานโดยส่วนใหญ่จะมาจากการจ้างแรงงานภายนอก มีใช้คนในครอบครัวชาวประมง เช่น ชาวแรงงานจากพม่า ลาว กัมพูชา

การทำประมงชายฝั่งจึงมีความสอดคล้องซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การใช้แรงงานและเป็นการประมงเพื่อการยังชีพซึ่งจะแตกต่างจากการประมงพาณิชย์ที่ทำการประมงเพื่อแสวงหากำไร เป็นเศรษฐกิจครอบครัวที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อประกันการบริโภค มีใช้เพื่อแสวงหากำไร ชุมชนชายฝั่งทะเลจึงเห็นความสำคัญของการทำประมงชายฝั่งมากกว่าที่จะประกอบอาชีพอื่น (กองเลขาการสหพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้, 2545)

ความหมายของการทำประมงชายฝั่ง

นักวิชาการด้านการประมง ได้ให้คำจำกัดความของคำว่าประมงชายฝั่งทะเลไว้หลายความหมาย ซึ่งขึ้นอยู่กับลักษณะของการทำประมงชายฝั่งในแต่ละประเภท เช่น เมอร์ดอด 2519 ได้ให้คำจำกัดความของการทำประมงทะเลพื้นบ้าน เป็นการประมงขนาดเล็กซึ่งใช้เครื่องมือประเภทต่างๆ แตกต่างจากประมงเชิงพาณิชย์ เป็นเครื่องมือจับสัตว์น้ำโดยเฉพาะ เช่น ใช้อวนตาห่างเพื่อจับปลาอินทรี และปลาจะละเม็ด ใช้อวนตาถี่เพื่อจับปลากะตัก และปลาหลังเขียว ได้จำแนกประมงพื้นบ้านชายฝั่งออกเป็น 2 พวกคือ เรืออวนลากขนาดเล็กกว่า 14 เมตร อวนลากคานถ่าง อวนลากปลากะตัก อวนติด อวนซุน เครื่องมือประจำที่ต่างๆ เช่น เบ็ด เบ็ดยาว ลอบ ฯลฯ (ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2530)

วีระวัฒน์ หงสกุล ได้ให้ความหมายของชาวประมงทะเลพื้นบ้านว่า เป็นชาวประมงที่อาศัยและทำการประมงด้วยเครื่องมือง่ายๆ แบบดั้งเดิม เช่น อวนติดตา อวนอบ เบ็ด อวนทับตลิ่ง

ลอบ ฯลฯ เรือก็ใช้เรือเล็กๆ และส่วนใหญ่ไม่มีเครื่องการทำประมงก็ทำอยู่โดยรอบหมู่บ้าน (ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2530)

หากพิจารณาคำจำกัดความหรือความหมายของการทำประมงทะเลพื้นบ้านจะพบว่า เมอร์คอต จะให้ความหมายของการทำประมงทะเลชายฝั่งไว้กว้างว่า วีระวัฒน์ หงสกุล เมื่อเปรียบเทียบในลักษณะของเครื่องมือในส่วนที่เป็นอวนลากคานถ่าง อวนลากขนาดเล็กกว่า 14 เมตร อวนซุนซึ่งเป็นเครื่องมือที่ฝ่าย สถิติการประมงกรมประมง ได้จัดไว้เป็นเครื่องมือประมงพาณิชย์ ดังนั้นหากมองภาพในส่วนนี้ ทำให้เห็นได้ว่าการประมงชายฝั่ง ตามความหมายของเมอร์คอต มีความหมายกว้างกว่าและทำให้เห็นภาพของชาวประมงชายฝั่งตามความหมายที่มีสภาพเศรษฐกิจที่ดีกว่าการทำประมงทะเลชายฝั่งตามความหมายของ วีระวัฒน์ หงสกุล ที่ใช้เครื่องมือจำพวก แห เบ็ด และลอบ แต่อย่างไรก็ตามเพื่อความสะดวกในการกำหนดนโยบายและเป้าหมายในการดำเนินงานศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (ศ.ป.ช) ได้ให้คำจำกัดความใหม่ของประมงชายฝั่งทะเลพื้นบ้านว่า “ผู้ประกอบการอาชีพประมงที่ใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลัก ใช้เรือยาวขนาดไม่เกิน 10 เมตร ขนาดเครื่องยนต์ไม่เกิน 30 แรงม้า ทำการประมงไม่ไกลจากชายฝั่งมากนักเฉลี่ยห่างจากฝั่งไม่เกิน 5 กิโลเมตร (ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, 2530)

คำจำกัดความนี้ทำให้มองเห็นภาพและขอบเขตของการประมงทะเลพื้นบ้านได้ชัดเจนและมีขอบเขตแคบเข้า โดยยึดถือแรงงานที่ใช้ทำการประมงต้องเป็นแรงงานในครอบครัว ใช้ขนาดของเรือ เครื่องยนต์ และประสิทธิภาพในการทำประมงเป็นตัวกำหนดว่าจะเป็นการประมงทะเลพื้นบ้าน หรือเป็นการประมงทะเลพาณิชย์

ผู้ประกอบการอาชีพประมงชายฝั่ง

ผู้ประกอบการอาชีพประมงชายฝั่ง คือ ผู้ที่ตั้งชุมชนอาศัยอยู่ชายฝั่งทะเลและมีความต้องการใช้ทรัพยากรในทะเลสำหรับการดำรงชีวิต เราจึงเรียกชุมชนดังกล่าวว่าชุมชนชาวประมง ชุมชนเหล่านี้อาศัยอยู่รอดด้วยความสมบูรณ์ของทะเล เพราะการเลือกที่จะตั้งชุมชนอยู่ริมฝั่งทะเลนั้นจุดหมายสำคัญอยู่ที่การประกอบอาชีพประมง (เจต พิมลจินดา, 2544) โดยจะตั้งหมู่บ้านตามสภาพภูมิประเทศที่เอื้ออำนวยต่อการดำรงชีวิต เช่น แถบริมขอบทะเลอ่าวไทย ตามเกาะชายฝั่งในมหาสมุทรอินเดีย แถบอ่าวภูเก็ตทะเลอันดามัน หมู่บ้านประมงชายฝั่งทะเลเกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพโดยตรง เพราะชาวประมงจะเลือกจับสัตว์น้ำที่เหมาะสมแล้วจึงตั้งบ้านเรือนอยู่แถบริมทะเลนั้น เพื่อสะดวกในการออกทะเลทุกวัน และสะดวกในการนำเรือเข้าออกเมื่อเวลาออกจับสัตว์น้ำ และนำขึ้นฝั่งเพื่อว่าไปจำหน่ายสินค้า หมู่บ้านจะขยายตัวไปตามความยาวของชายฝั่งทะเลการเลือกหมู่บ้านเหล่านี้มักจะพยายามหลบหลุมมรสุมโดยหาที่ตั้งที่เป็นอ่าว มีภูเขากำบังหรือมีหมู่ต้นไม้ใหญ่บังลม เช่น ดงมะพร้าว ดงแสม และป่าโกงกาง เพื่อทำหน้าที่เป็นแนวต้านลม จาก

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชาวประมงดังกล่าว จึงเป็นการย่ำว่าชาวประมงชายฝั่งได้อาศัยความสมบูรณ์ของทะเล เป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีวิตและการอยู่อาศัย โดยไม่ได้คำนึงว่ารูปลักษณะของบ้านเรือนจะมีลักษณะสวยงามหรือไม่อย่างไรเพียงแต่ให้อยู่ใกล้ทะเลและสะดวกในการทำประมงชายฝั่ง

วิธีการทำประมงชายฝั่ง

การทำประมงชายฝั่งเป็นการทำประมงโดยใช้เครื่องมือขนาดเล็กที่ได้รับอนุญาตให้ใช้และทำได้ วิธีการทำประมงชายฝั่ง อาจจะทำได้ 2 แบบ คือ

1. ทำโดยเครื่องมือประมงประเภทเคลื่อนที่ (Movable fishing gears) เป็นเครื่องมือประมงที่สามารถนำออกไปจับสัตว์น้ำยังแหล่งประมงได้และใช้เครื่องมือเคลื่อนที่ติดตามฝูงปลาได้ เช่น อวนลาก อวนล้อม เบ็ดตวัด และฉมวก เป็นต้น

2. เครื่องมือประมงประเภทประจำที่ (Stationary fishing gears) คือ เครื่องมือที่ติดตั้งอยู่กับที่ เพื่อรอให้ฝูงปลาหรือสัตว์น้ำเข้ามาติดขัง โป๊ะ โพงพาง ร้วไชมาน เป็นต้น และมีเครื่องมือบางประเภทมีลักษณะเป็นเครื่องมือประจำที่ชั่วคราว เช่น ลอบ อวนติดตา และเบ็ดราว เป็นต้น เพราะสามารถเคลื่อนย้ายไปติดตั้งตามแหล่งทำการประมงต่างๆ ได้ (สิทธิพันธ์ ศิริรัตนชัย, ม.ป.ป.) เรือประมงที่ใช้เป็นเรือประมงขนาดเล็ก ขนาดความยาว 8-10 เมตร ใช้เครื่องยนต์ 5-10 แรงม้า ออกทำการประมงไม่ไกลจากฝั่งมากนัก เพราะมีข้อจำกัดในทางเครื่องมือและเรือที่มีขนาดเล็ก หากออกไปทำการประมงนอกชายฝั่งทำให้เกิดอันตรายได้ (เจต พิมลจินดา, 2544)

เครื่องมือที่ใช้ในการทำประมงทะเลชายฝั่งที่ใช้ในหมู่บ้านประมงทะเลชายฝั่ง ฝ่ายสถิติการประมง กรมประมง หน่วยงานได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. ประเภทอวนลอย ประกอบด้วย อวนลอยปลากะเม็ด อวนลอยกุ้ง อวนลอยปู อวนลอยปลากะบอก อวนลอยปลาทุ อวนลอยปลากะพง อวนลอยปลากุเรว อวนลอยปลาออกแร อวนลอยปลาดาบลาว อวนลอยปลายทราย อวนลอยปลากด อวนลอยหมึก และอวนลอยปลาอื่นๆ (วิทยา อภรณ์, 2545)

2. ประเภทเครื่องมือเคลื่อนที่ ประกอบด้วย แหหมึกที่ใช้ไฟล่อ แหอื่นๆ ระวังรุน ซ้อนต่างๆ เรือผีหลอก อวนอื่นๆ และเครื่องมือเคลื่อนที่อื่นๆ (www.fisheries.go.th)

3. ประเภทเบ็ด ประกอบด้วย เบ็ดราว เบ็ดตก จะนะ (www.fisheries.go.th)

4. ประเภทเครื่องมือประจำที่ ประกอบด้วย ลอบหมึก ลอบปู ลอบปลา ไชมาน โพงพาง โปะระ ละมู และเครื่องมือประจำที่ต่างๆ (อนุตร กฤษณะพันธุ์, 2539)

พื้นที่การทำประมงชายฝั่ง

การทำประมงชายฝั่ง ชาวประมงจะทำการประมงไม่เกินรัศมี 5 กิโลเมตร ทั้งฝั่งอ่าวไทย และอ่าวอันดามันพื้นที่การทำประมงชายฝั่งส่วนใหญ่ ชาวประมงจะใช้พื้นที่ทั้งบนบกคือในส่วนของหาดและส่วนของฝั่งใช้ทำกิจกรรมหลังจากที่กลับมาจากทะเลแล้ว นำทรัพยากรที่ได้มาจัดการแยกเพื่อนำไปใช้หรือเป็นอาหารต่อไป ส่วนพื้นที่การทำประมงชายฝั่งทะเลอีกส่วนหนึ่งกิจกรรมอยู่ที่การทำในทะเลชายฝั่งออกไปประมาณไม่เกิน 5 กิโลเมตร จากฝั่งทะเลซึ่งสภาพทางภูมิศาสตร์ของชายฝั่งทะเลฝั่งอันดามันและฝั่งอ่าวไทย มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง จึงทำให้พื้นที่ในการทำประมงชายฝั่งทั้ง 2 ฝั่งนั้น ย่อมแตกต่างกันไปด้วย กล่าวคือ หากพิจารณาจากลักษณะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ของชายฝั่งทะเลทั้ง 2 ด้าน ไม่ว่าจะเป็นชายฝั่งอันดามัน หรือ ฝั่งอ่าวไทยซึ่งมีชุมชนชาวประมงชายฝั่งอาศัยอยู่ และมีการทำประมงกันเป็นส่วนใหญ่ จะเห็นความแตกต่างกัน ซึ่งพื้นที่ทำการประมงชายฝั่งของฝั่งอ่าวไทยจะมีพื้นที่ในการทำประมงชายฝั่งที่มากกว่าฝั่งอันดามัน เพราะชายฝั่งอ่าวไทยเป็นชายฝั่งที่มีน้ำตื้นจึงทำให้เขตน้ำลงต่ำสุดห่างจากฝั่งมากขึ้น ทำให้พื้นที่การทำประมงชายฝั่งยาวออกไป สู่ทะเลลึกได้มากขึ้นเพราะเส้นแบ่งการทำประมงระหว่างเรือประมงขนาดใหญ่และประมงชายฝั่งกลับยาวออกไปนับจากฝั่ง เพราะหากออกไปทำประมงในรัศมีที่ไกลกว่านี้อาจจะเกิดอันตรายกับเครื่องมือการทำประมงและต่อชาวประมงเอง เพราะเครื่องมือและเรือในการทำประมงชายฝั่งมีขนาดเล็ก หากมีคลื่นลมแรงจะเกิดอันตรายได้ (เจต พิมลจินดา, 2544)

2.4 ปัญหาของการทำประมงชายฝั่ง

การรุกรานพื้นที่การทำประมงโดยประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่

ประมงขนาดใหญ่จะทำการประมงอยู่ห่างจากฝั่งเพื่อจับสัตว์น้ำหน้าดิน แต่ต่อมาเมื่อทรัพยากรสัตว์น้ำหน้าดินเสื่อมโทรมลงอันเกิดจากการทำประมง แบบทำลายของประมงขนาดใหญ่จึงทำให้ประมงขนาดใหญ่รุกล้ำเข้ามาทำการประมงในบริเวณเขตหวงห้ามจากขอบน้ำชายฝั่ง 3 กิโลเมตร จับเอาสัตว์น้ำเศรษฐกิจไปใช้ประโยชน์จนทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำ และพื้นที่การทำประมงชายฝั่งลดลงประกอบกับการที่ประเทศเพื่อนบ้านประกาศเศรษฐกิจจำเพาะ (Exclusive Economic Zone) และบังคับใช้กฎหมายในเขตดังกล่าว ในช่วงทศวรรษที่ 1970 ส่งผลให้พื้นที่การทำประมงของไทยลดลงชาวประมงจำนวนมากถูกผลักดันให้กลับเข้ามาทำประมงในเขตน่านน้ำไทยโดยเฉพาะพื้นที่ชายฝั่ง (จุมพต สายสุนทร, 2525)

ชายฝั่งถูกทำลาย

เมื่อการประมงของไทยมีการพัฒนามากขึ้นโดยการใช้เครื่องมือประมงทันสมัย ใช้เรืออวนลาก เรืออวนรุน อวนล้อมจับปลา และเครื่องมืออื่นๆ ซึ่งสามารถกวาดจับปลาได้ที่ละมากๆ แต่การ

เก็บเกี่ยวทรัพยากรสัตว์น้ำด้วยวิธีการเหล่านี้เป็นการทำลายทรัพยากรที่มากเกินไปกว่าธรรมชาติจะผลิตขึ้นมาทดแทนให้ทัน และที่สำคัญก็คือ การประมงพาณิชย์ทันสมัยเหล่านี้ได้ใช้เครื่องมือทำการประมงใน “แนวปะการังธรรมชาติ” ที่บริเวณชายฝั่งซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย แหล่งหลบภัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำหลายชนิด และทำลายแหล่งปะการังธรรมชาติให้ลดไป ผลที่ตามมาก็คือ ปริมาณสัตว์น้ำลดลงเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการทำลายระบบนิเวศทางทะเลทำให้สภาพแวดล้อมทางทะเลนั้นเกิดความเสื่อมโทรม (วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์, 2539) การทำลายระบบนิเวศย่อมส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหารที่อยู่ในระบบนิเวศนั้นโดยทั้งถึงกันยกตัวอย่างเช่นแหล่งพืชทะเลซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของห่วงโซ่อาหารการใช้เครื่องมือประมงตามที่กล่าวมาเป็นการทำลายแหล่งพืชได้ทะเล เมื่อไม่มีพืชหรือหญ้าทะเลก็จะทำให้สัตว์ทะเลที่กินหญ้าทะเลตายลงเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้สัตว์อื่นตายลงด้วยเนื่องจากไม่มีอาหาร (ภาคภูมิ วิธานศิริวัฒน์, 2546)

ผลผลิตมีมูลค่าต่ำ

เนื่องจากการทำประมงชายฝั่งในปัจจุบันนี้ได้ทำการประมงแบบทำลายจึงทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำที่จับขึ้นมาได้มีจำนวนน้อยลงและไม่ได้ขนาดตามที่ตลาดต้องการ สาเหตุเกิดจากการที่ชาวประมงนิยมการจับปลาโดยหวังเพียงเพื่อให้ได้จำนวนมากๆ แต่ไม่ได้คำนึงถึงชนิดและขนาดของปลา เมื่อปฏิบัติอยู่เช่นนี้เป็นเวลานานจึงทำให้ชาวประมงจับสัตว์น้ำได้น้อยและไม่ได้ขนาดตามที่ตลาดต้องการจึงทำให้สินค้าประมงที่นำขึ้นมานั้นมีมูลค่าต่ำ

2.5 แนวคิดการดำรงชีพอย่างยั่งยืน

การดำรงชีพอย่างยั่งยืน หมายถึง การแสดงออกถึงศักยภาพในการต่อสู้หรือรับมือกับความตึงเครียดหรือผลกระทบที่เกิดขึ้น โดยดำรงประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ หรือ ความมั่นคงของระบบนิเวศ ทรัพยากรธรรมชาติ และความเสมอภาคในสังคม ซึ่งเป็นการใช้โอกาสการดำรงชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งโดยไม่รุกรานคนอีกกลุ่มหนึ่งทั้งในปัจจุบันหรืออนาคต หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงความสามารถของมนุษย์ที่จะมีชีวิตรอยู่และปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ปราศจากการสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

ระดับความยั่งยืนของวิถีการดำรงชีพใช้เกณฑ์พิจารณา คือ ความยืดหยุ่นได้เมื่อเกิดผลกระทบ ไม่ขึ้นกับการสนับสนุนจากภายนอก รักษาผลิตภาพของทรัพยากรไว้ได้นานไม่ทำลายวิถีการดำรงชีวิตผู้อื่น หรือสามารถประนีประนอมร่วมกันได้ ก่อให้เกิดความยั่งยืนของการใช้สภาพแวดล้อม ความยั่งยืนทางเศรษฐกิจของครัวเรือน สังคม และสถาบัน (<http://www.undp.org/si/>)

Allison และ Horemans (2006) กล่าวว่า แนวทางการดำรงชีพอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) มีวัตถุประสงค์ที่จะทำความเข้าใจ ระบบการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นการ

สนับสนุนโอกาสในการปรับปรุงเพื่อลดความยากจน การทำความเข้าใจการดำรงชีพอย่างยั่งยืน อาศัยแนวความคิดหลัก 6 ประการ ดังนี้

1) คนเป็นสำคัญ (People-centered) เริ่มจากการวิเคราะห์การดำรงชีวิตของกลุ่มเป้าหมายและวิธีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเวลาผ่านไป ผลกระทบจากการเปลี่ยนนโยบาย การจัดองค์กร ที่เกิดกับคน การถือครอง และมิติของความยากจน และทำงานเพื่อนำไปสู่เป้าหมาย เน้นความสำคัญของอิทธิพลด้านนโยบายและการจัดการสถาบันที่เกี่ยวข้องกับวาระของความยากจน ทำงานสนับสนุนคน เพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการดำรงชีวิต ซึ่งเชื่อว่าความยากจนจะลดลงหากการสนับสนุนจากภายนอกทำงานสอดคล้องกับแนวทางของวิธีการดำรงชีวิต สภาพแวดล้อมทางสังคม และความสามารถในการปรับใช้ (McConney and Charles, 2008).

2) องค์กรรวม (Holistic) ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันไม่แยกส่วนตามลักษณะภูมิศาสตร์ และกลุ่มสังคม สำนึกในอิทธิพลหลากหลายที่มีต่อมนุษย์ ค้นหาทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิพลเหล่านี้และผลกระทบที่เชื่อมโยงกับการดำเนินชีวิต สำนึกในหน้าที่ที่หลากหลาย ยอมรับวิถีที่หลากหลายของการดำรงชีวิต ค้นหาเพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่หลากหลายของการดำรงชีวิต

3) พลวัต (Dynamic) ค้นหาเพื่อทำความเข้าใจและเรียนรู้จากการเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะสามารถสนับสนุนผลทางบวก บรรเทาผลทางลบ ที่จะเกิดขึ้นจากผลกระทบภายนอก

4) สร้างบนความเข้มแข็ง (Building on strengths) หลักการสำคัญคือการเริ่มวิเคราะห์ความเข้มแข็ง มากกว่าความต้องการ

5) เชื่อมโยงมหภาคและจุลภาค (Macro-micro links) แนวทางการศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ต้องการที่จะเป็นจุดเชื่อมช่องว่างระหว่างระดับนโยบาย สถาบัน ถึงระดับชุมชนและรายบุคคล

6) ความยั่งยืน (Sustainability) เป็นการประเมินความยั่งยืนจาก 4 องค์ประกอบหลักคือ (1) สภาพแวดล้อม (2) เศรษฐกิจ (3) สังคม และ (4) และสถาบัน

การศึกษาการดำรงชีพอย่างยั่งยืนเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ขององค์ประกอบ 5 ประการที่จะนำไปสู่เป้าหมายในการดำรงชีพของกลุ่มเป้าหมายคือ

1. องค์ประกอบด้านบริบทของความอ่อนแอและไม่แน่นอน (vulnerability context)

เป็นภาวะที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบโดยตรงต่อทรัพย์สิน และผลลัพธ์จากวิถีการดำเนินชีวิต ได้แก่

ภาวะที่เกิดผลกระทบอย่างทันทีทันใดและรุนแรง (Shocks) ส่งผลเสียต่อการดำรงชีพ โดยเฉพาะในองค์ประกอบของทรัพย์สิน เช่น ภัยธรรมชาติ การขาดเงินใช้จ่าย ความขัดแย้งในสังคม ปัญหาสุขภาพมนุษย์ พิษ สัตว์ แนวโน้ม (Trends) ภาวะแนวโน้มของการเคลื่อนไหวของ

ปัจจัยต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพ เช่น แนวโน้มประชากร ทรัพยากร เศรษฐกิจ รัฐบาล นโยบาย และเทคโนโลยี

และการเปลี่ยนแปลงตามฤดูกาล (Seasonality) ได้แก่ วัฏจักรต่างๆ เช่น วัฏจักรราคาผลผลิต สุขภาพ โอกาสการจ้างงาน เป็นต้น

2. ทรัพย์สิน หรือ ต้นทุนในการดำรงชีพ (Livelihoods Assets)

เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญ หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นต้นทุนที่กลุ่มเป้าหมายนำมาใช้ ในกระบวนการดำรงชีพ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเกิดผลลัพธ์ มีผลต่อโอกาสการเลือกวิถี การดำรงชีพ ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากบริบทความอ่อนแอ และการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้าง และสถาบัน ได้แก่ ต้นทุนมนุษย์ (Human capital) หมายถึง ทักษะ ความรู้ ความสามารถด้าน แรงงาน คุณภาพแรงงาน ศักยภาพการเป็นผู้นำ และควมมีสุขภาพดี ตลอดจนมีคุณธรรม จริยธรรม บนพื้นฐานคุณค่าศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ต้นทุนธรรมชาติ (Natural capital) หมายถึง พื้นที่ทำกิน การชลประทาน ทรัพยากร ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ความหลากหลายทาง ชีวภาพ ต้นทุนการเงิน (Financial capital) หมายถึง เงินสะสมที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และ เงินไหลเวียน ทั้งที่เป็นเงินเดือน หรือกองทุนในชุมชน ตลอดจนเครื่องมือทำกิน บ้าน เป็นต้น ต้นทุนกายภาพ (Physical capital) หมายถึง สิ่งอำนวยความสะดวก และวัสดุที่ใช้ในการผลิต ตลอดจนถนน ไฟฟ้า ประปา และสาธารณูปโภคต่างๆ และต้นทุนสังคม (Social capital) หมายถึง กลุ่ม เครือข่าย ประชาสังคมที่สนับสนุน การเป็นสมาชิกกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ หน้าที่ในสังคม และภาวะการเป็นผู้นำ

3. โครงสร้างและกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transforming structures and processes)

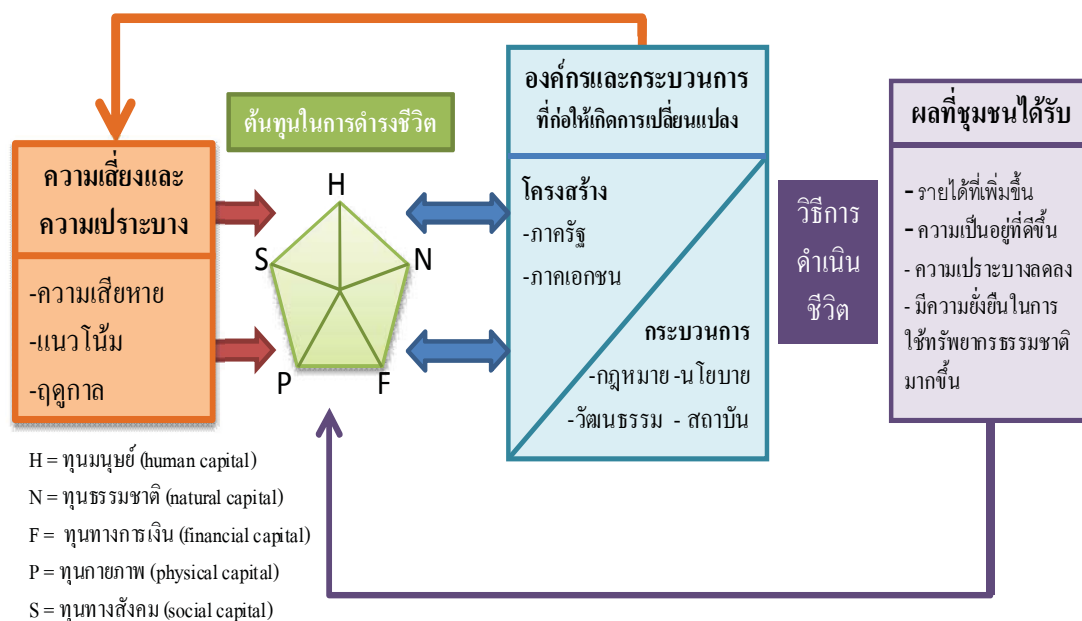
เป็นองค์ประกอบที่มีผลกระทบโดยตรงที่ทำให้เกิดความอ่อนแอในกระบวนการ และ ส่งผลต่อการเลือกวิถีการดำรงชีพ มีส่วนประกอบย่อย 2 ส่วน คือ โครงสร้าง (Structures) มี 2 ระดับคือระดับสาธารณะ และระดับเอกชน เช่น รัฐบาล องค์กร ประชาสังคม และกระบวนการ (Processes) หมายถึง ส่วนขับเคลื่อนของโครงสร้าง เช่น นโยบาย กฎหมาย ข้อกำหนด สถาบัน และวัฒนธรรม

4. ยุทธวิธีในการดำรงชีพ (livelihoods strategies)

เป็นทางเลือก โอกาส ที่กลุ่มเป้าหมายใช้เป็นกลยุทธ์ในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะมีลักษณะ ของความหลากหลาย (Diversity) ตามลักษณะพื้นที่ ภูมิประเทศ ที่ถือครอง และช่วงเวลา เป็น ลักษณะที่เคลื่อนไหว (Dynamic) กระจ่ายหลายสถานที่ (Straddling) และเชื่อมโยง (Linkage)

5. ผลลัพธ์ (Livelihood outcome)

เป็นผลได้ที่เกิดจากการเลือกวิถีหรือยุทธวิธีในการดำเนินชีวิตซึ่งแสดงออกถึงการดำรงชีพอย่างยั่งยืน ได้แก่ การมีรายได้เพิ่มขึ้น (More income) การเพิ่มการเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (Increased well-being) การลดความอ่อนแอ (Reduced vulnerability) การเพิ่มความมั่นคงด้านอาหาร (Improved food security) และการเกิดความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ (Sustainable use of natural resource based)

ภาพที่ 2 กรอบการดำเนินงานในการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน

ที่มา : Allison and Horemans. (2006). Putting the principles of the sustainable livelihoods approach into fisheries development policy and practice. Marine policy. p.759.

จากภาพที่ 2 สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ในระบบการดำรงชีพของกลุ่มเป้าหมายได้ว่า ทรัพยากร เป็นองค์ประกอบหลักอันดับแรกที่สำคัญในการดำรงชีพ ถือได้ว่าเป็นต้นทุน ที่ชุมชนนำมาใช้ในการดำรงชีพ การเปลี่ยนแปลงฐานะของทรัพยากรจะได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและกระบวนการ ซึ่งแสดงออกมาในลักษณะของบริบทความอ่อนแอ ที่เกิดขึ้น เช่น การเปลี่ยนนโยบายทางเศรษฐกิจเป็นกระบวนการหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะแนวโน้มสินค้าต้นทุนการผลิตราคาสูงขึ้น ทำให้ชุมชนต้องใช้จ่ายเงินลงทุนในการผลิตมากขึ้น ส่งผลให้ฐานะทางการเงินของชุมชนลดต่ำลง และมีผลต่อเนื่องไปยังโอกาสการเลือกวิถีการดำรงชีพ หรือการเลือกวิถีการผลิตให้เหมาะสมกับผลกระทบที่เกิดขึ้น หากชุมชนมีการปรับปรุง

วิธีการดำรงชีพ หรือการทำอาชีพที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ระบบก็จะยังคงให้ผลลัพธ์ในระดับที่สมดุลกับความต้องการ และผลลัพธ์ที่ได้นี้จะส่งผลโดยตรงต่อระดับของทรัพยากรที่กลุ่มเป้าหมายจะนำมาใช้เป็นตัวทุนในการดำรงชีพต่อไป (Allison and Ellis, 2001; Allison and Horemoms, 2006)

2.6 การพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง

ทั้งนี้ มีนักวิชาการหลายท่านได้พยายามอธิบายความหมายของชุมชนพึ่งพาตนเองที่แตกต่างกันไปในเชิงของรายละเอียดแต่โดยองค์รวมได้สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะสำคัญของชุมชนที่พึ่งพาตนเองที่น่าสนใจ คือ การพึ่งพาตนเองได้ การมีความเข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งจะขอกล่าวถึงในส่วนต่อไป

คานิยามของชุมชนที่พึ่งพาตนเอง

แนวความคิดพัฒนาชุมชนให้พึ่งพาตนเองได้นั้นเป็นแนวคิดหลักของการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันได้มีนักวิชาการหลายท่านให้คำจำกัดความไว้ กล่าวคือ เสรี พงศ์พิศ (2548) ให้ความหมายของการพึ่งตนเองไว้ว่าการพึ่งตนเองเป็นสภาวะอิสระ ซึ่งหมายถึงความสามารถของคนที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุด โดยไม่เป็นภาระของคนอื่นมากเกินไป มีความสมดุล มีความพอดีในชีวิต เป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นหรือปัจจัยสี่พอเพียง เป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ ซึ่งคำจำกัดความดังกล่าวเป็นการอธิบายการพึ่งพาตนเองในระดับของปัจเจกบุคคล ในขณะที่ วิบูลย์ เข้มเฉลิม (2548) ได้ให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองไว้ว่า หมายถึงการจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆอย่างเหมาะสมกับคน กับสังคม กับธรรมชาติรอบๆตัวเรา การมีสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิตในปัจจุบันถึงอนาคต สวัสดิการที่พร้อมตอบสนองเราทันที โดยเราไม่ต้องเรียกให้ใครมาจัดสวัสดิการให้ หรือให้ใครมาช่วยเหลือ ซึ่งเป็นการให้คำจำกัดความโดยอธิบายการพึ่งพาตนเองในระดับปัจเจกบุคคลเชื่อมโยงไปกับสังคมและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ ปรานี หมอนทองแดง (2533) ยังได้ให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองในระดับหมู่บ้านไว้ว่าเป็นสังคมหรือชุมชนที่มีการจัดระบบเพื่อให้ประชาชนสามารถตอบสนองความต้องการของตนเองด้วยวิธีการช่วยเหลือตนเองด้วยการร่วมมือกับคนอื่นๆที่อยู่ในสถานการณ์เดียวกัน

โดยสรุปการพึ่งพาตนเองนั้นจำแนกได้ออกเป็น 2 ระดับที่เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ การพึ่งพาตนเองในระดับปัจเจกบุคคลหมายถึงการที่บุคคลหนึ่งๆมีความพออยู่พอกินช่วยเหลือตนเองได้ โดยไม่เป็นภาระต่อคนอื่น ส่วนในระดับของชุมชนนั้น เมื่อบุคคลมีความพออยู่พอกินแล้ว ย่อมหมายความว่าเขาเหล่านั้นมีการจัดการระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง รวมถึงสามารถจัดการ

ชีวิตให้เหมาะสมกับสิ่งแวดล้อมรอบตัว และมีความมั่นคงในชีวิตต่อไปหรือที่เรียกว่าอยู่ได้อย่างยืนต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้เรื่องการพึ่งพาตนเองแล้วแนวคิดเรื่องชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนยังเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายลักษณะของชุมชนที่พึ่งตนเองกล่าวคือ นภาพกรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2542) อธิบายว่าชุมชนเข้มแข็งจะมีความหมายอย่างไรนั้น คำตอบอยู่ที่ชุมชน ชุมชนเป็นผู้กำหนดความหมาย (Meaning) ของนิยามความหมายเข้มแข็ง เนื่องจากความเข้มแข็งของชุมชนเป็นมโนทัศน์ที่มีความซับซ้อน และเกี่ยวข้องกับมิติต่างๆหลายมิติ ชุมชนต่างๆอาจนิยามความเข้มแข็งที่แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของชุมชนที่มีต่อสิ่งต่างๆไม่ว่าจะเป็นความเพียงพอของทรัพยากรธรรมชาติการจัดระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนความสัมพันธ์กับรัฐ และองค์กรทางสังคมอื่นๆ ภายนอกชุมชน การศึกษาความเข้มแข็งของมนุษย์จึงต้องศึกษาความหลากหลายในมิติต่างๆ เหล่านี้ เพื่อหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีว่าภายใต้บริบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ความหมายของความเข้มแข็งของชุมชนครอบคลุมมิติในเรื่องใดบ้าง และในแต่ละมิติมีคุณสมบัติ แตกต่างกันอย่างใด กรมการพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งไว้ โดยเริ่มจากการให้ความหมายของคำว่า ชุมชน หมายถึง การที่คนแต่ละคนมาอยู่ร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์กันโดยมีหลักการ เงื่อนไข กติกา หรือระเบียบบรรทัดฐานของการอยู่ร่วมกัน ชุมชนมีลักษณะเป็นองค์กรทางสังคมที่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกและสามารถช่วยให้สมาชิกสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆที่มีอยู่ร่วมกันได้

ความเข้มแข็งของชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนต่างๆของเมืองหรือชนบทรวมตัวกันเป็น “องค์กรชุมชน” โดยมีการเรียนรู้ การจัดการ การแก้ไขปัญหาาร่วมกันของชุมชน แล้วถึงได้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ โดยจะเรียกชุมชนนี้ว่า กลุ่มชมรม สหกรณ์ บริษัท องค์กรชาวบ้าน เครือข่าย หรืออื่นๆที่มีความหมายแสดงถึง การร่วมมือช่วยเหลือกัน เพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน และด้วยความเอื้ออาทรต่อชุมชนอื่นๆในสังคมด้วย ชุมชนเข้มแข็ง จึงหมายถึงชุมชนที่มีลักษณะดังนี้ 1) ชุมชนมีการแก้ไขสร้างสรรค์สิ่งดีงามในด้านต่างๆในชุมชน 2) ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่น หมายถึง สมาชิกของชุมชนมีความผูกพัน และความสัมพันธ์ที่ดีมีความสามัคคีและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันสมาชิกเห็นผลประโยชน์ของกลุ่มมากกว่าประโยชน์ส่วนตน 3) ชุมชนพึ่งตนเองได้ หมายถึง สมาชิกชุมชนสามารถร่วมกันตัดสินใจในการดำเนินการกิจกรรมต่างๆของชุมชนด้วยตนเองโดยอิสระปราศจากการควบคุมบังคับจากภายนอก และมีอำนาจต่อรองกับภายนอกชุมชน 4) ชุมชนมีผู้นำตามธรรมชาติ หมายถึง มีผู้นำเกิดขึ้นในขณะที่เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งกรมส่งเสริมคุณภาพ

สิ่งแวดล้อมได้ให้ความหมายของชุมชนที่ยั่งยืนไว้ว่า การยกระดับคุณภาพของชีวิต และปกป้องรักษาโลกที่อยู่อาศัยไว้ให้ลูกหลาน โดยมีภารกิจที่ทำหาคือการพัฒนาคุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ด้วยการมีน้ำสะอาด อากาศบริสุทธิ์ ของเสียลดลง และแวดล้อมด้วยต้นไม้ดอกไม้ที่สวยงาม ชุมชนต้องมีความกระตือรือร้น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมและดำเนินกิจกรรมตามวิถีทางประชาธิปไตยให้สิทธิเสมอภาคแก่ทุกคน คณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ให้ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ว่าการพัฒนาที่มีคุณภาพระหว่างมิติทางเศรษฐกิจสังคมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูลกันเพื่อความอยู่ดีมีสุขของประชาชนมีลักษณะดังนี้ 1) มิติทางเศรษฐกิจ ควรเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ และการหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ 2) มิติด้านสังคม การส่งเสริมองค์ความรู้ และบทบาทของประชาชนในท้องถิ่นในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม 3) มิติด้านสิ่งแวดล้อมโดยการฟื้นฟูทรัพยากรทางธรรมชาติ และการจัดการสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีจากความหมายข้างต้นจะเห็นได้ว่าระหว่างมิติทางเศรษฐกิจสังคม ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนนั้นได้

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการในประเทศไทยจำนวนมากที่อธิบายแนวคิดชุมชนพึ่งตนเอง โดยอาศัยพื้นฐานมาจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชกล่าวคือ ความพอเพียงคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันแก่ตัวเอง อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายใน ภายนอกทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆมาใช้ในการวางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน

อภิชัย พันธเสน (2550) ได้อธิบายว่าการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเน้นพื้นฐานการพึ่งตนเองเป็นสำคัญโดยพยายามนำทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะเดียวกันก็ต้องไม่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม ถ้าเป็นไปได้ต้องฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นไปด้วยหรือเป็นการพัฒนาที่เพิ่มพูนทุกทุน ประเภทไม่ว่ามนุษย์ซึ่งจะประกอบด้วยความพากเพียรความสามารถ สติปัญญา และการพัฒนาจิต ทุนสังคม คือการช่วยเหลือเผื่อแผ่ ความซื่อสัตย์สุจริตที่ก่อให้เกิดความร่วมมือกันทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมทุนทางด้านกายภาพไม่ว่าจะเป็นเงินทุนเครื่องมือ เครื่องจักรและเทคโนโลยีต่างๆซึ่งจะเกิดสถานการณ์ดังกล่าวได้จะต้องปราศจากซึ่งความโลภหรือความเห็นแก่ตัวมากจนเกินไป ซึ่งจะทำให้เรามีชีวิตอยู่ได้โดยไม่รู้จักรพ คือ พอมีพอกินพอใช้ และต้องในความไม่ประมาทซึ่งก็เป็นภูมิคุ้มกันที่ดี

โดยสรุปความหมายของชุมชนพึ่งพาตนเอง (Self-Reliance Community) หมายถึง การที่ชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง บริหารจัดการ แก้ไขปัญหาต่างๆ ในชุมชนได้ด้วยตนเอง ไม่ว่าจะเป็น การทำเกษตรแบบพึ่งตนเอง เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะทำให้เกิดการพึ่งพากันระหว่างกลุ่มภายในชุมชนและเกิดเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ชุมชนก็จะสามารถยืนอยู่บนขาของตนเอง แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าชุมชนที่พึ่งพาตนเองนั้นจะปฏิเสธความช่วยเหลือจากภาครัฐ เพียงแต่ชุมชนพึ่งพาตนเองนั้นจะสามารถใช้ประโยชน์จากนโยบายที่มาจากส่วนกลางได้ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือสามารถรักษาสัมดุลระหว่างแรงกดดันหรือนโยบายที่มาจากส่วนกลางกับแรงขับเคลื่อนการพัฒนาภายในชุมชนได้

ศักยภาพการพึ่งตนเอง

เพื่อให้การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง มีความชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าการให้คำนิยามของคำว่า “ศักยภาพการพึ่งตนเอง” (Potential in Self-Reliance) นับได้ว่ามีความจำเป็น และสามารถนำมาปรับใช้กับการกำหนดทิศทางการพัฒนาให้เหมาะสม สอดคล้องกับสังคม วัฒนธรรมชนบท แทนการพัฒนาแบบดั้งเดิม ดังนั้น คำว่า ศักยภาพการพึ่งตนเอง ผู้วิจัยมีเจตนารมณ์เจาะจงถึงความสามารถการพึ่งตนเองทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของประชาชนในชุมชนชนบทนั่นเอง แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงศักยภาพการพึ่งตนเอง ผู้วิจัยอยากจะทำทำความเข้าใจกับคำว่า “การพึ่งตนเอง” เสียก่อน ซึ่งที่แท้จริงแล้ว คำว่า การพึ่งตนเอง นั้น ได้มีนักวิชาการมากมายได้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันออกไป เช่น สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2534: 36) ได้ให้ความหมายการพึ่งตนเองไว้ว่า การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงอยู่ได้อย่างอิสระมั่นคง สมบูรณ์ การพึ่งตนเอง ได้มีทั้งในระดับปัจเจกชน (Individual) และระดับชุมชน (Community) กล่าวคือ การพึ่งตนเองได้ของปัจเจกชน หมายถึง การที่บุคคลสามารถดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ เช่น สามารถแยกตัวออกมาอยู่ต่างหากจากพ่อแม่ มีความมั่นคงในชีวิตสามารถเลี้ยงตนเองได้ ตัดสินใจในเรื่องสำคัญๆ ได้เอง หรือสามารถนำคำแนะนำของผู้อื่นมาประกอบการตัดสินใจของตนได้ การพึ่งตนเองได้ของชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถในการกระทำระหว่างกันอย่างสม่ำเสมอตามกฎระเบียบของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือมีเป้าหมายร่วมกัน ณ พื้นที่แห่งใดแห่งหนึ่งเป็นเวลานานพอสมควร ซึ่งชุมชนในที่นี้ หมายถึง ชุมชนในชนบท นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการที่ให้ความหมายไว้คล้ายคลึงกัน คือ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2537: 45-60) กล่าวว่า การพึ่งตนเองเป็นสิทธิข้อหนึ่งของประชาชนที่จะพัฒนาตนเอง โดยมีเนื้อหาชัดเจนในการส่งเสริมค่านิยมของการรวมกลุ่ม และการมีชีวิตในชุมชนร่วมกันมีการผสมผสานสิทธิทางการเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจเข้าด้วยกันอย่างกลมกลืนทั้งประชาชน และชุมชนต้องมีโอกาสที่จะแสวงหาหนทางพัฒนาที่เป็นอิสระจากการพึ่งพา และการครอบงำจากภายนอก เช่น รัฐหรือทุนสมัยใหม่ เป็นการ

ปลดปล่อยพลังที่เฉื่อยชาให้มีลักษณะไดนามิคขึ้นมา ซึ่งจะเป็นพื้นฐานในการพัฒนาโดยตนเอง เพื่อชุมชนของตนเอง

การพึ่งตนเองแบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ ระดับบุคคล ระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับระหว่างประเทศ และการที่ชุมชนมีความสามารถที่จะดำเนินโครงการและลงทุนดำเนินกิจการได้โดยตัวเอง ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่น เช่น การที่หมู่บ้านหรือชุมชนวางแผนในกิจการการศึกษา การสหกรณ์ การประมง ฯลฯ และการดำเนินการลงทุนด้วยการพึ่งตนเองนี้ ชุมชนจะมีประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งการพึ่งตนเองของประชาชน เป็นหลักการที่เน้นถึงความจริงที่ประชาชนต้องพัฒนาและศึกษาหาความรู้โดยพวกเขาเองโดยผ่านกระบวนการคิด การแก้ปัญหา และดำเนินการเป้าหมายของกระบวนการพึ่งตนเอง คือ เสรีภาพจากข้อจำกัดต่างๆ และการเพิ่มอำนาจเหนือสิ่งแวดล้อมซึ่งการพึ่งตนเองของประชาชนจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ ประชาชนมีแนวความคิดในการช่วยตนเองก่อน การสนับสนุนให้ประชาชนช่วยตนเองนั้นผู้อื่นไม่ควรช่วยหมดทุกอย่างจนเขาไม่ได้มีส่วนร่วมเป็นปริมาณมากพอแก่การพัฒนาสมอง และพัฒนาศักยภาพของเขา และเพื่อที่จะให้เขาช่วยตนเองได้จึงควรดำเนินการเริ่มจากความเป็นอยู่ของประชาชน สิ่งแวดล้อมๆ และจากสิ่งง่ายๆ ไปสู่สิ่งที่ยาก ไม่รีบเร่งทำโครงการดำเนินงาน ควรค่อยทำค่อยไป เพื่อให้โอกาสเขาได้ช่วยคิด ช่วยทำไปด้วยและพยายามใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้มากที่สุด

ดังนั้น การพึ่งตนเองช่วยตนเองในการพัฒนาชนบท รวมถึงความคิดที่ว่าทุกคนในบ้านต้องช่วยตนเองก่อน แล้วต้องร่วมกันช่วยงานของครอบครัวเสียขั้นหนึ่งก่อน ต่อจากนั้นบ้านทุกบ้านต้องช่วยกัน เพื่อความเจริญของหมู่บ้านทุกหมู่บ้านต้องช่วยกันพัฒนาตำบลเป็นลำดับต่อไป จนกระทั่งถึงระดับชาติบ้านเมือง การร่วมมือกันในการพัฒนาชนบทของชาวบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, 2537: 41)

จากความหมายข้างต้น สรุปได้ว่า ศักยภาพการพึ่งตนเอง หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชนมีความสามารถในการดำเนินการตอบสนองความต้องการของตนเอง และชุมชน โดยอาศัยความพยายาม ความสามารถของตนเอง และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อให้ตนเอง และชุมชนสามารถดำรงตนอย่างมีอิสระ มั่นคงสมบูรณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม ได้อย่างยั่งยืน โดยมีลักษณะที่สำคัญ คือ การมีจิตสำนึกในการพึ่งตนเอง เชื่อมมั่นในศักยภาพ และความสามารถของตน โดยพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชน

แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง

ในหัวข้อที่ผ่านมาผู้วิจัยได้กล่าวถึงความหมายการพึ่งตนเองมาแล้ว ดังนั้นในหัวข้อนี้จะได้กล่าวถึงเนื้อหาสาระแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเอง ในช่วงเวลากว่าทศวรรษที่ผ่านมา นักวิชาการ สถาบันวิจัย หน่วยงานภาครัฐ และเอกชน รวมทั้งองค์กรระหว่างประเทศต่างให้ความสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดชุมชนที่พึ่งพาตนเอง

ซึ่งได้มีนักวิชาการได้กล่าวถึงแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการพึ่งตนเองไว้มากมายอย่างเช่น สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2542: 67-74) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท ซึ่งสรุปได้ว่าทฤษฎีเรื่องการพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบทนี้ สืบเนื่องมาจากงานวิจัยกำหนดหัวข้อ (Commission Research) ที่สภาวิจัยมอบหมายให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีดำเนินการในปี 2529 โดยใช้ชื่อโครงการว่าการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทเริ่มจากการหาตัวแบบ (Model) จากการวิจัยเอกสารและการศึกษาชุมชนแบบกว้าง แล้วเสนอรายงานในปี 2533 ซึ่งเป็นผลจากการนำตัวแบบไปทดลองปฏิบัติกับชุมชนชนบท 5 ชุมชนทั่วทั้งประเทศไทย และได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ทฤษฎีนี้เป็นตัวอย่างของการสร้างทฤษฎีประเภทวิจัยแล้วสร้างทฤษฎี (Research-Then-Theory) และได้ข้อสรุปว่า การที่ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้จะต้องมีการพึ่งพาตนเองใน 5 ด้านด้วยกัน คือ

พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี (Technological Self-Reliance) หมายถึง การมีปริมาณและคุณภาพของเทคโนโลยีทางวัตถุ เช่น เครื่องไม้เครื่องมือ เครื่องจักรกล และเทคโนโลยีทางสังคม เช่น การรู้จักวางแผนโครงการ รู้จักจัดการ เป็นต้น การรู้จักใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และการบำรุงรักษาให้คงสภาพดีอยู่เสมอเพื่อการใช้งาน ซึ่งรวมทั้งของสมัยใหม่และของดั้งเดิมของท้องถิ่นที่เรียกว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Folk wisdom) ด้วย จะทำให้ชุมชนสามารถประกอบอาชีพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือรวมทั้งการทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน การติดต่อค้าขาย หรือแม้การประกอบอาชีพด้านการบริการซ่อมแซมเครื่องจักรเครื่องมือ ช่วยในการสื่อสารติดต่อกับภายนอกชุมชนทำให้ได้ข่าวสารที่ดีทันต่อเหตุการณ์รวมไปถึงการใช้เทคโนโลยีทางสังคมการเป็นผู้นำชุมชนที่ดี การรู้จักการวางแผนโครงการการบริหารโครงการ การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ (Economic Self-Reliance) หมายถึง ความสามารถดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจ (การทำมาหาเลี้ยงชีพ) ที่มีความมั่นคงสมบูรณ์พูนสุขพอควร ประชาชนในชุมชนเลี้ยงตัวเองได้ มีรายได้พอเพียงสามารถซื้อหาอาหารหรือปัจจัย 4 อย่างอื่นได้ สามารถซื้อสิ่งของยาแก้ป่วยไข้ ไปหาหมอรักษาไข้ หาเครื่องกีฬาเล่นทำให้สุขภาพแข็งแรง ซื้ออุปกรณ์การศึกษา มาช่วยตัวเองและลูกหลานในการศึกษาเล่าเรียน

พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resources Self-Reliance) ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งใดๆ ที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ในชุมชนหรือสามารถหามาได้ การพึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง การมีทรัพยากรธรรมชาติ ความสามารถในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ให้ดำรงอยู่ไม่ให้เกิดเสื่อมไปจนหมดสิ้นหรือไม่ให้เสียสมดุลธรรมชาติมากนัก ตัวอย่างเช่น ดิน น้ำ ป่า สัตว์บกและน้ำ รวมทั้งแร่ธาตุต่างๆ ที่มีค่าและความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

พึ่งตนเองได้ทางจิตใจ (Psychological Self-Reliance) หมายถึง สภาพจิตใจที่กล้าแข็ง ในการที่จะต่อสู้กับปัญหาอุปสรรคในการหาเลี้ยงชีพ การพัฒนาชีวิตให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในการปกครองตนเองในการป้องกันกิลเลศตมหา ไม่โลภ โกรธ หลง หรืออยากได้ อยากดี จนเกิน ความสามารถของตน โดยต้องเป็นคนเข้มแข็ง ปลงใจและปักใจ มั่นใจว่าจะช่วยตนเองได้ พึ่งตนเอง และยังเป็นคนรู้จักพอ

พึ่งตนเองได้ทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural Self-Reliance) หมายถึง ภาวะการณ์ที่ คนกลุ่มหนึ่งๆ มีความเป็นปึกแผ่นเหนียวแน่น มีผู้นำที่มีประสิทธิภาพสามารถนำกลุ่มคนเหล่านี้ ปฏิบัติหน้าที่ต่างๆ ของตนไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพโดยกลุ่มของตนเอง หรืออาจขอ ความช่วยเหลือจากภายนอกก็ได้ ซึ่งเป็นการสืบเนื่องมาจากปัจจัยอื่นอีกทอดหนึ่ง เช่น การศึกษา การสื่อสารระหว่างกัน ความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่

จากที่กล่าวรายละเอียดมาข้างต้น นั้นจึงสรุปได้ว่าการที่ชุมชนชนบทใดจะพึ่งตนเองได้ อย่างสมบูรณ์ ชุมชนนั้นจะต้องพึ่งตนเองได้ 5 ด้าน คือ ด้านเทคโนโลยี (T) ด้านเศรษฐกิจ (E) ด้าน ทรัพยากรธรรมชาติ (R) ด้านจิตใจ (M) และด้านสังคม วัฒนธรรม (S) หรือเรียกว่าแบบ TERMS ระดับการพึ่งตนเองจะสูงหรือต่ำขึ้นอยู่กับระดับการพึ่งตนเองได้ต่างๆ ด้วย ซึ่งการพึ่งตนเองได้ ทั้ง 5 ด้าน ตามตัวแบบ TERMS ดังกล่าวนั้น องค์ประกอบในตัวแบบแต่ละองค์ประกอบต่างก็มี ความสำคัญ และปฏิบัติหน้าที่ของตน ขณะเดียวกันผลของการปฏิบัติหน้าที่ของตนนั้น บางส่วนมี ผลสัมพัทธ์ต่อองค์ประกอบอื่นในตัวแบบด้วย ในทำนองเดียวกันองค์ประกอบอื่นที่ปฏิบัติหน้าที่ ก็ จะมีผลสัมพัทธ์ต่อองค์ประกอบเริ่มต้นด้วยเช่นกัน ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันดังกล่าว เรียกว่า ความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ (Functional matrix)

จากการออกแบบคิดเชิงทฤษฎีการพัฒนาการพึ่งตนเองของ TERMS สามารถพึ่งตนเองได้ นั้นอาจจะยังไม่สามารถชี้ให้เห็นความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทได้ ถ้าขาด องค์ประกอบแนวคิดของ BAN สนับสนุน TERMS ในแต่ละตัว (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2538) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ความสมดุล (Balance: B) หมายถึง การที่จะทำให้ TERMS สามารถพึ่งตนเองได้นั้น จะต้องเริ่มต้นด้วยการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นในแต่ละมิติหรือแต่ละด้านซึ่งได้แก่ ความสมดุล ทางด้านเทคโนโลยีหรือเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (Technology: T) ความสมดุลทางด้าน เศรษฐกิจ หรือการประกอบอาชีพ (Economic: E) ความสมดุลทางด้านทรัพยากร (Resources: R) ความสมดุลทางด้านจิตใจ (Mental: M) และความสมดุลทางด้านสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural: S)

ความสามารถ (Ability: A) หมายถึง การที่จะทำให้ TERMS สามารถพึ่งตนเองได้นั้น นอกจากจะสร้างความสมดุลแล้วประการต่อไปจะต้องสร้างความสามารถให้เกิดขึ้นในแต่ละมิติ หรือแต่ละด้านเช่นเดียวกัน

การสร้างเครือข่าย (Networking: N) หมายถึง การที่จะทำให้ TERMS สามารถพึ่งตนเองได้นั้น นอกจากการสร้างสมดุล และความสามารถบริหารจัดการแล้ว ประการสุดท้ายจะต้องสร้างเครือข่ายหรือการรวมกลุ่มให้เกิดขึ้นในแต่ละมิติหรือแต่ละด้านเช่นกัน และโดยสาระแล้วการสร้างเครือข่ายก็คือ การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ตลอดจนการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านต่างๆ ในที่สุดก็จะทำให้ชุมชนชนบทสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเอง (Self Community Management) ให้มีความเข้มแข็งจนสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อม (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2544)

จากที่สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้สรุปทฤษฎีการพึ่งพาตนเองดังที่กล่าวไปแล้ว พบ นักวิชาการไทยจำนวนมากมีความสนใจที่สร้างองค์ความรู้เรื่องแนวคิดที่จะทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองจึงได้นำเสนอและศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองโดยเริ่มจากระดับชุมชน (ประเวศ วะสี, 2552) เนื่องจากมองว่าการพัฒนาควรเริ่มจากฐาน ฐานของสังคมไทยคือชุมชนท้องถิ่น ฉะนั้นควรพัฒนาโดยเอาท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง เพราะท้องถิ่นเป็นฐานความเป็นจริงของชีวิต สังคม วัฒนธรรม และฐานทรัพยากรของประเทศ โดยต้องให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาความเข้มแข็งทุกด้านด้วยตนเองมากที่สุดโดยระบบต่างๆ เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ระบบสุข ระบบความยุติธรรม ระบบการสื่อสาร ระบบการเมือง เข้าไปเชื่อมโยงกับความเข้มแข็งของท้องถิ่นอย่างสนับสนุนเกื้อกูลกัน และเพื่อให้ท้องถิ่นมีอำนาจต่อรองต้องมีการแก้ไขกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ รวมทั้งวิธีการงบประมาณที่ส่งเสริมให้ท้องถิ่นสามารถต่อรองให้ระบบการศึกษา และระบบอื่นใดสนองความต้องการของท้องถิ่นมากที่สุด ทั้งนี้ รัฐส่วนกลางทำหน้าที่ที่ท้องถิ่นทำไม่ได้ เช่น การป้องกันประเทศ การต่างประเทศ และพัฒนาความเข้มแข็งทางวิชาการ เป็นต้น เมื่อชุมชนท้องถิ่นหรือฐานล่างของสังคมมั่นคงแข็งแรงก็จะรองรับให้สังคมทั้งหมดลงตัวและยั่งยืนการพึ่งพาตนเอง แนวทางการพัฒนา คือ เพื่อเพิ่มระดับการพึ่งพาตนเอง โดยการเพิ่มทัศนคติของคนในตำบลให้พึ่งพาตนเองมากขึ้น เสริมสร้างศักยภาพและกระบวนการในการพึ่งพาตนเองให้มากขึ้น หากว่ามีการดำเนินการอยู่อย่างดีแล้วก็สามารถพัฒนาต่อไปโดยเน้นให้เกิดความยั่งยืน (อภิชาติ สมบูรณ์ปกรณ์ และคณะ, 2552)

ชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้นั้น นอกจากจะต้องมีความเข้มแข็งแล้วยังต้องสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนอีกด้วยแนวคิดว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืนนั้นประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ 6 ประการ คือ 1) ต้องช่วยเหลือกลุ่มคนที่ยากจนที่สุด เพราะพวกเขาไม่มีทางเลือก นอกจากทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) เน้นการพัฒนาแบบพึ่งพาตัวเอง ภายใต้ความจำกัดทาง

สภาพธรรมชาติ 3) การพัฒนาจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหายรุนแรงด้านสิ่งแวดล้อม 4) เน้นการมีสุขภาพอนามัยที่ดี การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การมีอาหารที่เพียงพอแก่การบริโภค 5) การส่งเสริมการริเริ่มของประชาชน 6) มนุษยชาติ คือ ศูนย์กลางและหัวใจของการพัฒนา (อภิชัย สมบูรณ์ปกรณ์ และคณะ, 2552)

อภิชัย สมบูรณ์ปกรณ์ และคณะ กล่าวว่า ปัจจัยสนับสนุนจากภายในตำบล สามารถแบ่งประเด็นการวัดออกเป็น 3 ประเด็น 1) ทศนคติของตำบลในการพึ่งพาตนเอง โดยมีรายละเอียดที่ต้องวัดคือ ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในตำบล ความรู้สึกเชื่อมั่นของคนในตำบล ความรู้สึกเชื่อมั่นของคนในตำบลที่มีต่อ อบต. ความรู้สึกกระตือรือร้นของคนในตำบล 2) ศักยภาพภายในตำบล ประกอบด้วยปัจจัยดังนี้ ภาวะผู้นำ สามารถวัดได้จากความสามารถในการผลักดันกระตุ้น และร่วมมือกับคนในตำบลเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การมีวิสัยทัศน์ การมีจิตสาธารณะ การมีทุนทรัพยากรธรรมชาติ สามารถวัดได้จากการมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ การมีเงินทุนที่เพียงพอสามารถวัดได้จากการมีและการเข้าถึงแหล่งเงินทุนได้ การมีโครงสร้างพื้นฐาน สามารถวัดได้จากการมีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และ 3) กระบวนการภายในตำบล หมายถึงความพยายามที่เกิดขึ้นในตำบลเพื่อผลักดัน สร้างหรือพัฒนาให้ตำบลมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด กล่าวคือ การจัดการความรู้ สามารถวัดได้จากการมีแหล่งความรู้ในตำบล การใช้ประโยชน์และการต่อยอดองค์ความรู้ การมีส่วนร่วม สามารถวัดได้จากการร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม/ตำบล การมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมาย การบริหารจัดการของกลุ่ม/องค์กรที่จัดตั้งขึ้นในตำบลสามารถวัดได้จาก โครงสร้างและระบบการบริหารจัดการของกลุ่ม

การพึ่งพาตนเองของชุมชนมีกรอบแนวคิดสำคัญๆและปัจจัยที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ ที่นักวิชาการต่างๆได้ทำการศึกษาไว้เป็นจำนวนมาก โดยแนวคิดหลักที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองของชุมชนได้นั้น ชุมชนนั้นๆจะต้องมีลักษณะที่สำคัญคือชุมชนต้องมีความเข้มแข็งและดำรงไว้ซึ่งความเป็นตัวตนของชุมชนตนเอง และอยู่ได้อย่างยั่งยืน การที่เป็นเช่นนั้นได้ต้องเกี่ยวข้องกับ การสร้างการมีส่วนร่วม การกระจายอำนาจ การเพิ่มกำลังความสามารถ บริหารงานแบบเครือข่ายความร่วมมือ และการจัดการความรู้

ชุมชนที่พึ่งพาตนเองได้นั้น นอกจากจะต้องมีความเข้มแข็งแล้วยังสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืนอีกด้วย แนวคิดว่าด้วยการพัฒนาแบบยั่งยืน (เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ, 2541) นั้นประกอบด้วยแนวคิดที่สำคัญ 6 ประการ 1) ต้องช่วยเหลือกลุ่มคนที่ยากจนที่สุด เพราะพวกเขาไม่มีทางออก นอกจากทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) เน้นการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเอง ภายใต้ความจำกัดทางสภาพธรรมชาติ 3) การพัฒนาจะต้องไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย

รุนแรงด้านสิ่งแวดล้อม 4) เน้นการมีสุขภาพอนามัยที่ดี การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม การมีอาหารเพียงพอแก่การบริโภค 5) การส่งเสริมการริเริ่มของประชาชน 6) มนุษยชาติ คือ ศูนย์กลางและหัวใจของการพัฒนา

โดยสรุปชุมชนที่พึ่งพาตนเองถือได้ว่าเป็นกระแสแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนที่เน้นการพัฒนาจากฐานรากของสังคมซึ่งก็คือ ชุมชน สังคมไทยจะต้องมีความเข้มแข็ง และอยู่ได้อย่างยั่งยืนสืบไป ทั้งนี้ ทิศทางการพัฒนาของประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมาขาดการให้ความสำคัญกับฐานรากดังกล่าว เป็นการพัฒนาโดยอำนาจรัฐรวมศูนย์ (ประเวศ วะสี, 2552) ฉะนั้น รัฐส่วนกลางจึงควรผลักดันการพัฒนาโดยเอาท้องถิ่นเป็นดั่งตั้งเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถพัฒนาไปสู่การพึ่งพาตนเอง มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

ปัจจัยที่ส่งผลทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง

ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ มีนักวิชาการทำการศึกษาไว้เป็นจำนวนมากประกอบปัจจัยสำคัญมีดังนี้

ภาวะผู้นำ

ภาวะผู้นำเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองโดย นภาพร หะวานนท์ และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษาวินิจฉัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยศึกษาจากชุมชนหมู่บ้านวัดขวาน ซึ่งเป็นชุมชนที่สามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้านในระดับตำบล ซึ่งได้รับผลกระทบจากกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพ ไปสู่การผลิตเพื่อการค้าไม่ต่างจากชุมชนหมู่บ้านอื่นๆ ในสังคมไทยที่ต้องประสบกับความยากลำบากในการสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้กับระบบการผลิตเพื่อการค้าที่รุกคืบเข้ามาในชุมชน แต่ชุมชนนี้สามารถสร้างกลไกให้กับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่จนประสบความสำเร็จระดับหนึ่งและหนึ่งในหลายๆ ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนดังกล่าวพึ่งพาตนเองได้ก็คือ การมีผู้นำที่มีความสามารถในการแสวงหาความรู้ในการจัดการกับธรรมชาติ โดยได้พยายามศึกษา ค้นคว้าทดลอง การมีพื้นความรู้ความสามารถในการสังเกต วินิจฉัยทดลอง ประกอบกับความไม่ย่อท้อ และมีความพยายามที่ปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ ประกอบกับเป็นผู้ที่มีทุนในการดำเนินการสูง ทำให้สามารถที่จะต่อสู้กับความผิดพลาดล้มเหลวที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งสมาชิกภายในกลุ่มก็ให้การยอมรับเนื่องจากความรู้ที่สะสมในตัวผู้นำนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีสมาชิกคนใดปฏิเสธได้ ซึ่งคล้ายคลึงกับที่

ความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชน

ความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองโดย นภาพร หะวานนท์ (2542) ได้ทำการศึกษาวินิจฉัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง โดยศึกษาจากชุมชนหมู่บ้านวัดขวาน ซึ่งเป็นชุมชนที่สามารถสร้างความเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้านในระดับตำบล ซึ่งได้รับผลกระทบจากกระบวนการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อยังชีพ ไปสู่การผลิตเพื่อ

การค้า ไม่ต่างจากชุมชนหมู่บ้านอื่นๆในสังคมไทย ที่ต้องประสบกับความยากลำบากในการสร้างความมั่นคงปลอดภัยให้กับระบบการผลิตเพื่อการค้าที่รุกคืบเข้ามาในชุมชน แต่ชุมชนนี้สามารถสร้างกลไกให้กับระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่จนประสบความสำเร็จระดับหนึ่งและหนึ่งในหลายๆปัจจัยที่ทำให้ชุมชนดังกล่าวพึ่งพาตนเองได้ก็คือ ความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนและเผชิญปัญหาโดยการรวมกลุ่ม ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการใช้พลังอำนาจของมนุษย์ในการจัดการ โดยมีความรู้ ฐานคิดที่มีชุมชนหรือกลุ่มเป็นศูนย์กลาง ทำให้มีวิถีคิดที่มองชุมชนหรือกลุ่มเป็นโครงสร้างหลัก และจัดการให้มีกลุ่มหรือชุมชนสามารถอยู่ได้อย่างอิสระ คือสามารถกำหนดทิศทางของตนเองได้ สามารถมีส่วนมีเสียงในการดำเนินภารกิจได้อย่างเท่าเทียมกับส่วนอื่นๆของสังคม

คุณลักษณะของสมาชิกชุมชน

คุณลักษณะของสมาชิกในชุมชนเป็นปัจจัยที่นักวิชาการจำนวนมากให้ความสนใจศึกษา และถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอันดับต้นๆ ที่ทำให้เกิดความเข้มแข็งคือ คุณลักษณะของสมาชิกในชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนา คือ การเป็นผู้ที่ขยันขันแข็งในการทำมาหากิน พร้อมทั้งจะรับเอาความรู้ใหม่ๆเข้ามาปรับปรุงในการดำเนินชีวิต คุณลักษณะของสมาชิกในชุมชนที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การมีส่วนร่วม โดย UNCHS และ Columbia University (1999) พบว่า การมีส่วนร่วมจะสร้างให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น การรับฟังความคิดเห็นของบุคคลในชุมชนจะทำให้ทราบถึงความต้องการที่แท้จริงของชุมชนว่ามีความต้องการเร่งด่วนในการพัฒนาประเด็นใดที่จะเป็นประโยชน์ต่อชุมชนสูงสุด และการร่วมมือกันของคนในชุมชนจะทำให้คนในชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ในขณะที่ปราณี หมอนทองแดง (2533) ก็ได้ทำการศึกษาวิจัยปัจจัยที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในบริบทของชุมชนไทย ผลการศึกษาก็พบว่าเรื่องการมีส่วนร่วมก็เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งเช่นกัน เนื่องจากการมีส่วนร่วมของประชาชนจะทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นบูรณาภาพของชุมชน

การรวมกลุ่มและการบริหารจัดการของกลุ่ม

การรวมกลุ่มและการบริหารจัดการของกลุ่มเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเอง โดยเฉพาะในด้านเศรษฐกิจชุมชน มงคล ด้านธานินทร์ (2541) ได้อธิบายถึงปัจจัยที่มีความสำคัญในการผลักดันให้เศรษฐกิจชุมชนประสบความสำเร็จไว้หลายประการด้วยกัน รวมถึงเรื่องการพัฒนากลุ่มและองค์กรชุมชนด้วย กล่าวคือ การสร้างกลุ่มและการดำเนินกิจกรรมในรูปกลุ่มที่มีผู้นำชาวบ้านและผู้เกี่ยวข้องร่วมกันทำงานเป็นหัวใจของเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งการทำงานโดยวิธีนี้นี้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทยที่คนชนบทยังเกื้อหนุนจนเจือซึ่งกันและกัน และสอดคล้องกับข้อจำกัดทางเศรษฐกิจของคนในชนบท เพราะต่างฝ่ายต่างก็มีทุนทรัพย์และเครื่องมือการทำงานที่ไม่มากนัก นภาพรณ์ หะวานนท์ (2542) ได้กล่าวถึงประเด็นเรื่องการพัฒนา

และการบริหารจัดการของกลุ่มไว้คล้ายคลึงกันในฐานะที่เป็นแนวทางการแก้ปัญหาของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันหาทางออกจากวิกฤตของตนเอง นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ลงมือปฏิบัติร่วมกัน การเผชิญปัญหาและแก้ปัญหาร่วมกัน ทำให้เกิดความผูกพันของคนในกลุ่มอาชีพเดียวกัน ปราณี หมอนทองแดง (2533) ยังได้กล่าวถึงเรื่องการรวมกลุ่มไว้ว่าเป็นองค์การภายในชุมชนเพื่อ การช่วยเหลือตนเอง นอกจากนี้

การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ว่า การมีจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้เกิดกระบวนการต่อสู้เพื่อชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นรูปธรรมแห่งความสำเร็จในเบื้องต้นได้อย่างจริงจังด้วยตัวชาวบ้านเอง ซึ่งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดย O'Neal (1993) อธิบายไว้ว่าการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจะทำได้โดยการสร้างค่านิยมในการลดมลภาวะ (Pollution Prevention) และการรักษาทรัพยากร (Resource Conservation) แก่ทุกภาคส่วนในชุมชน ทุกคนในชุมชน องค์กรเอกชน จนถึงองค์กรภาครัฐ รวมถึงให้การศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อม (Environmental Education) ส่งเสริมความรู้เรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า และการรักษาสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ก็เพื่อให้มีเพียงพอแก่การใช้งานในปัจจุบันและอนาคต เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ว่า การมีจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของคนในชุมชนเป็นแรงขับเคลื่อนที่ทำให้เกิดกระบวนการต่อสู้เพื่อชุมชน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นรูปธรรมแห่งความสำเร็จในเบื้องต้นได้อย่างจริงจังด้วยตัวชาวบ้านเอง

ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ จากการศึกษาวิจัยของ นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2542) เพื่อค้นหาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง โดยศึกษาจากชุมชนในประเทศไทยนั้น พบว่าการมีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์นั้นเป็นหนึ่งในหลายๆ ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้

จิตสำนึกร่วม

การมีจิตสำนึกร่วมเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ จากการศึกษาวิจัยของ นภาพรณ์ หะวานนท์ และคณะ (2542) เพื่อค้นหาปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งโดยศึกษาจากชุมชนในประเทศไทยนั้น พบว่าจิตสำนึกร่วมของคนในชุมชนมีอยู่หลายแบบด้วยกัน เช่น จิตสำนึกของการไม่ยอมจำนนต่อพ่อค้าคนกลางที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ของอำเภอ กุดชุม

การจัดการข้อมูลชุมชน

ในการดำเนินการเพื่อขับเคลื่อนชุมชนในประเด็นต่าง ๆ ชุมชนจะต้องข้อมูลและสารสนเทศของชุมชนเป็นตั้งต้น สีลาภรณ์ บัวสาย (2551) **กล่าวว่าการจัดการข้อมูลชุมชน** จะต้องมีการเก็บรวบรวมข้อมูลและนำการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นฐานในการแก้ปัญหาของชุมชน มีประเด็นสำคัญ 2 ประการ คือ

รวบรวมข้อมูลอะไร ข้อมูลที่ดีและเชื่อถือได้ว่าเก็บมาด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่แท้จริงของชาวบ้าน จะมีพลังไปถึงจุดความสนใจและความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ และข้อมูลเป็นสิ่งที่จะทำให้ยืนยันสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น และ เก็บข้อมูลอย่างไร โดยเน้นให้ชาวบ้านเป็นผู้เก็บข้อมูลเอง วิเคราะห์เอง เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และรู้สึกรู้ว่าเป็นเจ้าของข้อมูล ซึ่งมีผลต่อการปรับวิถีคิดของชาวบ้านและนำไปสู่การปรับพฤติกรรมในที่สุด

การจัดการความรู้

เมื่อสังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ ประเทศไทยรวมทั้งประเทศอื่นๆ ทั่วโลกได้เข้าสู่กระแสใหม่ของการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่า สังคมแห่งความรู้ (Knowledge Society) และระบบเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-based Economy) ที่ใช้ความรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาและการผลิตมากกว่าเงินทุนและแรงงานหลายองค์กรให้ความสำคัญกับความรู้และบุคคลที่เป็นผู้สร้าง และใช้ความรู้มากขึ้นแม้กระทั่งในระดับชุมชนเองก็ตาม ชุมชนจะต้องมีความสามารถในการนำความรู้มาสร้างนวัตกรรมสำหรับใช้เป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน ความรู้และนวัตกรรมที่สร้างขึ้นจะต้องก่อประโยชน์ต่อชุมชนที่มีความแตกต่างหลากหลายอย่างทั่วถึง รวมถึงดำรงความเป็นชุมชนที่สืบจากอดีตมาถึงปัจจุบันและดำรงอยู่อย่างมั่นคงต่อไปในอนาคต มีอันเกิดจากทุกคนในชุมชน เมื่อคนมีความรู้ แลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกันเกิดความรักความสามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันชุมชนก็เกิดความเข้มแข็งเพราะคนมีความรู้อันผลยังยืนก็เกิดขึ้นโดยชุมชนเป็นผู้สืบสาน และพัฒนาชุมชนของตนต่อไป ดังนั้นชุมชนจะต้องพัฒนาความสามารถในการสร้างนวัตกรรมจากองค์ความรู้ในชุมชน เพื่อเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชน ชุมชนจึงจะมีความเข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ การจัดการความรู้จึงเป็นเครื่องมือเพื่อการใช้ในการบรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 3 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่บรรลุเป้าหมายของงาน บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาคน และบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน ไปสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

คำนิยามการจัดการความรู้ (Definition)

ความรู้มีความหมายโดยทั่วไป หมายถึง สิ่งที่ยึดสมมาจากการศึกษาเล่าเรียน การค้นคว้า หรือประสบการณ์ รวมทั้งความสามารถเชิงปฏิบัติและทักษะ ความเข้าใจ หรือสารสนเทศที่ได้รับมาจากประสบการณ์ สิ่งที่ได้มาจากการได้ยิน ได้ฟัง การคิดหรือปฏิบัติองค์วิชาแต่ละสาขา

(พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, 2542) Hideo Yamazaki (อ้างใน www.ftpi.or.th) ให้ความหมายของคำว่าความรู้ หมายถึงสารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิดเปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้อื่น จนเกิดเป็นความเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุปและตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ โดยมาจำกัดช่วงเวลา ประเวศ วะสี (2534) ได้ให้ความหมายของความรู้ในบริบทของการพัฒนาชุมชนว่า หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับชุมชนชนบท เช่น ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ พืชพันธุ์สัตว์ในท้องถิ่น อาชีพ วัฒนธรรม การใช้เทคโนโลยี ปัญหา และการแก้ไข กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง การวิเคราะห์ปัญหา การวินิจฉัยปัญหา การวิเคราะห์ทางเลือกการตัดสินใจทางเลือกที่ถูกต้อง โดยสรุปความรู้หมายถึง สิ่งที่สั่งสมในตัวคนจากประสบการณ์ ความสามารถในการเรียนรู้ และอื่นๆ ทั้งที่คนๆนั้นจะสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ในตนเองไปใช้ประโยชน์ในการตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ ได้เสมอ

ความรู้แบ่งได้ 2 ประเภท คือ 1) ความรู้เด่นชัด (Explicit knowledge) เป็นความรู้ที่มีอยู่ในรูปแบบ ที่เป็นเอกสาร หรือวิชาการ อยู่ในตำราคู่มือปฏิบัติงาน และ 2) ความรู้ซ่อนเร้นหรือความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่แฝงอยู่ในตัวคน เป็นความรู้ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิปัญญา

หากกล่าวถึงสังคมไทย ความรู้ด้านต่างๆ ในการดำรงชีวิตของคนไทยรุ่นก่อนมีอายุมากมายและหลากหลาย บางส่วนได้รับการจัดเก็บและตกทอดมาถึงคนรุ่นหลัง บางส่วนนั้นก็สูญหายไปพร้อมกับบรรพบุรุษ ภูมิปัญญาหรือความรู้ของไทยนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่เราควรมีกระบวนการการบริหารจัดการ การจัดการความรู้ในชุมชน ต้องไปถามชุมชนก่อนว่าชุมชนต้องการอะไร เช่นชีวิตที่มั่นคงเป็นสุข ความมั่นคงทางด้านสิทธิเสรีภาพ ความมั่นคงทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ความต้องการเหล่านี้จะเป็นสิ่งสะท้อนว่าความรู้จะสำคัญต่อชีวิตของผู้คนและท้องถิ่น จากนั้นจึงเข้าไปส่งเสริม สนับสนุน เชื่อมโยง ชุมชน องค์กรชุมชน เครือข่ายที่ทำอยู่ ไม่ว่าจะเป็นโดยองค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน หรือแม้กระทั่งประชาคมก็ตาม เพื่อให้เขาทำสิ่งที่ดีอยู่แล้วให้ดีขึ้น เกิดประโยชน์แก่ตนเองและส่วนรวมมากขึ้น (ธัญพร วณิชกฤตธา, 2550)

ในบางส่วนของกระบวนการจัดการความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาชุมชน สมพันธ์ เตชะอธิก (2549) ได้เล่าถึงประสบการณ์การจัดการความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่า การจัดการความรู้เริ่มตั้งแต่สมาชิกมีความสนใจ ตื่นรู้จากข้อมูลปัญหาและสาเหตุของชาวบ้านที่ผู้นำชุมชนและนักพัฒนานำไปบอกเล่า ประชุม เผยแพร่ จนเกิดความตั้งใจเรียนรู้อย่างจริงจัง โดยเข้าไปมีส่วนร่วมรับฟัง เข้าประชุม คิด วิเคราะห์ ตัดสินใจที่จะแก้ปัญหาดตนเอง ครอบครัวและชุมชน ให้เป็นสุขยิ่งขึ้นจากนั้นจึงเริ่มเปิดใจรับรู้จากคำบอกเล่าทางประวัติศาสตร์การพัฒนา การเรียนรู้จากพื้นที่อื่นๆ ที่ประสบผลสำเร็จ การทดลองทำจริงรู้จริงว่าอะไรดีอะไรไม่ดี อะไรควรปรับปรุง

แก้ไขและพัฒนาให้ดีขึ้น เข้มแข็งขึ้น จนเผยแพร่และขยายผลกิจกรรมได้ต่อเนื่อง การจัดการความรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข

โดยสรุปหากเราจะนำการจัดการความรู้มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนไปสู่การพึ่งพาตนเอง การจัดการความรู้ก็คือ กระบวนการค้นหาองค์ความรู้ในชุมชนที่เกิดจากการเรียนรู้ของคนในชุมชน รุ่นแล้วรุ่นเล่า มาจัดการและจัดเก็บด้วยวิธีต่างๆ ตามความเหมาะสมและความสามารถของแต่ละชุมชน ทั้งนี้เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน สร้างนวัตกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน แก้ไขปัญหาของชุมชน และต่อยอดองค์ความรู้ให้หมุนเวียนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ไป

การมีเงินทุนภายในชุมชน

การมีเงินทุนภายในชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในมิติด้านเศรษฐกิจโดย ปัจจัยที่มีความสำคัญในการผลักดันให้เศรษฐกิจชุมชนประสบความสำเร็จได้หลายประการด้วยกัน รวมถึงการมีเงินทุนภายในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเงินทุนที่ได้จากการระดมทุนภายในหมู่บ้านจากชาวบ้านผู้สนใจจริงจังในการผลิตและการแปรรูปจะถูกนำไปใช้อย่างสมเหตุสมผล มีความต่อเนื่องและไม่ค่อยเสียหายจากการคดโกงด้วยวิธีต่างๆ ซึ่งผิดกับเงินทุน ที่รัฐบาลสนับสนุนผ่านหน่วยงานราชการและเงินของภาคเอกชนที่ถูกนำไปใช้อย่างไม่ระมัดระวัง การได้มาซึ่งเงินทุนอาจได้จากกิจกรรมการออมทรัพย์ การระดมหุ้น การระดมทุน การตั้งธนาคารหมู่บ้าน หรือจากการรับทุนช่วยเหลือจากภายนอกสมทบกับทุนภายในชุมชนนั้น นอกจากการมีเงินทุนแล้วชุมชนยังต้องมีความสามารถในการจัดการทุน

กลไกเชื่อมต่อระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ

การมีกลไกเชื่อมต่อระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้โดย สีลาภรณ์ บัวสาย (2551) กล่าวว่ากลไกดังกล่าวจะเป็นตัวทำให้ฝ่ายปฏิบัติเข้าใจเป้าหมายของนโยบาย สามารถใช้พลังความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนในฐานะผู้มีประสบการณ์จริงในพื้นที่คัดค้านหาวิธีการไปสู่เป้าหมายที่เหมาะสม และมีประสิทธิภาพที่สุด รวมถึงทำหน้าที่ติดตาม สนับสนุน พร้อมกับประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในพื้นที่ และส่งข้อมูลย้อนกลับไปยังหน่วยงานนโยบายเพื่อการปรับแต่งนโยบายต่อไป

การบริหารงานเครือข่ายความร่วมมือ

การบริหารงานเครือข่ายความร่วมมือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้โดย สีลาภรณ์ บัวสาย (2551) ได้ให้ความเห็นว่า การสร้างความร่วมมือ เป็นกลไกหลักที่ทำให้เกิดการเสริมแรงกันอย่างมหาศาลในหลายๆ ระดับ ตั้งแต่ในระหว่างผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ ผู้นำชุมชน นักวิชาการ และนักพัฒนาเอกชน ให้มาร่วมมือร่วมแรงทำไปด้วยกัน การสร้างกลไกความร่วมมือมีประเด็นที่สำคัญดังนี้ คือ (1) การสร้างเป้าหมายและคุณค่าร่วมที่ยิ่งใหญ่เพียงพอที่จะดึงดูดคนให้เข้ามาทำงานด้วยกันในตอนเริ่มต้น ต่อมาจึงทำให้เป้าหมายนี้คมชัดขึ้นในสายตาของ

ทุกฝ่ายที่ร่วมทำงานด้วยกัน จึงเกิดการเห็นคุณค่าร่วมของทิศทางการทำงาน และ (2) ความแตกต่างหลากหลายของคนที่เข้ามาทำงานร่วมกันอันจะทำให้เกิดความรู้ร่ำรวย (Richness) ของความรู้และทักษะที่มาจากฐานประสบการณ์ที่แตกต่างกัน เมื่อนำมาผสมกันจะเกิดของที่มีคุณสมบัติใหม่

การพัฒนาศักยภาพชุมชน

การพัฒนาศักยภาพชุมชนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ในมิติด้านเศรษฐกิจโดย UNCHS และ Columbia University (1999) ได้อธิบายถึงเรื่องดังกล่าวไว้คล้ายคลึงกัน โดยสรุปจะประกอบด้วยหลักสำคัญ 2 ประการ ดังนี้ (1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความรู้ความสามารถและพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งทรัพยากรมนุษย์ในบริบทของเศรษฐกิจพึ่งตนเองในชุมชนไทยประกอบด้วยการพัฒนาผู้นำเศรษฐกิจในพื้นที่ให้มีความรู้ความสามารถในการวิเคราะห์ความจำเป็นที่ต้องทำการผลิต การแปรรูป การค้า และการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ความสามารถในการระดมคน เงินทุน การใช้ทุน การบริหารและการจัดการกระบวนการผลิต การแปรรูป การพัฒนา ชาวบ้านที่สนใจในกิจกรรมเศรษฐกิจชุมชน ให้มีความรู้ความสามารถด้านเทคนิคการผลิต การแปรรูป และการใช้ทุน การพัฒนาเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องให้รู้อย่างลึกซึ้งในอุดมการณ์และเทคนิคการกระตุ้นเชื่อมประสานเพื่อเศรษฐกิจชุมชน และ (2) การพัฒนาพื้นฐานทางกายภาพ สำหรับสังคมไทยจะให้ความสำคัญกับแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและทำการเกษตร นอกจากนี้รัฐบาลอาจฝึกอบรมคนในชุมชนให้สามารถสร้างและดูแลรักษาโครงสร้างพื้นฐานได้เอง ซึ่งจะก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชนและลดการพึ่งพารัฐบาลในอนาคต

การเพิ่มอำนาจ

การเพิ่มอำนาจ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ จากการที่ UNCHS และ Columbia University (1999) กล่าวว่าปัจจัยสู่ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชน การเพิ่มอำนาจก็เป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งกล่าวคือ รัฐบาลจะต้องให้อำนาจแก่ชุมชนเพื่อสร้างโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาและสร้างความยั่งยืน ให้แก่ชุมชนของตน ด้วยพลังของชุมชนเอง การเพิ่มอำนาจสามารถทำได้หลายรูป เช่น การกระจายอำนาจจากรัฐบาล โดยให้อำนาจแก่ชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สามารถตัดสินใจลงทุนหรือการนำทรัพยากรไปใช้ในประเด็นที่คิดว่าจะเกิดประโยชน์แก่ชุมชนสูงสุด การลดอุปสรรคในการเข้าถึงทรัพยากร ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและการเข้าถึงข้อมูลที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน การสนับสนุนการใช้ทรัพยากรและแรงงานในชุมชน ซึ่งจะก่อให้เกิดการสร้างงานและพัฒนาทักษะแรงงานแก่คนในชุมชน

ความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

การได้รับความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชนเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมให้ชุมชนสามารถก้าวไปสู่การพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต ปรานี หมอนทองแดง (2533) ได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน ได้แก่ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ระบบตลาด (พ่อค้า) และนักการเมือง ไว้ในชุมชนพึ่งตนเองจะต้องรู้เท่าทัน เลือกรับปัจจัยภายนอกที่มากกระทบต่อชุมชนเฉพาะที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และเข้ามาสนับสนุนองค์กรของชาวบ้านเพื่อช่วยเหลือตนเองที่จัดตั้งขึ้นภายในชุมชน

โดยสรุปจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยเรื่องการพัฒนาชุมชนทั้งในบริบทของประเทศไทยและต่างประเทศ สามารถสรุปปัจจัยที่ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ ดังนี้ (1) ปัจจัยภายในที่นักวิชาการจำนวนมากให้ความสำคัญ ได้แก่ ภาวะผู้นำ การรวมกลุ่มและการบริหารจัดการของกลุ่ม การมีจิตสำนึกร่วม จิตสาธารณะ ความมีคุณธรรม คุณลักษณะของสมาชิกชุมชน และการมีส่วนร่วม ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ การจัดการข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การมีเงินทุนภายในชุมชน ความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชน การจัดการความรู้ (2) ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกชุมชนที่นักวิชาการจำนวนมากให้ความสำคัญ ได้แก่ กลไกเชื่อมต่อระหว่างนโยบายกับการปฏิบัติ การบริหารงานในลักษณะเครือข่ายความร่วมมือ การพัฒนาศักยภาพชุมชน การเพิ่มอำนาจ (3) ปัจจัยภายนอกชุมชนที่นักวิชาการจำนวนมากให้ความสำคัญ ได้แก่ ความช่วยเหลือหรือการสนับสนุนจากภายนอกชุมชน เช่น ภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน

2.7 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผาติมะ เกนุ่ย (2554) ได้ศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาระบบการจัดการข้อมูลตำบลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจพัฒนา เชิงพื้นที่ใน 5 จังหวัดภาคใต้กรณี จังหวัดสตูล พบว่า ตำบลเกาะสาหร่ายมีประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพการทำประมงพื้นบ้านหรือประมงชายฝั่งขนาดเล็ก และทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ชาวประมงพื้นบ้านจับมาเพื่อขายส่วนใหญ่โดยจับสัตว์น้ำหลักคือ ปู ปลา กุ้ง ซึ่งชาวบ้านมักไปจับปูที่สัตว์น้ำเขตพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย ส่วนสัตว์น้ำที่จับได้มากที่สุดเป็น ปูม้าหรือปูทะเล แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่ ผาติมะ เกนุ่ย ค้นพบ คือ สัตว์น้ำทุกชนิดลดลง อันเป็นพวงเนื่องจากการทำประมงเชิงพาณิชย์และเนื่องจากชาวบ้านจับปู หรือปลาในฤดูวางไข่ ไม่ได้กำหนดควนหรือขนาดของเครื่องมือในการจับสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำลดลง โดยเฉพาะ ปูม้าที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญ ทำให้มีหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น มูลนิธิชัยพัฒนาเข้ามาช่วยแก้ปัญหาโดยให้คำแนะนำ ด้วยการจัดตั้งธนาคารปูไข่ให้กับชาวบ้านในชุมชน ซึ่งทำให้ชาวบ้านได้คิด และร่วมกันตระหนัก ในเวลาต่อมาก็ได้ร่วมกันดูแลธนาคารปูไข่ และหามาตรการในการ

อนุรักษ์ธรรมาธิ์ ส่งเสริมสร้างจิตสำนึกการใช้เครื่องมือที่ ผิดประเภทเพื่อการอนุรักษ์สัตว์น้ำ ในพื้นที่ หมู่เกาะสาหร่าย

กังวาลย์ จันทโรจิติ (2541) ได้ศึกษาเรื่องการทำประมงขนาดเล็กของประเทศไทย พบว่า ผลการศึกษา เรื่องการจัดการประมงของไทยในอดีตล้มเหลว เพราะทรัพยากรประมงไทยยังเสื่อมโทรม นักจัดการประมงพยายามหาวิธีการใหม่เพื่อการทำอาชีพประมงมีความยั่งยืน ที่มาผ่านภาครัฐ เน้นออกมาตรการต่างๆ เช่นห้ามจับสัตว์ในฤดูวางไข่ ห้ามจับสัตว์น้ำในพื้นที่ประกาศ มีการควบคุมจำนวนเรือประมง และอื่นๆ จะเห็นว่าที่ผ่านมาไม่ให้ความสำคัญกับมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดทรัพยากรประมงชายฝั่งเท่าที่ควร ทำให้ประเด็นดังกล่าวมีความจำเป็นต้องทบทวนแนว การจัดการประมงของไทย แต่การจัดการประมงโดยชุมชน สำหรับประเทศไทยเป็นเรื่องใหม่ ส่วน ประเทศญี่ปุ่นที่เป็นต้นแบบในการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน สัมผัสความรู้และ ประสบการณ์การจัดการรูปแบบดังกล่าวมามากกว่า 200 ปี ส่งผลผู้ประกอบอาชีพประมงมีความ กินดีอยู่ แต่อย่างไรก็ตามประเทศไทยก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนแนวคิดการจัดการประมงโดยชุมชน เข้ามีส่วนร่วมเหมือนกับญี่ปุ่นได้ทันที เนื่องจากเกี่ยวโครงสร้างการจัดการทรัพยากรประมง เกี่ยวกับกฎหมายที่จะรองรับ และที่สำคัญเกี่ยวกับจิตสำนึกและควมมีระเบียบวินัย การรักษาภู กติกาของชุมชน และการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรประมงของ ชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ของประเทศไทย และเอกสารวิจัยนี้ได้นำเสนอแนวคิดของการจัดการทรัพยากร ประมงโดยชุมชน ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมงของประเทศญี่ปุ่น ให้ข้อมูล เกี่ยวกับการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชนของประเทศในอาเซียน และนำเสนอ แนวทางระบบการจัดการประมงโดยชุมชนของประเทศไทย เพื่อให้เห็นภาพของการจัดการ ทรัพยากรประมงโดยชุมชนอย่างถูกต้อง

กังวาลย์ จันทโรจิติ และคณะ (2544) ได้รายงานผลการศึกษากระบวนการพัฒนาระบบ การจัดการประมงโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนประมงเกาะยาว จังหวัดพังงา สามารถสรุปได้ว่า ในการพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน ควรดำเนินการใน 3 ประเด็น ดังนี้ คือ 1) ประเด็นด้านการจัดการฐานข้อมูลทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม องค์การที่มีบทบาทเกี่ยวข้อง คือ องค์การบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านในพื้นที่ 2) ด้านการผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนใน ชุมชน โดยยึดหลักการ การจัดการร่วมกัน ทั้งหน่วยภาครัฐ ภาคประชาชน และองค์การพัฒนา เอกชน ต้องสร้างความร่วมมือโดยยึดหลักวิชาการทางวิทยาศาสตร์ของระบบทรัพยากรและ สิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคมและการเมือง โดยบูรณาการองค์ความรู้สมัยใหม่กับองค์ ความรู้ในพื้นที่ เพื่อวิเคราะห์ปัญหา จัดลำดับความสำคัญปัญหาและกำหนดแนวทางการแก้ไข ปัญหา 3) ด้านกฎระเบียบข้อบังคับและข้อกฎหมาย ต้องมีความชัดเจนและง่ายในการนำไปปฏิบัติ

มีการบังคับใช้อย่างจริงจัง และสามารถปรับปรุงแก้ไขตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และควรให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ เพื่อสร้างการยอมรับของคนในชุมชน

ส่วนปัจจัยสนับสนุนต่อการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน คือ จะต้องมีความพร้อมของผู้นำ และความพร้อมของเจ้าหน้าที่หน่วยภาครัฐ และองค์การพัฒนาภาคเอกชน สำหรับปัญหาและข้อจำกัด คือ คุณสมบัติของทรัพยากรมีความหลากหลาย ทรัพยากรเหล่านี้เป็นสมบัติสาธารณะ มีการทำประมงได้อย่างเสรี ส่วนในการสื่อสาร ชุมชนเข้าถึงข่าวสารได้ยาก องค์การรัฐหลายหน่วยงาน ได้รับเชื่อถือและศรัทธาชาวบ้านค่อนข้างน้อย การพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชนเป็นสิ่งที่ต้องนำไปสู่การปฏิบัติงานร่วมกันของกลุ่มทุกภาคส่วน โดยเฉพาะการผลักดันให้หน่วยงานภาครัฐ ควรปฏิรูปแนวคิดแบบรวมศูนย์ เน้นการกระจายอำนาจสู่ชุมชน สร้างมีส่วนร่วมในจัดการทรัพยากรประมงกับภาคประชาชนให้มากขึ้น

กังวาลย์ จันทโรติ และชุมเจตน์ กาญจนเกษร (2544) ศึกษากฎหมายและระเบียบเพื่อการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน พบว่าการจัดการทรัพยากรประมงโดยการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วม (Community-based Fishery Magement) ถือเป็นแนวทางประการหนึ่งของการจัดการทรัพยากรประมงไทยที่สอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ ที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย โดยมีพื้นฐานมาจากหลักการและแนวคิดในเรื่องการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างยั่งยืน แต่อย่างไรก็ตามการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนนับเป็นเรื่องใหม่ที่ยังไม่เคยมีการดำเนินการมาก่อน อาจมีการจัดการทรัพยากรประมงในลักษณะที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในบางเรื่องในกิจกรรมการอนุรักษ์ในบางชุมชน แต่การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งทางทะเลที่สมบัติสาธารณะยังไม่มีรูปแบบการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมโดยชัดเจน

การจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนในประเทศอื่น ๆ จะมีวิวัฒนาการมาจากโครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่เกิดจากธรรมเนียมประเพณีและการปฏิบัติสืบเนื่องกันมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นหลักจารีตประเพณี ในขณะที่การดำเนินการในเรื่องนี้ของไทยเป็นเรื่องใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาในการวิวัฒนาการต่อไปอีกระยะหนึ่ง โดยการดำเนินงานในลักษณะของการจัดการร่วม (Co-management) เพื่อเปิดโอกาสให้มีส่วนได้เสียที่เกี่ยวข้องทั้งหมด มีโอกาสได้ร่วมในการจัดการทรัพยากรประมง ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการออกกฎหมาย และระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขึ้นมารองรับกิจกรรมที่จะดำเนินการตามแนวทางการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน

การศึกษาค้นคว้ากฎหมายต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันยังไม่เพียงพอที่จะใช้รองรับการดำเนินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแนวทางในการออกกฎหมายขึ้นมารองรับนั้น จะต้องครอบคลุมในเรื่องต่าง ๆ หลายประการ ประกอบด้วย การออก

กฎหมายที่จะมอบสิทธิการทำประมงให้ชุมชนมีอำนาจในการจัดการทรัพยากรประมงในชุมชนของตนเอง การออกกฎหมายกำหนดขอบเขตพื้นที่ประมงของชุมชน การออกกฎหมายกำหนดรูปแบบและขอบเขตอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการหรือองค์กรบริหารที่จะจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน

อรุณ หงส์ทอง (2552) ได้ศึกษามาตรการทางกฎหมายในการจัดการ การทำประมงชายฝั่งของประเทศไทย พบว่า การทำประมงชายฝั่งยังมีปัญหาอีกมากมาย กล่าวคือ ปัญหาในแต่อย่างหากไม่ได้รับการแก้ไขอย่างทันท่วงทีย่อมเป็นเหตุให้ทำให้ทรัพยากรประมงชายฝั่งเสื่อมโทรม โดยเฉพาะเรือประมงพาณิชย์ ที่รุกล้ำเข้าทำประมงใกล้ชายฝั่ง ปัญหานี้เป็นปัญหาแก้ไม่หาย กระทั่งปัจจุบันก็ยังพบปัญหานี้ยังมีอยู่ ปัญหาเรื่องแผนจัดการทรัพยากรประมง ในเรื่องการตรวจจับ การลักลอบทำประมงผิดกฎหมาย ซึ่งเรื่องขาดการประสานงานกันระหว่างหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นกรมประมง กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง หรือกรมอุทยานแห่งชาติ ดังนั้นทั้งสามหน่วยงานควรวางแผนร่วมกัน และประการสุดท้ายที่สำคัญมาก คือ การให้ความรู้แก่ประชาชนที่เป็นชาวประมงชายฝั่ง ให้รับรู้โทษการทำประมงแบบทำลายล้าง ซึ่งจะส่งผลกระทบยาวกับทรัพยากร ควรมีนโยบายเชิงรุกและออกปฏิบัติการเข้าถึงพื้นที่การทำประมงอย่างจริงจัง โดยเข้ารับทราบปัญหาและเสนอทางแก้ไขให้ถูกต้องกับชาวประมงยึดถือปฏิบัติ

บรรจง เทียนสงฆ์ (2553) ได้ทำโครงการเชื่อมโยงระบบการผลิตปูม้าและธุรกิจปูม้า นิมิตโดยชุมชนมีส่วนร่วม ทางโครงการได้เลือกชุมชนบ้านปากน้ำใหญ่ หมู่ที่ 2 ต.เกาะสาหร่าย เป็นชุมชนตัวอย่างในการศึกษาและพัฒนาเทคนิคการเพิ่มมูลค่าปูม้าต้นน้ำ ในรูปแบบต่าง ๆ เช่นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปูไข่ในกระดอง ให้เป็นผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล มีการนำปูอ่อนหรือปูโพก ปูเล็กที่มีมูลค่าต่ำมาเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้นด้วยการนำมาเลี้ยงในคอก และจากการทำโครงการครั้งนี้ได้ส่งเสริมชุมชนจัดตั้งแพชุมชน เพื่อส่งเสริมให้มีจัดการปูที่จับได้ที่มีขนาดต่างกันให้เกิดประโยชน์สูงสุด นอกจากนี้ได้พยายามกำหนดแนวเขตอนุรักษ์ของชุมชนประมาณ 1.3 ตารางกิโลเมตร เพื่อให้ลูกปูได้โอกาสเติบโตเป็นปูวัยเจริญพันธุ์

วันสุริยา ยูซง (2552) ได้ศึกษาแนวทางในการส่งเสริมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของประชาชน ตำบลบางเก่า จังหวัดปัตตานี พบว่า ด้านการสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ มีปัญหาและอุปสรรค เนื่องจากชาวประมงส่วนใหญ่มีฐานะยากจน ไม่มีงบประมาณในการจัดซื้อเครื่องมือประมง ทำให้จับสัตว์น้ำได้น้อยลง ต้องการให้หน่วยงานองค์การปกครองท้องถิ่น ส่งเสริมเรื่องงบประมาณในรูปแบบเงินกู้ปลอดดอกเบี้ย ต้องการให้มีการสนับสนุนเครื่องมือประมง ต้องการให้มีหน่วยงานที่รับซื้อสินค้าในราคายุติธรรม ด้านสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพ ประเด็นนี้ยังไม่มีหน่วยงานเข้ามาให้ความรู้ มีความต้องการวิทยากรมาให้ความรู้ ด้านการฟื้นฟู ปัญหาหลักที่สำคัญ คือทรัพยากรถูกทำลายและมี

ความเลื่อมใสมาก สาเหตุเนื่องจากคนขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ประกอบกับหน่วยงานรัฐไม่ได้มีกิจกรรมอนุรักษ์หรือฟื้นฟูอย่างจริงจังต่อเนื่อง ตลอดจนไม่ได้สร้างเข้าใจให้กับประชาชนในท้องถิ่นอย่างทั่วถึง มีความต้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนในเรื่องการอนุรักษ์และการการฟื้นฟู ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา ประชาชนสร้างการมีส่วนกันเอง หน่วยงานของรัฐเข้าจัดเวทีเพื่อรับปัญหาเท่านั้น ไม่ได้มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อแก้ปัญหา ดังนั้นชาวบ้านต้องการให้มีการรวมกลุ่ม ต้องการให้การประชุมเดือนละครั้งเพื่อร่วมกันเสนอแนะและร่วมกันแก้ไขปัญหา ต้องการให้มีการจัดตั้งกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์

สุทธิรักษ์ ศรีสุเลิศ (2551) ได้ศึกษาการพัฒนาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในชุมชน ตำบลถ่อนนาฉับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี พบว่า การพัฒนาศักยภาพการพึ่งพาตนเองให้ยั่งยืนต้องนำเอาปัจจัยด้านสังคมวัฒนธรรม มาเป็นกลไกขับเคลื่อนการพัฒนาศักยภาพการพึ่งพาตนเองด้านจิตใจ ด้านเทคโนโลยี ด้านทรัพยากรธรรมชาติ และด้านเศรษฐกิจ โดยการปลูกจิตสำนึกส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ และรวมกลุ่มกิจกรรม รวมทั้งสร้างและดำเนินกิจกรรมเครือข่าย จึงจะทำให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนแนวทางยุทธศาสตร์การพัฒนาพึ่งพาตนเองสู่การปฏิบัติได้จริงและยั่งยืนตลอดไป

มนัสศิริ ลูกรักษ์ (2543) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี พบว่า ชาวประมงพื้นบ้านได้ใช้ภูมิปัญญาเพื่อแก้ปัญหาในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง พบว่ามีศาสนาอิสลามเป็นศูนย์กลางติดต่อกัน ใช้ทรัพยากรแรงงานภายในครัวเรือน มีการช่วยเหลือกันเนื่องจากมีความเป็นเครือญาติ และชุมชนมีการเรียนรู้จากประสบการณ์ภายในและภายนอกชุมชน มีการสั่งสมและการถ่ายทอดความรู้ ตลอดจนมีการปรับประยุกต์ใช้ความรู้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในการทำประมง และการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง

กมล บัวบาน (2546) ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ ระหว่างชาวประมงพื้นบ้านกับผู้อุปถัมภ์กลุ่มต่าง ๆ พบว่าชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้มีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับ 4 กลุ่ม นักธุรกิจ ผู้นำท้องถิ่น นักการเมืองท้องถิ่น และข้าราชการ โดยแต่ละกลุ่มให้ความช่วยเหลือชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้แตกต่างกัน โดยนักธุรกิจที่เป็นพ่อค้าให้เงินลงทุนซื้ออุปกรณ์ทำประมง เป็นผู้รับซื้อสัตว์น้ำ แบ่งปันทรัพยากรที่จำเป็น ในการประกอบอาชีพ และใช้อำนาจในการปกป้องคุ้มครองและช่วยเหลือชาวประมงที่ทำผิดกฎหมายให้รอดพ้นจากการจับกุมของเจ้าหน้าที่ประมง ชาวประมงตอบแทนด้วยการยอมขายสัตว์น้ำให้ราคาถูก หรือช่วยเหลือโดยการเป็นแรงงานให้นักธุรกิจ ส่วนผู้นำท้องถิ่นใช้อิทธิพลที่มีอยู่ในพื้นที่คุ้มครองชาวประมงให้ได้รับความสะดวกในการประกอบอาชีพ เช่นช่วยให้ชาวประมงสามารถใช้

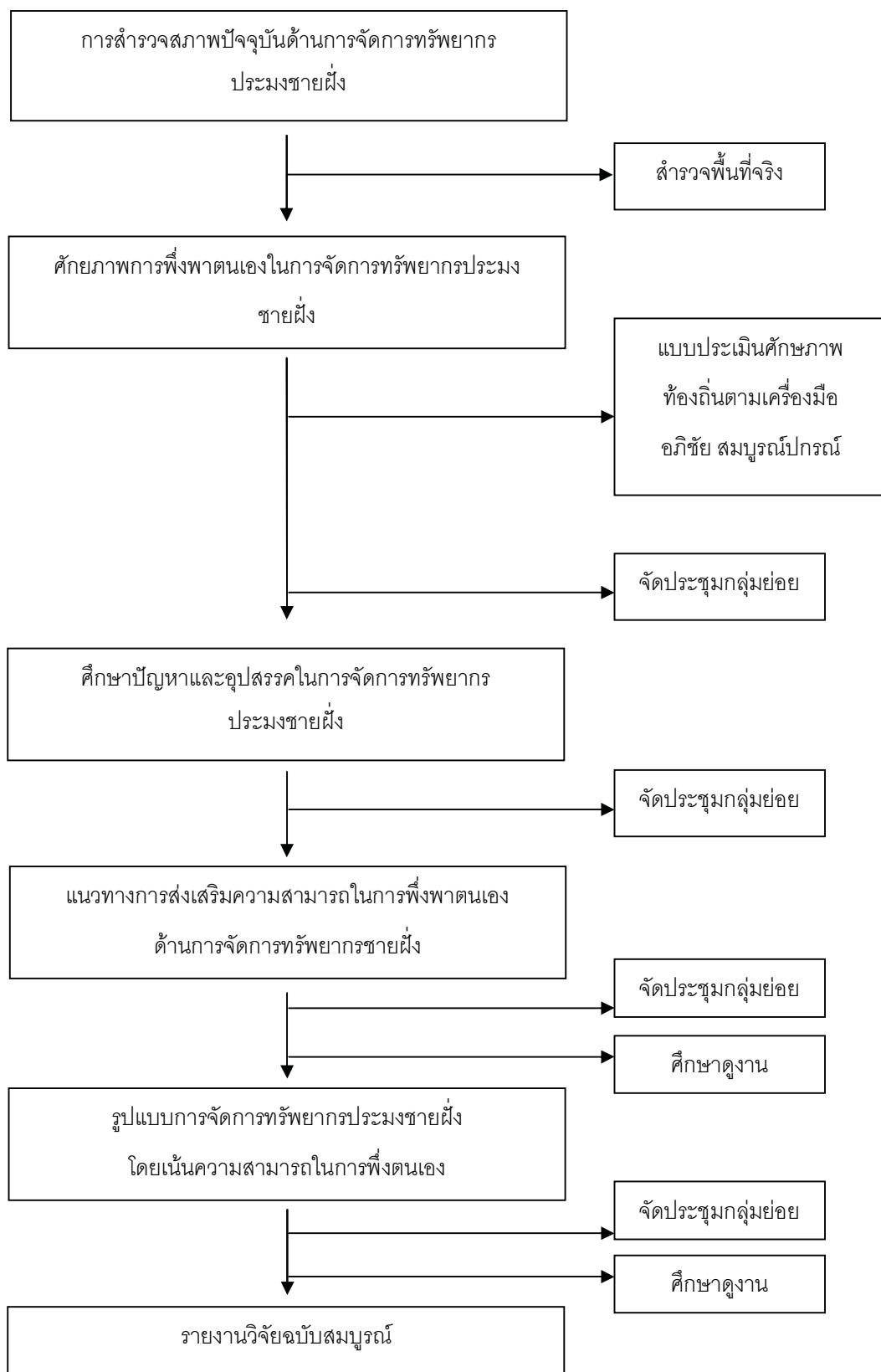
เครื่องมือที่ผิดกฎหมาย ช่วยต่อรองกับเจ้าหน้าที่รัฐไม่ให้เอาผิดกับชาวประมงที่ทำผิดกฎหมายใช้อำนาจในระบบราชการช่วยวิ่งเต้นดำเนินการขอขยายพื้นที่ทำกินให้กับชาวประมง ชาวประมงตอบผู้นำท้องถิ่นโดยการเป็นหัวคะแนนในการเลือกตั้ง การขายสัตว์น้ำในราคาถูก เพราะหลายพื้นที่ผู้นำท้องถิ่นเป็นพ่อค้าที่ทำธุรกิจรับซื้อสัตว์น้ำด้วย ส่วนนักรบการเมืองท้องถิ่น มีอำนาจที่เป็นทางการในท้องถิ่น มีอิทธิพลสามารถช่วยปกป้อง คุ่มครอง และให้สิทธิพิเศษต่าง ๆ แก่ชาวประมง เช่นให้สิทธิชาวประมงในการกู้เงินจากหน่วยงานที่ตนมีอำนาจ แบ่งปันพื้นที่ให้ทำประมง โดยชาวประมงจะตอบแทนเป็นหัวคะแนนและรับใช้แรงงานในกิจกรรมของนักรบการเมือง ส่วนกลุ่มสุดท้ายคือข้าราชการ ซึ่งมีอำนาจหน้าที่ในการดูแลและควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร จะให้การช่วยเหลือชาวประมงโดยการละเว้นการจับกุมเรือและเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย การให้สิทธิพิเศษในการหลบเลี่ยงภาษีและการแจ้งข่าวสารข้อมูลจากส่วนราชการให้ชาวประมงทราบล่วงหน้า โดยชาวประมงตอบแทนโดยการรับใช้และการให้สิ่งของ

อภิรักษ์ สงรักษ์ และ เกศศิณีย์ แท่นนิล (2549) การศึกษาทัศนคติของชาวประมงทะเลพื้นบ้านในชุมชนประมงทะเลพื้นบ้านบริเวณอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง ต่อการส่งเสริมประมงเพื่อศึกษาสภาวะเศรษฐกิจและสังคม ระดับทัศนคติของชาวประมง โดยการสุ่มสัมภาษณ์ชาวประมงทะเลพื้นบ้านจำนวน 252 ครอบครัว ผลการศึกษาพบว่าชาวประมงทะเลพื้นบ้านส่วนใหญ่เป็นเพศชาย นับถือศาสนาอิสลาม มีระดับการศึกษาต่ำกว่าเกณฑ์ภาคบังคับ

ชาวประมงทะเลพื้นบ้านมีความต้องการให้หน่วยงานของรัฐบาล เช่น กรมประมง องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นหรือมหาวิทยาลัยในท้องถิ่น เข้ามาจัดการส่งเสริมการประมงในด้านการพัฒนาเทคนิคการประมงในปัจจุบัน และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง รูปแบบการจัดการส่งเสริมที่ชาวประมงต้องการคือการสัมมนาหรือการประชุม ใช้สถานที่ภายในชุมชน ระยะเวลาประมาณ 1-2 วัน เวลาที่เหมาะสมในแต่ละวันควรจัดในช่วงบ่ายประมาณวันละ 2-3 ชั่วโมง/วัน เนื่องจากชาวประมงว่างจากการประกอบอาชีพประมง

ชาวประมงมีทัศนคติในระดับสูงต่อการส่งเสริมการประมง เนื่องจากต้องการพัฒนาการประมงของปัจจุบันให้ดีขึ้น และสร้างรายได้เพื่อความกินดีอยู่ดีของครอบครัว ดังนั้นรัฐบาลควรจะพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นสำคัญ

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องผู้วิจัยได้พัฒนากรอบความคิดการวิจัยดังนี้

ภาพที่ 3 กรอบความคิดการวิจัย

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การวิจัยแบบปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม Participatory Action Research (PAR) มีรายละเอียดระเบียบวิธีการวิจัยแยกตามคำถาม 4 ข้อ ดังต่อไปนี้

3.1 คำถามการวิจัยข้อที่ 1. ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล เป็นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling)

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่

1. ประชาชนในท้องถิ่น หมู่บ้านละ 10 คน 4 แห่ง รวม 40 คน
2. แกนนำชุมชน หมู่บ้านละ 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
3. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
4. ตัวแทน มูลนิธิ ปตท. (รักษ์ป่า สร้างคน) หรือ สสค. (ท่องเที่ยว) หรือ สกว. ท้องถิ่น

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสังเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
2. สัมภาษณ์ปัจจุบันด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพา

ตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

3. สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยใช้แบบประเมินศักยภาพท้องถิ่นตามเครื่องมือ อภิชัย สมบูรณ์ปกรณ์

4. สนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล โดยใช้แบบประเมินศักยภาพท้องถิ่นตามเครื่องมือ อภิชัย สมบูรณ์ปกรณ์

5. วิเคราะห์ผลการศึกษาเชิงเนื้อหา

6. สรุปผลการศึกษา

3.2 คำถามการวิจัยข้อที่ 2. ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling)

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่

1. ประชาชนในท้องถิ่น หมู่บ้านละ 10 คน 4 แห่ง รวม 40 คน
2. แกนนำชุมชน หมู่บ้านละ 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
3. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
4. ตัวแทน มูลนิธิ ปตท. (รักษป่า สร้างคน) หรือ สสค. (ท่องเที่ยว) หรือ สกว.

ท้องถิ่น

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสังเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
2. สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)
3. สนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก (SWOT Analysis)
4. วิเคราะห์ผลการศึกษาเชิงเนื้อหา
5. สรุปผลการศึกษา

3.3 คำถามการวิจัยข้อที่ 3 แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling)

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่

1. ประชาชนในท้องถิ่น หมู่บ้านละ 10 คน 4 แห่ง รวม 40 คน
2. แกนนำชุมชน หมู่บ้านละ 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
3. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน

4. นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด
5. นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล
6. ตัวแทน มูลนิธิ ปตท. (รักษ์ป่า สร้างคน) หรือ สสค. (ท่องเที่ยว) หรือ สกว.

ท้องถิ่น

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสังเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
2. นำคำถามวิจัยข้อ 1 และข้อ 2 จัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล โดยรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน
3. นำประชาชนในท้องถิ่น รวม 30 คน ศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล
4. วิเคราะห์เชิงเนื้อหา สรุปเป็นแนวทางการส่งเสริมศักยภาพการพึ่งพาตนเอง
5. ตัวแทน มูลนิธิ ปตท. (รักษ์ป่า สร้างคน) หรือ สสค. (ท่องเที่ยว) หรือ สกว.

ท้องถิ่น

3.4 คำถามการวิจัยข้อที่ 4 รูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling)

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา ได้แก่

1. ประชาชนในท้องถิ่น หมู่บ้านละ 10 คน 4 แห่ง รวม 40 คน
2. แกนนำชุมชน หมู่บ้านละ 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
3. เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 5 คน 4 แห่ง รวม 20 คน
4. นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด
5. นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสังเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
2. นำคำถามวิจัยข้อ 1 ข้อ 2 และ ข้อ 3 จัดประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหา รูปแบบในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล โดยรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย ทุกภาคส่วน
3. ประชาชนในท้องถิ่น รวม 30 คน ศึกษาดูงาน การจัดการทรัพยากรประมง ชายฝั่ง บ้านบากันเคย อ.เมือง จ.สตูล
4. กำหนดรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถใน การพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
5. วิเคราะห์เชิงเนื้อหา สรุปรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้น ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้าน

3.5 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

1. แบบสำรวจเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประกอบด้วยกรอบเนื้อหาหลักต่อไปนี้
 - 1.1 สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)
 - 1.2 สันทนาากลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการ จัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน
2. แบบสำรวจเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ใน การพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้าน
 - 2.1 สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)
 - 2.2 สันทนาากลุ่มย่อย (Focus Group) เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและ ภายนอก (SWOT Analysis)
3. การประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการ พึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล โดยรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน และจัดให้มีการเดินทางไปศึกษา ดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล

4. การประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหารูปแบบในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล โดยรับฟังข้อคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน และจัดให้มีการเดินทางไป ศึกษาดูงาน การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง บ้านบากันเคย อ.เมือง จ.สตูล

5. วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และนำเสนอแบบพรรณนา และสรุปประเด็นความคิดเห็นจากการสนทนากลุ่ม การประชุมระดมความคิดเห็น (Focus Group Discussion)

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ในการวิจัยเรื่องการพัฒนาารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวม ข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลตามคำถามและวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำเสนอผลการศึกษาลำดับต่อไปนี้

4.1 ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนในต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

คำถามการวิจัยข้อที่ 1. ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร

ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและลงพื้นที่สำรวจสภาพปัจจุบันด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล ได้สังเคราะห์ข้อมูลสรุปได้ดังนี้

ประวัติความเป็นมาเกาะสาหร่าย

ตำบลเกาะสาหร่าย เป็นตำบลที่อยู่ในความปกครองของอำเภอเมืองสตูล จังหวัดสตูล ตำบลเกาะสาหร่าย เดิมชื่อว่า ตำบลเกาะโตด ต่อมาเปลี่ยนเป็น ตำบลยะระโตด และต่อมาก็เปลี่ยนอีกครั้งเป็นตำบลเกาะสาหร่าย จนปัจจุบัน ซึ่งมีนายเปน ปราบายาววา หรือ ขุนยะระราชกูร์ เป็นกำนันคนแรกของตำบลเกาะสาหร่าย คำว่า “โตด” มาจากภาษามลายู “ระโตด” หรือ “ลาโตด” แปลว่า สาหร่าย ซึ่งในขณะนั้นในพื้นที่แห่งนี้มีสาหร่ายเป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันได้สูญหายไปเกือบหมดแล้ว

สภาพทั่วไป

ตำบลเกาะสาหร่ายมีสภาพเป็นหมู่เกาะน้อยใหญ่ ประมาณ 69 เกาะประกอบด้วย 7 หมู่บ้าน โดยมีองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย มีฐานะเป็นนิติบุคคล และเป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ที่จัดตั้งขึ้นตาม พรบ.สภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 (แก้ไขเพิ่มเติมจนถึงปัจจุบัน) ซึ่งกระทรวงมหาดไทยได้ประกาศจัดตั้งเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2540 มีผู้ปกครองระดับตำบล คือ กำนันตำบลเกาะสาหร่าย ส่วนในระดับหมู่บ้านมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ปกครอง นอกจากนี้ชาวบ้านในบางพื้นที่มีการรวมกลุ่มในเรื่องต่าง ๆ ก็จะมีผู้นำ

กลุ่มที่เป็นทางการและไม่ทางการเพื่อทำหน้าที่เป็นแกนนำในการขับเคลื่อนประเด็นเรื่องราวต่าง ๆ ของตำบลเกาะสาหร่าย

ที่ตั้งของ ตำบลเกาะสาหร่าย ขึ้นกับอำเภอเมืองสตูล ระยะห่างจากที่ว่าการอำเภอเมืองสตูลประมาณ 35 กิโลเมตรและห่างจากศาลากลางจังหวัดสตูล ประมาณ 30 กิโลเมตร

ภาพที่ 4 อาณาเขต ของตำบลเกาะสาหร่าย

เนื้อที่และอาณาเขต ของตำบลเกาะสาหร่ายมีเนื้อที่ 939,300 ไร่ หรือเท่ากับ 1,502.88 ตารางกิโลเมตร โดยแยกเป็นพื้นที่น้ำ 763,625 ไร่ หรือเท่ากับ 1,221.80 ตารางกิโลเมตร และพื้นที่บก 175,675 ไร่ หรือเท่ากับ 218.08 ตารางกิโลเมตร (พื้นที่ทั้งหมดรวมทั้งอุทยานแห่งชาติตะรุเตา และเกาะอาดัง) มีอาณาเขตติดต่อกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่นดังต่อไปนี้

ทิศเหนือ	จรดองค์การบริหารส่วนตำบลปากน้ำ องค์การบริหารส่วนตำบลละงู องค์การบริหารส่วนตำบลสาคร อำเภอท่าแพ
ทิศใต้	จรดองค์การบริหารส่วนตำบลตันหยงโป และเกาะลังกาวิ รัฐเคดาร์ ประเทศมาเลเซีย
ทิศตะวันออก	จรดองค์การบริหารส่วนตำบลเจ๊ะบิลัง และองค์การบริหารส่วนตำบล ตันหยงโป อำเภอเมืองสตูล
ทิศตะวันตก	จรดทะเลอันดามัน มหาสมุทรอินเดีย

ภาพที่ 5 ภาพถ่ายดาวเทียมตำบลเกาะสาหร่าย

ภาพที่ 6 ชื่อหมู่บ้านและเกาะสำคัญตำบลเกาะสาหร่าย

ลักษณะภูมิประเทศ

ตำบลเกาะสาหร่าย มีสภาพพื้นที่เป็นหมู่เกาะน้อยใหญ่ ประมาณ 69 เกาะตั้งอยู่ในทะเลอันดามันเป็นตำบลที่สุดเขตของประเทศไทยติดกับประเทศมาเลเซียและมหาสมุทรอินเดีย เป็นที่ตั้งของอุทยานแห่งชาติตะรุเตามีหมู่เกาะที่สำคัญ 3 กลุ่ม คือหมู่เกาะสาหร่าย – ตันหยงอูมา หมู่เกาะตะรุเตา- เกาะกลาง และหมู่เกาะอาดัง- ราวี – หลีเป๊ะ

ลักษณะภูมิอากาศพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย

ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูลมีลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบร้อนชื้น มี 2 ฤดู ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมกราคมถึงเดือนเมษายน ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนธันวาคม ฝนตกชุกในช่วงเดือนสิงหาคม-ตุลาคม อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 32.72 องศาเซลเซียส (บรรจง เทียนสงรัสมิ์, 2553)

พื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย มีระดับน้ำทะเลขึ้นลงวันละ 2 ครั้ง กระแสน้ำไหลหมุนเวียนเหมือนเข็มนาฬิกา ในแต่ละเดือนมีน้ำเป็นและน้ำตาย โดยมีช่วงน้ำเป็น เกิดตั้งแต่ 11 ค่ำ ถึง 6 ค่ำ (ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม) น้ำตายตั้งแต่ 12 ค่ำถึง 5 ค่ำ (ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม)

ลมประจำถิ่นของพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย

ภาพที่ 7 ลมประจำถิ่นพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย

ที่มา : บรรจง เทียนสงรัสมิ์. (2553). โครงการเชื่อมโยงระบบการผลิตปูม้าและธุรกิจปูม้าโดยชุมชนมีส่วนร่วม. หน้า 11.

ลมประจำถิ่นของพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย ได้รับอิทธิพลจากมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือที่พัดผ่าน อ่าวไทย และมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จากมหาสมุทรอินเดีย ลมประจำถิ่นที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชาวประมงปูม้า ในช่วงต่างๆ นี้ดังนี้

ลมตะวันตก : ลมตะวันตกเป็นลมที่พัดผ่านมาจากอ่าวไทยซึ่งพัดจากฝั่งสู่ทะเลช่วงเดือนธันวาคม-เมษายน ช่วงนี้น้ำทะเลในอ่าวจะสูงใส ปู ชุกชุม

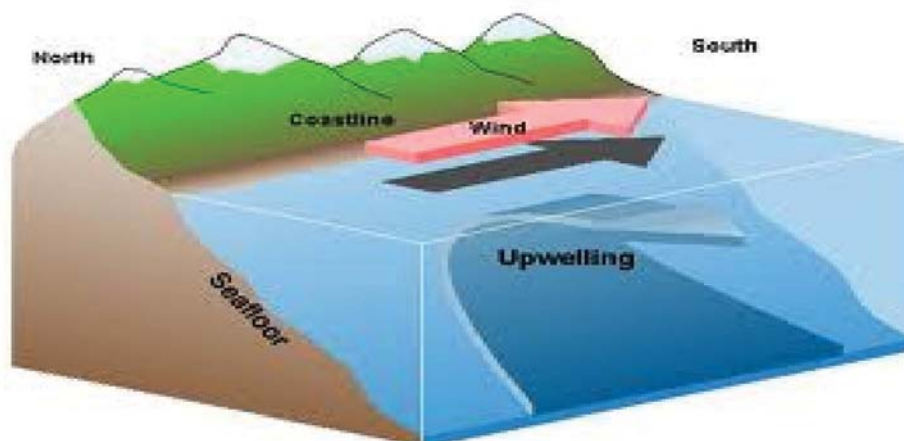
ลมใต้ : ลมใต้หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่าลมสลาตัน เป็นลมที่พัดจากมหาสมุทรอินเดีย ผ่านประเทศมาเลเซีย ขึ้นเหนือ ในช่วงเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม เป็นลมที่เกิดระหว่างเข้าฤดู-เที่ยง ถ้าเกิดในช่วงเดือนกรกฎาคม ปูชุกชุม

ลมตะวันออกเฉียงเหนือ : ลมตะวันออกเฉียงเหนือ ชาวประมงในพื้นที่เรียกว่า ลมพัดโลด ลดบาดโลด เป็นลมมรสุมจากมหาสมุทรอินเดีย จากพม่า ภูเก็ต ระนอง พัดจากทะเลเข้าสู่ฝั่งปะทะเกาะลิดีเริ่มประมาณเดือนเมษายน-สิงหาคม (ถ้าเป็นพายุ มรสุม ลมแรง ไม่มีฝน) น้ำขึ้น กุ้ง ปลา ปู ชุกชุมเริ่มจับกุ้งในเดือนพฤษภาคม

ลมเหนือ : ลมเหนือหรือลมที่ชาวประมงพื้นบ้านเรียกว่า ลมตาหลา เป็นลมที่พัดจากเหนือมาใต้ช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม เกิดในช่วงใกล้ค่ำ ช่วงนี้มีหมึกชุม

ลมตะวันตก : ลมตะวันตกหรือที่คนในท้องถิ่นเรียกว่า ลมพัด เป็นลมที่พาอากาศเย็นมาจากทะเลเข้าสู่ฝั่ง ในเวลากลางวัน ช่วงเดือนพฤศจิกายน-เมษายน ถ้าเกิดในช่วงเที่ยงวัน - 3ทุ่ม ลมจะแรง คนพื้นเมืองเรียกว่า ลมพัดปราด ช่วงนี้ลมนำธาตุอาหารจากพื้นดิน ขึ้นสู่ผิวน้ำทำให้ กุ้ง ปลา จะออกหากินมากขึ้น

ลมตะวันออกเฉียงใต้ : ลมตะวันออกเฉียงใต้หรือ ลมพัดยา เป็นลมมรสุมจากมหาสมุทรอินเดีย พัดผ่านมาจากประเทศมาเลเซีย เข้าสู่ฝั่งสูง ในช่วงเดือนมิถุนายน – สิงหาคม ส่วนใหญ่จะเกิดในตอนใกล้รุ่งถึงเที่ยง ลมแรง เมื่อปะทะกับเกาะต่างๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่เช่น เกาะตะรุเตา เกาะสาหร่าย เกาะหลีเป๊ะ และเกาะลิดีจะทำให้เกิดการเคลื่อนไหวของมวลน้ำในแนวตั้ง นำธาตุอาหารที่สะสมอยู่ตามพื้นทะเล ขึ้นสู่ผิวน้ำเป็นปรากฏการณ์ที่เรียกว่า up welling ช่วงนี้บริเวณดังกล่าวจะมีกุ้ง ปลา และปูชุกชุม โดยเฉพาะปูม้า เป็นช่วงเวลาอยู่ระหว่างเดือน มิถุนายน ถึงสิงหาคม เวลาช่วงนี้เป็นช่วงที่ชาวประมงจับปูม้าได้มากกว่าฤดูอื่น

ภาพที่ 8 ปรากฏการณ์ upwelling

ที่มา : http://oceansjsu.com/images/exer7/upwelling_calif.jpg

เขตการปกครอง ของพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย

จำนวนหมู่บ้านในเขตการปกครองของตำบลเกาะสาหร่ายทั้งหมด 7 หมู่บ้านได้แก่

- หมู่ที่ 1 หมู่บ้านตันหยงอูมา
- หมู่ที่ 2 หมู่บ้านปากันใหญ่
- หมู่ที่ 3 หมู่บ้านตันหยงกลิง
- หมู่ที่ 4 หมู่บ้านยะระโตดน้อย
- หมู่ที่ 5 หมู่บ้านยะระโตดใหญ่
- หมู่ที่ 6 หมู่บ้านตะโละน้ำ
- หมู่ที่ 7 หมู่บ้านเกาะอาดัง

ภาพที่ 9 รายชื่อหมู่บ้าน ตำบลเกาะสาหร่าย

จำนวนครัวเรือนและประชากร ปัจจุบันในเขตตำบลเกาะสาหร่าย มีประชากรรวม 4,822 คน ซึ่งแยกเป็นชาย 2,409 คน หญิง 2,458 คน และมีครัวเรือนทั้งหมด 1,036 ครัวเรือน (ฝาติมีะเกนุ้ย, 2554)

ตารางที่ 1 พื้นที่ ประชากร และจำนวนครัวเรือนตำบลเกาะสาหร่าย

หมู่ที่	หมู่บ้าน	พื้นที่ (ไร่)	ประชากร	จำนวนครัวเรือน
1	บ้านตันหยงอูมา	1,500	406	91
2	บ้านบากันใหญ่	1,450	239	51
3	บ้านตันหยงกลิง	1,500	650	187
4	บ้านยะระโตดน้อย	1,405	316	83
5	บ้านยะระโตดใหญ่	1,400	1,473	376
6	บ้านตะโล๊ะน้ำ	1,300	776	178
7	บ้านเกาะอาดัง	1,500	962	170
รวม		10,055	4,822	1,036

สภาพเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ

ประชากรส่วนใหญ่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งขนาดเล็ก ประกอบด้วยประมงชายฝั่งร้อยละ 92 ประมงน้ำตื้นร้อยละ 1 และอาชีพอื่น ๆ ได้แก่ ค้าขาย ทำสวน เลี้ยงสัตว์ร้อยละ 7

การพาณิชย์กรรม หน่วยธุรกิจในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ประกอบด้วย

1. รีสอร์ท	จำนวน 35 แห่ง (หมู่ที่ 7 เกาะหลีเป๊ะ)
2. แพลขนาดเล็	จำนวน 5 แห่ง
3. ร้านขายอาหาร	จำนวน 45 แห่ง
4. ร้านค้าทั่วไป	จำนวน 44 แห่ง
5. ร้านซ่อมยานยนต์	จำนวน 3 แห่ง
6. โรงกลึง	จำนวน 2 แห่ง
7. ร้านตัดผม	จำนวน 3 แห่ง
8. ร้านตัดเย็บเสื้อผ้า	จำนวน 3 แห่ง

9. ร้านบริการต่าง ๆ จำนวน 18 แห่ง

สภาพสังคม

ด้านการศึกษา

โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 5 แห่ง

โรงเรียนมัธยมศึกษาโอกาส จำนวน 3 แห่ง

ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ประจำมัสยิด จำนวน 1 แห่ง

ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน(ศรช.) จำนวน 2 แห่ง

ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จำนวน 6 แห่ง

ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย มี 7 หมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 1,036 ครัวเรือน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม โดยคิดเป็นร้อยละ 70.57 ศาสนาพุทธ คิดเป็นร้อยละ 10.66 และศาสนาอื่น ๆ คิดเป็นร้อยละ 18.77 มีศาสนสถาน รวมทั้งสิ้น 9 แห่ง ประกอบด้วย

มัสยิด จำนวน 6 แห่ง

บันนาศะฮ์ จำนวน 4 แห่ง

สำนักสงฆ์ จำนวน 1 แห่ง

วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ ได้แก่ การฉลองวันตรุษของศาสนาอิสลาม ปีละ 2 ครั้ง ประเพณีลอยเรือเกาะหลีเป๊ะ ปีละ 2 ครั้ง ประเพณีถือศีลอด ปีละ 1 ครั้ง พิธีเข้าสุนัต การรำวงเง็งของชาวเลเกาะหลีเป๊ะ การละเล่นศิลปะฮีลิต ประเพณีทอดกฐินสามัคคีเกาะสาหร่าย ประเพณีลอยกระทง ประเพณีสงกรานต์

การสาธารณสุข

ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย มีสถานอนามัยเพื่อให้บริการด้านสาธารณสุขแก่ประชาชน จำนวน 3 แห่ง ประกอบด้วย สถานอนามัยบ้านตันหยงกลิง รับผิดชอบ หมู่ที่ 1-3

สถานอนามัยบ้านยะระโตดใหญ่ รับผิดชอบ หมู่ที่ 4-6 สถานอนามัยบ้านเกาะอาดัง รับผิดชอบ หมู่ที่ 7 มีร้านขายยาแผนปัจจุบัน จำนวน 1 แห่ง มีบุคลากรด้านสาธารณสุข จำนวน 10 คน มีอสม. จำนวน 93 คน มีผดุงครรภ์โบราณ จำนวน 1 คน

การรักษาความปลอดภัย

สายตรวจประจำตำบล จำนวน 2 แห่ง

จุดตรวจบ้านยะระโตดใหญ่ จำนวน 1 แห่ง

จุดตรวจเกาะอาดัง จำนวน 5 แห่ง

สมาชิก ชรบ.	จำนวน 210 คน
การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย	
สมาชิก อบพร.	จำนวน 110 คน
อาสาสมัครรักษาความปลอดภัยชายฝั่ง	จำนวน 1 คน
กลุ่มเสริมสร้างศักยภาพชุมชนด้านการป้องกัน	
และบรรเทาสาธารณภัย	จำนวน 59 คน

การคมนาคม

พื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย มีสภาพเป็นเกาะ การคมนาคมระหว่างกัน จึงต้องใช้เรือเท่านั้น ส่วนบนเกาะประชาชนสัญจรโดยใช้รถจักรยานยนต์ และเดินเท้า

การคมนาคมทางน้ำ ที่สำคัญ 2 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทาง เจ๊ะบิลัง-เกาะสาหร่าย ระยะทาง 14 กิโลเมตร
2. เส้นทางทุ่งรีน-ตันหยงกลิง-เกาะสาหร่าย ระยะทาง 10 กิโลเมตร

สะพานเทียบเรือประมงขนาดเล็ก 6 แห่ง ได้แก่

1. สะพานท่าเทียบเรือบ้านตันหยงอูมา หมู่ที่ 1
2. สะพานท่าเทียบเรือบ้านตันหยงกลิง หมู่ที่ 3
3. สะพานท่าเทียบเรือบ้านยะระโตดใหญ่ หมู่ที่ 5
4. สะพานท่าเทียบเรือบ้านตะโล๊ะน้ำ หมู่ที่ 6
5. สะพานท่าเทียบเรืออ่าวตะโล๊ะวาว (เกาะตะรุเตา) หมู่ที่ 7
6. สะพานท่าเทียบเรืออ่าวพันเตมะละกา(เกาะตะรุเตา) หมู่ที่ 7

การคมนาคมทางบก

ในตำบลเกาะสาหร่ายมีถนนที่ใช้สัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้าน ภายในเกาะต่าง ๆ รวมพื้นที่อุทยานอยู่ทั้งหมด จำนวน 15 สาย โดยแยกได้ดังนี้

หมู่ที่ 1 หมู่บ้านตันหยงอูมา	จำนวน 2	สาย
หมู่ที่ 2 หมู่บ้านบากันใหญ่	จำนวน 3	สาย
หมู่ที่ 3 หมู่บ้านตันหยงกลิง	จำนวน 1	สาย
หมู่ที่ 4 หมู่บ้านยะระโตดใหญ่	จำนวน 2	สาย
หมู่ที่ 5 หมู่บ้านยะระโตดใหญ่	จำนวน 2	สาย
หมู่ที่ 6 หมู่บ้านตะโล๊ะน้ำ	จำนวน 2	สาย
หมู่ที่ 7 หมู่บ้านเกาะอาดัง	จำนวน 1	สาย

การโทรคมนาคม

ที่ทำการไปรษณีย์ โทรเลขเอกชน

จำนวน 1 แห่ง

การไฟฟ้า

หมู่ที่ 1-6 มีระบบไฟฟ้าสาธารณะ

หมู่ที่ 7 มีระบบไฟฟ้าพลังงานแสงอาทิตย์และเครื่องปั่นไฟของเอกชน

แหล่งน้ำธรรมชาติ

มีแหล่งน้ำธรรมชาติ เป็นน้ำตก จำนวน 2 แห่ง (บริเวณเกาะอาดัง) และหมู่ที่ 7 จำนวน 1 แห่ง (บริเวณเกาะตะรุเตา)

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น

แหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ บ่อน้ำตื้น จำนวน 90 แห่ง สระเก็บน้ำ จำนวน 4 แห่ง และประปาหมู่บ้าน จำนวน 6 แห่ง

ทรัพยากรธรรมชาติ

ลักษณะดิน	เป็นดินเหนียวใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร
พื้นที่น้ำ	มีพื้นที่น้ำ 763,625 ไร่ หรือเท่ากับ 1,221.80 ตารางกิโลเมตร ครอบคลุมอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะตะรุเตา และหมู่เกาะอาดัง
ป่าไม้	มีเขตป่าอนุรักษ์อุทยานแห่งชาติตะรุเตา และป่าชายเลนที่ 36
แหล่งท่องเที่ยว	มีมากมาย ได้แก่ เกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะหลีเป๊ะ เกาะราวี เกาะหินงาม เกาะไข่ เกาะหินซ้อน เกาะหอยขาว เป็นต้น

ศักยภาพของชุมชน

ศักยภาพของชุมชนเกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล แบ่งเป็นมวลชนจัดตั้งกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน 2 รุ่น จำนวน 198 คน กลุ่มไทยอาสาป้องกันชาติ 2 รุ่น จำนวน 160 คน กลุ่มอปพร. 2 รุ่น จำนวน 114 คน กลุ่มอสม. จำนวน 93 คน และกลุ่มอพป. จำนวน 60 คน

การรวมกลุ่มของประชาชน จำนวน 24 กลุ่ม แยกตามประเภทกลุ่มได้แก่ กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ 2 กลุ่ม กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง จำนวน 5 กลุ่ม กลุ่มออมทรัพย์ จำนวน 7 กลุ่ม กลุ่มอาชีพเลี้ยงสัตว์ จำนวน 2 กลุ่ม กลุ่มองค์กรสตรี (กพสม.) จำนวน 5 กลุ่ม และกลุ่มอื่น ๆ จำนวน 5 กลุ่ม

โครงสร้างชุมชนประมง ต.เกาะสาหร่าย

จากการศึกษาพบว่า ในเขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล มีชาวประมงรายย่อย ประกอบอาชีพประมง โดยใช้จวนจมนปูม้าประมาณ 556 ราย จวนลอยกึ่งจำนวน 354 ราย เป็นส่วนใหญ่ ส่วนรายละเลียดเครื่องมือในการทำประมงชายฝั่ง ดูได้จากตารางที่ 2

ตารางที่ 2 เครื่องมือประมงในเขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย

		จำนวนหน่วย				
หมู่ที่	หมู่บ้าน	จวนจมนปู	จวนลอยกึ่ง	จวนลอยปลา	เบ็ดราว	ลอบปู
1	บ้านตันหยงอูมา	20	20	23	5	6
2	บ้านบากันใหญ่	51	2	8	-	3
3	บ้านตันหยงกลิง	120	120	10	10	5
4	บ้านยะระโตดน้อย	73	7	30	4	3
5	บ้านเกาะสาหร่าย	220	90	59	5	5
6	บ้านตะโล๊ะน้ำ	72	115	28	5	5
7	บ้านเกาะอาดัง	-	-	5	-	30
รวม		556	354	163	29	57

ปูม้าเป็นทรัพยากรประมงชายฝั่งที่สำคัญที่สุด ของชาวประมงในเขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจ มาอย่างยาวนาน ด้วยความที่เนื้อปูมีรสชาติดี แต่ปัจจุบันปริมาณปูม้าที่จับได้เขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย เริ่มร่อยหรอลง เพราะจับขึ้นมามากกว่าที่ธรรมชาติจะทดแทนได้ทัน บรรจง เทียนสงรัสมิ (2553) กล่าวว่าปูม้าเป็นปูที่อยู่ในวงศ์ปูว่ายน้ำ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Portunus pelagicus* (Linnaeus 1758) หรือชื่อสามัญภาษาอังกฤษว่า blue swimming crab, flower crab, sand crab

ลักษณะทั่วไปของปูม้า ปูม้ามักกระดองกว้าง ระหว่างขอบตามีหยักประมาณสี่หยัก ขาสั้นกว่าก้าม ขาคู่ท้ายแบนเป็นรูป ใบพาย ตัวผู้มีก้ามยาวกว่าตัวเมีย ลำตัวมีสีฟ้าอ่อน มีจุดสีขาวทั่วไปบนกระดอง พื้นท้องเป็นสีขาว ก้าม และขามีสีฟ้า ปูม้าตัวเมียมีจับปั้งที่แผ่กว้าง ขอบด้านข้างมีขนละเอียดทุกปล้อง ก้ามสั้นกว่าตัวผู้ กระดองสีน้ำตาลอ่อน มีตุ่มขรุขระ ไม่มีจุดสีขาวเหมือนตัว

ผู้ ปลาขามีสีม่วงแดง ปูม้าพบทั่วไปบริเวณในพื้นที่ทางทะเลของหมู่เกาะสาหร่าย ในระดับน้ำที่มีความลึกไม่เกิน 40 เมตร พบมากที่ความลึกประมาณ 7-30 เมตร บริเวณ พื้นที่ท้องทะเลที่เป็นโคลนทราย โคลนปนทราย และหินปะการัง กินอาหารได้หลากหลาย นับตั้งแต่สัตว์ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา ไข่เดือนทะเล (เพรียงทราย เพรียงเลือด) เพรียงหิน (barnacle) ลงไปจนถึงหญ้าทะเลและสาหร่ายต่างๆ ว่ายน้ำเร็ว ออกหากินในเวลากลางคืน ส่วนกลางวันจะฝังตัวตามพื้นทราย ใหลตาและหนวดไว้เพื่อคอยจับเหยื่อและหลบภัยจากศัตรู ศัตรูที่สำคัญได้แก่ เต่าทะเล ปลาฉลาม ปลากะเบน ปลากินเนื้อทุกชนิด และหมึก

ภาพที่ 10 ชนิดปูม้า

การสืบพันธุ์ ปูม้าเริ่มผสมพันธุ์ได้เมื่อมีอายุประมาณสามเดือน ขนาด 4.5 เซนติเมตร วางไข่ตลอดปี ก่อนผสมพันธุ์ปูเพศผู้จะลอกคราบก่อนประมาณ 7-10 วัน เมื่อกระดองแข็งมีความสมบูรณ์เต็มที่จะเริ่มหาปูเพศเมียที่โตเต็มวัยและ มีความพร้อมที่จะร่วมผสมพันธุ์ เช่น ใกล้เคียงลอกคราบ เมื่อพบแล้วปูเพศผู้ จะเกาะหลังปูเพศเมีย โดยใช้ขาเดินคู่ที่ 2-4 พยุงปูเพศเมียไว้ประมาณ 3-4 วัน จนกระทั่งปูเพศเมียลอกคราบ ลำตัวนิ่ม ในช่วงนี้ปูเพศผู้จะใช้ก้ามหนีบโคนก้ามของปูเพศเมียเพื่อจับให้แน่น จากนั้นจะสอดตัวเข้าไประหว่างขาข้างของปูเพศเมีย เพื่อสอดอวัยวะสืบพันธุ์เพศผู้ที่มีลักษณะยาวเรียวแหลมเล็กเข้าไปในรูเปิดของปูเพศเมียได้จับบั้ง ตรงบริเวณโคนขาคู่ที่สาม ส่วนรยางค์คู่สั้นทำหน้าที่ยึดหน้าท้องปูเพศผู้ให้ ติดกับหน้าท้องของปูเพศเมีย เพื่อช่วยให้การผสมพันธุ์มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ช่วงนี้ปูเพศผู้จะใช้ขาพุงตัวเองไว้เพื่อไม่ให้ปูเพศเมียที่นิ่มเป็นอันตราย ปูเพศผู้จะปล่อยน้ำเชื้อไปไว้ในถุงเก็บน้ำเชื้อภายในปูเพศเมีย รอระยะเวลาผสมกับไข่ที่ส่งมาตามท่อไข่ในภายหลัง ขั้นตอนการผสมพันธุ์นี้จะใช้เวลาประมาณ 12-15 ชั่วโมง โดยน้ำเชื้อที่อยู่ใน

ถูกเก็บน้ำเชื้อจะมีอายุประมาณ 3-4 เดือน ซึ่งในช่วงฤดูผสมพันธุ์ปูเพศผู้ตัวหนึ่งสามารถผสมกับปูเพศเมียได้หลายตัว หลังจากผสมพันธุ์แล้ว ปูเพศเมียก็จะกลับตัวอยู่ในท่าปกติ ตัวผู้จะเกาะหลังปูเพศเมียอีก 1-2 วัน จนกระทั่ง ตัวเมียกระดองแข็งจึงแยกตัวออก (บรรจง เทียนสงรัสมิ, 2553)

หลังจากผสมพันธุ์ประมาณ 20-30 วัน ไข่จะถูกส่งมาตามท่อหน้าไข่เพื่อผสมกับ น้ำเชื้อ แล้วส่งไปเก็บไว้ที่หน้าท้อง รยางค์ก็จะเปลี่ยนแปลงไปเพื่อรับการเกาะของไข่ ไข่ที่ผสมแล้วจะมีขนาดโตขึ้นเรื่อยๆ จนล้นจับปิ้ง ระยะนี้เรียกว่าปูไข่นอกกระดอง ไข่จะเปลี่ยนสีจากเหลืองอ่อนเป็นเหลืองเข้ม น้ำตาลอ่อน และน้ำตาลตามลำดับ ประมาณ 10-15 วัน แม่ปูก็จะใช้ขาเดินเขี่ยไข่ให้หลุดจากจับปิ้ง ปล่อยล่องลอยไปในทะเล ไข่สีดำซึ่งแก่เต็มที่ จะมองเห็นลูกตาเป็นจุดสีดำภายในได้ ไข่ใช้เวลาฟัก เป็นตัวภายใน 1-2 วัน โดยปูแม่หนึ่งตัวมีไข่ประมาณ 120,000-2,300,000 ฟอง ขึ้นอยู่กับขนาดของปูไข่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 304-412 ไมครอน (บรรจง เทียนสงรัสมิ, 2553)

การทำประมงปูม้า เขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย ถ้าย้อนกลับไป 60-70 ปี ปูม้าเป็นเพียงสัตว์ทะเลที่ปะปนมากับเครื่องมือประมงซึ่งชาวประมงใช้จับปลาในเขตน้ำตื้นเท่านั้น การจับปูม้าเป็นอาชีพจริงๆ ยังไม่มี นอกจากมือสมัครเล่นที่ใช้แร้วปูวางดักตามทะเลหน้าบ้าน หรือใช้ไฟส่องเดินจับในตอนกลางคืนช่วงน้ำลง เพื่อนำมาบริโภคในครัวเรือน ถ้าได้มากก็นำไปขายเป็นค่ากับข้าวเท่านั้น ช่วง พ.ศ. 2490-2514 ปูม้าก็ยังเป็นเพียงผลพลอยได้จากอวนลาก อวนรุน อวนลอย และเป็นอาหารทะเลราคาถูกที่คนทั่วไปนิยมแสวงมาบริโภคในสมัยนั้น ในช่วง พ.ศ. 2515-2540 ปูม้าเริ่มมีราคาสูงขึ้น โดยใน พ.ศ. 2530 ราคาได้เพิ่มจากกิโลกรัมละ 10-20 บาท เป็นกิโลกรัมละ 30-50 บาท และเป็นกิโลกรัมละ 60-80 บาท ใน พ.ศ. 2540 และเนื่องจากปลาในอ่าวไทยกับฝั่งทะเลอันดามันหายากขึ้น ชาวประมงจึงเปลี่ยนอวนลอยปลามาเป็นอวนจมปู เพื่อจับปูโดยเฉพาะ

เขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย เครื่องมือประมงชายฝั่ง ที่เป็นหลักคือ อวนจมปูม้า และลอบปู ซึ่งอวนจมปูม้าแต่ละผืน เมื่อประกอบเรียบร้อยแล้ว จะตกราคาผืนละ 350 บาท มีอายุการใช้งานประมาณ 1-2 เดือน ชาวประมงมีอวนจมปูม้าประมาณ 15-20 ผืนต่อลำ ใช้แรงงาน 1 คน ค่าใช้จ่ายในการออกจับปูแต่ละครั้งได้แก่ ค่าน้ำมันเรือ และค่าอาหาร ประมาณวันละ 150 บาท เช่นเดียวกับลอบปู อวนจมปูเป็นเครื่องมือที่ประจำค้างคืน กลางคืนมีเครื่องมือประมงหลายชนิดทำประมงในทีเดียวกัน โอกาสที่อวนจะสูญหาย นั้นสูงมาก เนื่องจากอวนขาดเร็ว เพราะนอกจากปูม้าคืบขาดแล้ว จะมีหอยหนาม หรือกิ่งไม้ ปลาฉาว ที่ติดมากับอวน ทำให้อวนฉีกขาด ต้องเปลี่ยนอวนบ่อยๆ บริเวณที่มีการทำประมงอวนจมปูม้าได้แก่ บริเวณเกาะลิ่ดี เกาะเกียง เกาะปลอออก ฤดูทำการประมงอยู่ในช่วงเดือนมิถุนายน-ตุลาคม เป็นช่วงที่มีปูม้ามากกว่าช่วงอื่น

อวนจมปูม้า เมื่ออวนเข้าฝั่ง สัตว์น้ำที่จับได้ ได้แก่ ปูม้า ปูลาย ปูดาว ปูตายาว ปูทะเล และสัตว์น้ำชนิดที่อาศัยที่พื้นทะเล อย่างเช่น ปลากะเบน หอยขนาดใหญ่ชนิดต่างๆ เป็นต้น

ภาพที่ 11 การเตรียมออกเรือไปวางอวนจมน้ำ

ภาพที่ 12 อวนจมน้ำหลังจากกู้ฉนวน

ลอบปู แต่ละลูกมีต้นทุนประมาณลูกละ 86.50 บาท อายุใช้งานประมาณ 12 เดือน ค่าบำรุงรักษาประมาณลูกละ 30 บาท /ปี ชาวประมงคนหนึ่งมีลอบปูประมาณ 120-200 ลูก ใช้แรงงาน 1 คน ค่าใช้จ่ายประจำวันในการออกจับปู คือ ค่าปลาเหยื่อ น้ำมันเรือ อาหาร ประมาณวันละ 200-300 บาท เนื่องจากลอบเป็นเครื่องมือวางค้างคืน ประจำที่ ช่วงกลางวัน มีเครื่องมือประมงชนิดอื่นทำประมงในพื้นที่เดียวกันโอกาสที่ลอบจะสูญหายมีสูงมาก แหล่งสำคัญที่มีการวางลอบปูได้แก่ อ่าวละงู เกาะเกียง เกาะปลอออก และปากคลองปากันใต้ะทิด ช่วงที่พบปูม้าชุมชุมได้แก่เดือนมิถุนายน-ตุลาคม ในช่วงขึ้น 9 ค่ำ แรม 2 ค่ำ ชาวประมงจะนิยมวางลอบในพื้นที่

เกาะเกียง และจะย้ายมาจะวางลอบในพื้นที่เกาะปูเลาอ ในช่วงแรม 3 ค่ำ-แรม 8 ค่ำ จะหมุนเวียนสลับกันตลอดปี

ภาพที่ 13 ลอบปู

หยองปูม้า เป็นเครื่องมือประจำที่ ประกอบด้วย เนื่อวน ลวด ด้าย เชือก ไม้ปัก ราคา รวม ประมาณชุดละ 50 บาท มีอายุการใช้งานประมาณ 1 ปี ชาวประมงมีหยองปักปูม้าประมาณ 100 ลูกต่อลำ ใช้แรงงาน 1 คน ค่าใช้จ่ายในการออกจับปูแต่ละวันประมาณ วันละ 80-100 บาท พื้นที่ๆ ใช้หยองปูม้าจับปูม้า ส่วนใหญ่เป็นบริเวณ ปากคลองปากกันใต้ะทิด และตามแนวชายฝั่งทะเล โอกาสที่หยองปูม้าสูญหายมีมาก เพราะบริเวณที่ปักหยองมีชาวประมงรายย่อยที่จับปลา ด้วยเครื่องมือประมงชนิดอื่น ทำงานในพื้นที่เดียวกัน แต่ปัจจุบันชาวบ้านไม่นิยมใช้เพราะทำให้ลูกปูที่ยังโตไม่ได้ขนาดติดมากับหยอง ส่งผลให้ปริมาณปูลดลง

ภาพที่ 14 เตรียมออกเรือไปวางหยองปูม้า

ภาพที่ 15 การเก็บของปูม้า

อวนลอยปลาหรืออวนติดตา หมายถึง เครื่องมือประมงที่มีลักษณะเป็นผืนอวนคล้าย สีเหลี่ยมผืนผ้า วิธีการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำจะวางขวางหรือปิดล้อมสัตว์น้ำ เพื่อให้สัตว์น้ำว่ายชน แล้วติดหรือพันตาอวน (สำนักงานวิจัยและพัฒนาประมงทะเล, 2556) ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย ชาวบ้านทำประมงชายฝั่ง เพื่อจับสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่มีความสำคัญรองมาจากปูม้า คือ ปลา ชนิดต่าง ๆ

ภาพที่ 16 อวนลอยปลา

ชนิดเครื่องมือในประเภทอวนติดตา เครื่องมือที่จัดอยู่ในประเภทนี้ได้แก่ เครื่องมือที่นิยมเรียกว่า ข่าย อวนลอย อวนจม กัด และอวนล้อมติด หรืออวนติด บางครั้งเรียกอวนแล้วตามด้วยชื่อสัตว์น้ำเป้าหมายหลัก เช่น อวนกุ้ง อวนปู อวนปลาทุ อวนปลาเกะ เป็นต้น เครื่องมือประเภทนี้ชาวประมงพื้นบ้านในเขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย นิยมใช้กันมากที่สุด ลักษณะเครื่องมืออวนเป็นผืนอวนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าค่อนข้างยาว ขณะใช้ทำประมงผืนอวนจะวางตัวในแนวตั้ง เอนตามทิศและความแรงของกระแสน้ำ สัตว์น้ำที่จับได้ทุกตัวจะติดหรือพันที่ตาอวน ประสิทธิภาพของเครื่องมือขึ้นอยู่กับความยาวอวน ขนาดตาอวน ความลึกอวน และอัตราการย่นของเนื้ออวน

โดยเฉพาะการเลือกขนาดตาอวนต้องเหมาะสมกับชนิดและขนาดของสัตว์น้ำที่เป็นเป้าหมายหลัก วิธีใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำมีทั้งแบบวางเป็นแนวตรงขวางทางเดินสัตว์น้ำโดยปล่อยผืนอวนทิ้งไว้ให้สัตว์น้ำว่ายชนตาอวน และแบบวางอวนปิดล้อมสัตว์น้ำ แล้วทำให้สัตว์น้ำตกใจว่ายน้ำเร็วกว่าปกติโดยใช้แสงไฟ หรือการกระทุ้งน้ำ และว่ายชนตาอวน เครื่องมือประเภทนี้ใช้ทำการประมงได้หลายสภาพพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นบริเวณที่มีหินใต้น้ำ หรือบริเวณพื้นที่ราบเรียบ บางชนิดกางกันสัตว์เฉพาะบริเวณผิวน้ำหรือที่พื้นทะเล แต่บางชนิดกางกันสัตว์น้ำตั้งแต่ผิวน้ำถึงพื้นทะเล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกรออกแบบความลึกอวนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับระดับการว่ายน้ำของสัตว์น้ำเป้าหมาย ชนิดของสัตว์น้ำที่จับได้มีหลายชนิด ได้แก่ กลุ่มปลาผิวน้ำ กลุ่มปลาหน้าดิน และสัตว์น้ำอื่นๆ การจำแนกชนิดของเครื่องมือประเภทอวนติดตาได้แบ่งออกเป็นหลายชนิด โดยเรียกตามชื่อชนิดสัตว์น้ำที่เป็นเป้าหมายหลัก และวิธีวางอวน ตัวอย่างเช่น

อวนลอยปลาอินทรี

อวนลอยปลาอินทรี เป็นอวนติดตาที่สำคัญชนิดหนึ่ง สัตว์น้ำที่เป็นเป้าหมายหลัก คือ ปลาอินทรี และปลาโอทุกชนิด จัดเป็นเครื่องมือประมงที่ใช้อวนยาวมากที่สุดในบรรดาอวนติดตาทั้งหมด ชาวประมงใช้เรือขนาดเล็กกู้วนด้วยแรงคนจึงใช้อวนยาวไม่มากนัก วิธีทำการประมงทำการประมงเฉพาะเวลากลางคืน ในบริเวณน้ำลึกตั้งแต่ 20 - 60 เมตร เริ่มจากปล่อยผืนอวนในเวลาเย็น เป็นแนวตรงตามทิศกระแสน้ำ เสร็จแล้วผูกเรือไว้กับปลายสุดผืนอวนด้านใต้ลม ปล่อยให้เรือและอวนล่องลอยไปตามกระแสน้ำและลม ประมาณ 6 ชั่วโมง จึงเริ่มกู้วนซึ่งจะเสร็จสิ้นในตอนเช้าตรู่ สัตว์น้ำที่จับได้จากการลอยอวนปลาอินทรี ได้แก่ ปลาอินทรี ปลาจะละเม็ดดำ ปลาฉลาม ปลาน้ำดอกไม้ และปลากะโทงแทง เป็นต้น

อวนลอยปลาทุ

เครื่องมือชนิดนี้ชาวประมงนิยมใช้กันมาก มีทั้งแบบอวนเอ็น และแบบอวนไถล่อน ส่วนใหญ่นิยมใช้แบบอวนเอ็น ซึ่งมีทั้งแบบที่ทำการประมงบริเวณพื้นทะเล และแบบที่ทำการประมงบริเวณผิวน้ำ จำนวนคน 2 - 3 คน วิธีทำการประมงอวนจมปลาทุ เป็นแนวตรงมีทุ่นบอกแนวอวนหัวท้าย แต่ถ้าเป็นชนิดอวนจมจะยัดให้อยู่กับที่ด้วยน้ำหนักถ่วงขนาด 5 - 7 กิโลกรัม คร่าวล่าง

อวนสัมผัสพื้นทะเล จะปล่อยผืนอวนทิ้งไว้นาน 1 - 2 ชั่วโมง จึงกู้อวน หรืออาจวางอวนใหม่อีกครั้งหนึ่งแล้วแล่นเรือกลับเข้าฝั่ง ส่วนแบบอวนในล่อนใช้ทำการประมงปลาทุกระดับใกล้ผิวน้ำในเวลากลางวันช่วงเดือนมืด โดยปล่อยอวนในตอนเย็นใกล้ค่ำ ซึ่งเป็นช่วงที่ปลาเริ่มเปลี่ยนระดับการว่ายน้ำจากใกล้พื้นทะเลมาเป็นผิวน้ำปล่อยผืนอวนล่องลอยตามกระแสน้ำนาน 1 - 3 ชั่วโมง จึงกู้อวน และแล่นเรือกลับเข้าฝั่ง หากมีปลาทุกละอวนในช่วงเช้ามีอีกครึ่งหนึ่ง สัตว์น้ำที่จับได้ ได้แก่ ปลาทุ ปลาเกะ ปลาอินทรี ปลาสิ่กุน ปลามงโกรย ปลาจวด ปลาดาบลาว ปลาแข่งไก่ ปูม้า และปูลาย เป็นต้น

อวนปลากะบอก

เครื่องมือนี้ ได้รวมเอาเครื่องมือที่เรียกว่า ข่ายปลากะบอก อวนลอยปลากะบอก อวนล้อมติดปลากะบอก ซึ่งภาคใต้เรียกว่า อวนปลาซา ไว้ด้วยกัน ดังนั้นลักษณะของอวนจึงมีหลายแบบ ขึ้นอยู่กับแหล่งประมง และวิธีการทำประมง มีทั้งแบบใช้เรือและไม่ใช้เรือ บางรายทำเป็นอาชีพ แต่บางรายจับเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนและใช้เป็นครั้งคราว จำนวนผู้ใช้มีน้อยราย วิธีการทำการประมงข่ายปลากะบอก วิธีการประมงอวนลอยปลากะบอก

อวนล้อมติดปลากะบอก ใช้ทำการประมงปลากะบอกริมฝั่งน้ำลึก 1 - 3 เมตร ส่วนใหญ่เป็นเวลากลางวัน เพราะมองเห็นฝูงปลากะบอกได้ง่าย เมื่อพบฝูงปลากะบอกจะปล่อยอวนล้อมฝูงปลาเป็นวงกลม 1 หรือ 2 ชั้น เหลือปลายอวนส่วนหนึ่งสำหรับวางแทรกเข้าไปในกลางวงอวน จากนั้นแล่นเรือหรือแจวเรือพร้อมใช้ไม้กระทุ้ง หรือตีน้ำภายในวงอวนประมาณ 2 รอบ เพื่อให้ปลากะบอกตกใจว่ายชนอวน แล้วกู้อวนขึ้นเรือ วันหนึ่งๆ ทำการประมง 3 - 4 ครั้ง เรืออวนล้อมติดปลากะบอก วิธีการประมงอวนล้อมติดปลากะบอก สัตว์น้ำที่จับได้ ส่วนใหญ่ คือ ปลากะบอก และปลาดอกหมาก

ฤดูกาลและเขตพื้นที่แหล่งประมงในเขตตำบลเกาะหรัย

ในเขตพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย แหล่งประมงปูม้า ปลาชนิดต่างๆ และกุ้ง จะอยู่ในบริเวณหน้า เกาะลิคี้ เกาะปูเลาอ และเกาะเกียง เป็นต้น ฤดูกาลทำการประมงแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วง ช่วงแรกระหว่างเดือนมิถุนายน-ตุลาคม ช่วงนี้มีปูชุกชุม เพราะปูรุ่นใหม่ ที่ฟักเป็นตัวที่เข้ามาเลี้ยงตัวในพื้นที่บริเวณชายฝั่งเริ่มเติบโตเข้าสู่ข่ายประมง ช่วงนี้เป็นช่วงฤดูมรสุม ลมแรง ปรากฏการณ์ upwelling ที่เกิดในพื้นที่ ได้นำธาตุอาหารที่มีอยู่อาหารตามพื้นทะเลขึ้นผิวน้ำ ในแนวตั้ง ทำให้มวลน้ำในบริเวณนั้น มีอาหาร ธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ช่วงนี้ชาวประมงที่มีลอบประมาณ 100 ลูก สามารถจับปูได้แต่ละวันประมาณ 10-15 กก. ช่วงที่สอง ระหว่างเดือนพฤศจิกายน-พฤษภาคม เป็นช่วงที่ลมเปลี่ยนทิศ จากตะวันตกเฉียงใต้ ที่พัดจากมหาสมุทรอินเดีย ผ่านมาเลเซียที่พัดจากทะเลสู่ฝั่ง กลายเป็นลมตะวันออกที่พัดจากบกสู่ทะเล อาหารธรรมชาติที่เคยมีอุดมสมบูรณ์ ก็เริ่มลดน้อยลง ส่วนหนึ่งจะถูกลมและกระแสน้ำพัดออกสู่ทะเลลึก ปูจะอพยพ ตามอาหารไปอยู่ใน

ทะเลน้ำลึก ช่วงนี้เป็นช่วงที่ปูสมบูรณ์เต็มที่ เริ่มผสมพันธุ์และวางไข่ ชาวประมงก็ต้องออกไปทำการประมงไกลขึ้น มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นชาวประมงส่วนหนึ่งไปจับหมึกแทนปู (บรรจง เทียนสงรัสมิ์, 2553)

ตารางที่ 3 ขนาดปูม้าที่ชาวประมงจับได้จากการประมงในพื้นที่ต่างๆ

แหล่งประมง	ปูใหญ่		ปูกลาง		ปูเล็ก		รวม	
	กก.	%	กก.	%	กก.	%	กก.	%
หน้าเกาะลิคี่	0.03	0.60	1.50	28.53	3.72	70.87	5.25	100
เกาะปูเลาออ	3.00	31.70	1.99	21.00	4.47	47.30	9.46	100
เกาะเกียง	3.89	46.79	1.24	14.97	3.18	38.24	8.31	100
รวม	6.92		4.73		11.37		23.02	

ที่มา : บรรจง เทียนสงรัสมิ์. (2553). โครงการเชื่อมโยงระบบการผลิตปูม้าในและธุรกิจปูม้าโดยชุมชนมีส่วนร่วม. หน้า 11.

ข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องที่กล่าวมาข้างต้น ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของตำบลเกาะสาหร่าย มาจากคำว่าเกาะโตด โดยมีขุนระยะราชบุรีเป็นผู้นำคนแรก สภาพทั่วไปของพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายเป็นหมู่เกาะทะเลอันดามัน อยู่ห่างจากตัวเมืองสตูลประมาณ 30 กิโลเมตร มีเกาะที่มีชาวบ้านอาศัยอยู่ 4 เกาะ คือเกาะตันหยกกลิง เกาะยะระโตดน้อย เกาะสาหร่าย และเกาะหลีเป๊ะ ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบร้อนชื้นมี 2 ฤดูกาลคือ ฤดูร้อนและฤดูฝน ในแต่ละวันจะมีระดับน้ำทะเลขึ้นลงวันละ 2 ครั้ง ในรอบปีมีลมประจำถิ่น 6 แบบแต่ละแบบจะมีผลต่อการดำรงชีพและการทำประมงชายฝั่ง

ส่วนเขตการปกครองแบ่งเป็น 7 หมู่บ้าน ทุกหมู่บ้านมีพื้นที่ตั้งอยู่บนเกาะทั้งหมด แบ่งเป็น 2 กลุ่มพื้นที่ ตามระยะทาง กลุ่มที่ 1 ประกอบด้วยหมู่ที่ 1 – 6 และกลุ่มที่ 2 หมู่ที่ 7 บ้านเกาะอาดังหลีเป๊ะ และมีองค์การบริหารปกครองส่วนท้องถิ่นคือ องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 5 ประชากรตำบลเกาะสาหร่ายมีประมาณ 5,000 คน มีครัวเรือนประมาณ 1,050 ครัวเรือน (ผาดีมี๊ะ เกนุ่ย, 2554)

การประกอบอาชีพประชาชนส่วนที่อาศัยในพื้นที่ หมู่ที่ 1-6 ทำอาชีพประมงชายฝั่ง ส่วน หมู่ที่ 7 ประกอบอาชีพบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ด้านระดับการศึกษาของประชาชนในพื้นที่การศึกษาส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา มีโรงเรียนระดับประถม 8 โรงเรียน นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่

การคมนาคมใช้การคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก ในแต่เกาะใช้รถจักรยานยนต์และทางเท้า ในการสัญจร ศักยภาพชุมชน ชาวบ้านในตำบลมีการรวมตัวทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ หลายกลุ่ม เช่นกลุ่มประมงอนุรักษ์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประจำหมู่บ้าน (ทสม.) และกลุ่มอื่น ๆ

ส่วนโครงสร้างชุมชนประมง พบว่า ส่วนใหญ่เป็นการทำประมงชายฝั่งแบบรายย่อย ตามแต่ละครัวเรือนโดยทรัพยากรสัตว์น้ำหลักที่ทำประมง คือ ปูม้า กุ้ง และปลาชนิดต่าง ๆ เครื่องมือประมงชายฝั่งส่วนใหญ่เป็น อวนจมปู อวนลอยกุ้ง อวนลอยปลา เป็นต้น ส่วนฤดูกาลในการทำประมงมี 2 ช่วง คือ ช่วงแรกคืออยู่ระหว่างเดือน มิถุนายน ถึง ตุลาคม และช่วงที่ 2 พฤศจิกายน ถึง พฤษภาคม พื้นที่ทำประมงอยู่บริเวณเกาะลิदी เกาะปูเลาออ และเกาะเกียง

ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน

ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจ และสัมภาษณ์เชิงลึกจากประชาชนในแต่ละหมู่บ้าน ตำบลเกาะสาหร่าย โดยใช้แบบประเมินศักยภาพท้องถิ่นตามเครื่องมือ อภิชัย สมบูรณ์ปกรณ์ (2550) สามารถสรุป แยกตามหมู่บ้านเป็นดังนี้

หมู่ที่ 1 บ้านตันหยงอูมา

ลักษณะของหมู่บ้านเป็นเกาะอยู่ทางทิศเหนือสุดของหมู่เกาะสาหร่าย มีประชากรประมาณ 91 ครอบครัวประชาชนเกือบทั้งหมู่บ้านนับถือศาสนาอิสลามและส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง ชาวบ้านรับรู้ได้สัตว์น้ำลดปริมาณลงมาก วันนี้ชาวบ้านเริ่มมีการรวมตัวเพื่อเริ่มคิดและร่วมกันดูแล ทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน แต่การรวมตัวครั้งนี้อยู่ในช่วงเริ่มต้น ชาวบ้านมีความต้องการให้หน่วยงานภายนอกเข้ามาร่วมเป็นที่ปรึกษาเพื่อกำหนดทิศทางของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยสรุปประเด็นศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนหมู่ที่ 1 เป็นดังนี้

ภาพที่ 17 การสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชนหมู่ 1 บ้านต้นหยงอูมา

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ในหมู่ที่ 1 บ้านต้นหยงอูมา มีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน ชาวบ้านได้ อธิบายว่า เมื่อ 20 ปีที่แล้วทรัพยากรประมงมีอุดมสมบูรณ์มาก ปัจจุบันทรัพยากรประมงชายฝั่งลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน ปัจจุบันนี้ยังมีทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

คนในหมู่บ้านสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้อย่างสะดวกสบายเนื่องจากพื้นที่การเข้าแหล่งทำประมงอยู่ระหว่าง 1 – 20 กิโลเมตรจากหมู่บ้าน ชาวบ้านกล่าวว่าไม่มีทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอสำหรับความต้องการในอนาคตแน่นอน เพราะว่าชาวบ้านเห็นแนวโน้มจากปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้จากอดีตจนถึงปัจจุบันมีแนวโน้มที่ลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามในหมู่ที่ 1 เริ่มมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์มากขึ้น โดยได้รับความร่วมมือจากสำนักงานประมงจังหวัดสตูลในปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำต่าง ๆ เช่นพันธุ์ปูพันธุ์กุ้ง เป็นต้น

และภายในหมู่บ้านมีการร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยการเป็นสมาชิกเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน (ทสม.) โดยมีคุณทรงภูมิ ยะวาทบ เป็นแกนนำและเป็นประธานกลุ่มของหมู่ที่ 1 กิจกรรมที่ผ่านมาเน้นเรื่องการดูแลแหล่งหญ้าทะเล เพื่อเป็นอาหารของ พญูน ซึ่งเป็นฝูงเดียวของจังหวัดสตูล มีเขตที่อยู่อาศัยหลักบริเวณหมู่ที่ 1

ส่วนประเด็นคำถามเกี่ยวกับทรัพยากรประมงชายฝั่งในภาพรวมตำบลท่านมีจำนวนลดลงเป็นอย่างไรชาวบ้านหมู่ที่ 1 ให้ข้อมูลว่าอดีต มีปลาชุกชุมมากแต่ปัจจุบัน พบได้อย่างชัดเจนว่าจำนวนปลาลดลงไปเป็นจำนวนมาก รวมถึงหอยแครง หอยหวาน ก็ลดลงไปมากเช่นเดียวกัน

สำหรับหมู่ที่ 1 ยังไม่มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมงของหมู่บ้านอย่างชัดเจน ทุกคนมีสิทธิเข้าแหล่งทำประมงและอิสระในการจับสัตว์ได้เต็มที่ความสามารถ แต่สำหรับหมู่ที่ 1 ได้กำหนดประเภทเครื่องมือที่ห้ามใช้ในพื้นที่ โดยห้ามใช้เครื่องมือและวิธีการเหล่านี้ เช่น ยาเบื่อ ไซปุม้า หยองปัก อวนตาเล็กมาก และเครื่องมือที่ผิดกฎหมายทุกชนิด โดยนำเรื่องเข้าประชุมในเวทีชาวบ้าน นำโดยประธาน ทสม.

ในหมู่ที่ 1 ไม่ได้กำหนดว่ามีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้ รวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ รวมทั้งยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู เนื่องจากเหตุผลข้างต้นที่กล่าวมาทำให้ไม่มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

ส่วนที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษาอาจจะเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่งก็ไม่มีเช่นกัน

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ชาวบ้านหมู่ที่ 1 มีความใกล้ชิดกันมาก สืบเนื่องจาก จำนวนประชากรในแต่หมู่บ้านมีจำนวนครัวเรือนไม่มาก และที่สำคัญคือมีความเป็นเครือญาติ คนโดยส่วนใหญ่มีความภูมิใจที่เป็นสมาชิกในตำบลเกาะสาหร่าย

ส่วนปัญหาที่เผชิญอยู่ โดยส่วนใหญ่ถ้าเป็นปัญหา ในระดับครัวเรือนผู้นำครอบครัวจะแก้ปัญหาได้ แต่ถ้าเป็นปัญหาของชุมชน หรือเป็นปัญหาสาธารณะ คนในหมู่บ้าน ไม่สามารถแก้ปัญหาได้เช่น ปัญหาเรื่องทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดลงซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ต้องมีผู้เกี่ยวข้องหลายส่วนลำพังชาวบ้านเองไม่สามารถแก้ปัญหาได้

ผู้นำหมู่ที่ 1 ไม่ว่าสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้ใหญ่บ้านสามารถผลักดัน กระตุ้น และร่วมมือผู้นำในหมู่บ้านได้ระดับหนึ่ง แต่ความร่วมมือของคนในหมู่บ้านยังมีค่อนข้างน้อยที่จะมารวมตัวกันเพื่อทำงานที่มีความซับซ้อนให้บรรลุเป้าหมาย แต่อย่างไรก็ตามผู้นำในหมู่ที่ 1 ท่านไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล และผู้นำหลายท่านอุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนและมีความซื่อสัตย์สุจริต

ส่วนประเด็นการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ ยังไม่มีการระดมทุนเพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ ผู้นำของหมู่บ้านยังไม่มี การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านหรือตำบล ชาวบ้านมี

การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหา กันน้อย แต่อย่างไรก็ตาม ในปีนี้ (2556) ชุมชนได้สร้างศูนย์เรียนรู้ของหมู่บ้าน ชาวบ้านมีสถานที่ มีเวที ที่จะมาพูดคุยกันมากขึ้น เพื่อเข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ กันมากขึ้น

ชาวบ้านหมู่ที่ 1 เพิ่งรวมตัวกัน ทำให้ยังไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมาย สำหรับการประชุมเพื่อแก้ปัญหาของหมู่บ้านในแต่ละครั้ง แต่อย่างไรก็ตามแต่ละคนสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้อย่างเต็มที่ โดยที่หมู่ที่ 1 มีกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในหมู่บ้านหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมประจำหมู่บ้าน (ทสม.) เป็นต้น

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

ชาวบ้านหมู่ที่ 1 ส่วนใหญ่มีความทุกข์ใจจากภาระหนี้สิน อันเนื่อง การประกอบอาชีพเดียว คือ การทำประมงชายฝั่งไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอนในรอบระยะเวลาการทำงานในแต่ละเดือน แต่ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายมีชัดเจน ในแต่ละเดือน ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการศึกษาบุตร ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ส่งผลไม่ค่อยจะมีเงินเก็บหรือเงินออม คนส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่าจะไม่มีความแน่นอนในเรื่องรายได้จากทำอาชีพประมงชายฝั่ง รายได้ที่เกิดขึ้นในแต่ละเดือนส่วนใหญ่ก็จะเพียงพอกับรายจ่าย ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยเหลือเก็บเงินเสียแต่บางครั้งครวมีการทำบัญชีครัวเรือน ก็จะสามารถควบคุมรายรับและรายจ่ายได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ส่วนเรื่องความรักสามัคคี สำหรับหมู่ที่ 1 คนส่วนใหญ่ในตำบลมีความรักสามัคคี ไม่มีปัญหาเรื่องการทะเลาะเบาะแว้ง และคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านมีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญนุหรี การบริจาค การทำกิจกรรมทางศาสนาที่มัสยิด

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

การร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบลทำให้หมู่ที่ 1 พัฒนาได้ดีขึ้นสืบเนื่องจากหมู่ที่ 2 บ้านปากน้ำใหญ่ มีการรวมกลุ่ม และขับเคลื่อนประเด็นต่าง ๆ ของชุมชนในหลายเรื่องได้เป็นอย่างดี แขนงระหว่าง 2 หมู่บ้านชักชวนให้แลกเปลี่ยน หรือสื่อสารกัน หรือทำงานร่วมกันในบางประเด็น จึงกลายเป็นเครือข่ายกัน อาจเนื่องจากหมู่บ้านมีระยะทางที่ใกล้กัน ทำให้เริ่มมีการทำกิจกรรมของชุมชนมากขึ้น ส่วนระหว่างหมู่ที่ 1 กับหมู่บ้านอื่น ๆ ยังมีความร่วมมือกันน้อย

จากสภาพปัจจุบันคนในหมู่ที่ 1 เริ่มมีการชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน ตามแต่โอกาสและความเหมาะสม ในแต่ละเรื่องไป ทำให้กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้มากขึ้น แต่กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านยังไม่มีกิจกรรมหรือโครงการพัฒนา

ตำบลร่วมกัน ทำให้การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันยังไม่สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ภาพที่ 18 สันทนาการกลุ่มย่อยประชาชนหมู่ 1 บ้านต้นหยงอูมา

ในการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งหมู่ที่ 1 มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น และเช่นเดียวกันเพื่อน ๆ ชาวประมงจากหมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่ที่ 1 ได้เช่นกัน

หมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่

ชุมชนบ้านบากันใหญ่ หมู่ที่ 2 ตำบลเกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล มีครัวเรือนประมาณ 51 ครัวเรือน เศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคประมง ทำมาหากินในรูปแบบประมงขนาดเล็ก ดำรงชีวิตอยู่กับแหล่งทรัพยากรชายฝั่ง ด้วยเครื่องมือประมงและเรือขนาดเล็ก ทำมาหากินกับทะเลในระยะทางที่สามารถเดินทางไปกลับได้ภายใน 1 วัน ทำประมงอวนจมปูมีประมาณ 50 ราย ไข่มูม้าประมาณ 10 ราย อื่นๆ 20 ราย เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ในตำบลเกาะสาหร่าย ปูม้า ทรัพยากรประมงที่เคยมีชุกชุม ตามบริเวณทะเลหน้าบ้าน และเป็นแหล่งที่มาของรายได้หลักของชุมชนมีปริมาณลดน้อยถอยลงทุกปี

ชาวบ้าน บ้านบากันใหญ่มีการรวมกันอย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเกาะสาหร่าย เนื่องจากผู้นำกลุ่ม 2-3 คน มีความเป็นผู้นำได้เล็งเห็นความสำคัญ การมีส่วนร่วมของพี่น้องประชาชนในหมู่ที่ 2 ซึ่งหมู่บ้านมีประชากรน้อยที่สุดของตำบลประมาณ 51 ครอบครัว และโดยส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติกัน ในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมาได้ทดลองนำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ได้จัดทำที่พักในลักษณะที่เป็น โฮมสเตย์ มีนักท่องเที่ยวเริ่มให้ความสนใจและเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น

ปัจจุบันเริ่มมีแนวคิดในเรื่องการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเอง ชาวบ้านในหมู่ที่ 2 โดยเริ่มจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ไม่จะเป็นกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงกัน

โดยสรุปประเด็นศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนหมู่ที่ 2 เป็นดังนี้

ภาพที่ 19 การสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชนหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ในหมู่ที่ 2 มีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน แกนนำชาวบ้านและชาวบ้านให้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับทรัพยากรประมงชายฝั่งและสัตว์น้ำเศรษฐกิจ ไว้ที่น่าสนใจ โดยแบ่งความสมบูรณ์ออกเป็น 3 ยุคเพื่อให้เห็นความแตกต่างได้ชัดเจน ยุคที่ 1 ประมาณ 50 ปี

ที่ผ่านมา ยุคที่ 2 ประมาณ 10 - 20 ปีที่ผ่านมา และยุคที่ 3 ประมาณ 3 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน ผู้อาวุโสของหมู่ที่ 2 (อายุ 90 ปี) ให้ข้อมูลว่า สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ของหมู่ที่ 2 และของตำบลเกาะสาหร่ายที่สำคัญ อันดับหนึ่งคือ ปูม้า อันดับสอง คือ กุ้ง และอันดับสามคือ ปลาชนิดต่าง ๆ เมื่อผู้อาวุโสของหมู่ที่ 2 ยังเป็นวัยรุ่น ยุคที่ 1 ประมาณ 50 ปี ที่ผ่านมา สัตว์น้ำเศรษฐกิจ มีความอุดมสมบูรณ์มาก การออกเรือไปไม่ไกลจากที่พัก ก็สามารถจับปู กุ้ง หรือปลาได้เป็นจำนวนมาก ต้นทุนที่สำคัญคือน้ำมันเรือ และเครื่องมือในการประกอบอาชีพประมงมีราคาไม่สูง แต่ยุคนั้นสัตว์ต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นมีราคาถูกลงมาก เนื่องจากมีปริมาณมาก แต่อย่างไรก็ตามชาวประมงชายฝั่งก็อยู่ได้อย่างไม่ต้องวิตกกังวลเหมือนปัจจุบัน เพราะค่าครองชีพไม่สูงมากนัก

ต่อมาใน ยุคที่ 2 ประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมา เป็นยุคตกต่ำของทำประมงชายฝั่ง ทรัพยากรประมงลดลงอย่างมาก อันเนื่องจากการทำประมงพาณิชย์ ที่อุปกรณ์และเครื่องมือจับสัตว์น้ำมีคุณภาพดี สามารถจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก รวมถึงการไม่คำนึงถึงขนาดของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้ทรัพยากรสัตว์ลดลง ส่งผลให้ชาวประมงชายฝั่งทำมาากินลำบาก ชาวประมงชายฝั่งบางกลุ่มก็หาช่องทาง ในการใช้เครื่องมือประมงที่ไม่ถูกกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นยาเบื่อ ลูกกระทุ้ง หรืออวนตาเล็ก เพื่อตนเองสามารถจับสัตว์ได้ปริมาณมากขึ้น เพื่อจะได้อยู่รอดได้ จะเห็นว่าสาเหตุหลัก 2 ประการที่ทำให้ปริมาณสัตว์ในแถบหมู่เกาะสาหร่ายลดลงในช่วง 10 -20 ปีมีความสัมพันธ์กัน ในลักษณะที่มุ่งจับสัตว์น้ำให้มากที่สุด เพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของตนเองโดยไม่ได้คำนึงถึงสิ่งที่ตามในอนาคต ชาวประมงบางท่านให้ข้อมูลว่ายุคนี้ช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา ออกเรือไปจับสัตว์น้ำ บางครั้งได้บ้างไม่ได้บ้าง จากอดีตที่เคยจับปูได้หลายสิบกิโลกรัมต่อครั้ง ในช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมาจับปูได้จำนวนตัว ไม่ได้เป็นหลายสิบกิโลกรัมเหมือนดังแต่ก่อนอีกแล้ว

ส่วนยุคที่ 3 ประมาณ 3-5 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน ในช่วง 3-5 ที่ผ่านยังมีสภาวะเหมือนกับยุคที่ 2 ในช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา ในปัจจุบันหลายหมู่บ้านในตำบลเกาะสาหร่ายประสบปัญหาเหมือนกัน บางหมู่ได้ทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

ภาพที่ 20 การสนทนากลุ่มประชาชนหมู่ที่ 2 บ้านปากันใหญ่

แต่ถ้ามีคำถามว่าในภาพรวมตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพียงพอต่อการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ประชาชนในหมู่ที่ 2 ตอบว่า ในวันนี้มีเพียงพอ แต่อนาคตคิดว่าไม่เพียงพอ อย่างแน่นอน สืบเนื่องประชากรในตำบลมีการขยายตัว ประกอบกับทรัพยากรสัตว์น้ำมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน

คนในหมู่บ้านสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่สะดวก เนื่องจากออกทะเลไปไกลขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น

สำหรับปัจจุบันในหมู่ที่ 2 บ้านปากันใหญ่ได้ร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่งมีที่มาเป็นดังนี้ สืบเนื่องจากช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา มีนักวิชาการจากหน่วยงานภายนอก ได้มาให้ความรู้ในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้ลงพื้นที่ จัดเวทีชาวบ้านเพื่อระดมความคิดและสร้างกระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่กำลังถดถอยให้คืนสภาพโดยชุมชนมีส่วนร่วม ในรูปแบบการเลี้ยงปูในคอกหน้าบ้านในพื้นที่ชุ่มน้ำจากไข่-ปูเต็มวัย และคืนปูสู่ทะเลในรูปแบบของธนาคารปู ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวคิดในเรื่องดังกล่าวเพราะมั่นใจว่า ปูม้าสามารถเลี้ยงได้ในคอกและให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจดี สามารถใช้เป็นอาชีพทางเลือกที่เกื้อกูลกับวิถีประมงของชุมชน และเป็นการเพิ่มปริมาณปูในพื้นที่ด้วย แต่จะเริ่มต้นอย่างไร นักวิชาการได้เสนอแนะว่าการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่กำลังถดถอยลงทุกปีให้คืนสภาพดังเดิมนั้น ทำได้ไม่ยาก ไม่ต้องคอยความช่วยเหลือจากแหล่งทุนภายนอก แต่ชุมชนต้องช่วยตัวเอง ต้องร่วมกัน ช่วยกันทำตามกำลัง

และความสามารถเท่าที่มีอยู่ เพราะปูม้าเป็นทรัพยากรทะเล เป็นมรดกของคนในท้องถิ่น ที่คนในชุมชนต้องหวงแหน ปกป้องและรักษาไว้

ต่อมาหลังจากได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการชาวบ้านได้ทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าแบบชุมชนมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อลดผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรปูม้าในพื้นที่ ที่เกินกำลังผลิตตามธรรมชาติ ร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่กำลังถดถอยให้คืนสภาพ เพื่อชุมชนจะได้อยู่ดีมีสุข ไม่ต้องทิ้งเกาะเพื่อไปหางานบนฝั่ง สร้างปัญหาให้รัฐต้องแก้ไขโครงการฯ มีกิจกรรมหลัก ดังนี้

1) กำหนดชนิดของเครื่องมือประมง ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดมาตรการอนุรักษ์ ห้ามเครื่องมือประมงประเภทไซปูที่มีตาอวนขนาดเล็กเข้ามาทำการประมงในทะเลชุมชนโดยช่วยกันเฝ้าระวังร่วมกัน เช่นเดียวกับกิจกรรมที่ 2 และ 3 เป็นกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันทำ โดยไม่ได้มีแหล่งทุนภายนอกสนับสนุน แต่ด้วยจิตอาสาที่อยากเห็นปูม้าทรัพยากรในท้องทะเลหน้าบ้านมีความอุดมสมบูรณ์อย่างที่มีในอดีตเมื่อ 20 ปีก่อน

2) การผลิตปูม้าจากไข่-ขนาดตลาด กิจกรรมนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสมาคมผลิตอาหารสำเร็จรูป เพื่อทำการศึกษาวิจัยความเป็นไปได้ในการผลิตปูม้าจากไข่-ขนาดตลาดในเชิงพาณิชย์ ที่จะนำไปสู่การเลี้ยงปูคอกในทะเลเพื่อให้เป็นทางเลือกอาชีพใหม่ของคนในชุมชน

3) แพชุมชน กิจกรรมแพชุมชนจะทำหน้าที่รวบรวม ปู ปลา กุ้ง หอย จากประมงพื้นบ้านในพื้นที่ และนำไปส่งให้ตลาดปลายทางโดยตรง มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อกระจายรายได้ส่วนหนึ่งคืนให้แก่ชาวประมงเจ้าของทรัพยากร ที่เป็นสมาชิกของแพชุมชน

4) ธนาคารปูม้า ในปี พ.ศ. 2551 ชุมชนได้รับการสนับสนุน จากท่านผู้ว่าฯ วัชรชัย วงศ์นิตกร จำนวน 25,000 บาท ภายใต้โครงการ อยู่ดีมีสุข เพื่อจัดทำคอก และซื้อแม่ปูไข่รากทรายคืนลูกปูสู่ทะเลในรูปแบบของธนาคารปูม้า โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านปากกันใหญ่

5) กำหนดแนวเขตอนุรักษ์ปูม้า กิจกรรมนี้ไม่ได้รับการสนับสนุนจากแหล่งทุนภายนอก แต่ด้วยความตั้งใจเพื่อกิจกรรมธนาคารปูมีประสิทธิภาพ และสัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้น ชุมชนจึงได้กำหนดเขตบริเวณทะเลหน้าบ้านจากแหลมเกาะกัมเปถึงแหลมเกาะปลอออก เนื้อที่ประมาณ 1.3 ตารางกิโลเมตร ให้เป็นเขตอนุรักษ์ เพื่อให้ลูกปู ขนาดเล็กที่เกิดจากแม่ปูไข่รากทราย ที่ชุมชนนำมาปล่อยในคอก มีโอกาสเติบโตเป็นปูวัยเจริญพันธุ์ เข้าช่วยประมงทดแทนปูกลาง ปูใหญ่เร็วขึ้น

6) เพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนและแนวปะการังใต้น้ำในเขตอนุรักษ์ เป็นกิจกรรมที่ชุมชนได้ทำเพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่ 5 เพื่อฟื้นฟูป่าชายเลนในเขตอนุรักษ์ให้มากขึ้นด้วยการปลูกป่า และดูแลปะการังใต้น้ำให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น เพื่อลูกปูม้าวัยอ่อนที่ชุมชนคืนสู่ทะเลภายใต้กิจกรรมที่ 4 จะได้มีแหล่งอาหารธรรมชาติ มีที่พักพิงหลบซ่อนศัตรู มีอัตราการอดสูงขึ้น

ผลที่ได้จากโครงการ ก่อนปี 2540 เกาะสาหร่ายมีปูม้าชุกชุมมาก การจับปูม้าเป็นอาชีพหลักของคนเกาะ อวนจมน้ำขนาด 5-10 หมอน (หมอนหนึ่งยาวประมาณ 60 ม.) สามารถจับปูม้าได้ถึงวันละ 70-100 กก. ช่วงนั้นปูมีราคาเพียง กก. ละ 25-30 บ. แต่คนในชุมชนก็อยู่ดีมีสุข และพอเพียงตามอัตภาพ ในช่วงปี 2546-2548 ปูเริ่มหายาก มีปริมาณลดลง เพราะมีชาวประมงนอกพื้นที่ได้นำไซปูและลอบเข้ามาจับปูในพื้นที่ เมื่อปูหายากขึ้น ชาวประมงก็ยิ่งพยายามเพิ่มประสิทธิภาพเครื่องมือจับปูให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น เช่น เพิ่มความยาวของอวนให้ยาวขึ้นจาก 5-10 หมอน เป็น 20-50 หมอน คนที่มีเรือใหญ่ก็ออกไปวางอวนไกลขึ้น ใช้เวลาเดินทางไปกลับ 2-3 วันต้องจากบ้านจากครอบครัวไปค้างที่เกาะตะรุเตา หรือเกาะบุโหลน แต่ละเที่ยวได้ปูประมาณ 10-15 กก. แต่ค่าใช้จ่ายสูงขึ้น น้ำมันที่เคยใช้ 1 ลิตรก็ต้องใช้ถึง 10 ลิตร หลังจากหักค่าน้ำมันและค่าใช้จ่ายอื่นๆ แล้วมีเงินเหลือไม่ถึง 300 บาท เมื่อการทำมาหากินฝืดเคือง คนในชุมชนส่วนหนึ่งทิ้งเกาะออกไปทำงานที่ประเทศมาเลเซียเป็นลูกจ้างจับปลาจิ้งจั้ง หรือเป็นคนงานโรงงานปลากระป๋องบนฝั่ง อีกส่วนหนึ่งรับจ้างกรีดยางเพื่อหาเงินเลี้ยงครอบครัว

ในช่วงเวลา 2 ปี สิ่งที่น่าประหลาดใจเห็นชัดเป็นรูปธรรมจับต้องได้คือ ปูม้าที่ลดน้อยลงนั้นได้ค่อย ๆ เพิ่มปริมาณมากขึ้น ชาวประมงในพื้นที่ ๆ หาเลี้ยงชีพด้วยอวนจมน้ำ จับปูได้มากขึ้น จากที่เคยจับได้เพียงวันละ 1-2 กก. ในปี 2550 (ก่อนเริ่มโครงการ) เป็นวันละ 4-5 กก. ในปี 2552 เมื่อทะเลหน้าบ้านมีปูอุดมสมบูรณ์ และมีปริมาณมากเพียงพอสำหรับทุกคน วิถีชีวิตของชุมชนบ้านบากันใหญ่ก็เปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น คนที่ต้องออกไปวางอวนจมน้ำไกลถึงเกาะตะรุเตา หรือเกาะหลีเป๊ะ ที่แต่ละเที่ยวใช้เวลาทำประมงประมาณ 2-3 วัน ก็ไม่จำเป็นอีกต่อไป ปัจจุบันคนในหมู่บ้านที่ทำอวนจมน้ำจะออกจับปูหน้าบ้าน โดยออกไปวางในตอนเย็น เมื่อวางอวนแล้วก็เข้าบ้าน ตอนเช้าจึงออกไปกู้อวน ได้ปูวันละ 8-10 กก. ประหยัดค่าใช้จ่าย ไม่ต้องทิ้งครอบครัวให้คนใกล้ชิดเป็นห่วง

ชาวบ้านบากันใหญ่จะได้รับส่งเสริมให้มีกิจกรรมอนุรักษ์ปูม้า ได้กำหนดมาตรการห้ามจับปูจิ๋วของชุมชน ทำให้ได้ผลในเชิงปฏิบัติ ปูขนาดต่ำกว่า 40 กรัม ประมาณร้อยละ 15-20 ที่ชาวประมงพื้นบ้านจับได้ในบริเวณชายฝั่งนั้น เป็นกลุ่มประชากรปูที่จะเติบโตเป็นวัยเจริญพันธุ์เข้าสู่ข่ายประมง ทดแทนประชากรที่ถูกจับไปใช้ประโยชน์หรือตายไปตามธรรมชาติในเวลา 1-2 เดือน ข้างหน้า ถ้าถูกจับใช้ประโยชน์ก่อนที่มีโอกาสเติบโตเป็นปูเล็ก กลางหรือปูใหญ่ เท่ากับเป็นการตัดประชากรปูกลุ่มนี้ออกจากวงจรการทดแทนพลวัตประชากรปูในพื้นที่ก่อนเวลาอันควร ทำให้ปริมาณปูรุ่นใหม่ที่มีโอกาสเข้าสู่ตาข่ายประมงน้อยลง ผลที่ตามมาคือ ทรัพยากรปูที่มีอยู่จะเสื่อมโทรม ถดถอยลงเรื่อย ๆ แนวทางการจัดการประมงที่ถูกต้องและควรทำอย่างหนึ่ง คือ ต้องหามาตรการเพื่อให้ขนาดดังกล่าวเติบโต เป็นวัยเจริญพันธุ์ เช่น การกำหนดขนาดตาอวน หรือห้าม

เครื่องมือบางประเภท เพื่อให้ ปูขนาดต่ำกว่า 40 กรัม มีโอกาสรอด หรือถ้าจับได้ควรปล่อยคืนทะเล

แต่ด้วยสถานภาพเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนประมงพื้นบ้านต่าง ๆ ยังอ่อนแอ ยากจน ทุกคนอยู่ในสภาพต้องดิ้นรนหาเงินเลี้ยงปากและเลี้ยงท้องเพื่อการอยู่รอด ก็ย่อมมีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่ยังมีความคิดว่า ถ้าตัวเองไม่จับปูเหล่านั้น คนอื่นก็จับ เมื่อจับได้มาแล้วจะปล่อยคืนทะเล ตัวเองก็เสียประโยชน์ในสิ่งที่ควรได้ แม้จะรู้ว่าเมื่อนำไปขายก็ได้เงินไม่มากเพียงกิโลกรัมละ 30-35 บาทก็ยังดีกว่าไม่ได้อะไรเลย

ชุมชนได้แก้ไขปัญหาข้างต้นด้วยการเปลี่ยนแนวคิดของกลุ่มนั้นผ่านเวทีชาวบ้าน และการพูดคุยกันในวงกาแฟ หรือที่คนในพื้นที่เรียกว่าล้อมวง “จั่งกาบ” กันในหมู่บ้านช่วงค่ำ ระหว่าง 20.00-23.00 น. ซึ่งเป็นเวลาที่สมาชิกส่วนใหญ่จะว่างจากงานประจำวัน เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ให้คนในชุมชนตระหนักว่า ปูจืดเป็นมรดกของท้องถิ่น ที่มีคุณค่า ทุกคนในท้องถิ่นมีหน้าที่ต้องปกป้องรักษาและหวงแหน ตามแนวคิดที่ว่า หยุดจับร้อยละ คอยจับล้าง เพื่อปูจืดจะได้มีโอกาสเติบโตเป็นปูวัยเจริญพันธุ์ ทดแทนปูที่ถูกจับใช้ประโยชน์หรือตายตามธรรมชาติ และมีมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ สูงขึ้นตามศักยภาพ ระยะแรก ๆ ก็ไม่ได้ผลนัก แต่หลังจากได้มีการย้าคิด ย้าทำ อย่างต่อเนื่อง ก็เริ่มเห็นผล

เขตอนุรักษ์ที่ชุมชนกำหนด มีระบบนิเวศเหมาะสม เกื้อกูลต่อวิถีชีวิตของปูม้าอย่างดียิ่ง เขตอนุรักษ์ที่ชุมชนที่กำหนด จากแหลมเกาะกัมเปถึงแหลมเกาะปลอออก เนื้อที่ประมาณ 1.3 ตารางกิโลเมตรนั้นเป็นทำเลชุมชนที่อยู่หน้าบ้าน มีแนวปะการัง และแหล่งหญ้าทะเล สมบูรณ์ เชื่อมต่อกับป่าชายเลน กระแสน้ำไม่แรง มีอาหารธรรมชาติสมบูรณ์ จัดว่าเป็นบริเวณที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต ตามวิถีของปูม้าทุกวัย ทุกขนาด ปูม้าวัยอ่อนที่เกิดใหม่ภายใต้โครงการธนาคารปูแต่ละรุ่น หลังจากฟักเป็นตัว เป็นลูกปูวัยอ่อน สามารถใช้เป็นเลี้ยงตัว หลบซ่อนศัตรู ใช้ชีวิตตามวิถีในบริเวณเขตอนุรักษ์ เติบโตเป็นวัยเจริญพันธุ์ เข้าข่ายประมงทดแทนปูที่ถูกจับใช้ประโยชน์ และที่ตายตามธรรมชาติมากขึ้น ทำให้มีประชากรปูม้าในพื้นที่ มีปริมาณเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

การเฝ้าระวังเขตอนุรักษ์มีประสิทธิภาพ บริเวณที่กำหนดเป็นเขตอนุรักษ์นั้นเป็นทะเลชุมชนอยู่หน้าบ้าน ที่คนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง เพราะสามารถมองเห็น ถ้ามีคนเข้ามาทำการประมงในเขตอนุรักษ์ ก็จะออกไปปราม ทำให้การเฝ้าระวังมีประสิทธิภาพ

ชุมชนยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู อย่างเป็นระบบ ใช้เพียงการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เกิดขึ้น จากการทำกิจกรรมหรือโครงการในรอบ 2-3 ปีที่ผ่านมา รวมทั้งยังไม่มี การติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ประชาชนในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่โดยส่วนแล้วความเป็นเครือญาติ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล คนโดยส่วนใหญ่มีความภูมิใจที่เป็นสมาชิกในตำบลเกาะสาหร่าย แต่สืบเนื่องมาจาก มีหน่วยงานภายนอกได้เข้าส่งเสริมในเรื่องต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น อาชีพจับปูม้ามือเปล่าคีนถิ่น อดีตผู้ใหญ่บ้านอับดุลรอเซต สันโดเล่าให้ฟังต่อว่า สมัยก่อนช่วงที่เกาะสาหร่ายมีปูชุกชุม การจับปูม้าด้วยมือเปล่าเป็นอาชีพหนึ่งของคนเกาะ ที่มีทุนทรัพย์ ไม่มีเครื่องจับปูม้าอย่างที่เพื่อนบ้านทำ ก็จับปูม้าเลี้ยงชีพได้ ด้วยมือเปล่า อุปกรณ์ประมง แต่ต้องการความชำนาญเป็นพิเศษว่าปูควรจะอยู่ที่ไหน อย่างไร เพราะขณะที่หาปูจะมีเพียงตาปูเท่านั้นที่โผล่พื้นดินหรือพื้นน้ำให้เป็นที่สังเกต เมื่อพบแล้วก็ใช้มือจับ อย่างดีก็เพียงไม่กี่สามง่ามเพื่ออุดปูที่พบไม่ให้หนี เป็นอาชีพที่ทำได้เฉพาะในช่วงน้ำใหญ่ ประมาณขึ้น 11-15 ค่ำ และแรม 1-3 ค่ำ เท่านั้น เพราะเป็นช่วงที่น้ำลงมาก สามารถเดินหาปูที่ตกค้างอยู่ตามแอ่งหิน ตามกอสาหร่าย หญ้าทะเล หรือที่หมกตัวอยู่ในเลน โผล่ต่าขึ้นมาพื้นน้ำเพื่อการระวังภัย ปี 2540-2550 เป็นช่วงที่ปูหายาก อาชีพนี้ก็หายไปโดยปริยายเพราะไม่มีปูให้จับ ปัจจุบันปูชุกชุมขึ้นแม้จะไม่อุดมสมบูรณ์เท่าก่อนปี 2540 ก็ตาม อาชีพจับปูม้ามือเปล่า ก็เริ่มมีให้เห็น บางวันสามารถจับปูได้ถึง 4-5 กก. นำมาขายให้แพชุมชนในท้องถิ่นได้เงินวันละ 300-400 บาท เป็นรายได้เสริมแก่ครอบครัว

ชุมชนบากันใหญ่ได้ก่อตั้งแพชุมชนเพื่อรับซื้อปูขึ้นในหมู่บ้าน ในรูปแบบของธุรกิจชุมชนเพื่อรวบรวมปูมีชีวิต ให้ฟาร์มปูนิ่มและปูต้มให้แก่โรงงานปูกระป๋องเป็นอีกกลไกหนึ่ง ที่เกื้อกูลต่อการทำงานของ กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ สามารถมีปูม้าไข่นอกกระดองหรือปูไข่อากทวายจำนวนหนึ่งที่สมาชิกของกลุ่มฯ จะบริจาคให้กลุ่ม ส่วนคนที่ไม่เป็นสมาชิกของกลุ่ม แพปูจะรับซื้อในราคาตลาดให้กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ นำไปปล่อยในคอก ปูที่ขายไปแล้วทางกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ ก็นำมาคืนให้สมาชิกเพื่อนำไปขายต่อไป

การทำการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

มีนักวิชาการจากหน่วยงานภายนอกได้เข้ามาส่งเสริม การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่าย ผลจากการศึกษาสภาพชุมชนและศักยภาพด้านการท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล พบว่า สภาพบริบทของชุมชนในพื้นที่เกาะสาหร่ายมีทั้งหมด 7 หมู่บ้านได้แก่ หมู่บ้านตันหยงอูมา หมู่บ้านบากันใหญ่ หมู่บ้านตันหยงกลิง หมู่บ้านยะระโตดน้อย หมู่บ้านบ้านยะระโตดใหญ่ หมู่บ้านตะไละน้ำ หมู่บ้านเกาะอาดัง ประชากรส่วนใหญ่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งขนาดเล็ก ประกอบด้วยประมงชายฝั่งร้อยละ 92 และร้อยละ 8 ประกอบอาชีพอื่น ๆ ได้แก่ ธุรกิจบริการและการท่องเที่ยว ค้าขาย ทำสวน เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น ศักยภาพของชุมชนด้านการท่องเที่ยว

จากการร่วมกันวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย โอกาสและภาวะคุกคาม พบว่า มีจุดเด่นในด้านทรัพยากรป่าชายเลนและทรัพยากรทางทะเลที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และสามารถเดินทางท่องเที่ยวได้ตลอดปี โดยสถานที่ท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางทะเลที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวทั้งภายในจังหวัดและต่างจังหวัด มีทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลที่มีอุดมสมบูรณ์ เอื้อต่อการเรียนรู้ มีป่าชายเลน ป่าไม้เบญจพรรณ และป่าดิบชื้น มีจุดดำน้ำดูปะการัง หาดทรายขาวสวยงาม มีตำนานประวัติศาสตร์ ประเพณี และวัฒนธรรม ที่ยังสืบสานให้ได้ศึกษา แหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ เกาะตะรุเตา เกาะอาดัง เกาะไข่ เกาะหลีเป๊ะ เกาะหินงาม เกาะราวี เกาะหินซ้อน เกาะยาง เกาะจาบัง พื้นที่ดังกล่าวอยู่ที่หมู่ที่ 7 บ้านเกาะอาดัง ส่วนบริเวณหมู่ที่ 1 ถึง 6 ของเกาะสาหร่ายยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว แต่อย่างไรก็ตามบริเวณหมู่เกาะสาหร่ายมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพเช่น เกาะหอยขาว (สุสานหอย) เกาะเกว-เล็ก เกาะปลอออ หาดหินแดง เป็นต้น จุดด้อยได้แก่ ขาดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง ขาดงบประมาณในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ระบบสาธารณูปโภค เช่น คุณภาพน้ำ การขาดแคลนน้ำ

ส่วนโอกาสในการแข่งขัน สามารถเชื่อมโยงเส้นทางในการท่องเที่ยวแหล่งเดิมที่มีชื่อเสียงคือเกาะตะรุเตา และหมู่เกาะอาดัง หลีเป๊ะ และเนื่องจากตำบลเกาะสาหร่ายมีพื้นที่เชื่อมกับประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย ทำให้โอกาสสำหรับการท่องเที่ยว เนื่องจากการส่งเสริมการค้าชายแดนและการลงทุนในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจ 3 ฝ่าย (IMT-GT) จากภาครัฐ และเป็นยุทธศาสตร์ของจังหวัดในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ภาวะคุกคามในการแข่งขัน ได้แก่ กฎระเบียบไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลนและอุทยานแห่งชาติ กฎระเบียบข้อกฎหมายการค้าระหว่างประเทศ สถานการณ์ความไม่สงบใน 3 จังหวัดภาคใต้มีผลกระทบต่อภาพลักษณ์การท่องเที่ยว

ผลจากการศึกษาสภาพชุมชนและศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่เกาะสาหร่าย จังหวัดสตูลพบว่ามีความศักยภาพที่จะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ ต่อมาได้มีการประชุมเพื่อเลือกสถานที่ที่จะไปศึกษาดูงาน ซึ่งมีการกำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกสถานที่ดูงาน คือ ต้องเป็นสถานที่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับบริบทของชุมชน โดยได้เลือก การศึกษาดูงานด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านบ่อเจ็ดลูก อำเภอละงู จังหวัดสตูล ภายหลังจากการศึกษาดูงานชาวบ้านได้ร่วมตัวจัดตั้งกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ขึ้นมา ซึ่งนำไปสู่การสร้างโปรแกรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นชาวประมง และอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ด้วย โดยต้องการให้มีการบริหารจัดการที่ได้มาตรฐานตรงกับความต้องการของชุมชน ดังนี้คือ ทรัพยากรต้องอยู่คู่กับชุมชน ไม่กระทบต่อวิถีชีวิต

ชนบทธรรมเนียมประเพณี เป็นการเรียนรู้และการเผยแพร่วิถีชีวิต การสร้างความสามัคคีชุมชนเพื่อสร้างการพัฒนาาร่วมกัน และสร้างรายได้จากอาชีพเสริมเรื่องการท่องเที่ยว

จากการเปิดเวทีจึงได้ตกลงร่วมกัน คัดเลือกชุมชนที่มีความพร้อมโดยนำร่องที่บ้านบากันใหญ่ หมู่ที่ 2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล พัฒนาเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นชาวประมง และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ใช้ระยะเวลา 2 วัน 1 คืน เพื่อการเรียนรู้วิถีชีวิตความพอเพียงของชาวบ้าน ร่วมกิจกรรมรักษาสันติภาพสิ่งแวดล้อม เช่น เดินชมปะการัง สัมผัสสัตว์หลากหลายชนิด การเลี้ยงสาหร่ายผมนาง ปลูกหญ้าทะเลอาหารพะยูน ปล่อยพันธุ์ปูม้าไข่ สร้างบ้านปลาการ์ตูน ปลูกปะการังเขากวาง เป็นต้น โดยใช้เรือหางยาวขนาด 8 คน ค่าบริการคนละ 600-800 บาท (ค่าเรือไปและกลับ อาหาร 3 มื้อ และพักโฮมสเตย์ชุมชน)

ภาพที่ 21 โฮมสเตย์ชุมชนหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่

จากที่กล่าวข้างต้นทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ครั้งแรกๆ เฝ้ามองอยู่ห่าง ๆ บางกลุ่มก็ใช้ชีวิตปกติ แต่อาจมีบางกลุ่มที่เฝ้ามองได้เห็นถึงความสำเร็จในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ก็เริ่มมีคำถามว่า ทำไมกิจกรรมเหล่านั้นไม่ครอบคลุมถึงกลุ่มของพวกตนเอง อันนี้ก็เป็นประเด็นปัญหาใหม่ภายในหมู่บ้านบากันใหญ่เช่นกัน

ที่ผ่านในรอบ 3-4 ปีคนในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่มีการรวมกลุ่มและมีความสามารถแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการและส่วนงานราชการจากภายนอก

มีผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หมายความว่าไม่มีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น เป็นผู้ที่สามารถผลักดัน กระตุ้น และสร้างความร่วมมือกับคนในหมู่บ้านเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และเป็นผู้นำที่ไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล มีแนวคิดเชิงพัฒนาในหลายมิติที่เชื่อมโยงและที่สำคัญเป็นคนที่เปิดรับแนวคิด และความช่วยเหลือจากหน่วยงาน และสามารถประสานงานภายในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน รวมไปถึงสามารถประสานงานกับหน่วยงานราชการและองค์กรภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี ในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่มีผู้นำในหมู่บ้านหลายท่านที่อุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนและมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง

ในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่มีการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ ในเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์

ผู้นำในหมู่บ้านบากันใหญ่สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน ในเรื่องการบูรณาการ องค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ที่มาจากหน่วยงานภายนอก และคนในหมู่บ้านมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะประเด็นปัญหาเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งซึ่งถือเป็น อุ้งข้าวอุ้งน้ำของพี่น้องประชาชนในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่

คนในหมู่บ้านได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ ค่อนข้างมาก คนรุ่นใหม่เริ่มมีการลุกขึ้นมาเป็นผู้เริ่มสร้างกิจกรรมร่วมกันในหลายหมู่บ้าน และได้เข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภายนอกหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านก็ได้เรียนรู้และมีเวทีได้ร่วมกิจกรรมหรือมีการประชุมในประเด็นต่างๆ

ในการประชุมหรือปัญหาของหมู่บ้านแต่ละครั้ง คนในหมู่บ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้มาก ทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ซึ่งในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่มีกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในหมู่บ้านมีหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (โฮมสเตย์) และกลุ่มอื่น ๆ

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

คนส่วนใหญ่ในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่ ไม่มีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สิน ยกเว้นบางครัวเรือน อาจมีความทุกข์จากภาระหนี้ตามสถานการณ์หนี้ของแต่ละบุคคล เนื่องจากการประกอบประมงชายฝั่งเป็นอาชีพ ไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอนในรอบระยะเวลาการทำงานในแต่ละเดือน แต่ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายมีชัดเจน ในแต่ละเดือน ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการศึกษาบุตร ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

คนส่วนใหญ่ที่บ้านบากันใหญ่ไม่ค่อยมีเงินเก็บหรือเงินออมมากนัก เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บ และในกันบั้งของหัวใจลึก ๆ มีความรู้สึกที่อาชีพประมงชายฝั่งเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอนในภาวะที่อากาศแปรปรวน ไม่สามารถออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำได้ ทำให้รายได้ไม่มีในช่วงเป็นลมพายุ ถึงแม้ภาวะอากาศ ที่เป็นปกติ ในบางครั้งออกทะเลไป ก็ไม่สามารถควบคุมการจับสัตว์น้ำได้ บางครั้งก็ได้มามาก และบางครั้งก็จับได้น้อย ไม่คุ้มค่าน้ำมัน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ลงทุนต่อรอบ และประเด็นที่ชาวประมงพื้นบ้านให้ข้อมูลเหมือนกันคือ แนวโน้มของทรัพยากรสัตว์ ที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวประมง คือ ปู กุ้ง และปลา มีแนวโน้มลดลง และจับได้ยากมากขึ้น จากประเด็นที่กล่าวมาทำชาวประมงส่วนใหญ่ รู้สึกอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคงดังในอดีตที่ผ่านมา และคนส่วนใหญ่ยังกล่าวว่ามีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย

ถึงแม้ว่ารายได้จะไม่ค่อยเพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่มากขึ้น แต่คนส่วนใหญ่ในบ้านบากันใหญ่มีความรักสามัคคีไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ถึงแม้ว่าช่วงหลังเริ่มน้อยใจว่า ส่วนงานราชการหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาในหมู่บ้าน ไปร่วมทำกิจกรรมกับบางกลุ่ม ไม่ได้ครอบคลุมในกลุ่มของตนเอง แต่เนื่องจากชาวบ้านมีความผูกพันในลักษณะเครือญาติและมีความสัมพันธ์ในทางศาสนา ทำให้ไม่ค่อยมีเรื่องไม่ทะเลาะเบาะแว้ง และคนส่วนใหญ่มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ บริจาค เข้าร่วมงานมัสยิด

การประเินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

ในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่ได้มีความร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่น เช่นหมู่ที่ 1 และหมู่บ้านอื่น ๆ ภายในตำบลทำให้หมู่บ้านได้รับการพัฒนาได้ดีขึ้นทำให้มีเครือข่ายหลากหลายรูปแบบ ในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้กับหมู่บ้านอื่นๆ

คนในหมู่บ้านบากันใหญ่ได้ชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน อันเนื่องจากบ้านบากันใหญ่ เป็นจุดที่หน่วยงานราชการหรือหน่วยงานภายนอกเข้ามาจัดประชุม หรือปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ อยู่เป็นประจำทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ ของตำบลเกาะสาหร่ายได้เข้าร่วมประชุมด้วยเช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี แต่กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านยังไม่ค่อยมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านภายในตำบลร่วมกัน ทำให้การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ยังมีค่อนข้างน้อยอยู่ เพราะในการใช้ทรัพยากรหมู่บ้านบากันใหญ่ก็มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น เช่นกัน และทำนองเดียวกันหมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านบากันใหญ่เช่นกัน

ผลที่ได้รับด้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากทะเลหน้าบ้านมีปริมาณปูม้ามากขึ้น มีปูให้จับมากขึ้น ชาวประมงมีความอยู่ดีมีสุขมากขึ้นแล้ว โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าของชุมชนบ้านบากันใหญ่ ยังได้รับเลือกจาก เครือข่ายทสม. (เครือข่ายอาสาพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหมู่บ้าน) จังหวัดสตูล ให้เป็นโครงการเด่นประจำปี 2553 ได้รับรางวัล เป็นเงินสดจำนวน 5,000 บาท (ห้าพันบาทถ้วน) แม้มูลค่าของรางวัลที่ได้รับจะไม่มาก แต่สิ่งที่ภูมิใจ คือผลงานที่ทางกลุ่มทำด้วยจิตสาธารณะ และเสียสละส่วนรวมนั้นได้รับการยอมรับจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง

กุญแจที่นำไปสู่ความสำเร็จ

โครงการเชื่อมโยงระบบผลิตปูม้าและธุรกิจปูม้าโดยชุมชนมีส่วนร่วม

ความสำเร็จ ของชุมชนบ้านบากันใหญ่ หมู่ 2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล ที่สามารถฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่ทรุดโทรมให้คืนสภาพเร็ว เป็นบทพิสูจน์ที่ประจักษ์ชัดว่า ทรัพยากรปูม้าที่อยู่ในสภาวะวิกฤตินั้นสามารถฟื้นฟูให้คืนสภาพได้ และรวดเร็ว ถ้าชุมชนเข้มแข็ง มีจิตสาธารณะ รู้จักนำทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่มาบูรณาการ และเกื้อกูลกันอย่างสมดุล ตามศักยภาพ

ภาพที่ 22 การเลี้ยงปูม้าในคอกหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่

ความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่ คนเป็นทรัพยากรที่สำคัญ ความมีจิตสาธารณะ และความเข้มแข็งของชุมชนบ้านบากันใหญ่ ที่มีความแน่วแน่ ดำเนินการคืนลูกปูสู่ทะเล ในรูปแบบของธนาคารปูแบบชุมชนมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพนั้นสำคัญยิ่ง

ภาพที่ 23 ธนาคารปูไช้หมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่

การติดตามผลการดำเนินการ เพื่อประเมินผลการทำงานเป็นระยะ ๆ และต่อเนื่อง ประเด็นนี้มีความสำคัญ เพราะชุมชนสามารถใช้ข้อมูลที่ได้จากการสังเกต นำมาเพื่อปรับปรุงการทำงาน ให้เหมาะสมกับสภาพในพื้นที่ ในช่วงปีที่ผ่านมาเนื่องจากบ้านบากันใหญ่ได้กิจกรรม ทำให้ เริ่มมีหน่วยงานต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมทำให้มีโอกาสดัดแปลงที่ชาวบ้านเป็นระยะ ๆ ช่วยสร้างวัฒนธรรมในการแสดงออกให้แก่ชุมชนหลายอย่าง จากเดิมที่สมาชิกส่วนใหญ่เข้ามานั่งอยู่ ห่างๆ พังเจียบ ๆ ไม่แสดงออก ก็เข้ามาใกล้ชิดขึ้น กล้าพูด กล้าแสดงออก กล้าเสนอแนวคิด ในสิ่งที่ตัวเองมั่นใจ เพื่อให้การทำงานกลุ่มมีประสิทธิภาพมากขึ้นและสัมฤทธิ์ผลเร็วขึ้น

หมู่ที่ 3 บ้านตันหยงกลิง

บ้านตันหยงกลิง เป็นชุมชนประมง ที่มีชาวบ้านค่อนข้างหนาแน่นในพื้นที่เกาะเดียวกันที่ประกอบด้วยหมู่ที่ 1,2,3 สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปเป็นจุดคมนาคมที่สำคัญของเกาะสาหร่าย เนื่องจากเป็นท่าเรือโดยสารที่เดินทางไปบนฝั่ง ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และมีการค้าขายบ้างเนื่องจากมีประชากรมากที่สุดในพื้นที่ทั้ง 3 หมู่บ้าน

ภาพที่ 24 ชุมชนประมงบ้านตันหยงกลิง

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ในบ้านตันหยงกลิง เพื่อสอบถามเกี่ยวทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน ชาวบ้านตันหยงกลิง ให้ข้อมูลทรัพยากรประมงชายฝั่งปัจจุบันลดลงมากเมื่อเทียบกับ 5-10 ปีที่แล้ว ทรัพยากรประมงชายฝั่งลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน และชาวบ้านบ้านตันหยงกลิง ให้ข้อมูลตรงกันว่าในวันนี้ทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่ประกอบด้วย ตัวทรัพยากรหลักคือ ปู ปลา กุ้ง มีเพียงพอแค่ พอกินพอใช้

ภาพที่ 25 สัมภาษณ์เชิงลึกหมู่ที่ 3 บ้านต้นหยงกลิง

ปัจจุบันชาวบ้านที่ทำประมงบ้านต้นหยงกลิงเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง สภาพทางภูมิศาสตร์ ทำให้ไม่สะดวกเนื่องจากออกทะเลไปไกลขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น

ด้านทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอ ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ให้ข้อมูลตรงกันว่าไม่เพียงพอสำหรับความต้องการในอนาคต เพราะค่าครองชีพสูงขึ้น แต่ราคาสัตว์น้ำที่ขายไม่ได้สูงขึ้นตามนั้น บ้านต้นหยงกลิง ยังไม่มีรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่งมากนัก มีเพียงแต่การทำแพชุมชน แต่ไม่ได้ดำเนินการกิจกรรมเชิงอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ไม่เข้มข้น ทำแค่ครั้ง ๆ กลาง ๆ และภายในแพชุมชนมีแนวโน้มการมีส่วนร่วมของชาวบ้านลดน้อยลง อาจมีปัญหามาจากบริหารจัดการภายในแพชุมชนเอง

บ้านต้นหยงกลิง ไม่มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมง และไม่ได้กำหนดว่ามีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์และอนุรักษ์รวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ทำให้ไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์พันธุ์ ไม่มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟูทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงไม่มีที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษาอาจจะเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล

ในบ้านต้นหยงกลิง ยังไม่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเนื่องจากสภาพของพื้นที่หมู่บ้าน อาจเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรจำนวนมาก ต่างครัวเรือนต่างทำมาหากิน ไม่มีเวทีประชาคม ภายในหมู่บ้านมากนัก และในบ้านต้นหยงกลิง ยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเอง

ผู้นำก็ยังไม่มียุทธศาสตร์มากนักในการการผลักดัน กระตุ้น และสร้างความร่วมมือกับคนในตำบลเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และความร่วมมือกับคนในบ้านต้นหยงกลิง ไม่มีกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมในการขับเคลื่อนในเรื่องที่เป็นประเด็นของชุมชน

ผู้นำบางคนก็ยังยึดติดกับระบบเก่าๆ แต่ไม่ทั้งหมดเสียทีเดียว เพราะผู้นำมี 2 แบบ คือ ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สำหรับผู้นำที่เป็นทางการ บางท่านก็มีวิสัยทัศน์ที่ดี ที่ต้องการขับเคลื่อนชุมชนเพื่อแก้ปัญหาเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

ผู้นำบางคนในบ้านต้นหยงกลิง อุทิศตนหรือเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความซื่อสัตย์สุจริตมีจำนวนน้อยราย ผู้นำในบ้านต้นหยงกลิง ไม่มีการทำกิจกรรมและไม่มี การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน

ในเรื่องการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ พบว่ายังไม่มี การระดมทุนเพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ

สำหรับบ้านต้นหยงกลิง ไม่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ และแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการดูแลสุขภาพการประมงชายฝั่งมีน้อยมาก ทำให้คนในบ้านต้นหยงกลิง ได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ ค่อนข้างน้อยมาก

จากที่ลงพื้นที่พบว่า บ้านต้นหยงกลิง ยังไม่มีเวทีชาวบ้าน ที่จะทำให้คนในบ้านต้นหยงกลิง ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ในเมื่อไม่มีเวทีชาวบ้านก็ทำให้ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันการแก้ปัญหาของชุมชนไปสู่เป้าหมาย

ในการประชุมเพื่อแก้ปัญหาของตำบลในแต่ละครั้ง คนในบ้านต้นหยงกลิง สามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้ค่อนข้างน้อย สืบเนื่องมาจากมีเวทีน้อย

จากการสำรวจบ้านต้นหยงกลิง พบว่ามีกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในตำบล คือ กลุ่มแพชุมชนแต่พบปัญหาเรื่องบริหารจัดการ ในหลายประเด็น ส่วนกลุ่มอื่น ๆ โดยเฉพาะเรื่อง การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งไม่มีให้เห็นในหมู่บ้านนี้

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

ในเรื่องภาระหนี้สินของชาวบ้านบ้านต้นหยงกลิง คนส่วนใหญ่มีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สินระดับหนึ่ง มาก น้อย ตามสถานการณ์หนี้ของแต่ละบุคคล เนื่องจากการประกอบ

ประมงชายฝั่งเป็นอาชีพที่ไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอนในรอบระยะเวลาการทำงานในแต่ละเดือน แต่ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายมีมากในแต่ละเดือน

คนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านไม่มีเงินเก็บหรือเงินออม เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บ

คนส่วนใหญ่ในบ้านตันหยกกลิง รู้สึกว่ามีอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน ในภาวะที่อากาศแปรปรวน ไม่สามารถออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำได้ ทำให้รายได้ไม่มีในช่วงเป็นลมพายุ ถึงแม้ภาวะอากาศ ที่เป็นปกติ ในบางครั้งออกทะเลไป ก็ไม่สามารถควบคุมการจับสัตว์น้ำได้บางครั้งก็ได้มามาก และบางครั้งก็จับได้น้อย ไม่คุ้มค่าน้ำมัน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ลงทุนต่อรอบ และประเด็นที่ชาวประมงพื้นบ้านให้ข้อมูลเหมือนกันคือ แนวโน้มของทรัพยากรสัตว์น้ำที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวประมง คือ ปู กุ้ง และปลา มีแนวโน้มลดลง และจับได้ยากมากขึ้น จากประเด็นที่กล่าวมาทำชาวประมงส่วนใหญ่ รู้สึกอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคงดังในอดีตที่ผ่านมา

พบว่าคนส่วนใหญ่ในบ้านตันหยกกลิง มีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย คนส่วนใหญ่ในบ้านตันหยกกลิง มีความรักสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ บริจาค เข้าร่วมงานวัด มัสยิด

การประเมิณการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

ในบ้านตันหยกกลิง ไม่มีการร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบลทำให้ไม่มีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้กับหมู่บ้านอื่นๆ ค่อนข้างน้อยมาก คนในหมู่บ้านตันหยกกลิง ไม่มีการชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน ส่งผลให้กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านไม่ได้แสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน กิจกรรมหรือโครงการพัฒนาชาวบ้านตันหยกกลิง ได้เข้าร่วมน้อย

ทำให้การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันไม่เกิดขึ้นในหมู่บ้านตันหยกกลิง ทั้ง ๆ ที่บ้านตันหยกกลิง ต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น ซึ่งเป็นทรัพยากรกลางของตำบล ในทางกลับหมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากบ้านตันหยกกลิงด้วยเช่นกัน

หมู่ที่ 4 บ้านยะระโตตุนัย

บ้านยะระโตตุนัย เป็นเกาะที่อยู่กึ่งกลางของหมู่บ้านต่าง ๆ ของตำบลเกาะสาหร่าย สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของเกาะยะระโตตุนัย เป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน โดยเกือบทั้งหมดนับ

ถือศาสนาอิสลาม ทิศตะวันตกมีท่าเทียบเรือขนาดกลาง ที่เป็นจุดคมนาคม ของหมู่บ้าน บนเกาะ ไม่มีถนนให้รถยนต์สัญจร มีแต่ถนนแคบๆ สำหรับรถมอเตอร์ไซด์ และเป็นบาทวิถีสำหรับผู้คนบน เกาะ เพื่อใช้เดินทางติดต่อสื่อสารกันภายในหมู่บ้าน

จากที่กล่าวไปแล้วว่าบ้านยะระโตดน้อย เป็นชุมชนชาวประมงพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ เกือบทั้งของประชากรใช้ทรัพยากรชายฝั่ง เพื่อการทำมาหากิน

โดยสภาพสังคมของหมู่บ้านแห่งนี้ มีความรักสามัคคี กันสูงมาก เพราะเป็นเกาะที่เป็น หมู่บ้านเดียวไม่มีสมาชิก จากหมู่บ้านอื่นๆ และที่สำคัญ พี่น้องประชาชนในบ้านยะระโตดน้อยมี ความเครือญาติกันและทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลามมีการปฏิบัติศาสนกิจร่วมกันเกือบทุกวันใน รอบสัปดาห์

ภาพที่ 26 แกนนำประมงเชิงอนุรักษ์หมู่ที่ 4 บ้านยะระโตดน้อยกับผู้วิจัย

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ในการประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของบ้านยะระโตดน้อย ในประเด็นเรื่อง ความอุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน ชาวบ้าน บ้านยะระโตดน้อย กล่าวว่า ทรัพยากรหลักที่เป็น อาชีพของคนบ้าน ยะระโตดน้อย ที่ทำประมงชายฝั่งส่วนใหญ่จะเป็น ปู และ ปลา โดยเฉพาะ ทรัพยากรปู เป็นอาชีพหลักของคนที่นี่ การให้ข้อมูลเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ของปู ในน่านน้ำของ หมู่บ้าน และตำบลเกาะสาหร่าย มีความเหมือนกับ ข้อมูลของชาวบ้านในหมู่บ้านอื่น ๆ ที่กล่าว

มาแล้ว ในช่วงอดีตที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ (อายุเฉลี่ยผู้ให้ข้อมูล มากกว่า 35) กล่าวว่าสมัยที่เป็นวัยเด็กทรัพยากรปู ในน่านน้ำของหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมาก เวลาผ่านไปจนปัจจุบัน พบว่าแนวโน้มทรัพยากรปู ลดลงเรื่อย ๆ ชาวบ้านเล่าว่า การลดลงสามารถรับรู้และสัมผัสได้อย่างชัดเจน เนื่องจากความสามารถในการทำประมงปู ไม่ว่าจะเป็นการใช้ อวนปู หรือเครื่องมือประมงแบบต่าง ๆ พบว่าจำนวนปูที่จับได้เวลานำไปขายลดลงอย่างชัดเจน

ชาวบ้านยะระโตดน้อย ให้ข้อมูลเพิ่มว่า ณ วันนี้มีทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่เป็นตัวหลักคือปูและปลา ยังเพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในระดับหนึ่งเท่านั้น ชาวบ้านยะระโตดน้อย สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้อย่างสะดวกสบาย โดยใช้ประมงขนาดเล็ก ที่ทำกันในครัวเรือน แต่วันนี้ต้องไปหาปูในทะเลไกลขึ้น ทำให้มีค่าน้ำมัน ค่าอาหารระหว่างการออกไปทำประมง และค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาเครื่องมือประมงเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ชาวบ้านหลายคนที่บ้านยะระโตดน้อย มีความวิตกกังวลในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอสำหรับความต้องการในอนาคต เพราะหากสภาพการณ์ยังคงเป็นเช่นนี้ไปเรื่อย จะถามหาความมั่นคงจากประกอบอาชีพประมงชายฝั่งได้อย่างไรเป็นคำถามที่ชวนคิด ชวนหาทางแก้ไข

ภาพที่ 27 การสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มย่อยหมู่ที่ 4 บ้านยะระโตดน้อย

ส่วนในประเด็นการร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่งของชาวบ้านบ้านยะระโตต น้อย จากที่กล่าวไปแล้วว่าหมู่บ้านนี้ มีความสามัคคีกันค่อนข้างสูง ชาวบ้านส่วนใหญ่ตระหนักถึง ความสำคัญเรื่องปัญหาทรัพยากรประมง ที่เป็นอาชีพหลักของตนเอง ในช่วง 3-4 ปีมีการรวมตัว กันเพื่อสร้างกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ชาวบ้านเล่าให้ฟัง เกือบ 10 ปี ที่ผ่านมาทรัพยากรปลาลดลงไปเป็น อย่างมาก ดังนั้นถ้าพวกเราไม่ทำอะไรกันเลยปลาก็จะลดลงไปเรื่อย ๆ จึงได้รวมตัวกันสร้างธนาคารปู ไข่ เพื่อรับบริจาคปูที่มีไข่นอกกระดอง เป็นการนำมาฝากไว้ที่ธนาคาร รอวันให้แม่ปู สลัดไข่ที่แก่มี อายุได้ขนาด การรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งหนึ่งเดียวของหมู่บ้าน ก่อให้เกิดความสามัคคี ในบ้านยะระโตตน้อยมากขึ้น

เนื่องจากเวลาผ่านไป ชาวบ้านเองก็ภารกิจของตนเอง และประกอบกับตัวโครงสร้าง โรงเรือนธนาคารปูไข่ ได้ชำรุดตามอายุงาน ตัวชาวบ้านเองก็ไม่มียงบประมาณที่จะมาซ่อมบำรุง โครงสร้างโรงเรือนธนาคารปูไข่ ทำในช่วงรอบเกือบปีกว่าๆ กิจกรรมธนาคารปูไข่ของบ้านยะระโตต น้อยได้หยุดชะงักลง และวันที่ผู้วิจัยได้ลงไปในพื้นที่ชาวบ้านได้งบประมาณส่วนหนึ่งจากส่วนงานที่ เกี่ยวข้อง ชาวบ้านได้ร่วมแรงเพื่อซ่อมแซมโรงเรือนธนาคารปูไข่ และจะฟื้นฟูกิจกรรมการอนุรักษ์ ธนาคารปูไข่บ้านยะระโตตน้อย และกำลังรวมกลุ่มกันคิดหาวิธีการอื่น ๆ ที่ทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ร่วมกัน

ในช่วง 3-4 ที่ผ่านมาชาวบ้าน บ้านยะระโตตน้อย มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ ในการทำประมง โดยเฉพาะแนวเขตบริเวณธนาคารปูไข่ เป็นแนวเขตที่มีพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อให้ ลูกปูที่สลัดออกจากแม่ปูได้มีที่พักตัวและหลบภัยจากสัตว์อื่น ๆ ที่จะมากินลูกปู ชาวบ้านภายใน หมู่บ้านยะระโตตน้อย รับทราบและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่กลับมีปัญหาเกี่ยวกับชาวบ้านจาก ต่างหมู่บ้านและต่างพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายที่เข้าทำประมงโดยการจับปู เข้ามาทำมาหากินใน เขตพื้นที่อนุรักษ์ลูกปู โดยเฉพาะปัญหาที่สำคัญที่ทำให้ชาวบ้านบ้านยะระโตตน้อย ไม่พอใจ และ เสียใจ คือพวกตนได้ทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรหลัก คือ ปู แต่ชาวบ้านต่างพื้นที่ไม่ได้ร่วมทำ กิจกรรมดังกล่าว ซ้ำยังแอบเข้ามาทำประมงจับปูด้วยเครื่องมือที่ผิดกฎหมาย คือใช้ หยอง โดยเอา หยื่อที่เป็นเศษปลาเพื่อล่อปูให้เข้าไปหยอง ซึ่งหยองที่ว่ำนี้นี้มีขนาดตาข่ายเล็กและถี่ ทำให้ลูกปู หรือปูที่โตไม่ได้ขนาด เข้าไปกิน เศษปลาในหยองเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเล่าว่าเหตุการณ์การ ใช้หยองปัก สวนทางกับการทำกิจกรรมธนาคารปูไข่ พอมีแกนนำของชุมชนไปตักเตือนทำให้ ชาวประมงต่างถิ่นไม่พอใจ ทำให้เกิดขัดแย้งกันขึ้น ส่งผลให้กำลังใจในการทำกิจกรรมธนาคารปูไข่ ลดลง

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านบ้านยะระโตตน้อย ปัญหานี้อาจเกิดจากยังไม่ได้กำหนดว่ามีใคร บ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นผู้ใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้รวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ รวมถึงชาวบ้าน บ้าน ยะระโตตน้อย ยังไม่มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการ

ดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู และไม่มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และยังไม่มีที่ปรึกษา เพื่อให้คำปรึกษาที่เป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ในเรื่องการประเมินการพึ่งพาตนเองคนในบ้านยะระโตดน้อย มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล อันเนื่องจากเกาะยะระโตดน้อยมีเพียงหมู่บ้านเดียว มีจำนวนประชากรไม่มากนัก มีความใกล้ชิด และช่วยเหลือเกื้อกูล มีความเป็นเครือญาติกัน

ชาวบ้านในหมู่บ้านยะระโตดน้อย มีปัญหา หลายประการ ปัญหาที่หนักใจคือปัญหาเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจที่เป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน โดยส่วนใหญ่ถ้าเป็นปัญหาในระดับครัวเรือนผู้นำครอบครัวจะแก้ปัญหาได้ แต่ถ้าเป็นปัญหาสาธารณะ คนในบ้านยะระโตดน้อยมีความพร้อมเพียงสามารถแก้ปัญหาได้ระดับหนึ่ง สำหรับผู้นำของบ้านยะระโตดน้อย ผู้นำที่เป็นทางการไม่ว่าเป็นผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้นำไม่เป็นทางการ ไม่ว่าจะเป็นโต๊ะอิหม่าม แกนนำชาวบ้านที่ไม่มีตำแหน่งทางราชการ สามารถผลักดัน กระตุ้น และร่วมมือกับคนในหมู่บ้านยะระโตดน้อย เพื่อทำกิจกรรมของชุมชนให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ และผู้นำที่กล่าวมาในหมู่บ้านยะระโตดน้อยส่วนใหญ่จะไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล บางท่านก็มีวิสัยทัศน์ ที่ดี ที่ต้องการขับเคลื่อนชุมชนแก้ปัญหาต่างๆ ของชุมชนเพื่อความเป็นอยู่ของชุมชนดีขึ้น ผู้นำในหมู่บ้านยะระโตดน้อย อุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทน และมีความซื่อสัตย์สุจริต แต่ผู้นำในหมู่บ้านยะระโตดน้อย ยังไม่เข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน อันเนื่องมาจากหมู่บ้านยังไม่สร้างแหล่งเรียนรู้และไม่ทราบว่าควรตั้งใครเป็นปราชญ์ชาวบ้าน

ส่วนการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่บ้านยะระโตดน้อย เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ พบว่าประเด็นนี้ยังไม่มี

ในส่วนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันของชาวบ้านคนในหมู่บ้านมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหาโดยเฉพาะในอดีตที่ผ่านมาเรื่องการทำกิจกรรมอนุรักษ์ธนาคารปูไข่ โดยมีการประชุมต่างๆ และสร้างธนาคารปูของหมู่บ้านขึ้นมา แต่การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในบ้านยะระโตดน้อย ยังไม่ถึงขั้นที่จะกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมาย สำหรับในการประชุมเพื่อปัญหาของบ้านยะระโตดน้อย ชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้อย่างเต็มที่และมีอิสระ ภายในหมู่บ้าน มีกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในตำบลหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มธนาคารปูไข่ กลุ่มทสม.

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

คนส่วนใหญ่ในเกาะยะระโตดน้อย มีความเป็นกึ่งพลจากภาระหนี้ระดับหนึ่ง ตามสถานการณ์หนี้ของแต่ละบุคคล เนื่องจากการประกอบประมงชายฝั่งเป็นอาชีพ ไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอนในรอบระยะเวลาการทำงานในแต่ละเดือน แต่ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายมีชัดเจนในแต่ละเดือน ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการศึกษาบุตรค่าใช้จ่ายอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยะระโตดน้อย ได้ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง ในเมื่อรายได้ไม่มาก ก็ไม่ควรจ่ายมาก อะไรที่นำประกอบเป็นอาหารโดยไม่ใช้เงินซื้อหา ก็ปลูกหรือเลี้ยงเอง ที่นี้เป็นหมู่บ้านเดียวที่ทำนากลางทะเล กล่าวคือบ้านยะระโตดน้อยมีสภาพเป็นเกาะ แต่ก็ยังพื้นที่ราบ เหมาะแก่การทำนา ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำนาอยู่ มีการเลี้ยงสัตว์เช่น เป็ด ไก่ แพะ และวัว เป็นต้น มีการทำนํ้ามันมะพร้าวเพื่อใช้ในการปรุงอาหารทำให้ไม่ต้องหาซื้อน้ำมันพืชอื่น ๆ ถึงแม้ว่ารายได้จากทำประมงไม่มากนัก คนส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ที่เกาะยะระโตดน้อย ไม่มีเงินเก็บหรือเงินออม เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บแต่ชาวบ้านที่นี่ ก็อยู่กันได้อย่างมีความสุขดี อันเนื่องมาจากเป็นชุมชนขนาดเล็กและได้น้อมนำแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเข้าไปใช้ในหมู่บ้าน

คนส่วนใหญ่ในตำบลมีความรักสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ เข้าร่วมงานมัสยิดกันอย่างต่อเนื่อง

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

ชาวบ้านยะระโตดน้อย ให้ความร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบลเกาะสาหร่าย มีเครือข่าย ในเรื่องการทำประมงชายฝั่ง และเครือข่าย ทสม. แต่ชาวบ้านยังเป็นห่วงเรื่องการใช้เครื่องมือประมงผิดประเภท ของชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น ๆ ของตำบลเกาะสาหร่ายรวมถึงการเข้ามาทำมาหากินของชาวบ้านจากพื้นที่อื่นนอกตำบลเกาะสาหร่าย

ชาวบ้านยะระโตดน้อย มีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้กับหมู่บ้านอื่น ๆ แต่ชาวบ้านที่ยังไม่มีแกนนำในการชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน จะมีก็เพียงแต่ชาวบ้านจากหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่ ที่เป็นแกนนำในการชักชวนคนจากยะระโตดน้อยและหมู่บ้านอื่น ๆ ให้ระดมความเห็นเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยที่ถ้ามีเวทีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน ชาวบ้านก็สามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และพบว่าในหมู่บ้านมีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาตำบลร่วมกันน้อยมาก

ส่วนความร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันได้สำเร็จยังมีค่อนข้างน้อยอยู่ ทั้ง ๆ ที่ ชาวบ้านที่อยู่เกาะยะระโตดน้อย มีความจำเป็นต้องใช้

ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น ๆ เช่นแหล่งทำประมงกุ้ง และปลา ซึ่งต้องนำเรือไปทำประมงในเขตหมู่บ้านอื่น ๆ และเช่นเดียวที่กล่าวไปแล้ว จากทำเลที่อยู่ของเกาะ ยะระโตดน้อย อยู่กึ่งกลางของหมู่เกาะสาหร่ายดังนั้นหมู่บ้านอื่นก็มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากพื้นที่ของเกาะยะระโตดน้อย เช่นกัน

หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย

บ้านเกาะสาหร่าย เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ที่สุดของตำบลเกาะสาหร่าย มีประชากรมากที่สุด เปรียบเป็นเมืองหลวงของตำบลเกาะสาหร่าย เนื่องจากที่หมู่บ้านแห่งนี้เป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการที่สำคัญของตำบลเกาะสาหร่าย เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย โรงเรียนประถม โรงเรียนมัธยม สถานพยาบาลที่ได้มาตรฐาน ประชาชนมีความหลากหลาย มีทั้งคนนับถือศาสนาอิสลาม และมีคนที่มีเชื้อสายจีน ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเกาะสาหร่าย มาไม่ต่ำกว่า 3-4 ชั่วอายุคน ซึ่งคนเหล่านี้นับถือศาสนาพุทธ มีวัดเพียงแห่งเดียวในบริเวณหมู่เกาะสาหร่าย และที่นี่เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เพราะหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีจำนวนชาวประมงมากที่สุด ที่สำคัญคือเป็นแหล่งรับซื้อ จำหน่าย สัตว์น้ำที่ใหญ่ที่สุดของตำบล มีกิจการแพชุมชน และกิจการที่เป็นพ่อค้าคนกลางที่ประกอบอาชีพรับซื้อและจำหน่ายสัตว์น้ำหลายราย

ภาพที่ 28 สภาพหมู่บ้านเกาะสาหร่าย

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

จากสัมภาษณ์และลงพื้นที่สำรวจกิจการแพชุมชน และกิจการพ่อค้าคนกลางประกอบอาชีพรับซื้อและจำหน่ายสัตว์น้ำหลายราย เพื่อประเมินทรัพยากรประมง ที่เป็นทรัพยากรสัตว์น้ำหลัก คือ ปู ปลาและกุ้งทะเล ของหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย กิจการแพทั้งสองรูปแบบให้ข้อมูลตรงกันว่าในช่วง 5 ปี้อยหลังปริมาณที่รับซื้อเฉลี่ยลดลงทุกปี นั้นเป็นเรื่องยืนยันได้ว่าทรัพยากรสัตว์น้ำที่เกิดจากการทำประมงชายฝั่งหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย และภาพรวมในตำบลเกาะสาหร่ายลดลง และชาวบ้านที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งให้ข้อมูลตรงกันว่าทรัพยากรประมงชายฝั่งไม่ได้อุดมสมบูรณ์ดังเช่นแต่ก่อน

ดังนั้นทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สัตว์น้ำเศรษฐกิจไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอนาคตอย่างแน่นอน ส่วนเรื่องการเดินทางไปจับสัตว์น้ำ ชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย สามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้อย่างสะดวกสบาย กว่าหมู่บ้านอื่น ๆ เนื่องแหล่งทำมาหากินไม่ไกลจากตัวชุมชน แต่อย่างไรก็ตามด้วยปริมาณทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดไป ชาวบ้านกล่าวว่า แม้ว่าต้นทุนเท่าเดิม แต่ในเมื่อจับสัตว์น้ำได้น้อยลงก็เท่ากับขาดทุนแล้ว

ส่วนในประเด็นเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่ายในการร่วมรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่ง ชาวบ้านได้จัดตั้งกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ โดยก่อสร้างอาคารเพื่อต้องการให้เป็นจุดศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องประเด็นการทำประมงพื้นบ้านและประเด็นอื่น ๆ ของชุมชน และจุดนี้ก็เป็นที่ตั้งของแพชุมชนของหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย สำหรับหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา มีการรวมตัวเพื่อขับเคลื่อนและต่อสู้กับการทำประมงเชิงพาณิชย์ของเหล่านายทุน ที่ลักลอบเข้ามาลากอวนในเขตพื้นที่ที่กำหนดห้ามเข้า และที่ผ่านมาชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงส่วนหนึ่งรับรู้ได้ถึงความเสี่ยงในการประกอบประมงชายฝั่ง ที่ต้องใช้แรงงานซึ่งโดยปกติ การทำประมงชายฝั่งจะใช้แรงงานในครอบครัวเป็นหลักและต้นทุนในการทำประมงในแต่ละครั้ง ที่โดยเฉลี่ยแล้วพบว่าเป็นอาชีพที่ความเสี่ยงสูงแต่รายได้ไม่สูงตามความเสี่ยง ไม่เหมือนกับการทำธุรกิจประเภทอื่น ๆ

ภาพที่ 29 การสนทนากลุ่มย่อย หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย

ความเสี่ยงที่ชาวบ้านกล่าวถึงในที่นี้ กล่าวคือการออกเรือเพื่อจับปู หรือปลา ต้องมีต้นทุน และแต่ละเดือนรอบการทำประมงมีอยู่ประมาณ 10-15 วัน ไม่สามารถทำได้ทุกวันเนื่องจากต้อง ขึ้นอยู่กับเรื่องน้ำขึ้นน้ำลง และความเสี่ยงที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือต้องดูสภาพ ฟ้า ฝน และ โดยเฉพาะเรื่องคลื่นลม อันนี้มีผลต่อทำอาชีพประมงเป็นอย่างมาก จากที่กล่าวเป็นความเสี่ยง ขั้นต้น ยังมีความเสี่ยงอีกอย่างที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ข้อมูล ถึงแม้ว่าคลื่น ลม ฟ้า ฝนจะเป็นใจก็ ไม่ได้หมายความว่าในการออกทะเลครั้งนั้นจะจับสัตว์น้ำมาก บางครั้งก็สามารถจับสัตว์น้ำได้มาก บางครั้งก็จับได้น้อย และบ่อยไปที่แทบจะจับสัตว์น้ำไม่ได้ หรือไม่คุ้มกับออกทะเลไปทำประมง ขายฝั่งเพราะปู ปลา ที่อยู่ในทะเล ชาวประมงไม่สามารถควบคุมให้มันมาติดอุปกรณ์จับสัตว์น้ำได้ ในแต่ครั้งได้ อีกอย่างหนึ่งหลังจับมาได้แล้วราคารับซื้อสัตว์ไม่สูงเนื่องจากยังอยู่วงจรขั้นต้นต้อง ผ่านพ่อค้าคนกลางกว่าถึงผู้บริโภค อันนี้ก็เป็นความเสี่ยงอีกเช่นกัน

ในพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ยังไม่กำหนดขอบเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมง และไม่ได้กำหนดว่ามีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้รวมถึง ผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ มีการรวมตัวของชาวประมงประมาณ 40 คน และที่กิจกรรมร่วมกันอยู่อย่างต่อเนื่องก็มีไม่ถึง 10 คน เนื่องจากบางคนได้แยกย้ายกันไปทำมาหากินอย่างอื่น ๆ หรือที่ทำประมง อยู่หากไม่มีกิจกรรมที่สำคัญ ก็ไม่มีโอกาสได้เข้าร่วมกิจกรรมกับกลุ่มเท่าที่ควร แม้ว่าจะจัดตั้งกลุ่ม ประมงเชิงอนุรักษ์มา 3 ปี แต่กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ ก็ยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ

รวมทั้งไม่ได้กำหนดตัวชี้วัดหรือเป้าหมายการทำงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู รวมถึงยังไม่มีแผนงานที่ชัดเจน

ลักษณะการทำงานเน้นไปที่แพชุมชนและธนาคารปูไข่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ทำต่อเนื่องมาได้ประมาณ 3 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน และหากหน่วยงานภายนอกไม่ว่าส่วนงานราชการหรือหน่วยงานภาคเอกชนเข้ามา ก็จะมีการเชิญสมาชิกและผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมกิจกรรมเป็นครั้งไป ส่วนเรื่องการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการจับสัตว์น้ำ ในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีชาวประมงประมาณ 40 คน เท่านั้นที่เป็นสมาชิกกลุ่มและสมาชิกแพชุมชนหลังจากจับสัตว์น้ำมาได้ก็จะมาขายกับแพชุมชนที่นี้ มีการบันทึกการจับสัตว์น้ำเฉพาะสมาชิกเท่านั้นและมีการรายงานผลตอนสิ้นปี ส่วนเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ทำเรื่องธนาคารปูเป็นหลัก ให้สมาชิกบริจาคแม่ปูที่มีไข่เกาะอยู่ในรอบการทำประมงประมาณคนละ 3-5 ตัวหรือตามเหมาะสมหรือความตั้งใจของแต่ละคน ที่แพก็มีจะบ่อพักให้ออกซิเจน จนกว่าไข่จะสลัดออกแม่ปูและมีระบบต่อท่อลงทะเล ณ บริเวณที่ทำการของชุมชน ส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ของชุมชนก็จะเน้นกิจกรรมเป็นเรื่อง ๆ ไปตามสถานการณ์ และทางกลุ่มเองก็ยังไม่มียกวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในการให้คำปรึกษาเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ในเรื่องการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย เนื่องด้วยเป็นหมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรมาก มีความหลากหลาย มีผู้คนหลากหลายอาชีพไม่ว่าเป็นการทำประมงซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ พ่อค้าคนกลางที่รับซื้อสัตว์น้ำ หรือชาวบ้านที่ทำอาชีพค้าขายของชำ ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายอุปกรณ์ประมง หรืออื่นๆ ชาวบ้านในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีปัญหาหลายประการเนื่องจากเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ โดยส่วนใหญ่ถ้าเป็นปัญหาในระดับครัวเรือนผู้นำครอบครัวจะแก้ปัญหาได้ แต่ถ้าเป็นชุมชน หรือเป็นปัญหาสาธารณะ คนในชุมชนตำบลเกาะสาหร่ายยังไม่สามารถแก้ปัญหาได้

ผู้นำในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีมาก เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย อดีตกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน บุคคลเหล่านี้มีความสามารถหลักดัน กระตุ้น และร่วมมือกับคนในหมู่บ้านและชาวบ้านในตำบลเพื่อการขับเคลื่อนประเด็นต่าง ๆ บรรลุเป้าหมายร่วมกันได้ แต่สำหรับเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง แม้ว่าเรื่องจะมีความสำคัญมากแต่ก็พบว่า ส่วนงานที่ตั้งอยู่บนเกาะสาหร่าย เช่นองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายยังไม่มีนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนที่จะจัดการทรัพยากรประมงหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย และรวมถึงยุทธศาสตร์ทั่วทั้งตำบลเกาะสาหร่าย ในมิติการเข้าถึง การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งของตำบล

ผู้นำบางคนก็ยังยึดติดกับระบบเก่าๆ แต่ไม่ทั้งหมดเสียทีเดียว เพราะผู้นำมี 2 แบบ คือ ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สำหรับผู้นำที่เป็นทางการ บางท่านก็มีวิสัยทัศน์ที่ดี ที่ต้องการขับเคลื่อนเรื่องราวของชุมชน เช่น โครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ระบบน้ำประปา ของหมู่บ้าน และประเด็นอื่น ๆ ที่ยังไม่เป็นพอใจของชุมชน พยายามที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงในมิติเหล่านั้นให้ดีขึ้น แต่สำหรับเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดยังไม่มีผู้นำคนใดให้ความสำคัญที่จะจัดการเรื่องนี้อย่างเป็นระบบ จะมีก็เพียงชาวบ้านที่เป็นชาวประมงได้รวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์และทำกิจการแพชุมชนเพียงเท่านั้น และผู้นำที่มีตำแหน่งทางราชการบางท่านได้อุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนและมีความซื่อสัตย์สุจริต แต่ส่วนใหญ่ก็หวังผลประโยชน์ไม่เรื่องใดก็เรื่องหนึ่งโดยเฉพาะผลประโยชน์ทางการเมือง

จากการสอบถามจากชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย พบว่ายังไม่มีกระดุมทุนเพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ

ผู้นำในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ยังไม่ได้จัดตั้งแหล่งเรียนรู้และไม่ได้นำปราชญ์ชาวบ้านมาใช้ประโยชน์ในการแลกเปลี่ยนรู้ หรือกล่าวคือยังไม่มี การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน

ชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ ค่อนข้างน้อยมาก จากลงพื้นที่ และสัมภาษณ์ พบว่าจะเพียงกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ เป็นคนกลุ่มส่วนน้อยที่การทำกิจกรรมหรือประชุมปรึกษาหารือร่วมกันภายในกลุ่ม และการที่กลุ่มนี้จะลุกขึ้นเป็นผู้เริ่มสร้างกิจกรรมร่วมกันทั้งหมู่บ้านยังไม่มีพลังที่มากพอ ชาวบ้านส่วนใหญ่ของหมู่บ้านจะได้เข้าร่วมประชุมเมื่อมีหน่วยงานภายนอกหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ได้เข้าเป็นผู้จัดการ ชาวบ้านถึงจะมีเวทีได้ร่วมกิจกรรมหรือมีการประชุมในประเด็นต่างๆ ทำให้ชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมายในประเด็นที่กิจกรรมหรือเรื่องราวสำคัญของหมู่บ้าน เนื่องจากมีเวทีน้อย ทำให้ในการประชุมชาวบ้านหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ในแต่ละครั้งในเรื่องการแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นมีน้อยตามไปด้วยเช่นกัน อันนี้อาจเนื่องมากมีเวทีการประชุมที่มีไม่มากพอ

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

สำหรับความเข้มแข็งของท้องถิ่นคนส่วนใหญ่ในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สินระดับหนึ่ง มาก น้อย ตามสถานการณ์นี้ของแต่ละบุคคล เนื่องจากการประกอบประมงชายฝั่งเป็นอาชีพ ไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอนในรอบระยะเวลาการทำงานในแต่ละเดือน แต่ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายมีชัดเจน ในแต่ละเดือน ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการศึกษาบุตรค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

คนส่วนใหญ่ที่เกาะสาหร่ายมีเงินออมน้อย เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย รู้สึกว่ามีอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน ในภาวะที่อากาศแปรปรวน ไม่สามารถออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำได้ ทำให้รายได้ไม่มีในช่วงเป็นลมพายุ ถึงแม้ว่าอากาศ ที่เป็นปกติ ในบางครั้งออกทะเลไป ก็ไม่สามารถควบคุมการจับสัตว์น้ำได้บ้างครั้งก็ได้มามาก และบางครั้งก็จับได้น้อย ไม่คุ้มค่าน้ำมัน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ลงทุนต่อรอบ และประเด็นที่ชาวประมงพื้นบ้านให้ข้อมูลเหมือนกันคือ แนวโน้มของทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวประมง คือ ปู กุ้ง และปลา มีแนวโน้มลดลง และจับได้ยากมากขึ้น จากประเด็นที่กล่าวมาทำให้ชาวประมงส่วนใหญ่ รู้สึกอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคงดังในอดีตที่ผ่านมา

คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีรายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย โดยเฉพาะบางครอบครัวที่มีลูกมากและส่งให้เรียนในระดับที่สูง ก็ทำให้รายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย

ในพื้นที่หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย แม้ว่าจะเป็นชุมชนขนาดใหญ่ผู้คนมีความหลากหลาย ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม และชาวบ้านบางส่วนเป็นคนเชื้อสายจีน จะนำถือศาสนาพุทธ ในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีวัด 1 แห่ง ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันคนส่วนใหญ่ มีความรักสามัคคีไม่ทะเลาะเบาะแว้ง มีความเชื่อเฟื่ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ บริจาค เข้าร่วมงานวัด เข้าร่วมงานมัสยิด

ภาพที่ 30 การสัมภาษณ์เชิงลึก หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย

การประเมิณการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

ชาวบ้านในหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีการร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบลในตำบลเกาะสาหร่าย มีเครือข่ายหลากหลายรูปแบบเช่นกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ ธนาคารชุมชน เครือข่ายทสม เครือข่ายเฝ้าระวังการทำประมงผิดกฎหมาย เนื่องจากหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย เป็นชุมชนขนาดใหญ่ แต่ละกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกันในแต่ละเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นๆ แต่ละเครือข่ายสมาชิกที่อยู่ในหมู่บ้าน มีชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เพื่อพัฒนาร่วมกัน บรรยากาศการทำกิจกรรมกลุ่มในแต่ละเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านแต่ละเวทีชาวบ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาตำบลร่วมกันในหลายเรื่อง การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ในเรื่องนั้น แต่ละเครือข่ายร่วมกันได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จากที่กล่าวมาเป็นประเด็นปัญหาของหมู่บ้านในเรื่องอื่น ๆ ไม่เกี่ยวกับเรื่องการจัดการทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชน ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านที่อยู่หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่นๆ เช่น แหล่งหาปู แหล่งปลูกมะพร้าว และหมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตพื้นที่ทางทะเลที่แหล่งทำประมงในพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย เป็นน่านน้ำที่สำคัญที่ชาวบ้านหมู่บ้านอื่น ๆ รวมไปถึงชาวบ้านต่างตำบลเข้าทำมาากินในพื้นที่เดียวกัน

หมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะโละน้ำ

หมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะโละน้ำ เป็นหมู่บ้านสุดท้ายในหมู่เกาะสาหร่ายที่อาณาเขต ติดต่อกับเกาะลังกาอี ประเทศมาเลเซีย วิถีชีวิตของชาวบ้านหมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะโละน้ำ มีวิถีชีวิตเหมือนกันหมู่บ้านอื่น ๆ คือประกอบอาชีพประมงเหมือนกัน แต่ที่ความแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นๆ เนื่องจากมีอาณาเขตติดต่อกับน่านน้ำเปิด มีชาวบ้านบางคนที่มีเรือใหญ่ สามารถออกเดินเรือไปจับปลานอกพื้นที่เกาะสาหร่าย กล่าวคือไปได้ 3-7 วัน ส่วนใหญ่จะลอยอวนกุ้ง อวนปลา และหมึก เป็นต้น

ภาพที่ 31 สภาพทั่วไปหมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

จากผู้วิจัยลงพื้นที่ในบ้านท่าทะเล/ตะไละน้ำเพื่อสอบถามเกี่ยวทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน ชาวบ้านบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ให้ข้อมูลทรัพยากรประมงชายฝั่งปัจจุบันลดลงมากเมื่อเทียบกับ 5-10 ปีที่แล้ว ทรัพยากรประมงชายฝั่งลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน และชาวบ้านบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ให้ข้อมูลตรงกันว่าในวันนี้ทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่ประกอบด้วย ตัวทรัพยากรหลักคือ ปู ปลา กุ้ง มีเพียงพอแค่พอกินพอใช้

คนในบ้านท่าทะเล/ตะไละน้ำเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่สะดวกเนื่องจากออกทะเลไปไกลขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น

บ้านท่าทะเล/ตะไละน้ำของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอสำหรับความต้องการในอนาคต ชาวบ้านโดยส่วนใหญ่ให้ข้อมูลตรงกันว่าไม่เพียงพอ เพราะค่าครองชีพสูงขึ้น แต่ราคาสัตว์น้ำที่ขายไม่ได้สูงขึ้นตามนั้น บ้านท่าทะเล/ตะไละน้ำมีรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่มากนัก

บ้านท่าทะเล/ตะไละน้ำไม่มีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมง และไม่ได้กำหนดว่ามีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้รวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ทำให้ไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์พันธุ์ ไม่มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู

ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงไม่มีที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษาอาจจะเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ในประเด็นเกี่ยวกับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งคนในหมู่บ้าน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเนื่องจากสภาพของพื้นที่หมู่บ้าน ในบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ยังไม่สามารถแก้ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเอง

ภาพที่ 32 การสัมภาษณ์เชิงลึกหมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ

ผู้นำก็ยังไม่มีบทบาทมากนักในการการผลักดัน กระตุ้น และสร้างความร่วมมือกับคนในตำบลเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และความร่วมมือกับคนในบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ไม่มีกิจกรรมที่เป็นส่วนรวมในการขับเคลื่อนในเรื่องที่เป็นประเด็นของชุมชน

ผู้นำยังมีจำนวนน้อยที่จะทำหน้าที่ขับเคลื่อนชุมชนและผู้นำบางในบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ อุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนและความซื่อสัตย์สุจริตมีเช่นกัน น้อย ไม่มีกิจกรรมและไม่มีการเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน

ในเรื่องการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ พบว่ายังไม่มีการระดมทุนเพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ

สำหรับบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ไม่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการดูแลทรัพยากรชายฝั่งมีน้อยมาก ทำให้คนในบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ ค่อนข้างน้อยมาก

จากที่กล่าวพบว่า บ้านท่าทะเลหรือบ้านตะไละน้ำ ยังไม่มีเวทีชาวบ้านทำคนในบ้านหมู่บ้าน ทำให้ประเด็นต่างๆ ของหมู่บ้านไม่มีการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมาย

ในการประชุมเพื่อแก้ปัญหาของหมู่บ้านในแต่ละครั้ง ไม่สามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น สืบเนื่องมาจากมีเวลาน้อย

จากการสำรวจบ้านท่าทะเลหรือบ้านตะโล๊ะน้ำ พบว่ามีกลุ่มอนุรักษ์เต่าทะเล มีโรงเรียนที่หน่วยงานภายนอกมาปลูกสร้างให้ และพบว่าไม่มีกิจกรรมดำเนินในเรื่องการอนุรักษ์ให้เห็นเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งไม่มีให้เห็นในหมู่บ้านนี้

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

ในเรื่องภาระหนี้สินของชาวบ้าน บ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำส่วนใหญ่มีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สินระดับหนึ่ง มาก น้อย ตามสถานการณ์หนี้ของแต่ละบุคคล เนื่องจากการประกอบประมงชายฝั่งเป็นอาชีพ ที่มีรายได้ไม่แน่นอน

คนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านไม่มีเงินเก็บหรือเงินออม เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บ

คนส่วนใหญ่ในบ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำรู้สึกว่ามีอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน ในภาวะที่อากาศแปรปรวน ไม่สามารถออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำได้ ทำให้รายได้ไม่มีในช่วงเป็นลมพายุ ถึงแม้ภาวะอากาศ ที่เป็นปกติ ในบางครั้งออกทะเลไป ก็ไม่สามารถควบคุมการจับสัตว์น้ำได้บางครั้งก็ได้มามาก และบางครั้งก็จับได้น้อย ไม่คุ้มค่าน้ำมัน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ลงทุนต่อรอบ และประเด็นที่ชาวประมงพื้นบ้านให้ข้อมูลเหมือนกันคือ แนวโน้มของทรัพยากรสัตว์ ที่เป็นสัตว์เศรษฐกิจของชาวประมง คือ ปู กุ้ง และปลา มีแนวโน้มลดลง

คนส่วนใหญ่ในบ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำของท่านมีความรักสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ บริจาค เข้าร่วมงานวัด มัสยิด

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

ในบ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำไม่มีการร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล ทำให้ไม่มีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้ กับหมู่บ้านอื่นๆ ค่อนข้างน้อยมาก คนในหมู่บ้านไม่มีการชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน ส่งผลให้กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน ไม่ได้แสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน กิจกรรมหรือโครงการพัฒนาชาวบ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำ ได้เข้าร่วมน้อย

จากการที่หมู่บ้านท่าทะเลไม่มีการร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่บ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น ซึ่งเป็นทรัพยากรกลางของตำบล ในทางกลับกันหมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากบ้านท่าทะเล/ตะโล๊ะน้ำด้วยเช่นกัน

ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

วิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน
ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล โดยการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group) ประชาชนในท้องถิ่น
แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) โดยนำข้อคำถามใช้แบบประเมิน
ศักยภาพท้องถิ่นตามเครื่องมือ อภิษฐ์ สมบูรณ์ปกรณ์ (2550)

ตารางที่ 4 การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

รายการ / กิจกรรม	หมู่ 1		หมู่ 2		หมู่ 3		หมู่ 4		หมู่ 5		หมู่ 6	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
1. ในตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
2. ในตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอสำหรับปัจจุบัน	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
3. คนในตำบลของท่านมีความสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรชายฝั่ง	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
4. ตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอสำหรับความต้องการในอนาคต		✓		✓		✓		✓		✓		✓
5. ตำบลของท่านมีส่วนร่วมมือรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่ง		✓	✓			✓		✓	✓			✓
6. ท่านคิดว่าทรัพยากรประมงชายฝั่งในตำบลของท่านมีจำนวนลดลงหรือไม่	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
7. ตำบลของท่านมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมง		✓	✓			✓		✓		✓		✓
8. ตำบลของท่านได้กำหนดว่ามีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้อย่างถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ		✓		✓		✓		✓		✓		✓
9. ตำบลของท่านกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู		✓		✓		✓		✓		✓		✓
10. มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว		✓		✓		✓		✓		✓		✓
11. ตำบลของท่านมีที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษาอาจจะเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง		✓		✓		✓		✓		✓		✓

ตารางที่ 5 การประเมินการพึ่งพาตนเอง

รายการ / กิจกรรม	หมู่ 1		หมู่ 2		หมู่ 3		หมู่ 4		หมู่ 5		หมู่ 6	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
1.คนในตำบลมีความสามัคคีและ ภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
2.คนในตำบลมีความสามารถแก้ไข ปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเอง		✓	✓			✓		✓		✓		✓
3.ผู้นำในตำบลของท่านสามารถ ผลักดัน กระตุ้น และร่วมมือกับคนใน ตำบลเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน		✓	✓			✓	✓		✓			✓
4.ผู้นำในตำบลมีการยึดติดกับระบบ เก่า ๆ และไม่มีมุมมองกว้างไกล	✓			✓	✓			✓		✓		✓
5.ผู้นำในตำบลของท่านอุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวัง ผลตอบแทนและมีความซื่อสัตย์สุจริต	✓		✓			✓		✓		✓		✓
6.ตำบลของท่านมีการระดมเงินทุน จากประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุน ในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ		✓		✓		✓		✓		✓		✓
7.ผู้นำในตำบลมีความสามารถเข้าถึง แหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน		✓	✓			✓		✓		✓		✓
8.คนในตำบลมีการพูดคุยแลกเปลี่ยน ความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และ แก้ไขปัญหา	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
9.คนในตำบลมีโอกาสได้เข้าร่วม กิจกรรมและการประชุมต่างๆ	✓		✓			✓	✓		✓			✓
10.คนในตำบลของท่านมีส่วนร่วมใน การกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ ไปสู่เป้าหมาย		✓		✓		✓		✓		✓		✓
11.ในการประชุมหรือปัญหาของ ตำบลในแต่ละครั้ง คนในตำบล สามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่น	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
12.ตำบลของท่านมีกลุ่มหรือองค์กรที่ จัดตั้งขึ้นโดยคนในตำบล	✓		✓		✓		✓		✓		✓	

ตารางที่ 6 การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

รายการ / กิจกรรม	หมู่ 1		หมู่ 2		หมู่ 3		หมู่ 4		หมู่ 5		หมู่ 6	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
1.คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีความทุกข์ใจจากภาระหนี้สิน	✓		✓		✓		✓		✓		✓	
2.คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีเงินเก็บหรือเงินออม		✓		✓		✓		✓		✓		✓
3.คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านรู้สึกว่ามีอาชีพที่มั่นคง		✓		✓		✓		✓		✓		✓
4.คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย		✓		✓		✓		✓		✓		✓
5.คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีความรักสามัคคีไม่ทะเลาะเบาะแว้ง	✓		✓		✓		✓		✓		✓	

ตารางที่ 7 การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

รายการ / กิจกรรม	หมู่ 1		หมู่ 2		หมู่ 3		หมู่ 4		หมู่ 5		หมู่ 6	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
1.การร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบลทำให้หมู่บ้านของท่านพัฒนาได้ดีขึ้น	✓		✓			✓	✓		✓			✓
2.กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้กับหมู่บ้านอื่นๆ		✓	✓			✓		✓		✓		✓
3.ในหมู่บ้านของท่านชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาพร้อมกัน		✓	✓			✓		✓		✓		✓
4.กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน	✓		✓			✓	✓		✓			✓
5.กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาตำบลร่วมกัน		✓		✓		✓		✓		✓		✓
6.การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี		✓		✓		✓		✓		✓		✓
7.หมู่บ้านของท่านมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น		✓	✓		✓		✓				✓	
8.หมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านของท่าน	✓		✓		✓		✓		✓		✓	

เพื่อให้ทราบศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนในระดับภาพรวมของ ต.เกาะสาหร่าย หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การจัดประชุมกลุ่ม ได้นำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมโยงในภาพรวม โดยการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ทั้ง 3 ด้าน 1) การตรวจสอบด้านข้อมูล โดยพิจารณาจากเวลา แหล่งสถานที่ และบุคคลที่แตกต่างกัน 2) การตรวจสอบด้านผู้วิจัย โดยใช้นักวิจัยท้องถิ่น และนักวิชาการ และผู้ช่วยนักวิจัยในการเก็บข้อมูลต่างสถานที่ ต่างเวลา และด้านที่ 3) การตรวจสอบด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยแต่ละครั้งคณะผู้วิจัยใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมควบคู่กับการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่ม รวมถึงการเดินทางในพื้นที่ที่มีการสังเกตและการบันทึกภาพถ่ายเปรียบเทียบ

ดังนั้นจากการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าสามารถวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนในระดับภาพรวมของ ต.เกาะสาหร่าย ได้ดังนี้

ชุมชนชาวประมงของตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล มีครัวเรือนประมาณ 1,000 ครัวเรือน เศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับภาคประมง ทำมาหากินในรูปแบบประมงขนาดเล็ก ดำรงชีวิตอยู่กับแหล่งทรัพยากรชายฝั่ง ด้วยเครื่องมือประมงและเรือขนาดเล็ก ทำมาหากินกับทะเลในระยะทางที่สามารถเดินทางไปได้ภายใน 1-2 วัน ทำประมงอวนจมปูเป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านส่วนใหญ่ของตำบลเกาะสาหร่ายให้ข้อมูลเหมือนกัน กล่าวคือทรัพยากรประมงที่อดีตเคยมีทุกชุม ตามบริเวณทะเลหน้าบ้าน และเป็นแหล่งที่มาของรายได้ หลักของชุมชนมีปริมาณลดน้อยถอยลงทุกปี

สาเหตุหลักที่ทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยถอยลงทุกปี เกิดจากชาวประมงทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยปัญหาใหญ่คือทำประมงโดยอวนรุน อวนลาก จากเรือประมงพาณิชย์ที่รุกล้ำน่านน้ำเข้ามาทำประมงใกล้กับชายฝั่ง ชาวบ้านได้ออกตรวจจับปะทะกับผู้ละเมิดและทำลายทรัพยากร คือกลุ่มชาวบ้านหมู่ที่ 5 ได้สร้างกอดันให้ต่อเรือเหล่านั้น และยังได้ประสานภาครัฐเพื่อตรวจจับ ชาวบ้านก่อตั้งกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านแต่ละหมู่บ้านเพื่อดูแลทรัพยากร และมีบางหมู่บ้านที่รวมตัวกันโดยเฉพาะชาวบ้าน บ้านปากน้ำใหญ่ มีการรวมกันอย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเกาะสาหร่าย เนื่องจากผู้นำกลุ่ม 2-3 คน มีความเป็นผู้นำได้เล็งเห็นความสำคัญ ปัจจุบันเริ่มมีแนวคิดในเรื่องการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเอง ชาวบ้านในหมู่ที่ 2 โดยเริ่มจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ไม่จะเป็นกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มท่องเที่ยว และกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ยังมีหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย รวมตัวกันทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์เช่นกัน

โดยสรุปประเด็นศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ระดับ
ทั้งตำบลเกาะสาหร่ายเป็นดังนี้

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน แกนนำชาวบ้านและชาวบ้าน
ส่วนใหญ่ให้ข้อมูลเกี่ยวของทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจ ไว้ที่น่าสนใจ โดย
แบ่งความสมบูรณ์ออกเป็น 3 ยุคเพื่อให้เห็นความแตกต่างได้ชัดเจน ยุคที่ 1 ประมาณ 50 ปี
ที่ผ่านมา ยุคที่ 2 ประมาณ 10 - 20 ปีที่ผ่านมา และยุคที่ 3 ประมาณ 3 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน
ผู้อาวุโสของหมู่ที่ 2 (อายุ 90 ปี) ให้ข้อมูลว่า สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ของหมู่ที่ 2 และของตำบลเกาะ
สาหร่ายที่สำคัญ อันดับหนึ่งคือ ปูม้า อันดับสอง คือ กุ้ง และอันดับสามคือ ปลาชนิดต่าง ๆ เมื่อ
ผู้อาวุโสของหมู่ที่ 2 ยังเป็นวัยรุ่น ยุคที่ 1 ประมาณ 50 ปี ที่ผ่านมา สัตว์น้ำเศรษฐกิจ มีความอุดม
สมบูรณ์มาก การออกเรือไปไกลจากที่พัก ก็สามารถจับปู กุ้ง หรือปลาได้เป็นจำนวนมาก ต้นทุน
น้ำมันเรือ และเครื่องมือในการประกอบอาชีพประมงไม่สูง แต่ยุคนั้นสัตว์ต่าง ๆ ที่กล่าวข้างต้นมี
ราคาถูกมาก เนื่องจากมีปริมาณมาก แต่อย่างไรก็ตามชาวประมงชายฝั่งก็อยู่ได้อย่างไม่ต้องวิตก
กังวลเหมือนปัจจุบัน

ต่อมาในมา ยุคที่ 2 ประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมา เป็นยุคตกต่ำของทำประมงชายฝั่ง
ทรัพยากรประมงลดลงอย่างมาก อันเนื่องจากการทำประมงพาณิชย์ ที่อุปกรณ์และเครื่องมือจับ
สัตว์น้ำมีคุณภาพดี สามารถจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก รวมถึงการไม่คำนึงถึงขนาดของทรัพยากร
สัตว์น้ำ ทำให้ทรัพยากรสัตว์ลดลง ส่งผลให้ชาวประมงชายฝั่งทำมาากินลำบาก ชาวประมงชายฝั่ง
บางกลุ่มก็หาช่องทาง ในการใช้เครื่องมือประมงที่ไม่ถูกกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นยาเบื่อ ลูกกระพွ่ง
หรืออวนตาเล็ก เพื่อตนเองสามารถจับสัตว์ได้ปริมาณมากขึ้น เพื่อจะได้อยู่รอดได้ จะเห็นว่าสาเหตุ
หลัก 2 ประการที่ทำให้ปริมาณสัตว์ในแถบหมู่เกาะสาหร่ายลดลงในช่วง 10 -20 ปีมีความสัมพันธ์
กัน ในลักษณะที่มุ่งจับสัตว์น้ำให้มากที่สุด เพื่อผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของตนเองโดยไม่ได้
คำนึงถึงสิ่งที่ตามในอนาคต ชาวประมงบางท่านให้ข้อมูลว่ายุคนี้ช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา
ออกเรือไปจับสัตว์น้ำ บางครั้งได้บ้างไม่ได้บ้าง จากอดีตที่เคยจับปูได้หลายสิบกิโลกรัมต่อครั้ง
ในช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมาจับปูได้จำนวนตัว ไม่ได้เป็นหลายสิบกิโลกรัมเหมือนดังแต่ก่อนอีก
แล้ว

ส่วนยุคที่ 3 ประมาณ 3-5 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน ในช่วง 3-5 ที่ผ่านยังมีสถานะเหมือนกับยุค
ที่ 2 ในช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา ในปัจจุบันได้ทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

แต่ถ้ามีคำถามว่าในภาพรวมตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพียงพอต่อการ
ดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ประชาชนส่วนใหญ่ ตอบว่า ในวันนี้มีเพียงพอ แต่อนาคตคิดว่า

ไม่เพียงพออย่างแน่นอน สืบเนื่องจากประชากรใน ตำบลมีการขยายตัว ประกอบกับทรัพยากรสัตว์น้ำมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน

ปัจจุบันคนในตำบลต้องเดินทางไกลขึ้นกว่าแต่ก่อนเพื่อเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทำให้ไม่สะดวกเนื่องจากออกทะเลไปไกลขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น

สำหรับปัจจุบันในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย คนส่วนใหญ่ยังไม่ได้ร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมง ชายฝั่ง ยกเว้นหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 โดยเฉพาะหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่ได้ร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยสร้างกระบวนการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่กำลังถดถอยให้คืนสภาพโดยชุมชน สร้างการมีส่วนร่วม ในรูปแบบการเลี้ยงปูในคอกหน้าบ้านในพื้นที่ชุ่มน้ำจากไข่-ปูเต็มวัย และคืนปูสู่ทะเลในรูปแบบของธนาคารปู

ต่อมาหลังจากได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการชาวบ้านได้ทำโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าแบบชุมชนมีส่วนร่วม มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อลดผลกระทบจากการใช้ทรัพยากรปูม้าในพื้นที่ ที่เกินกำลังผลิตตามธรรมชาติ ร่วมกันฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่กำลังถดถอยให้คืนสภาพเพื่อชุมชนจะได้อยู่ดีมีสุข ไม่ต้องทิ้งเกาะเพื่อไปหางานทำบนฝั่ง

ในหลายหมู่บ้านไม่ได้กำหนดเขตอนุรักษ์ของหมู่บ้าน ยกเว้นหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 แต่ต่อมาจนปัจจุบันแนวอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ของหมู่ที่ 4 ได้ยกเลิกไปเนื่องกิจกรรมธนาคารปูไข่ หยุดทำกิจกรรมชั่วคราวอันเนื่องมาจากไม่มีงบประมาณบำรุงรักษาตัวโรงเรือน

ในเรื่องการเฝ้าระวังเขตอนุรักษ์มีกิจกรรมที่ทำกันอยู่ที่หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย ส่วนหมู่บ้านอื่น ๆ ไม่มี แต่คนในชุมชนหมู่ที่ 5 สามารถมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวัง เพราะทำเลที่ตั้งหมู่บ้านสามารถมองเห็น ถ้ามีคนเข้ามาทำการประมงในเขตอนุรักษ์ ก็จะออกไปห้ามปราม ทำให้การเฝ้าระวังมีประสิทธิภาพ

ชุมชนทั้งหมดของ ต.เกาะสาหร่าย ยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่ได้กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู อย่างเป็นระบบ ใช้เพียงการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เกิดขึ้น โดยพบว่าเน้นการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูร่วมกับกรมประมงเป็นหลัก รวมทั้งยังไม่มีมีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่ายโดยส่วนใหญ่แล้วความเป็นเครือญาติ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล

ในบางหมู่บ้านชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน จากที่กล่าวข้างต้นทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ครั้งแรก ๆ เฝ้ามองอยู่ห่าง ๆ บางกลุ่มก็ใช้ชีวิตปกติ แต่อาจมีบางกลุ่มเริ่มที่เฝ้ามองได้เห็นถึงความสำเร็จในการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

ในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน ก็เริ่มมีคำถามว่า ทำไมกิจกรรมเหล่านั้นไม่ครอบคลุมถึงกลุ่มของพวกตนเอง อันนี้ก็เป็นประเด็นปัญหาใหม่ภายในหมู่บ้านเช่นกัน

ที่ผ่านมาในรอบ 3-4 ปีคนในหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 มีการรวมกลุ่มและมีความสามารถแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเองระดับหนึ่ง โดยได้รับความช่วยเหลือจากนักวิชาการและส่วนงานราชการจากภายนอก และส่วนหนึ่งเกิดความตั้งใจของแกนนำและสมาชิกในแต่หมู่บ้านที่ต้องการเห็นทรัพยากรประมงชายฝั่งของหมู่บ้านของตนไม่ควรที่หลุดไหลไปมากกว่านี้

ผู้นำที่มีตำแหน่งตามหน้าที่ราชการ มีบทบาทตามหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายก็ทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเอง และที่ ต.เกาะสาหร่าย บางหมู่บ้านมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการ หมายความว่าไม่มีตำแหน่งทางการเมืองท้องถิ่น เป็นผู้ที่สามารถผลักดัน กระตุ้น และสร้างการความร่วมมือกับคนในหมู่บ้านเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และเป็นผู้ที่ไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล มีแนวคิดเชิงพัฒนาในหลายมิติที่เชื่อมโยง และที่สำคัญเป็นคนที่เปิดรับแนวคิดและความช่วยเหลือจากหน่วยงาน และสามารถประสานงาน ภายในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน รวมไปถึงสามารถประสานงานกับหน่วยงานราชการและองค์กรภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี ในหลายหมู่บ้านที่มีท่านผู้นำในหมู่บ้านหลายท่านที่อุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนเพื่อตนเองและมีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง

ส่วนใหญ่แต่ชุมชนของแต่ละหมู่บ้านไม่มีการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ

ผู้นำในตำบลเกาะสาหร่ายส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อนำองค์ความรู้ และการบูรณาการองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ที่มาจากหน่วยงานภายนอก และหลายหมู่บ้าน หลายพื้นที่คนในหมู่บ้านยังไม่มี การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะประเด็นปัญหา เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งซึ่งถือเป็น อุ้งข้าวอุ้งน้ำของพี่น้อง

คนส่วนใหญ่ของตำบลไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ คนรุ่นใหม่ยังไม่เห็นความสำคัญการมีส่วนร่วม และยังไม่มีความคิดที่จะเริ่มหรือสร้างกิจกรรมร่วมกันในหลายหมู่บ้าน จะมีก็แต่บางหมู่บ้านเช่นหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 5 ได้เข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภายนอกหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านก็ได้เรียนรู้และมีเวทีได้ร่วมกิจกรรมหรือมีการประชุมในประเด็นต่างๆ

แต่ถ้ามีการประชุมและในการประชุมเพื่อแก้ปัญหาของหมู่บ้านแต่ละครั้ง คนในแต่ละหมู่บ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นได้มาก แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมายร่วมกัน

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

คนส่วนใหญ่ของตำบลเกาะสาหร่ายมีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สิน แต่ยกเว้นสำหรับบางครัวเรือน อาจมีความทุกข์จากภาระหนี้ตามสถานการณ์หนี้ของแต่ละบุคคล เนื่องจากการประกอบประมงชายฝั่งเป็นอาชีพ ไม่สามารถกำหนดรายได้แน่นอนในรอบระยะเวลาการทำงานในแต่ละเดือน แต่ภาระเรื่องค่าใช้จ่ายมีชัดเจน ในแต่ละเดือน ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหาร ค่าใช้จ่ายในการศึกษาบุตรค่าใช้จ่ายอื่น ๆ

คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีเงินเก็บหรือเงินออมมากนัก เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บ และในกันบั้งของหัวใจเล็ก ๆ มีความรู้สึกว่ามีอาชีพประมงชายฝั่งเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน ในภาวะที่อากาศแปรปรวน ไม่สามารถออกทะเลเพื่อไปจับสัตว์น้ำได้ ทำให้รายได้ไม่มีในช่วงลมพายุถึงแม้ภาวะอากาศ ที่เป็นปกติ ในบางครั้งออกทะเลไป ก็ไม่สามารถควบคุมการจับสัตว์น้ำได้บ้างครั้งก็ได้มามาก และบางครั้งก็จับได้น้อย ไม่คุ้มค่าน้ำมัน และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ลงทุนต่อรอบ และประเด็นที่ชาวประมงพื้นบ้านให้ข้อมูลเหมือนกันคือ แนวโน้มของทรัพยากรสัตว์น้ำเศรษฐกิจของชาวประมง คือ ปู กุ้ง และปลา มีแนวโน้มลดลง และจับได้ยากมากขึ้น จากประเด็นที่กล่าวมาทำชาวประมงส่วนใหญ่ รู้สึกอาชีพประมงชายฝั่งไม่มั่นคงดังในอดีตที่ผ่านมา และคนส่วนใหญ่ยังกล่าวว่ารายได้ไม่เพียงพอกับรายจ่าย

ถึงแม้ว่ารายได้จะไม่ค่อยเพียงพอกับค่าใช้จ่ายที่มากขึ้น แต่คนส่วนใหญ่ ต.เกาะสาหร่ายมีความรักสามัคคีไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ถึงแม้ว่าช่วงหลังเริ่มน้อยใจว่า ส่วนงานราชการหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาเคลื่อนไหวหรือกิจกรรมในบางหมู่บ้าน ไม่ได้ครอบคลุมในกลุ่มของตนเอง ทำให้หมู่บ้านหรือกลุ่มตนเองที่ไม่มีส่วนร่วมไม่ได้รับประโยชน์ในระยะสั้น แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากชาวบ้านที่ส่วนใหญ่ในแต่ละหมู่บ้านมีความผูกพันในลักษณะเครือญาติและความสัมพันธ์ในทางศาสนา ทำให้ไม่ค่อยมีเรื่องไม่ทะเลาะเบาะแว้ง และคนส่วนใหญ่มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ บริจาค เข้าร่วมงานมัสยิด

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

โดยส่วนใหญ่เกือบทุกหมู่บ้าน ยังไม่ได้มีความร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อขับเคลื่อนปัญหาของตำบล ยกเว้นในหมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่ ได้มีความร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่น เช่น หมู่ที่ 1 และหมู่บ้านอื่น ๆ ภายในตำบลเป็นระยะ ๆ ทำให้บ้านบากันใหญ่ได้รับการพัฒนาได้ดีขึ้นก่อให้เกิดมีเครือข่ายหลากหลายรูปแบบ ในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านเริ่มจะมีการแลกเปลี่ยนเรื่องทรัพยากร ความรู้และข้อมูลต่างๆ กับหมู่บ้านอื่นๆ มากขึ้น

คนในหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่ายส่วนใหญ่ไม่มีแกนนำที่จะชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน ทำให้ไม่มีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่าง

หมู่บ้าน รวมถึงยังไม่ค่อยมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านภายในตำบลร่วมกัน ทำให้การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ยังมีค่อนข้างน้อยอยู่ ส่วนในการใช้ทรัพยากรของแต่ละหมู่บ้านก็มีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ ร่วมกัน เช่น แหล่งทำประมง แหล่งทำกิน แหล่งทำเกษตรกรรม เป็นต้น

จากข้อมูลในตารางที่ 4 ถึงตารางที่ 7 และรวมถึงการวิเคราะห์และสังเคราะห์ดังกล่าวข้างต้นในเรื่องศักยภาพพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของแต่ละหมู่บ้าน ตำบลเกาะสาหร่าย สามารถสรุปการวิเคราะห์และลำดับของระดับศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งได้ดังตารางที่ 8 และตารางที่ 9 ดังนี้

ตารางที่ 8 การวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ประเด็นการประเมิน	หมู่ที่ 1		หมู่ที่ 2		หมู่ที่ 3		หมู่ที่ 4		หมู่ที่ 5		หมู่ที่ 6	
	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี	มี	ไม่มี
1) การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง	4	7	6	5	4	7	4	7	5	6	4	7
2) การพึ่งพาตนเอง	7	5	9	3	5	7	5	8	6	6	4	8
3) ความเข้มแข็งของท้องถิ่น	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3	2	3
4) การพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล	3	5	6	2	2	6	4	4	4	4	2	6
รวม	16	20	23	13	13	23	15	22	17	19	12	24

ตารางที่ 9 ลำดับของระดับศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ลำดับของระดับศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง	รายชื่อหมู่บ้าน
1	หมู่ที่ 2 บ้านบากันใหญ่
2	หมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย
3	หมู่ที่ 1 บ้านตันหยงอูมา
4	หมู่ที่ 4 บ้านยะระโตตไญ
5	หมู่ที่ 3 บ้านตันหยงกลิง
6	หมู่ที่ 6 บ้านท่าทะเล

4.2 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

คำถามการวิจัยข้อที่ 2 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล เป็นอย่างไร

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ในประเด็นที่เกี่ยวข้องเรื่อง ปัญหา และแนวทางการแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง สามารถวิเคราะห์ผลการศึกษาเชิงเนื้อหา สรุปได้ดังนี้

สถานการณ์ของทรัพยากรประมงชายฝั่ง ต. เกาะสาหร่าย ช่วงก่อน 10 ปีที่ผ่านมา มีการทำประมงเชิงพาณิชย์ ได้มีการทำวนลากในเขตพื้นที่ชายฝั่งที่ทางการได้กำหนดไว้ในเขตพื้นที่ ต. เกาะสาหร่าย ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจเสื่อมโทรมและมีปริมาณลดลงมากอย่างเห็นได้ชัดเจน

ไม่เฉพาะแต่พื้นที่เขตประมงชายฝั่ง ต. เกาะสาหร่าย พื้นที่การทำประมงชายฝั่งอื่นๆ ของจังหวัดสตูลได้ผลกระทบจากการทำประมงเชิงพาณิชย์ ที่มีการทำวนลาก เข้ามาทำประมงใกล้กับชายฝั่งที่เป็นพื้นที่ทำมาหากินของแหล่งที่ชาวบ้านที่ทำประมงชายฝั่ง มีการต่อสู้กันระหว่างทั้งสองฝ่าย ทำให้หน่วยงานภาครัฐต้องเข้ามาไกล่เกลี่ยพูดคุย ปัญหาดังกล่าวก็ลดลงไป และภาครัฐโดยเฉพาะกรมประมงที่ส่วนกลาง สำนักงานประมงจังหวัดสตูล สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสตูล และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เริ่มเปลี่ยนแนวคิดที่เป็นผู้ดูแลและจัดการทรัพยากรประมงแบบรวมศูนย์ เริ่มมีวิสัยทัศน์ที่ต้องการให้เกิดการมีส่วนร่วมในการดูแล

ทรัพยากรประมงและทรัพยากรชายฝั่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยพยายามสร้างการมีส่วนร่วมกับชาวบ้านมากขึ้น

ในระยะเวลาที่กล่าวไปข้างต้นชาวบ้านในเขตพื้นที่ ตำบล เกาะสาหร่ายที่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งต้องประสบกับปัญหาเศรษฐกิจอย่างหนัก อันเนื่องมาจัสัตว์น้ำได้น้อยลง ต่อมาประมาณ 3-4 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีหน่วยของรัฐและเอกชนได้เข้ามาทำงานร่วมกับชาวบ้านและส่งเสริมให้ทำธนาคารปูไข่ที่หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 2 ทำให้เริ่มชาวประมงรวมกลุ่มกัน โดยมุ่งไปที่ทรัพยากรสัตว์น้ำตัวหลัก คือ ปู เริ่มทำกิจกรรมฟื้นฟูทำให้สามารถจับปูได้มากขึ้นแต่ก็ไม่ได้อุดมสมบูรณ์เหมือนเมื่อหลายสิบปีก่อนโน้น

แนวทางของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง จากการลงพื้นที่พบว่าชาวบ้านบ้านบากันใหญ่หมู่ที่ 2 ชาวบ้านเกาะยะระโตดน้อยหมู่ที่ 4 และชาวบ้านเกาะสาหร่ายหมู่ที่ 5 มีการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทรัพยากรสัตว์น้ำที่ลดลงเป็นอย่างมาก ทั้งสามหมู่บ้านได้ก่อตั้งกลุ่มชาวประมงเชิงอนุรักษ์ โดยพยายามทำกิจกรรมอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูสัตว์น้ำเศรษฐกิจหลักคือ ปู โดยมีรูปแบบที่เหมือนกันคือธนาคารปูไข่

ภาพที่ 33 ชาวบ้านหมู่ที่ 5 รวมตัวเป็นเครือข่ายการเฝ้าระวังทรัพยากรชายฝั่งทะเล

โดยที่บางหมู่บ้านทำกิจกรรมเฝ้าระวังเรื่องนุกรุกการทำประมงเชิงพาณิชย์ที่มีการทำอวนลาก เข้ามาทำประมงใกล้กับชายฝั่งที่เป็นพื้นที่ทำมาหากินของเหล่าชาวบ้านที่ทำประมงชายฝั่ง เพื่อดูแลเฝ้าระวังทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยมีส่วนร่วมกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการออกพื้นที่เพื่อตรวจการนุกรุก

ภาพที่ 34 เรืออวนลาก

นอกจากนั้นชาวบ้านมีการเข้าร่วมประชุมร่วมกับภาครัฐเรื่องการจับกุมและลงโทษผู้ทำประมงแบบทำลายล้าง ทำให้วนรุนที่เข้ามาทำประมงภายในชุมชนลดน้อยลงอย่างเห็นชัดเจน แต่ในบางคราวก็ ยังคงมีเรืออวนลากต่างถิ่นบ้างบางครั้งแต่ก็น้อยลง

ตารางที่ 10 ปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

ต.เกาะสาหร่าย

ลักษณะของปัญหา	ปัญหา	แนวทางแก้ไข
ด้านปรากฏการณ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง (สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ปู ปลา และกุ้ง)	1. ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจมีปริมาณลดลง 2. มีการใช้เครื่องมือผิดกฎหมาย 3. การจับสัตว์น้ำวัยอ่อนหรือยังไม่ได้ขนาด	1. กำหนดแนวเขตอนุรักษ์ ดูแลฟื้นฟู 2. ยกเลิกการใช้เครื่องมือทำลายล้าง 3. ตั้งกองทุนปรับเปลี่ยนเครื่องมือ
ด้านวิถีคิดและจิตสำนึก	1. ประชาชนส่วนใหญ่ขาดจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ 2. ชาวบ้านท้องถิ่นไม่เห็นทางแก้ปัญหา 3. รัฐและผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญในสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง	1. เผยแพร่ข้อมูลและกระตุ้นให้ส่วนต่างๆ รับทราบปัญหา 2. สร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อชุมชนและสาธารณะ และให้มีการปฏิบัติการร่วมกัน 3. ให้อำนาจและรับรองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง
ด้านโครงสร้าง	1. โครงสร้างชุมชนไม่เข้มแข็ง 2. รัฐไม่เปิดช่องว่างให้ชาวบ้านร่วมจัดการ 3. นายทุนและนักการเมืองเกี่ยวข้องกับปัญหา 4. รัฐไม่มีนโยบายเป้าหมายที่ชัดเจน 5. กฎหมายมีช่องว่าง 6. โครงสร้างเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านต้องเอาตัวรอด	1. ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรเข้ามามีบทบาทมากขึ้น 2. รัฐกำหนดแนวทางและเป้าหมายให้ชัดเจน 3. แก้ไขกฎหมายใหม่ 4. ส่งเสริมอาชีพทางเลือกหรืออาชีพเสริมแก่ชาวประมงพื้นบ้าน
ด้านรูปแบบและลักษณะการจัดการ	1. ขาดองค์ความรู้ ข้อมูลและแผนการจัดการชายฝั่งที่ดี 2. ขาดการวางแผนและการปฏิบัติตามแผนที่เป็นรูปธรรม 3. ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง 4. ไม่มีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบในทุกๆ ด้านพร้อมกัน 5. การทำงานภาครัฐไม่ประสานกันไม่ครอบคลุมทั่วทุกหมู่บ้าน	1. สร้างการมีส่วนร่วมส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ 2. ผลักดันให้มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง 3. กำหนดแนวอนุรักษ์ของชุมชนและแนวเขตการทำประมงเชิงพาณิชย์ตามกฎหมายใช้ชัดเจน 4. ควรส่งเสริมองค์กรชุมชนร่วมแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบและบูรณาการ 5. ติดตามประเมินผล

จากสัมภาษณ์และการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้เกี่ยวข้องที่กล่าวไปแล้วในตอนต้นทำให้สามารถวิเคราะห์สรุปผลการศึกษาได้ว่า ปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย ที่เป็นปัจจัยภายในชุมชน มี 3 ประเด็นสามารถสรุปดังนี้ 1) ปัจจัยระดับครอบครัว ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ ปลูกฝังทัศนคติแก่รุ่นหลัง ความเชื่อมั่นในตนเอง ฐานะทางเศรษฐกิจ 2) ปัจจัยระดับชุมชน ได้แก่ ลำน้ำกร่วมของคนในชุมชน ฐานทรัพยากรในชุมชน วัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ศาสนา องค์ความรู้ ภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ในชุมชน สภาพภูมิศาสตร์วิถีชีวิตแบบพอเพียง และ 3) ปัจจัยระดับกลุ่มและเครือข่าย ได้แก่ การสร้างมีส่วนร่วม การบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ผู้นำที่เข้มแข็ง ความเข้าใจและสำนึกของสมาชิก

ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่าย มีหลายลักษณะ เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายจากข้อเสนอของชาวบ้าน นักพัฒนา ผู้ทรงคุณวุฒิ เห็นว่าการแก้ปัญหาให้ได้นั้น หลายฝ่ายต้องร่วมมือกัน แก้ออย่างเป็นระบบ ไม่ทำแบบแยกส่วน โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐต้องมีส่วนร่วม กับชาวบ้าน

ลักษณะบางประการและเหตุผลที่ชาวบ้านตำบลเกาะสาหร่ายมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านและการประชุมกลุ่มย่อยกับผู้เกี่ยวข้อง พบว่าลักษณะของชาวบ้านตำบลเกาะสาหร่ายที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องเรื่องประมงหรือเรื่องอื่นๆ ที่ชาวบ้านบางหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นมา พบว่ากลุ่มคนผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมสังเกตได้ว่าเกือบทั้งหมดเป็นเพศชาย มีอายุค่อนข้างมากกว่ากลุ่มผู้ที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วม และมีตำแหน่งต่างๆ ในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มผู้มีส่วนร่วมเคยผ่านประสบการณ์การทํากิจกรรมของหมู่บ้าน หรือเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานภายนอกไม่ว่าจะเป็นจะเป็นโครงการที่มาจากหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมหรือสนับสนุนในเรื่องต่างๆ อีกทั้งเคยเข้ารับการฝึกอบรมมากกว่า มีโอกาสได้รับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆ อยู่เสมอ และสำหรับกลุ่มที่พบ ที่มีการเคลื่อนไหวพบว่าชาวบ้าน บ้านปากน้ำใหญ่หมู่ที่ 2 ชาวบ้านเกาะยะระโตดหมู่ที่ 4 และชาวบ้านเกาะสาหร่ายหมู่ที่ 5 ทั้งสามกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ในการทำประมงและรู้สึกตัวว่าต้องทำอะไรบางอย่าง เพื่ออนาคตในการทำอาชีพประมงชายฝั่งตนเองจะต้องไม่ตกต่ำไปกว่าที่เคยประสบอยู่ในขณะนั้น การที่ทรัพยากรสัตว์น้ำลดลงทำให้มีรายได้ลดลงไปด้วย เพราะทั้งตำบลเป็นชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เครื่องมือประมงขนาดเล็ก จึงร่วมกันสร้างและส่งเสริมให้สมาชิกหันมาทำเรื่องธนาคารปูไข่ เพื่อเร่งฟื้นฟูทรัพยากรปู

ส่วนผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้หญิงและเด็กรวมถึงเยาวชนด้วย ที่ได้เข้าร่วมเนื่องจากไม่ได้รับโอกาสในติดต่อให้เข้าร่วม ส่วนผู้ชายที่ทำประมงส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมกับ

องค์การต่าง ๆ อาจเนื่องจากไม่เห็นความสำคัญ ไม่เห็นความสำเร็จในระยะสั้นๆว่าจะได้รับประโยชน์อะไรจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน จึงมีแนวโน้มที่ไม่เข้าร่วมงานกับกลุ่มหรือองค์กรที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง โดยสามารถสรุปได้ดังนี้ ตารางที่ 11 เหตุผลที่ชาวบ้านเข้าและไม่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ประเด็น	ชาวบ้านที่ไม่มีส่วนร่วม	ชาวบ้านที่มีส่วนร่วม
ด้านตัวชาวบ้านเอง	1.กลัวได้รับอันตรายจากผู้สูญเสียผลประโยชน์ 2.ไม่เห็นหนทางว่าจะแก้ปัญหาได้ 3. กลัวว่าตัวเองจะเสียผลประโยชน์ 4. ไม่ได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร 5. ไม่มีเวลาต้องหาเลี้ยงชีพ	1. อยากเห็นทรัพยากรชายฝั่งสมบูรณ์และได้รับการฟื้นฟูให้ยั่งยืน 2. เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทำมาหากิน 3. ตระหนักว่าทรัพยากรถูกทำลายชาวบ้านก็อยู่ไม่ได้ 4. ญาติ เพื่อนบ้านชักชวน แนะนำ
ด้านกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน	1. รอดูผลงานกลุ่มว่าจะแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ 2. ไม่ชอบการประชุม นั่งฟัง 3. ไม่ได้เป็นสมาชิกองค์กร ไม่อยากเข้าร่วมงานไม่ชอบผู้นำกลุ่ม	1. เห็นว่าการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จะทำให้แก้ไขปัญหาและดูแลรักษาทรัพยากรไว้ได้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดทรัพยากรชายฝั่ง ของชาวบ้าน ตำบลเกาะสาหร่าย ประกอบไปด้วย 4 ปัจจัย ดังนี้

ปัจจัยเกี่ยวกับบุคคล ได้แก่ การพึ่งพิงทรัพยากรของชาวบ้าน จิตสำนึกของชาวบ้านต่อการฟื้นฟูและดูแลรักษาทรัพยากร การคาดหวังในผลประโยชน์ที่จะได้ ความเชื่อมั่นในตนเอง การสนับสนุนของครอบครัวเครือญาติ การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การเรียนรู้การจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ปัจจัยเกี่ยวกับกลุ่มหรือองค์กร ได้แก่ ผู้นำกลุ่มหรือองค์กร ต้องมีความน่าเชื่อถือ ซื่อสัตย์ บริหารงานได้ดี มีความโปร่งใส มีความรู้ และประสบการณ์ มีความยุติธรรม ด้านการบริหารงาน การมีส่วนร่วม มีการกระจายบทบาท มีการประสานงานกันภายในองค์กรและกับภายนอกดี มีการยอมรับซึ่งกันและกัน การถ่ายทอดข้อมูลและพบปะหารือติดตามงานสม่ำเสมอ ปัจจัยเกี่ยวกับสมาชิก ได้แก่ ความสามัคคี จิตสำนึกร่วมกันของสมาชิก และปัจจัยเกี่ยวกับกิจกรรมขององค์กรที่สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก และมีความต่อเนื่อง มีผลงานที่ประสบความสำเร็จ มีทุนในการดำเนินงานและการขยายกิจกรรมต่าง ๆ ที่หลากหลายเพื่อให้บริการแก่สมาชิก การมีเครือข่ายกลุ่ม

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับงานจัดการทรัพยากรชายฝั่ง อันเนื่องจากทรัพยากรประมงชายฝั่ง เป็นทรัพยากรสาธารณะที่บุคคลใดที่สามารถเข้าแหล่งก็มีสิทธิที่ทำมาหากินได้เท่าเทียมกัน ดังนั้น ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับงานจัดการทรัพยากรชายฝั่ง เกี่ยวกับหลายคนและหลายหน่วยงาน ได้แก่ สภาพปัจจุบันของทรัพยากรชายฝั่งในเขตที่ ตำบลเกาะสาหร่าย ชาวบ้านที่อยู่ในชุมชน แกนนำ หรือผู้นำในท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐและองค์การภาคเอกชน และภาคี อื่น ๆ นโยบายและกฎหมายของรัฐที่เกี่ยวข้อง แพลตฟอร์มหรือตลาดสัตว์น้ำ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการจัดการทรัพยากร วิทยาการที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรและการฟื้นฟูทรัพยากร

ปัจจัยทั่วไปในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ได้แก่ สภาพทางสังคม วัฒนธรรมและศาสนา บทบาทของผู้นำทางศาสนา กระแสการอนุรักษ์ มีผลต่อการฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง

ผลกระทบจากการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ของกลุ่ม ชาวบ้าน บ้านบากันใหญ่หมู่ที่ 2 ชาวบ้านเกาะยะระโตตุน้อยที่ 4 และชาวบ้านเกาะสาหร่ายหมู่ที่ 5 พบว่ากระทบในด้านบวกและด้านลบเป็นดังนี้

จากรวมกลุ่มชาวบ้าน บ้านบากันใหญ่หมู่ที่ 2 ชาวบ้านเกาะยะระโตตุน้อยที่ 4 และ ชาวบ้านเกาะสาหร่ายหมู่ที่ 5 ทำให้เกิดผลกระทบด้านบวก ระดับบุคคล ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ มีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งพาตนเองด้วยการทำประมงแบบพื้นบ้านที่ยั่งยืน ด้านสังคมจิตวิทยา เกิด การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ได้เป็นอย่างดี มีการรวมกลุ่มกันพัฒนา มีการทำงานร่วมกัน เกิดจิตสำนึกในการดูแลทรัพยากร ด้านการเมือง มีส่วนในการผลักดันเพื่อขอรับการสนับสนุนจาก หน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน

ระดับองค์กร ได้แก่ ด้านความเข้มแข็งขององค์กร เกิดความสามัคคี พัฒนากลุ่มอย่าง ต่อเนื่อง มีเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้าน บ้านบากันใหญ่หมู่ที่ 2 เริ่มมีการตั้งกองทุนขึ้น เพื่อเป็นฐานทุน ด้านการบริหารจัดการองค์กร มีทักษะในการบริหารจัดการ มีการพัฒนา กฎระเบียบ ด้านกิจกรรมขององค์กร มีความหลากหลาย ด้านพัฒนาความรู้แก่ผู้นำและสมาชิก ทำกิจกรรมท่องเที่ยวชุมชนที่ให้แนวคิดเรื่องการทำประมงเชิงอนุรักษ์เข้ามาเชื่อมกับกิจกรรมการ ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และมีกิจกรรมต่อเนื่องและตอบสนองความต้องการของชุมชน

ระดับชุมชนสังคม ด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน คนในชุมชนได้มีโอกาสร่วมกัน ทำงานจัดการทรัพยากรชายฝั่งของชุมชน การพัฒนาชุมชนมีทิศทางชัดเจนขึ้นด้านการพัฒนา ชุมชน คนในชุมชนเข้าใจงานพัฒนาและงานจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน หน่วยงานรัฐ สนใจให้การสนับสนุนมากขึ้น องค์กรชาวบ้านมีบทบาทการพัฒนาชุมชนด้านต่าง ๆ ชาวบ้าน มั่นใจในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง พุดคุยและตัดสินใจร่วมกัน มีการอนุรักษ์ฟื้นฟู ชาวบ้านมี ความเข้าใจมากขึ้น การใช้เครื่องมือประมงทำลายล้างได้ลดลง

ผลกระทบด้านลบ ระดับบุคคล ชาวบ้านบางกลุ่มที่ใช้เครื่องมือประมงที่ไม่เหมาะสมจะถูกกวัดขังจับกุม ทำให้รายได้ลดลงและต้องเสียเงินเมื่อถูกจับกุม และบางคนกล่าวว่าการมาร่วมทำงานกับองค์กรชาวบ้านต้องเสียเวลา ค่าใช้จ่าย และครอบครัว อาจจะไม่เข้าใจ รวมถึงบางคนอาจจะได้รับอันตราย

ระดับองค์กร ชาวบ้านบางคนมองว่าการรวมกลุ่มทำให้นำนางคนในบางหมู่บ้านใช้เป็นช่องทางหาผลประโยชน์ ประเด็นเหล่านี้เริ่มมีการพูดถึง ในอนาคตอาจจะนำไปสู่ความแตกแยกในกลุ่มและเกิดความไม่ไว้วางใจกันและกัน ทำให้เกิดทัศนคติไม่ดีต่อองค์กรชาวบ้าน

ระดับสังคมและชุมชน มีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ทำงานด้านการฟื้นฟู/กลุ่มอนุรักษ์และผู้สูญเสียผลประโยชน์ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มของชาวบ้าน บ้านปากกันใหญ่หมู่ที่ 2 ที่กิจกรรมประมงเชิงอนุรักษ์และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ภายในหมู่บ้านเดียวกันเริ่มกระแสดความขัดแย้งกันเกิดขึ้นระหว่างคนที่ไม่โอกาสได้เข้าไปมีส่วนร่วมในตอนต้น ก็ทำให้คนบางคนในสังคมมีทัศนคติที่ไม่ดีกับกลุ่มชาวบ้านที่มีการรวมกลุ่มเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

ระดับทรัพยากรชายฝั่ง บางพื้นที่เมื่อทรัพยากรชายฝั่งฟื้นตัว โดยเฉพาะที่บ้านปากกันใหญ่หมู่ที่ 2 และบ้านเกาะสาหร่ายหมู่ที่ 5 เริ่มมีปูให้จับได้มากขึ้น มีสัตว์น้ำสมบูรณ์ขึ้นทำให้เป็นหมายปองของชาวบ้านที่เป็นชาวประมงหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเกาะสาหร่ายและชาวบ้านในตำบลอื่นๆ รวมไปถึงเหล่าบรรดานายทุนที่ทำเรือประมงพาณิชย์เริ่มสนใจที่จะเข้ามาทำประมงในพื้นที่ โดยเฉพาะชาวประมงในตำบลอื่นๆ ที่ไม่ได้เข้ามาส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอนุรักษ์เข้ามาทำหากินในเขตอนุรักษ์ ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ทั้ง 2 หมู่บ้านที่มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำเศรษฐกิจเริ่มมีความเดือดร้อน บางครั้งก็หมดกำลังใจในการทำงานเพื่อส่วนรวม

จากเวทีสนทนากลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก (SWOT Analysis)

มีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มย่อยประกอบด้วย ตัวแทนสำนักงานประมงจังหวัดสตูล ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) สามารถสรุปวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก ได้ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths)

ในตำบลเกาะสาหร่ายปัจจุบันยังมีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่สัตว์น้ำเศรษฐกิจยังมีเหลือให้อนุรักษ์หรือฟื้นฟู สภาพสังคมมีความเป็นปึกแผ่น อันเนื่องมาจากมีประเพณีวัฒนธรรมที่เหมือนกัน แต่หมู่บ้านในตำบลมีความเป็นเป็นเครือญาติ ความมีน้ำใจของชาวประมงที่พึ่งพากัน มีเห็นอยู่มาก มีคนกล่าวถึงแม้จะทะเลาะกันแต่ถ้าเรือล่มหรือปัญหากลางทะเลก็ต้องช่วยเหลือกันที่สำคัญคน ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามทำให้กิจกรรมทางศาสนาเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ได้ง่าย ปัจจุบันทรัพยากรประมงชายฝั่งยังมีหลากหลาย ชาวบ้านมีความเชี่ยวชาญในการทำ

ประมงชายฝั่ง เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่ม โดยมีแกนนำที่ความรู้ ความสามารถในการจัดทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรประมง (ธนาคารปูไข่)

จุดอ่อน (Weaknesses)

ภายในตำบลยังไม่มีต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สมบูรณ์แบบ เกือบทั้งตำบลการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีน้อย คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน คนส่วนใหญ่ยังไม่ได้ความสำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากรมากนัก เพราะต่างคนต่างใช้ทรัพยากรประมงเพื่อตนเองได้รับประโยชน์ให้ได้มากที่สุด ชาวบ้านหลายคนยังมีการลักลอบใช้เครื่องมือการทำประมงผิดกฎหมาย ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร และประชาชนยังขาดความรู้การมีส่วนร่วมและการรวมกลุ่มและการจัดการเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน โครงสร้างพื้นฐานชุมชนไม่มีความพร้อมเท่าที่ควร เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์

โอกาส (Opportunities)

ปัจจุบันมีหน่วยงานภายนอก ที่จะเข้าส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมด้านทรัพยากรประมง หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหลักคือ สำนักงานประมงจังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสตูล มีวิสัยทัศน์และแผนงานเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน ชาวบ้านกล่าวว่าในเมื่อทรัพยากรประมงที่ประกอบไปด้วยสัตว์น้ำเศรษฐกิจเสื่อมโทรมและลดลงอย่างชัดเจน อันนี้เป็นโอกาสที่สำคัญของคนทั้งเกาะสาหร่ายเพื่อรวมพลังกันคิดและหาแก้ปัญหานี้ร่วมกัน ประกอบกับยุทธศาสตร์จังหวัดสตูล ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานจังหวัด หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดสตูล ให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง และในอนาคตที่ชาวบ้านมองว่าเป็นโอกาส คือการเปิดประชาคมอาเซียน จะการเคลื่อนย้ายคน และสินค้าต่าง ๆ ดังนั้นถ้าไม่เรียนรู้ที่ตั่งรับหรือมองประโยชน์ อาจจะไม่รอดก็เป็นได้

ภาวะคุกคาม(Threats)

ในการทำประมงชายฝั่งภาวะคุกคามที่สำคัญประการหนึ่งคือ สภาพของธรรมชาติเป็นอุปสรรคทำให้ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ขึ้นสภาพมรสุม พายุ คลื่นลม และฝน ปัจจุบัน สินค้าต่างๆ ได้ปรับตัวสูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการทำประมงที่สูง โดยเฉพาะ ราคาน้ำมัน เป็นต้นทุนหลักในการทำประมง และรวมไปถึงจำพวกเครื่องมือการทำประมงต่าง ๆ เช่น อวนจมปู อวนลอยปลา แม้ว่าการทำประมงอวนลากของเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่จะไม่ค่อยได้เข้าใกล้ชายฝั่งแต่ก็อวยางยังไม่หมดไปเสียทีเดียว ดังนั้นการทำประมงพาณิชย์ในเขตหวงห้ามยังมีให้เห็นอยู่ ในบางครั้ง ชาวบ้านที่ตำบลเกาะสาหร่ายขาดเรือตรวจการ ที่เข้ามาดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง อีกประเด็นภาวะคุกคามคือตลาดสินค้าสัตว์น้ำอยู่ไกลจากแหล่งผลิต พื้นที่เกาะสาหร่ายเป็นพื้นที่

หลักเป็นที่สนใจของชาวประมงภายนอกตำบล ต้องการเข้ามาทำประมงในเขตพื้นที่ตำบล
เกาะสาหร่าย

ภาพที่ 35 สนทนากลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก

ดังนั้นจากเวทีสนทนากลุ่มย่อย เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก
สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 การวิเคราะห์ SWOT เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรประมงตำบลเกาะสาหร่าย

จุดแข็ง (Strengths) 1. ยังมีทรัพยากรเหลือให้อนุรักษ์ 2. มีประเพณีวัฒนธรรม ที่เหมือนกัน 3. ในตำบลมีความเป็นเป็นเครือญาติ 4. ความมีน้ำใจของชาวประมง 5. ส่วนใหญ่ศาสนาอิสลามทำให้งิจกรรมทางศาสนา เชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ได้ง่าย 6. ทรัพยากรในตำบลมีหลากหลาย 7. ชาวบ้านมีความเชี่ยวชาญในการทำประมงชายฝั่ง 8. เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่ม โดยมีแกนนำที่ความรู้ความสามารถในการจัดทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรประมง (ธนาคารปูไข่)	จุดอ่อน (Weaknesses) 1. ภายในตำบลยังไม่มีต้นแบบการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สมบูรณ์แบบ 2. ประชาชนยังขาดความรู้การมีส่วนร่วมและ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีน้อย 3. คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแนวคิดการจัดการ ทรัพยากรประมงโดยชุมชน 4. คนส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่อง ของ การอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร 5. ต่างคนต่างใช้ทรัพยากรประมงเพื่อตนเอง ได้รับประโยชน์ให้ได้มากที่สุด 6. ยังมีการทำประมงผิดกฎหมาย 7. ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในการ อนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร 8. โครงสร้างพื้นฐานชุมชนไม่มีความพร้อม เท่าที่ควร เช่น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท์
โอกาส(Opportunities) 1. มีหน่วยงานภายนอก ที่จะเข้าส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรม ด้านทรัพยากรประมง 2. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหลักคือ สำนักงานประมง จังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม จังหวัดสตูล มีวิสัยทัศน์และแผนงานเพื่อ สร้างการมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในการจัดการทรัพยากร ชายฝั่งร่วมกัน 3. ทรัพยากรประมงเสื่อมโทรมและลดลงอย่างชัดเจน 4. ยุทธศาสตร์จังหวัดสตูล ให้ความสำคัญกับเรื่องประมง ชายฝั่ง 5. การเปิดประชาคมอาเซียน	ภาวะคุกคาม(Threats) 1. ธรรมชาติเป็นอุปสรรคทำให้ ไม่สามารถ ประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง เพราะขึ้น สภาพมรสุม พายุ คลื่นลม และฝน 2. ต้นทุนการทำประมงที่สูง เช่น ราคาน้ำมัน และจำพวกเครื่องมือการทำประมงต่าง ๆ 3. การทำประมงพาณิชย์ในเขตหวงห้าม 4. ขาดเรือตรวจการ ที่เข้ามาดูแลการทำ ประมง 5. ตลาดสินค้าสัตว์น้ำอยู่ไกลจากแหล่งผลิต 6. บุคคลภายนอกตำบลเข้ามาทำประมงใน เขตพื้นที่ ตำบลเกาะสาหร่าย

4.3 แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

คำถามการวิจัยข้อที่ 3 แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล เป็นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

จากการประชุมระดมความคิดเห็นผลการวิเคราะห์แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

ท่านเห็นว่ามีความสามารถในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล ที่สามารถดำเนินการได้จริงในด้านต่างๆ อย่างไร

ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล

จากการประชุมระดมความคิดเห็นผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะชาวประมงชายฝั่งควรมีส่วนรวมและช่วยเหลือกันเองภายในชุมชนและกลุ่ม ผู้ประกอบอาชีพเดียวกันในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่ง คือช่วยกันสอดส่องดูแลผู้ที่ลักลอบจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ การจับสัตว์น้ำในเขตหวงห้ามหรือใกล้ชายฝั่งเกินไป หรือการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำที่ผิดวิธีหรือผิดกฎหมาย ซึ่งจะทำให้จับสัตว์น้ำตัวเล็กที่ยังไม่โตเต็มวัยมาด้วย โดยชาวประมงชายฝั่งใช้วิธีการว่ากล่าวตักเตือน การลงโทษทางสังคมซึ่งคนในชุมชนจะไม่คบหาสมาคมกับผู้ที่ทำความผิดและไม่เชื่อฟังคำว่าการว่ากล่าวตักเตือน หรือแจ้งเจ้าหน้าที่ดำเนินการในกรณีที่มีผู้ฝ่าฝืนร้ายแรง นอกจากนี้ชาวประมงหรือคนในชุมชนซึ่งอาศัยอยู่ชายฝั่งทะเลยังมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล เช่น มีการเชิญชวนให้ทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ในหลายเรื่องเช่น การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ เป็นต้น

นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังให้ความเห็นว่าหน่วยงานภาครัฐพยายามส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ควรการจัดประชุมเพื่อรับฟังปัญหา และควรมีการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยให้การช่วยเหลือและแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายในการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อการแก้ไขและพัฒนาอาชีพอย่างจริงจังเหมือนกับชุมชนชาวประมงชายฝั่งอื่น ๆ เช่น จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดชุมพร และชาวบ้านเองจะต้องเริ่มต้น

รวมกลุ่มช่วยเหลือกันเองเท่าที่ฐานะทางเศรษฐกิจ ตลอดจนความรู้ความสามารถของตนเองจะเอื้ออำนวย คาดว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นรากฐานของความสามารถในแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งได้ในอนาคต

ด้านการสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ

ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า แนวทางในการส่งเสริมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของประชาชนตำบลเกาะสาหร่าย ที่สามารถดำเนินการได้จริงในด้านการสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ ซึ่งสามารถประมวลและเรียงลำดับ ได้ดังนี้

ควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อจัดตั้งกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ในพื้นที่เขตองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ให้เกิดขึ้นครบทั้ง 6 หมู่บ้าน เพื่อให้กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ทั้ง 6 หมู่บ้านเป็นพลังที่ขับเคลื่อน การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย โดยมีสร้างกิจกรรมเป็นเครือข่ายร่วมกัน ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ การสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานภายนอกทั้งส่วนราชการและเอกชนที่เกี่ยวข้อง

สำนักงานประมงจังหวัดสตูล หรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งทะเลให้แก่ชาวประมงได้ในรูปแบบของเงินกู้โดยไม่คิดดอกเบี้ย และให้ชาวประมงผ่อนคืนชำระในระยะยาว โดยมีการติดตามประเมินผลการกู้ยืมเงินงบประมาณไปใช้ในการพัฒนาอาชีพทั้งก่อน ระหว่าง และหลังการดำเนินงาน

ควรสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์ และเครื่องมือที่ทันสมัยในการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง เพื่อให้ประชาชนสามารถพัฒนาเทคนิคและวิธีการในการจับสัตว์น้ำ ได้มากขึ้น และมีรายได้เพิ่ม

ควรสนับสนุนงบประมาณเพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ชายฝั่งทะเลให้มีความสวยงาม เป็นสถานที่ท่องเที่ยวและพักผ่อนหย่อนใจได้ และจัดระเบียบร้านค้าเพื่อให้ประชาชนสามารถขายอาหารทะเลได้ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้กับประชาชนในตำบลอีกด้านหนึ่งด้วย

ด้านสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพ

ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าแนวทางในการส่งเสริมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของประชาชนตำบลเกาะสาหร่าย ที่สามารถดำเนินการได้จริงในด้านการสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพซึ่งสามารถประมวลและเรียงลำดับได้ดังนี้

สำนักงานประมงจังหวัดสตูล และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องควรจัดหาและเชิญวิทยากรมาให้ความรู้เรื่องเทคโนโลยีการพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล โดยจัดให้มีการสนับสนุนงบประมาณ สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์เพื่อให้เกิดการดำเนินงานที่สามารถนำไปปฏิบัติจริงได้ด้วย ควรจัดประชุมหรือศึกษาดูงานเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้กับชาวประมงในพื้นที่อื่น ๆ หรือผู้มีความรู้ความชำนาญอื่น ๆ ในการประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างในการพัฒนา

อาชีพประมงชายฝั่งของประชาชนในตำบลเกาะสาหร่ายให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และควรมีเจ้าหน้าที่ดำเนินงานในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารใหม่ ๆ ในการประกอบอาชีพประมงเพื่อให้ประชาชนมีการพัฒนาความรู้อย่างสม่ำเสมอ และรับฟังการเสนอปัญหาของประชาชน เพื่อไปใช้ประโยชน์ในการแก้ไขปัญหาได้อย่างทันท่วงที

ด้านการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล

จากการประชุมระดมความคิดเห็นผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เสนอว่าแนวทางในการส่งเสริมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของประชาชนตำบลเกาะสาหร่าย ที่สามารถดำเนินการได้จริงในด้านการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล ซึ่งสามารถประมวลและเรียงลำดับ ได้ดังนี้ ควรคิดนวัตกรรมหรือใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการฟื้นฟูทรัพยากรประมงชายฝั่ง เช่น ใช้การท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ หรือคิดวิธีการอนุรักษ์จากภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมในการนำมาเป็นแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรกุ้ง หอย ปู ปลา ควรมีการจัดทำปะการังเทียมเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ควรก่อสร้างแนวหินเพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำทะเล ไม่ให้ชายฝั่งทะเลพังหรือมีสภาพเสื่อมโทรม และปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ชายฝั่งทะเลให้มีความสวยงาม

ควรจัดกิจกรรมเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนช่วยกันอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืน และทำเรื่องขอความอนุเคราะห์พันธุ์สัตว์น้ำมาปล่อยให้สัตว์ทะเลเพื่อให้มีปริมาณเพิ่มมากขึ้น ควรส่งเสริมและมีการควบคุมอย่างเข้มงวดให้ประชาชนประกอบอาชีพประมงที่ถูกต้อง ไม่ผิดกฎหมาย และอนุรักษ์ทรัพยากรทางธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ควรมีการกำหนดกฎกติกาของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล โดยกำหนดไว้ในข้อบัญญัติขององค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง และมีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน ควรมีการบรรจุแผนการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งไว้ในแผนแม่บทกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นครบทั้ง 6 ชุมชน หรืออาจจะบรรจุไว้ในแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนตำบล เกาะสาหร่ายอย่างเป็นรูปธรรม ควรมีการตรวจตราเฝ้าระวังทรัพยากรทางทะเล โดยให้เป็นหน้าที่ของชาวประมงต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยที่สำนักงานประมงจังหวัดสตูล และส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นผู้สนับสนุนงบประมาณ

ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล

จากการประชุมระดมความคิดเห็นผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่าแนวทางในการส่งเสริมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของประชาชนตำบลเกาะสาหร่าย ที่สามารถดำเนินการได้จริงในด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ซึ่งสามารถประมวลและเรียงลำดับ ได้ดังนี้ ควรจัดตั้งกลุ่ม ผู้ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้านอย่างจริงจัง และเป็นรูปธรรม โดยประสานความร่วมมือกับสำนักงาน

ประมงจังหวัดสตูล เป็นที่ปรึกษาและให้การสนับสนุนในเรื่องงบประมาณ ความรู้ วิทยาการ สมัยใหม่ และจัดให้มีการพบกลุ่มหรือร่วมประชุมกันอย่างน้อยเดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อให้สมาชิกกลุ่มร่วมกันเสนอปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ควรส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มผู้ประกอบการอาชีพประมงชายฝั่งหรือประมงพื้นบ้านในรูปแบบของสหกรณ์เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งในการขายสินค้าจากทะเล และเพิ่มอำนาจการต่อรองกับพ่อค้าคนกลางในการขายสินค้าให้มีราคายุติธรรม ทั้งผู้ขายและผู้ซื้อ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชาวประมง และจัดสวัสดิการสิทธิประโยชน์ต่าง ๆ ตามหลักการสหกรณ์ให้กับสมาชิกของกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือกันในระหว่างผู้ประกอบการอาชีพเดียวกัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นในเรื่องแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล สามารถสรุปได้ว่า ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ควรส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ ควรส่งเสริมและสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพ ควรให้องค์ความรู้ในเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ดังนั้นเพื่อการวิจัยครั้งนี้สามารถเป็นเห็นเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งปีในคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยข้อนี้ คณะผู้วิจัยได้นำแกนนำชุมชนตำบลเกาะสาหร่าย เดินทางศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เพื่อค้นหาคำตอบความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยมีรายละเอียดดังหัวข้อถัดไป

ผลการศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล

สังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการเดินทางไปศึกษาดูงาน ได้ดังนี้

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เป็นชื่อตามโครงสร้างกรมประมง ปี พ.ศ. 2545 ซึ่งอยู่ภายใต้สำนักวิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง กรมประมง ชื่อเดิมคือ ศูนย์พัฒนาการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งสตูล สังกัดกองเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และก่อนที่ปรับโครงสร้างเป็นศูนย์ เดิมเป็นสถานีประมงน้ำกร่อยจังหวัดสตูล สังกัดกองประมงน้ำกร่อย กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ก่อตั้งเมื่อปี 2521 บนพื้นที่ 1053-0-06 ไร่ ตามรายงานการปกครองและใช้ที่ราชพัสดุ ที่ กษ 0521/สต 1180 ลงวันที่ 28 ธันวาคม 2542 ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล โดยอยู่ห่างจากตัวจังหวัดสตูลไปทางจังหวัดตรังเป็นระยะทางประมาณ 55 กิโลเมตร

ปัจจุบันมีพื้นที่ประมาณ 856 ไร่ เนื่องจากได้แบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งให้กับสำนักงานศึกษาธิการอำเภอละงู ก่อสร้างกักน้ำประจำอำเภอ และมอบให้สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข ก่อสร้างสถานีนอนามัยตำบลปากน้ำ รวมทั้งมอบให้มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จัดตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาทางวาริชศาสตร์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ยังมีหน่วยวิจัยย่อย ที่ทำหน้าที่ด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งเกาะเขาใหญ่ ตั้งอยู่ที่บริเวณเกาะเขาใหญ่ หมู่ที่ 2 บ้านปากบารา ตำบลปากน้ำ อำเภอละงู จังหวัดสตูล ซึ่งบริเวณที่ตั้งหน่วยฯ กำหนดเป็นประเภทที่รักษาพันธุ์ปลาชนิดต่างๆ มีเนื้อที่ประมาณ 300 ไร่ มีระยะทางจากท่าเทียบเรือปากบารา ถึงที่ตั้งของหน่วยฯ ประมาณ 3.5 กิโลเมตร ซึ่งเดิมเป็นหน่วยเลี้ยงพ่อแม่พันธุ์เพื่อรองรับงานผลิตและขยายพันธุ์สัตว์น้ำ แต่ปัจจุบันมีการขยายงานเพิ่มขึ้นเป็นหน่วยวิจัยย่อยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งเกาะเขาใหญ่ ซึ่งมีกิจกรรมหลักเป็นแหล่งเลี้ยงพ่อแม่พันธุ์สัตว์น้ำ และกิจกรรมต่างๆ ในการศึกษาค้นคว้า ทดลอง และวิจัยทางด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง

ภาพที่ 36 หน่วยวิจัยย่อยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งเกาะเขาใหญ่

ภาพที่ 37 พ่อพันธุ์ แม่พันธุ์ปลาทะเล ของหน่วยวิจัยย่อยเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งเกาะเขาใหญ่

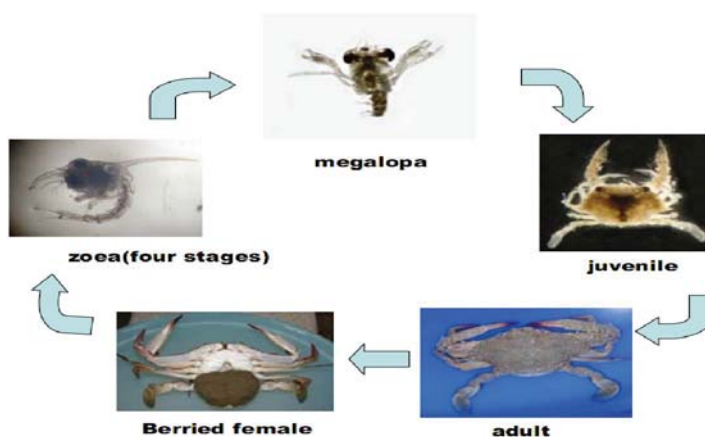
เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนเกาะสาหร่ายมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่สำคัญคือ ปู ดังนั้นทางคณะที่เดินทางไปศึกษาดูงานต้องการให้ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ให้ความรู้เรื่องเกี่ยวข้องกับวงจรชีวิตปู เรื่องธนาครปูและการเพาะเลี้ยงปูม้า สามารถสรุปผลการฟังบรรยายและเอกสารที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องปูได้ดังนี้

องค์ความรู้เรื่องการเพาะปู

ปูทะเลจะพบอยู่ตามบริเวณชายฝั่งทั่วไป ทั้งด้านฝั่งอ่าวไทยและฝั่งทะเลอันดามัน ปัจจุบันพบมากในบางแหล่งเท่านั้น เช่น บริเวณอ่าวไทยพบมากที่จังหวัด ตรวด จันทบุรี ชุมพร นครศรีธรรมราช และสุราษฎร์ธานี ส่วนทางฝั่งอันดามันพบที่ ระนอง พังงา ตรัง กระบี่ และสตูล

ปูทะเลจัดอยู่ในสัตว์จำพวกแมลงและกุ้งซึ่งอยู่ใน Phylum Arthropoda Class Crustacea Family Portunidae Genus Scyll วงจรชีวิตของปูทะเล ปูทะเลใช้ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในป่าชายเลน ยกเว้นปูเพศเมียจะมีการอพยพไปวางไข่ในทะเล ในวงจรชีวิตพบว่าปูทะเลเมื่อถึงวัยเจริญพันธุ์มีการจับคู่ผสมพันธุ์ ต่อมาเพศเมียจะเดินทางสู่ทะเล เพื่อวางไข่ ลูกปูวัยอ่อนระยะแรกคือ ระยะเวลา (Zoea) จะล่องลอยเข้าหาฝั่งด้วยคลื่นและกระแสน้ำ ในขณะเดียวกันก็ได้พัฒนาเป็นระยะเมกกาโลป้า (Megalopa) และลอกคราบเป็นตัวปูที่เรียกว่า Young Crab ซึ่งมีลักษณะเหมือนปูตัวเต็มวัยก็จะอาศัยอยู่บริเวณป่าชายเลน จนถึงวัยเจริญพันธุ์จะมีการผสมพันธุ์และตัวเมียก็จะเดินทางออกไปวางไข่ในทะเลต่อไป

การเจริญเติบโต ปูทะเลจะเจริญเติบโตต้องมีการลอกคราบ เนื่องจากกระดองของปูเป็นสารประกอบพวกหินปูนที่มีความแข็งแรงมาก จึงไม่สามารถยืดขยายขนาดได้ เมื่อเจริญเติบโตจนมีเนื้อแน่นเต็มกระดองก็จะลอกคราบ เพื่อขยายขนาดและสร้างกระดองใหม่มาแทนที่ ระยะเวลาในการลอกคราบของปู จะเพิ่มมากขึ้นตามอายุของปู เมื่อปูลอกคราบใหม่ ๆ นั้นกระดองใหม่จะนิ่ม ผิวเปลือกย่น เรียกว่า "ปูนิ่ม" ซึ่งต่อมาลำตัวจะค่อย ๆ ตึงและแข็งขึ้น

ภาพที่ 38 วงจรชีวิตปูม้า

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 3

ปูทะเลเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจของไทยชนิดหนึ่ง รสชาติดี มีคุณค่าทางโภชนาการสูง ผลผลิตปูส่วนใหญ่จะได้มาจากการจับจากธรรมชาติ ปูทะเลมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่น เช่น ปูทะเล ปูดำ ปูขาว ปูม้า เป็นต้น พบกระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งน้ำกร่อย ป่าชายเลน และปากแม่น้ำที่มีน้ำทะเลท่วมถึง โดยชุกชุมอยู่ตามรากไม้เนินดิน พบมากบริเวณอ่าวไทยและอันดามัน โดยเฉพาะที่ชุกชุมที่เป็นบริเวณหาดโคลนหรือเลนที่มีป่าแสมและโกงกาง ตั้งแต่อ่าวไทยตะวันออก บริเวณอ่าวไทยตอนใน อ่าวไทยฝั่งตะวันตก และฝั่งอันดามัน

ปูทะเลเรียกตามลักษณะต่างๆ ได้ดังนี้ 1) ปูโพรง หมายถึง ปูที่ผ่านการลอกคราบและกระดองเริ่มแข็ง เนื้ออ่อน เนื้อไม่แน่น หรือปูตัวเมียที่ยังไม่มีไข่หรือมีไข่น้อย มีรสชาติไม่อร่อย 2) ปูแน่น หมายถึง ปูที่ผ่านการลอกคราบมาแล้วและเมื่อได้รับอาหารเข้าไปทำให้มีน้ำหนักสูงขึ้น เพิ่มน้ำหนักพร้อมที่จะลอกคราบเพื่อเพิ่มขนาดในครั้งต่อไป เนื้อแน่น มีน้ำหนักตัวมาก มีรสชาติอร่อย 3) ปูไข่ หมายถึง ปูเพศเมียที่สร้างไข่ไว้ในกระดอง ไข่มีลักษณะแน่นเต็มกระดอง และ 4) ปูขุน หมายถึง การเลี้ยงปูโพรงให้เป็นปูแน่น และการเลี้ยงตัวเมียให้มีไข่เต็มกระดองหรือปูไข่

การเพาะพันธุ์ปูม้าที่ดำเนินการโดยศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล โดยได้รวบรวมแม่พันธุ์ปูม้าไข่นอกกระดองจากแพรับซื้อพันธุ์ปูและจากชาวประมงชายฝั่งบ้านซึ่งทำประมงวนปูหรือลอบปู แม่พันธุ์ปูที่รวบรวมได้มีไข่สีเหลือง เหลืองอมส้ม เทาหรือเทาดำ ลำเลียงโดยใส่ในกล่องโฟมซึ่งมีน้ำทะเลที่สะอาด ให้ออกซิเจนอยู่ตลอดเวลา แล้วนำมาเลี้ยงโรงเพาะพันธุ์ปูของศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล

ภาพที่ 39 แม่พันธุ์ปูไข่นอกกระดอง

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 12

การเพาะฟักลูกปูม้าวัยอ่อนระยะ Zoea

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ทำการคัดแยกไข่ของแม่ปูม้าไข่นอกกระดองที่รวบรวมมา โดยแม่ปูม้าที่มีไข่สีเทาหรือเทาดำนำมาใส่ตะกร้าพลาสติก 2 อันประกอปกันเป็นกล่อง ๆ 1 ตัว ลอยไว้ในบ่ออนุบาล ซึ่งได้เตรียมน้ำทะเลความเค็ม 28-32 ppt ที่ผ่านการฆ่าเชื้อโรคด้วยคลอรีนเรียบร้อยแล้ว ใช้เวลา 1-2 วัน แม่ปูก็จะฟักไข่ออกเป็นตัวอ่อนระยะ Zoea ส่วนแม่ปูที่มีไข่นอกกระดองสีเหลืองหรือเหลืองอมส้มนำมาฟักในถัง ขนาด 150 ลิตร โดยใช้ น้ำทะเลที่ผ่านการฆ่าเชื้อด้วยครอรีน ถ้าไข่เริ่มต้นจากสีเหลืองใช้เวลาประมาณ 7-9 วัน ไข่จะฟักออกเป็นตัวอ่อนระยะ Zoea แม่พันธุ์ปูม้าจะฟักเป็นตัวอ่อน ประมาณ 80,000 – 2,000,000 ตัวต่อแม่ แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของไข่และพันธุ์ปูม้า

ไข่มีสีดำพร้อมไข่ในตะกร้า

ภาพที่ 40 แม่ปูม้าที่มีไข่สีเทาหรือเทาดำนำมาใส่ตะกร้าพลาสติก

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 12

ภาพที่ 41 ถังฟักไข่ปูม้าที่มีสีเหลือง หรือสีส้ม

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 13

การอนุบาลลูกพันธุ์ปูม้าแต่ละระยะ

ลูกปูม้าวัยอ่อนระยะ Zoea แบ่งเป็น 4 ระยะย่อย ระยะ Zoea1 – Zoea4 อนุบาลในน้ำทะเลความเค็ม 28-32 ppt ที่ผ่านการฆ่าเชื้อโรคด้วยคลอรีนแล้ว ให้โรติเฟอร์ อาทีเมียเป็นอาหาร โดยใช้น้ำเขียวเป็นตัวควบคุมความโปร่งใสของน้ำ ทำการเปลี่ยนถ่ายน้ำครั้งแรก เมื่อลูกปูอายุได้ 4 วัน จากนั้นจะเปลี่ยนถ่ายน้ำ 1 วัน เว้น 2 วัน ประมาณร้อยละ 20 - 30 สลับกับการดูดตะกอนระยะ Zoea ใช้เวลาประมาณ 10 – 12 วัน จะพัฒนาโดยการลอกคราบเข้าสู่ระยะ Megalopa

ระยะ Zoea1

ระยะ Zoea2

ระยะ Zoea3

ระยะ Zoea4

โรติเฟอร์

อาร์ทีเมีย

ภาพที่ 42 แสดงระยะต่างๆ ของตัวอ่อนปู

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 13

ลูกปูม้าวัยอ่อนระยะ Megalopa

อนุบาลในน้ำทะเลที่ฆ่าเชื้อแล้วมีความเค็ม 23-25 ppt ให้อาหารที่มีชีวิต เช่น หนอนแดง อาทีเมียตัวเต็มวัยและอาหารไม่มีชีวิตเช่น อาร์ทีเมียตัวเต็มวัยแช่แข็ง ปลาสดบด เนื้อหอยสับ ใส่กึ่งสนและอวนสำหรับให้ลูกปูเกาะและหลบซ่อนตัว ระยะนี้ใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน ก็จะลอกคราบเข้าสู่ระยะ Young crab ต่อไป

ระยะ Megalopa

อาร์ทีเมียตัวเต็มวัย

พลาสติก

หนอนแดง

อาหาร สำหรับอนุบาลลูกปูม้าวัยอ่อนระยะ Megalopa

ถังสนทะเลสำหรับให้ลูกปูเกาะและหลบซ่อนตัว

ภาพที่ 43 ลูกปูม้าวัยอ่อนระยะ Megalopa

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 14

การเลี้ยงปูม้าวัยอ่อนระยะ Young crab

อนุบาลด้วยปลาสดบดเสริมด้วยอาร์ทีเมียตัวเต็มวัยจนลูกปูได้ขนาด 0.5 - 1 ซม. แล้วนำไปเลี้ยงต่อในดิน ด้วยอัตราความหนาแน่น 3 – 5 ตัวต่อตารางเมตร โดยให้ปลาตัดเป็นอาหาร (ปริมาณร้อยละ 7- 10 ของน้ำหนักตัวปู) ใช้เวลาเลี้ยงประมาณ 3-4 เดือน จะได้ปูม้าขนาดตลาด (น้ำหนักประมาณ 80-120 กรัมต่อตัว)

ระยะ Young crab

ลูกพันธุ์ปูม้า ขนาด 0.5-1 ซม.

อาหารปูสับละเอียด

อาหารปูสับหยาบ

ภาพที่ 44 การเลี้ยงปูม้าวัยอ่อนระยะ Young crab

ที่มา : กฤตพล ยังวนิชเศรษฐ. (2551). สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู. หน้า 15

อาหารและการกินอาหาร ปูทะเลเป็นสัตว์ออกหากินในเวลากลางคืนหลังจากพระอาทิตย์ตกแล้วประมาณ 1 ชั่วโมง และเข้าที่หลบซ่อนก่อนพระอาทิตย์จะขึ้นเพียงเล็กน้อย ดังนั้นแสงและอาหารจึงมีอิทธิพลต่อการปรากฏตัว สำหรับอาหารที่ตรวจพบในกระเพาะอาหารของปู ได้แก่ หอย ฝาดเดียว หอยสองฝา กุ้ง ปู ปลา และเศษพืช ซึ่งปูจะชอบกินปูด้วยกันเองมากที่สุด โดยปกติแล้วปูทะเลจะไม่กินอาหารที่เคลื่อนไหวหรือสามารถหลบหลีกได้ดี แต่ถ้าเลี้ยงปูทะเลในบ่อดินปูจะออกจากที่หลบซ่อนเมื่อได้รับน้ำใหม่ การเลือกแหล่งอาหารของปูแต่ละวัยนั้น ปูแต่ละวัยจะหากินในบริเวณที่แตกต่างกันไป เช่น ปูวัยอ่อนจะหากินบริเวณที่เป็นป่าชายเลนและอาศัยอยู่บริเวณนี้ หลังจากที่น้ำทะเลได้ลดลงแล้ว ปูวัยรุ่นจะหากินตามการขึ้นลงของน้ำโดยจะเข้ามาหากินในป่าชายเลนพร้อมกับการขึ้นของน้ำและกลับลงทะเลพร้อมกับการลงของน้ำ ส่วนปูเต็มวัยจะมีการกระจายเข้ามาหากินพร้อมกับระดับของน้ำที่สูงขึ้นเช่นกันแต่ส่วนใหญ่จะตระเวนอยู่ในระดับลึกกว่าแนวน้ำล่งต่ำสุด

องค์ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล มีกิจการการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล โดยที่กุ้งทะเลเป็นสินค้าอาหารทะเลที่ตลาดโลกมีความต้องการบริโภคสูงและเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นกุ้งทะเลที่ได้จากการจับจากธรรมชาติที่นับวันจะลดปริมาณลงตามลำดับ ดังนั้นปริมาณของกุ้งทะเลที่จะตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน ล้วนมาจากการเพาะเลี้ยงทั้งสิ้น

กุ้งกุลาดำ เป็นกุ้งที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชีย มีสีน้ำตาลเข้มและมีแถบสีเข้มกับสีจางพาดขวางลำตัว ถิ่นอาศัยของกุ้งกุลาดำได้แก่ น่านน้ำแถบใต้ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และที่พบมากได้แก่ ไทย ออสเตรเลีย และอินเดีย กุ้งชนิดนี้อยู่ในเขตร้อน สามารถทนได้ในน้ำที่มีอุณหภูมิสูงและความเค็มสูง ชอบอยู่ในที่ซึ่งเป็นดินโคลน กินอาหารได้ทั้งพืชและสัตว์ เป็นกุ้งที่เหมาะสมในการเพาะเลี้ยงมาก เนื่องจากพ่อแม่พันธุ์มีความทนทานต่อการขนส่งได้ดี มีขนาดใหญ่ไข่ตก เลี้ยงง่ายจึงเป็นที่นิยมเลี้ยงกันอย่างแพร่หลาย

กุ้งแชบ๊วย

กุ้งแชบ๊วยขาว มีสีขาวยาว มีสีขาวยาว พบทั่วไปในแถบอินเดีย เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำหรับไทย กุ้งชนิดนี้พบมากในนาุ้ง และมีราคาสูง เป็นกุ้งที่นำใจความสนใจนำมาเพาะเลี้ยงให้มากเป็นพิเศษ เพราะกุ้งชนิดนี้หาแม่พันธุ์ได้ง่ายทั้งในนาุ้ง ชายฝั่ง และป่าชายเลนของไทย

การเพาะและอนุบาลลูกกุ้งทะเล

1. การเตรียมโรงเพาะฟัก การทำความสะอาดบ่อและอุปกรณ์
2. การเตรียมน้ำและการตรวจสอบคุณภาพน้ำ การเตรียมน้ำทะเลที่จะใช้ในการเพาะฟักและอนุบาลลูกกุ้งวัยอ่อน ควรเป็นน้ำสะอาด โดยการนำน้ำทะเลที่มีความเค็มระหว่าง 28-32 ppt มาพักให้ตกตะกอน แล้วนำมาฆ่าเชื้อโดยใส่คลอรีน 20-30 ppm หรือในกรณีที่ไม่มียอดตกตะกอนสามารถนำน้ำมาฆ่าเชื้อโดยใส่คลอรีน 50-100 ppm ให้อากาศอย่างน้อย 1 วัน คุณภาพของน้ำที่เหมาะสมต่อการเพาะและอนุบาลลูกกุ้งทะเลมีดังนี้ ความเค็ม 28-32 ppt อุณหภูมิ 28-32 องศาเซลเซียส พีเอช (pH) 7.8-8.3 อัลคาไลน์ ไม่ควรต่ำกว่า 100 mg/l as CaCO₃ แอมโมเนีย ไม่เกิน 0.4 มิลลิกรัม/ลิตร และไนไตรท์ ไม่เกิน 1 มิลลิกรัม/ลิตร

3. การเตรียมอาหารลูกกุ้งทะเลวัยอ่อน อาหารที่เหมาะสมสำหรับการอนุบาลลูกกุ้งทะเลวัยอ่อนช่วงแรก ได้แก่ แพลงก์ตอนพืชในกลุ่มไดอะตอม สำหรับอาหารลูกกุ้งทะเลวัยอ่อนอีกช่วงที่ควรเตรียมได้แก่ แพลงก์ตอนสัตว์ พวกริโดเฟอรไรน้ำกร่อย ไรแดง เป็นต้น

4. การฆ่าเชื้อแม่กุ้งและการวางไข่ นำแม่กุ้งไข่แก่ (ระยะที่ 4) มาแช่ในฟอร์มาลิน 100 ppm นาน 10 นาที เพื่อฆ่าเชื้อโรคและโปรโตซัวที่ติดมากับแม่กุ้ง จากนั้นนำแม่กุ้งมาแช่ยาปฏิชีวนะออกซิเตตราไซคลิน 50 ppm นาน 2-3 ชั่วโมง เพื่อลดการติดเชื้อของแม่กุ้ง หลังจากนั้นนำแม่กุ้งปล่อยลงสู่ถังวางไข่

5. การล้างไข่ วิธีการล้างไข่กุ้งมี 2 วิธีคือ ล้างด้วยน้ำทะเลสะอาด หรือล้างด้วยสารเคมี (ฟอร์มาลิน 100 ppm) เมื่อแม่กุ้งวางไข่แล้ว ให้แยกแม่กุ้งออกและดูไข่ออกจากถังวางไข่ โดยการล้างน้ำออกและใช้สวิงที่มีขนาดตา เล็กกว่า 250 ไมครอน รองรับไข่กุ้ง โดยมีสวิงที่มีขนาดตาใหญ่กว่า 350 ไมครอน อยู่ข้างบน เพื่อรองรับคราบไขมันและไข่กุ้งไม่ให้ปะปนมากับไข่กุ้ง (ไข่กุ้งกุลาดำมีขนาดประมาณ 300-320 ไมครอน) จากนั้นนำไข่กุ้งมาล้างทำความสะอาด

6. การอนุบาลลูกกุ้ง เมื่อแม่กุ้งวางไข่แล้ว ประมาณ 12-14 ชั่วโมง ก็จะฟักเป็นตัวอ่อนระยะแรก (Nauplius) ซึ่งระยะนี้ยังไม่กินอาหาร เตรียมย้ายลูกกุ้งลงบ่ออนุบาล โดยควรปล่อยที่อัตราความหนาแน่นประมาณ 100,000 ตัว/น้ำ 1 ตัน หลังจากนั้นก่อนที่จะลูกกุ้งจะเข้าสู่ตัวอ่อนระยะที่ 2 (Zoea) เป็นระยะที่เริ่มกินอาหาร ให้แพลงก์ตอนพืชกลุ่มไดอะตอม ให้อาหารทุกๆ 4-6 ชั่วโมงต่อครั้ง ลูกกุ้งระยะนี้จะใช้เวลาประมาณ 3-5 วัน ก็จะเข้าสู่ระยะที่ 3 (Mysis) ลูกกุ้งระยะนี้ยังคงให้แพลงก์ตอนพืชอยู่ แต่จะเสริมแพลงก์ตอนสัตว์ลงไปด้วย ได้แก่ โรติเฟอร์ หรืออาร์ทีเมียแรกฟัก ลูกกุ้งระยะนี้จะใช้เวลาประมาณ 3-5 วัน และก็จะเข้าสู่ระยะสุดท้าย (Post larva) ลูกกุ้งระยะนี้จะกินแพลงก์ตอนสัตว์เป็นหลักได้แก่ อาร์ทีเมีย โคพีพอด ไรน้ำกร่อย เป็นต้น ใช้เวลาอนุบาลประมาณ 15 วัน (Post larva 15 หรือ P15) หลังจากเพาะเลี้ยงกุ้งให้เป็นตามหลักวิชาการแล้วทางศูนย์วิจัยก็จะนำลูกกุ้งเพื่อจำหน่ายให้กับผู้ประกอบการที่เลี้ยงกุ้งและส่วนหนึ่งก็เก็บไว้เพื่อแจกจ่ายให้หน่วยงานหรือกลุ่มประมงต่างๆ ที่ร้องขอมาเพื่อนำไปปล่อยในน่านน้ำทะเลต่อไป

องค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงปลิงทะเล

โครงการวิจัยครั้งนี้พบนวัตกรรมการจัดการทรัพยากรชายฝั่งหลายประเด็นที่สำคัญ โดยเฉพาะประเด็นใหม่ที่น่าสนใจคือการศึกษาความเป็นได้ในเรื่องการอนุรักษ์ปลิงทะเล ก่อนที่จะกล่าวถึงการเรียนรู้และกิจกรรมการอนุรักษ์ของนักวิจัยและชุมชนตำบลเกาะสาหร่าย คณะผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะนำเสนอให้ข้อมูลความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับปลิงทะเล โดยทั่วไปแล้วปลิงมีหลายชนิด โดยเฉพาะที่เกาะสาหร่ายพบปลิงหลายชนิดด้วยกันเช่น

ปลิงทะเล กาหมาด (gamat) เป็นชื่อปลิงทะเลชนิดหนึ่งที่พบในท้องทะเลพื้นที่จังหวัดสตูล และจังหวัดพังงาอันดามัน มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Stichopus horrens*

ภาพที่ 46 คณะผู้วิจัยทดลองการแยกตัวปลิงกาหมาด

แหล่งที่ปลิงทะเลกาหมาดพบตามโขดหิน ริมหาดทรายและแนวปะการัง โดยน้ำทะเล อุณหภูมิอยู่ที่ 26–28 องศาเซลเซียส มีระดับความเค็ม 25–33 พีพีที บริเวณชายฝั่งทะเลภาคใต้ เช่น จังหวัดกระบี่ ตรัง สตูล ภูเก็ต ฯ สิ่งที่น่าสนใจ คือ เมื่อปลิงทะเลกาหมาดถูกรบกวนหรือเพื่อ ต้องการหนีศัตรู จะมีระบบการป้องกันตัว โดยปล่อยเมือกเหนียวสีขาว หรือ แบ่ง แยกเซลล์อวัยวะ ภายใน เช่น ลำไส้ และ ทางเดินอาหารออกมา เหมือนลักษณะของ การแบ่งตัวออกไปเป็นอีกตัว หนึ่ง จากนั้น ตัวจริงจะหลบหนีแล้วทิ้งซากเอาไว้ซึ่งทางเดินอาหารของมันจะ สามารถสร้างขึ้นใหม่ ได้อย่างน่าทึ่ง

ภาพที่ 47 การแบ่งเซลล์ปลิงกาหมาด

นักวิจัยสัตว์ทะเลยังมีการศึกษาต่อถึงกลไกการออกฤทธิ์ของสารชีวภาพ ในปลิงทะเลชนิดนี้ เช่น สารโฮ- โลท็อกซิน (Holotoxin) ซึ่งมีคุณสมบัติยับยั้งเชื้อรา และทำให้การ ขยายเซลล์ของ มะเร็งช้าลงโดยผลวิจัยนี้จะนำ ไปใช้ในการพัฒนาเพื่อผลิต ออกมาเป็นยารักษาโรค

สำหรับชาวชุมชนที่อาศัยตามชายฝั่งทะเลที่มีปลิงทะเล มักจะหาปลิงทะเลดังกล่าวไปใช้ ประโยชน์ เช่น ต้มแล้วชุบน้ำเป็นชันเล็กๆแกงกะทิ ต้มแล้วตากแห้งไว้ผสมเห็ดเป็นยาบำรุงกำลัง แก้โรคเหน็บชา เบาหวาน โรคลมต่างๆ บำรุงเลือดสตรี บำรุงหัวใจ และ ดองกับเห็ดหรือผสม กับน้ำผึ้ง และ แก้โรคลมต่างๆ น้ำต้มปลิงใช้ เป็นยาสมานแผลอย่างดี ส่งผลให้ ราคาของ ปลิงทะเลหาตลาดสูง ถึง กิโลกรัมละ 1,000–2,000 บาท

ปลิงทะเล (ปลิงดำ) ชื่อวิทยาศาสตร์ Black Sea Cucumber วงศ์ HOLOTHURIA A T R A ลักษณะ ปลิงทะเลเป็นสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลัง ที่มีรูปร่างกลมยาว คล้ายไส้กรอกขนาดใหญ่ ปลายทั้งสองข้างเป็นช่องเปิดของปากและก้น ผิวหนังชั้นนอกคล้ายเนื้อยืดหยุ่นได้ ภายใน ตุ่มผิวหนังมีเม็ดหินปูนกระจายอยู่ทั่วไปตามผิวหนังมีติ่งเนื้อเล็ก ๆ คล้ายหนวดสั้น ๆ เรียงอยู่เป็น แถวทำหน้าที่ ช่วยในการหายใจและเคลื่อนไหว ปากของปลิงทะเลอยู่ตอนปลายสุด ด้านที่มีหนวด มีลักษณะคล้ายต้นไม้ล้อมรอบ ทำหน้าที่ในการหาอาหาร โดยให้หนวดดูดโคลนตม ปลิงมีสารพิษ โฮโลทูลิน ซึ่งปล่อยออกทางผิวหนัง ใช้ในการป้องกันอันตรายจากสัตว์ชนิดต่างๆ ปลิงทะเลมีความยาว ประมาณ 30-40 เซนติเมตร กินอินทรีย์วัตถุตามพื้นดิน โคลนและทราย

ภาพที่ 48 ปลิงทะเลดำ

ปลิงขาว สัตว์ทะเลเป็นที่ต้องการของชาวต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย สิงคโปร์ และได้หัน ทั้งยังนำมาเป็นยาแผนโบราณตามความเชื่อของชาวจีนได้อีก ที่ผ่านมามีคนไล่ล่าจนเสี่ยงสูญพันธุ์สูงแต่วันนี้ปลิงขาวมีอนาคตที่จะรักษาเผ่าพันธุ์ให้คงอยู่ได้แล้ว ด้วยสถานีเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่งกรมประมง สามารถเพาะพันธุ์เพื่อนำไปปล่อยในแหล่งธรรมชาติได้แล้ว โดยการนำพ่อแม่พันธุ์จากทะเลลึกมาศึกษาวิจัยขยายพันธุ์ และเพื่อลดการล่าจับในแหล่งธรรมชาติ ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งได้หาวิธีส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงได้เองด้วย โดย นักวิชาการของศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์แล้วพบว่า สามารถเลี้ยงปลิงขาวให้อยู่ร่วมกับปูม้าได้ แบบต้นทุนไม่สูงขึ้น พร้อมกับนำมาให้ชาวบ้านเกาะสาหร่าย บ้านปากกันใหญ่ อ.เมือง จ. สตูล เลี้ยงปลิงขาวในคอกปูม้า เนื่องจากในอดีตบริเวณนี้ มีปลิงขาวอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 49 ปลิงขาว

แต่ถูกชาวบ้านจับขายจนแทบไม่เหลือโดยนำลูกปลิงขาวที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ได้นำมาให้กับกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงปูม้าคอกทดลองเลี้ยงปลิงขาวร่วมด้วย ปรากฏว่า เพียงแค่ให้ได้กินแค่เศษอาหารที่เหลือจากปูม้า ปลิงขาวมีอัตราการเจริญเติบโตรวดเร็ว ดี นอกจากจะไม่ต้องซื้ออาหารมาเลี้ยงปลิงขาวเป็นการเฉพาะแล้ว การให้กินเศษอาหารที่เหลือจากปูม้า ยังเป็นการช่วยกำจัดอาหารเน่าเสียไม่ให้ตกค้างไปในตัวอีกด้วย แต่การเลี้ยงต้องแบ่งคอกออกเป็น 2 ชั้น คอกชั้นบนส่วนที่อยู่ในน้ำลึก 1-2 เมตร ใช้เป็นส่วนที่เลี้ยงปูม้าในตะกร้า คอกชั้นล่างใช้เลี้ยงปลิงขาว ทำเป็นกระชังตาข่ายถี่ เพื่อป้องกันปลิงขาวหลุดรอดออกจากตาข่าย

การเลี้ยงจะให้เวลาประมาณ 8-9 เดือน จะได้ปลิงขาวขนาดลำตัว 10-12 นิ้ว หรือความยาวประมาณ 30 เซนติเมตร น้ำหนักตัวละ 8 ชีด ถึง 1 กิโลกรัม จึงจะสามารถนำออกมาจำหน่าย

ได้และเมื่อปลิงขาวโตเต็มที่ จะต้องใช้ปลิงสด 8 กิโลกรัม เพื่อทำเป็นปลิงแห้งหนัก 1 กิโลกรัม ที่จะมีสนนราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 3,000 บาท เลยทีเดียว แม้จะใช้เวลานานกว่าเลี้ยงปูม้า ที่ใช้เวลาแค่ 4 เดือนก็ขายได้แล้ว แต่การเลี้ยงปลิงทะเลนั้นว่าเป็นอีกรายได้เสริมที่ดีไม่น้อย เพราะไม่ต้องลงทุนในเรื่องค่าอาหารเพิ่มแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ที่ผ่านมาทางกลุ่มชาวประมงพื้นบ้าน หมู่บ้านปากกันใหญ่ ม.2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมืองสตูล สร้างคอกปูม้าแล้วจับปลิงทะเล มาปล่อยเลี้ยงเป็นเวลา 1 ปี แล้ว คาดว่าสามารถเพาะพันธุ์ได้ในพื้นที่เลี้ยง แบบกักกันเพื่อนำมาสร้างรายได้ ในอนาคตจากองค์ความรู้ที่ค้นคว้ามาในเรื่องการเลี้ยงควรมีการศึกษาเพิ่มเติมและในช่วงเริ่มต้นโครงการนี้ นักวิจัยร่วมคือท่านผู้อำนวยการศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ได้นำปลิงชนิดต่าง ๆ มาศึกษาความเป็นได้ที่ทำการเพาะเลี้ยงในพื้นที่กักกัน

การศึกษานักวิจัยเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการขยายพันธุ์และเพาะเลี้ยงเชิงพาณิชย์ของศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ซึ่งพบว่ามีความเหมาะสมในความเป็นไปได้ นับว่าเป็นเรื่องที่ดีเพราะจะทำให้เกษตรกรโดยเฉพาะชาวประมงชายฝั่ง สามารถนำมาเพาะเลี้ยงเป็นอาชีพได้อย่างยั่งยืนในอนาคต และที่สำคัญจะทำให้การรบกวน โดยการลงไปจับปลิงทะเลในธรรมชาติจะลดลงน้อยลงไป อันจะเป็นการช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติของทะเลไทยต่อไป

องค์ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงปลาการ์ตูน

ปลาการ์ตูน เป็นปลาทะเลสวยงาม ซึ่งนิยมเลี้ยงกันทั่วโลก ที่ผ่านมามีการจับปลาการ์ตูนขึ้นมาจากท้องทะเลกันมาก ทำให้สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติทางทะเลเสียไป ปัจจุบันศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล สามารถเพาะเลี้ยงปลาการ์ตูนได้สำเร็จ

ทั้งนี้ทางศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ซึ่งมีสถานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเล มักจะพบการเสื่อมโทรมของระบบนิเวศทางทะเลอย่างต่อเนื่อง ทรัพยากรสัตว์หลายชนิดได้รับผลกระทบ ไม่เว้นสัตว์โลกทะเลน่ารักอย่างปลาการ์ตูนก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน ดังนั้นศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล จึงได้ทำการวิจัยและพัฒนา เพื่อการเพาะเลี้ยงปลาทะเลสวยงามในกลุ่มปลาการ์ตูน

โดยนักวิชาการประมงประจำศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล กล่าวว่า มีปลาการ์ตูน อยู่หลายชนิด เช่น ปลาการ์ตูนส้มขาว ปลาการ์ตูนลายปล้อง ปลาการ์ตูนอานม้า ปลาการ์ตูนมะเขือเทศ ปลาการ์ตูนทอง จากการเดินทางไปศึกษาดูงานครั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมองค์ความรู้ที่ได้จากการสัมภาษณ์และเอกสารที่เกี่ยวข้อง เรื่องเกี่ยวกับปลาการ์ตูนจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล สามารถสรุปองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องได้ดังนี้

ปลาการ์ตูนเป็นปลาทะเลสวยงามลำดับต้นๆ เนื่องจากปลาการ์ตูนเป็นปลาที่มีสีสันสวยงาม เมื่อการเลี้ยงปลาทะเลสวยงามเริ่มขยายตัว ปลาการ์ตูนจากธรรมชาติจึงถูกจับมาขาย

เป็นจำนวนมาก เนื่องจากตลาดมีความต้องการสูงและเป็นปลาที่จับได้ง่าย ปัจจุบันนี้พบว่าประชากรของปลาการ์ตูนชนิดต่าง ๆ ได้ลดจำนวนลงอย่างมากจนเกือบเข้าภาวะวิกฤติ จึงมีการเล็งเห็นถึงความสำคัญของปลาชนิดนี้ทั้งในด้านการอนุรักษ์และคุณค่าทางเศรษฐกิจ จึงเริ่มศึกษาด้านการเพาะพันธุ์ปลาการ์ตูนขึ้น

ปลาการ์ตูนแต่ละชนิดจะมีรูปแบบสีที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งปกติจะประกอบไปด้วยสีส้ม แดง ดำ เหลือง และส่วนใหญ่จะมีแถบสีขาวพาดขวางลำตัว 1-3 แถบ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของปลาการ์ตูนก็ว่าได้ นอกจากนั้นปลาที่อาศัยต่างสถานที่กันอาจมีสีที่แตกต่างกันได้เรียกว่าความผันแปรของสี (colour variation) โดยปกติปลาการ์ตูนจะอยู่กันเป็นคู่ และอาจมีปลานาขนาดเล็กอาศัยรวมอยู่ด้วย แต่ในดอกไม้ทะเลดอกหนึ่ง จะมีปลาตัวผู้และตัวเมียอย่างละตัวเท่านั้น

ปลาการ์ตูนเป็นปลาที่ถูกจัดอยู่ในครอบครัวปลาสลิดีน (Family Pomacentridae) ปัจจุบันปลาการ์ตูนทั่วโลกที่สำรวจพบ และได้รับการจำแนกแล้วมี 28 ชนิด เป็นสกุล (genus) Amphiprion 27 ชนิด และ สกุล Premnas 1 ชนิด ซึ่งปลาการ์ตูนที่พบในน่านน้ำไทยมี 7 ชนิด ได้แก่ ปลาการ์ตูนส้มขาว ปลาการ์ตูนมะเขือ ปลาเพอคูล่า ปลาการ์ตูนลายปล้องหางเหลือง ปลาการ์ตูนอานม้า และปลาการ์ตูนแดง

ความรู้เกี่ยวกับปลาการ์ตูน

พ่อ-แม่พันธุ์ : สังเกตจากปลาตัวเมียจะมีขนาดใหญ่กว่าตัวผู้และอาจมีท้องอูมเป่ง เลี้ยงปลาแยกกันตู้ละ 1 คู่ จัดหาวัสดุสำหรับให้ปลาหลบซ่อน และสำหรับวางไข่ เช่น แผ่นกระเบื้องปูพื้น ก้อนหินผิวเรียบ หรือเปลือกหอย เข้าไปในตู้ ใช้เนื้อกุ้งสับละเอียด หรืออาร์ทีเมียตัวใหญ่(ตัวเต็มวัย) เป็นอาหารให้กินจนอิ่ม วันละ 1-2 ครั้ง

ส่วนน้ำที่ใช้เลี้ยงควรเป็นน้ำทะเลที่มีความเค็มประมาณ 28-33 ppt ก่อนนำมาใช้จะทำการฆ่าเชื้อในน้ำด้วยคลอรีน ความเข้มข้น 15-25 ppm และเป่าลมจนคลอรีนสลายหมด ในตู้กระจกจะใส่น้ำประมาณ 150 ลิตร เปลี่ยนถ่ายน้ำสัปดาห์ละ 1-2 ครั้ง (ไม่ต้องนำปลาออกจากตู้) ในช่วงบ่าย ครั้งละร้อยละ 70-80 พร้อมกับทำความสะอาดตู้

การวางไข่และการฟักไข่ ก่อนที่ปลาจะวางไข่ 2-5 วัน ปลาตัวผู้จะเลือกวัสดุและทำความสะอาด โดยใช้ปากตอด ใช้ครีบอกและครีบก้นโบกพัดสิ่งๆ ที่ติดอยู่บนผิววัตถุให้หลุดไป ส่วนปลาตัวเมียจะมีท้องอูมเป่งใหญ่กว่าปกติ และมีพองน้ำไหลยาวออกมาประมาณ 4-5 มิลลิเมตร หลังจากนั้นปลาจะเริ่มวางไข่ภายใน 1 ชั่วโมง แม่ปลาจะวางไข่ติดกับวัสดุ โดยวางเป็นชุด และพ่อปลาก็จะปล่อยน้ำเชื้อเข้าผสม เมื่อวางไข่เสร็จพ่อปลาจะเฝ้าดูแลไข่ด้วยการโบกพัดด้วยครีบอก ใช้ปากตอด และเก็บไข่เสียออก ปลาการ์ตูนสามารถวางไข่ได้ประมาณเดือนละ 2 ครั้ง ครั้งละ 500-1,000 ฟอง ขึ้นกับขนาดและความสมบูรณ์ของพ่อแม่พันธุ์ ใช้เวลาประมาณ 7-8 วัน ไข่พร้อมที่จะฟักเป็นตัว สังเกตได้จากตาของตัวอ่อนในไข่มีสีเงินวาว จากนั้นนำไข่ที่พร้อมจะฟักซึ่งติดอยู่กับ

วัตถุดิบไปปักในถังไฟเบอร์กลาส หรือถัง PE สีดำ ความจุ 500 ลิตร ที่เติมน้ำทะเลสะอาด 300 ลิตร โดยใช้แรงลมให้ไหลผ่านไขเบาๆ ลูกปลาจะฟักออกจากไข่ในเวลากลางคืน

การอนุบาล อนุบาลลูกปลาทั้งแต่แรกเกิดไปจนถึงอายุ 15 วัน จากนั้นจึงย้ายลูกปลาไปอนุบาลต่อในกระชัง หรือบ่อเลี้ยง การให้อาหารสำหรับปลาอายุแรกฟักถึง 7 วัน ใช้โรติเฟอร์เป็นอาหาร ความหนาแน่น 5-15 ตัว/มิลลิลิตร พร้อมกับเติมคลอเรลลาให้มีสีเขียวอ่อน ๆ เพื่อเป็นอาหารของโรติเฟอร์ เริ่มฝึกให้กินอาร์ทีเมียแรกฟักเมื่ออายุ 5 วันขึ้นไปและเมื่อลูกปลาอายุได้ 15 วัน ให้อาร์ทีเมียต่อไปอีก 4-5 วัน จึงเปลี่ยนเป็นให้เนื้อปลา หรือเนื้อกุ้งสดสับละเอียด วันละ 2 ครั้ง ใช้เวลาอนุบาลลูกปลา 40-60 วัน จะได้ลูกปลาน้ำหนัก 1 นิ้ว

บ้านของปลาการ์ตูน สำหรับปลาการ์ตูนโดยปกติจะอาศัยอยู่กับดอกไม้ทะเล ซึ่งดอกไม้ทะเลที่มีพิษเหล่านี้ไม่สามารถทำร้ายปลาการ์ตูนได้ เพราะปลาการ์ตูนมีเมือกปกคลุมตัว ผิวกาย เป็นสารป้องกันพิษ ดังนั้นการเลี้ยงปลาการ์ตูนจึงต้องใส่ดอกไม้ทะเลลงไปด้วย และประสบความสำเร็จในการเพาะเลี้ยงปลาการ์ตูน และได้เสนอให้ชุมชน ต.เกาะสาหร่ายที่สนใจเพื่อการผลิตในเชิงพาณิชย์ต่อไป และหากชุมชนสนใจสามารถขอรับการฝึกอบรม ในโอกาสต่อไป

ในปัจจุบันอาชีพการเพาะพันธุ์ปลาสวยงามได้รับความนิยมแพร่หลายขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมากเนื่องจากตลาดปลาสวยงามกำลังขยายตัวรวดเร็วมากทั้งตลาดในประเทศและตลาดต่างประเทศสำหรับตลาดในประเทศนั้นผู้จำหน่ายปลาสวยงามได้ขยายออกไปทุกจังหวัดเพื่อสนองความต้องการของผู้เลี้ยง ปลาสวยงามเป็นสินค้าอีกชนิดหนึ่งที่มีการส่งออกขายตลาดต่างประเทศและเป็นที่ต้องการของตลาดปริมาณมากแต่ประเทศของเราไม่สามารถผลิตป้อนได้ทันตามความต้องการ อย่างไรก็ตาม ทางรัฐบาลโดยกรมประมงได้เล็งเห็นผลประโยชน์ธุรกิจปลาสวยงามมากขึ้น จึงกำหนดนโยบายส่งเสริมเกษตรกรเลี้ยงปลาสวยงาม ซึ่งหน่วยงานที่เข้ามามีส่วนสนับสนุนการเพาะเลี้ยงปลาสวยงามก็คือ สถาบันพัฒนาปลาสวยงามและพรรณไม้น้ำ กรมประมง

ในการดำเนินกิจการการเพาะพันธุ์ปลาสวยงามขั้นตอนการเลือกชนิดของปลาที่จะเพาะพันธุ์และการเลือกทำเลเป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะจะส่งผลถึงผลผลิตตลอดจนการตลาด โดยทั่วไปความต้องการเบื้องต้นสำหรับการเพาะพันธุ์ปลาจะเป็นเช่นเดียวกับข้อพิจารณาในการเลี้ยงสัตว์น้ำทั่วไป

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งฟาร์มเพาะพันธุ์ปลาการ์ตูน

ในการพิจารณาเลือกสถานที่ที่จะจัดตั้งฟาร์มเพาะพันธุ์ปลาสวยงามนั้นจะต้องคำนึงถึงสิ่งต่างๆ เหล่านี้ เช่น ชนิดของปลาที่จะนำมาเพาะพันธุ์แหล่งน้ำ พื้นที่ กระแสไฟฟ้า อยู่ใกล้ทาง

คมนาคม ตลาด และอยู่ในแหล่งที่สามารถหาอาหารสำหรับพ่อแม่พันธุ์และลูกปลา ซึ่งรายละเอียดจะได้กล่าวต่อไปดังนี้

1. ชนิดของปลาที่จะเพาะพันธุ์

ปลามีมากมายหลายชนิด แต่ละชนิดก็มีวิธีการเพาะพันธุ์แตกต่างกันไป ที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เพาะปลาการ์ตูนโดยเลียนแบบธรรมชาติ โดยปล่อยให้พ่อแม่พันธุ์ปลาผสมกันเองในบ่อปลา

2. คุณสมบัติของน้ำ

ปัจจัยสำคัญยิ่งในการเพาะพันธุ์ปลาก็คือ แหล่งน้ำ ซึ่งนอกจากจะต้องมีปริมาณน้ำเพียงพอตลอดปีช่วงฤดูเพาะพันธุ์ปลาแล้ว คุณสมบัติของน้ำก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงน้ำที่ใช้ในการเพาะพันธุ์ปลาควรมีคุณสมบัติดังนี้ ก๊าซออกซิเจนในน้ำ อุณหภูมิ ความเป็นกรด เป็นด่าง ก๊าซพิษที่ละลายในน้ำ ความขุ่นใสของน้ำ

3. พื้นที่

ในการเลือกทำเล ควรเลือกพื้นที่ที่ใกล้กับแหล่งเลี้ยงปลาชนิดที่จะทำการเพาะพันธุ์ พื้นที่ต้องมีเพียงพอที่จะสร้างสิ่งก่อสร้างที่จำเป็น เช่น บ่อพักไข่ บ่ออนุบาล นอกจากนั้นพื้นที่ไม่ควรเป็นที่สูง เพราะจะทำให้การก่อสร้างทำได้ยาก

4. กระแสไฟฟ้า

หากมีกระแสไฟฟ้าจะช่วยลดต้นทุนบางอย่าง เช่น การสูบน้ำ การให้อาหาร ทั้งนี้เพราะใช้อุปกรณ์ที่ทำงานด้วยกระแสไฟฟ้าจะประหยัดกว่าการใช้น้ำมัน นอกจากนั้นการมีกระแสไฟฟ้าจะทำให้การทำงานกลางคืนสะดวกยิ่งขึ้น

5. การคมนาคม

ในการขนส่งลูกปลาไปยังบ่อเลี้ยงนั้น เป็นงานที่ต้องอาศัยความรวดเร็วมาก หากการคมนาคมไม่สะดวกจะเป็นผลเสียอย่างยิ่ง ฟาร์มที่อยู่ใกล้เส้นทางคมนาคมย่อมติดต่อกับลูกค้าได้สะดวกกว่า สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่จะช่วยให้ขายผลผลิตได้มากขึ้น คือ ผู้เพาะพันธุ์สัตว์น้ำต้องสามารถให้คำแนะนำในการเลี้ยงแก่ลูกค้าได้

6. ตลาด

ลูกปลาที่จะทำการเพาะพันธุ์จะต้องอยู่ใกล้แหล่งขาย และตลาดมีความต้องการ เพื่อลดอัตราเสี่ยงในการลงทุน และลดต้นทุนในการขนส่ง

7. แหล่งอาหารสำหรับพ่อแม่พันธุ์และลูกปลา

ฟาร์มเพาะพันธุ์ปลาควรอยู่ในแหล่งที่สามารถหาอาหารสำหรับพ่อแม่พันธุ์ และลูกปลาได้ง่ายและมีตลอดปี เพื่อความสะดวกและประหยัดต้นทุนในการขนส่งอาหารมาจากแหล่งอื่น

องค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงหอยหวาน

ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล มีเพาะพันธุ์หอยหวาน ซึ่งหอยหวานในบางท้องถิ่นเรียกว่า หอยตุ๊กแก ที่พบมากในประเทศไทยมี 2 ชนิด คือ หอยหวาน ชนิดบาบิโลเนีย อารีโอราต้า และหอยหามากชนิดบาบิโลเนีย สไปราต้า ชนิดแรกจะพบมากบริเวณทะเลฝั่งอ่าวไทย และชนิดหลังจะพบมากบริเวณทะเลฝั่งอันดามัน ลักษณะโดยทั่วไปของหอยหวานคือ เป็นหอยฝาเดียว เปลือกค่อนข้างหนา เป็นรูปไข่ ผิวเรียบ ลำตัวมีลักษณะพองกลม ที่ผิวมีแถบน้ำตาลเข้มเป็นระยะๆ หอยหวานเนื้อมีรสชาติดี มีราคาสูงกว่าหอยหามาก หอยหวานเป็นหอยที่มีผู้บริโภคกันมาก เป็นสัตว์น้ำที่มีความต้องการของตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศ

การแพร่กระจาย หอยหวานอาศัยอยู่บริเวณพื้นทะเลที่เป็นทรายปนโคลนที่ระดับความลึก 5 - 20 เมตร หอยหวานแพร่กระจายอยู่ทั่วไปในเขตทะเลจีนตอนใต้ตั้งแต่ได้หวันมาจนถึงอ่าวไทยและทะเลอันดามัน หอยหวานที่แพร่กระจายอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลของอ่าวไทย มีจังหวัดตราด จันทบุรี ระยอง เพชรบุรี ประจวบคีรีขันธ์ ชุมพร สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช กระบี่ ภูเก็ต และสตูล สำหรับหอยหามากพบแพร่กระจายบริเวณชายฝั่งทะเลของจังหวัดสตูล และระนอง

อาหารและการกินอาหาร ลูกหอยหวานระยะวัยอ่อนจะกินอาหารด้วยการกรอง โดยใช้อวัยวะกรองอาหาร (Velum) พวกแพลงก์ตอน เพื่อโบกพัดน้ำทะเลเข้าสู่ช่องปากและกรองแพลงก์ตอนกินเป็นอาหาร

หอยหวานตั้งแต่ระยะลงพื้นจนโตเต็มวัย มีการดำรงชีพอยู่บนพื้นทรายในทะเล กินเนื้อเป็นอาหาร โดยหอยหวานกินซากสัตว์ที่ตายแล้วเป็นอาหาร ทั้งในสภาพสดและไม่สด หอยหวานมีต่อมน้ำลายสำหรับสร้างน้ำย่อยและส่งออกทางวง เป็นการย่อยอาหารภายนอกร่างกายแล้วดูดเข้าไปภายในร่างกาย วงสามารถยืดยาวได้ 8 - 10 เซนติเมตร ระบบทางเดินอาหารของหอยหวานประกอบด้วยปาก หลอดอาหาร กระเพาะ ลำไส้ และทรวงหนัก เป็นต้น

การสืบพันธุ์ หอยหวานเป็นสัตว์ที่ไม่สามารถแยกเพศได้ทางลักษณะภายนอก แต่สามารถแยกเพศได้ เมื่อหอยหวานโตเต็มวัย และเมื่อหอยหวานยืดตัวออกมาจากเปลือกจะสามารถเห็นอวัยวะเพศผู้ได้ มีรูปร่างเป็นติ่ง รูปไข่ไม่มีสีเหลืองอ่อนอยู่บริเวณโคนหนวดข้างขวา สำหรับเพศเมียจะไม่ปรากฏเป็นติ่ง การผสมพันธุ์เป็นแบบภายใน ก่อนการผสมพันธุ์จะมีการจับคู่ระหว่างหอยเพศผู้และเพศเมีย หอยเพศผู้ใช้อวัยวะเพศผู้สอดเข้าไปยังช่องเปิดของเพศเมีย ไข่จะได้รับการผสมในท่อนำไข่และถูกหุ้มปลอกก่อนถูกปล่อยออกสู่ภายนอก ในรูปของฝักไข่ เพศเมียมี Pedal gland ที่บริเวณเท้าที่ทำหน้าที่ผลิตเมือกสำหรับยึดไข่ติดกับวัตถุ

การวางไข่และวิวัฒนาการของลูกหอยวัยอ่อน หอยหวานวางไข่เป็นฝัก ฝักไข่เป็นรูปทรงกรวยคล้ายพัด โปรงใส ภายในฝักไข่มีไข่ที่ได้รับการผสมแล้ว ฝักไข่แต่ละฝักจะยึดติดกับเม็ดทรายด้วยก้านที่ทำให้ฝักไข่อยู่ในแนวตั้งตรงเมื่ออยู่ในน้ำฝักไข่มีความยาว 2.4 - 2.5 เซนติเมตร กว้าง

0.4 - 0.9 เซนติเมตร และก้านฝักไผ่ยาว 0.1 - 0.4 เซนติเมตร หอยหวานสามารถให้ฝักไผ่ได้ครั้งละ 30 - 80 ฝัก ภายในฝักไผ่มีไข่ที่ได้รับการผสมแล้วประมาณ 450 - 1,200 ฟองต่อฝัก ไข่ที่ได้รับการผสมแล้วมีรูปร่างกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 0.3 - 0.4 มิลลิเมตร จะพัฒนาอยู่ในฝักไผ่ โดยลูกหอยระยะวัยอ่อนจะฟักออกจากฝักไผ่ประมาณ 5 - 7 วัน มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.4 - 0.5 มิลลิเมตร ลูกหอยมีลักษณะคล้ายผีเสื้อ ไม่มีสี โปร่งแสง เปลือกบาง มีกลุ่มขน 2 กลุ่ม ใช้สำหรับว่ายน้ำและพัดโบกอาหาร จำพวกแพลงก์ตอนเข้าปากระยะนี้จะเริ่มเคลื่อนที่เข้าหาแสง และล่องลอยอยู่ในน้ำ

หลักเกณฑ์การคัดเลือกสถานที่เพื่อเลี้ยงหอยหวาน

หลักเกณฑ์การคัดเลือกสถานที่ มีหลักเกณฑ์คล้ายกันกับการเพาะพันธุ์สัตว์น้ำทะเลชนิดอื่นๆ มีข้อควรพิจารณาเกี่ยวกับการคัดเลือกสถานที่ดังนี้

1. พื้นที่ที่เหมาะสม ควรเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดกับทะเล อยู่ห่างจากทะเลไม่มากนัก สามารถนำน้ำทะเลมาใช้ได้สะดวกและเพียงพอ ไม่ควรอยู่ใกล้ปากแม่น้ำหรือลำคลองขนาดใหญ่ที่มีน้ำจืดไหลลงจำนวนมากในฤดูฝน เพราะอาจเกิดปัญหาความเค็มของน้ำลดลงรวดเร็ว จะมีผลต่ออัตราการเจริญเติบโตและอัตราการรอดตายของหอยหวานได้

2. ควรเป็นน้ำทะเลที่มีความใสสะอาด มีความเค็มค่อนข้างคงที่ เหมาะสมตลอดเวลา น้ำทะเลที่จะใช้ ควรมีความเค็มอยู่ในช่วง 28 - 35 พีพีที หากน้ำมีความเค็มต่ำกว่า 25 พีพีที หอยหวานอาจจะเจริญเติบโตช้าลงและหากความเค็มลดลงต่ำกว่า 20 พีพีที หอยบางส่วนจะเริ่มตายลง

3. สถานที่ที่เพาะเลี้ยงหอยหวาน ไม่ควรตั้งอยู่ใกล้จากเส้นทางคมนาคมที่สามารถลำเลียงผลผลิตสู่ภัตตาคาร โรงแรม และร้านอาหารประเภทต่างๆ หากอยู่ใกล้แหล่งท่องเที่ยวก็ยิ่งดี เพราะจะได้จำหน่ายผลผลิตหอยหวานได้สะดวกยิ่งขึ้น แต่ไม่ควรตั้งอยู่ใกล้โรงงานอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสียสกปรกหรือมลพิษต่างๆ เพราะอาจมีเชื้อโรคหรือสารพิษปนเปื้อน หอยที่เลี้ยงไว้ อาจเกิดโรคต่างๆ และตายได้

4. ควรเป็นแหล่งที่มีสาธารณูปโภค รวมทั้งการคมนาคมสะดวกตามสมควร

5. แหล่งเลี้ยงหอยหวาน ควรอยู่ใกล้แหล่งอาหารที่ใช้เลี้ยงหอยหวาน เช่น เนื่อปลา เนื้อหอยแมลงภู่ ทำให้มีอาหารให้หอยกินอย่างเพียงพอ สม่่าเสมอและต้นทุนอาหารมีราคาถูก ไม่เสียค่าขนส่งแพง

6. ควรเป็นที่อยู่ใกล้แหล่งในการจัดหาพ่อ - แม่พันธุ์ แหล่งหั่วเชื้อแพลงก์ตอนพืช อุปกรณ์ซ่อมบำรุง

การดูแลรักษา

การเลี้ยงหอยหวานด้วยความหนาแน่นมาก มักจะมีเศษอาหารเหลือซึ่งเมื่อระบายน้ำที่มีสารอินทรีย์เหล่านี้ลงในทะเลก็มักเป็นอาหารของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ จึงไม่มีผลต่อสภาพแวดล้อมในทะเลแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามผู้เลี้ยงจะต้องหมั่นทำความสะอาดทรายรองพื้นหรือบ่อเลี้ยงเป็นประจำ 3 วันครั้ง หรือสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติของน้ำที่ใช้เลี้ยงและสภาพพื้นทรายว่ามีสีดำและสกปรกมากหรือไม่เพียงใด หากพื้นทรายที่ใช้เลี้ยงเป็นทรายสีดำแผ่กว้างออกมากขึ้น จำเป็นต้องจัดการทำความสะอาดทรายที่รองพื้นดังกล่าว หรืออาจตรวจสอบระบบน้ำและระบบลม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงความเค็มของน้ำในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

การตรวจสอบการเจริญเติบโตของหอยหวานในบ่อที่เลี้ยง ควรทำอย่างน้อยเดือนละ 1 - 2 ครั้ง รวมทั้งการรวบรวมข้อสังเกตต่างๆ ของผู้เลี้ยง นำมาวิเคราะห์พิจารณาปัญหา สาเหตุ และแนวทางแก้ไขจะช่วยให้การเลี้ยงมีการพัฒนาและประสบผลสำเร็จมากขึ้น

4.4 รูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล เป็นอย่างไร

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนโดยใช้หลักการวิจัยแบบมีส่วนร่วม โดยได้เดินทางลงพื้นที่หลายครั้งเพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งในขั้นแรกได้ลงพื้นที่ประชุมในแต่ละหมู่บ้านทั้ง 6 หมู่บ้านเพื่อค้นหาความต้องการรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

ภาพที่ 50 การลงพื้นที่เพื่อประมวลความต้องการศึกษาดูงาน

จากการลงพื้นที่ในแต่หมูบ้านทำให้ผู้วิจัยประมวลความต้องการพบว่าชาวบ้านต้องการให้สมาชิกในชุมชนตื่นตัว และเข้ามามีส่วนร่วมและที่สำคัญที่เป็นกุญแจสำคัญที่จะขับเคลื่อนไปได้คือทำให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชน

ขั้นตอนต่อมา คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปยังแหล่งศึกษาดูงานบ้านบากันเคยจำนวน 3 ครั้งในรอบหนึ่งปีที่ผ่านมาเพื่อลงไปพบปะพูดคุยเตรียมความพร้อม และประสานงานติดต่อกับแกนนำชุมชนบ้านบากันเคย เพื่อนัดหมายที่เดินทางไปศึกษาดูงานและทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ภาพที่ 51 การเตรียมความพร้อมการมาศึกษาดูงานบ้านบากันเคย

ในขั้นตอนต่อมาคณะผู้วิจัยได้กลับลงไปยังพื้นที่แต่ละหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่ายเพื่อประสานงานและเพื่อนัดหมายและเชิญแกนนำของแต่ละหมู่บ้านเพื่อร่วมเดินทางไปศึกษาดูงาน โดยตามถึงประเด็นทางต่าง ๆ ที่ชาวบ้านต้องการทราบและเรียนรู้เพื่อจะนำเสนอให้กับชุมชนบ้านบากันเคย เพื่อจะเตรียมความพร้อมต่อไป ต่อมาเมื่อถึงวันต้องเดินทาง หลังจากได้เตรียมความพร้อมไว้เป็นอย่างดีแล้ว คณะผู้วิจัยได้นำรถไปรับแกนนำและชาวบ้านจากตำบลเกาะสาหร่ายที่ท่าเรือทุ้งรีน ในเวลา 8.00 น. หลังจากนั้นเมื่อพร้อมกันแล้วก็ได้เดินทางไปยังบ้านบากันเคย พอมาถึงก็ได้เริ่มต้นทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยใช้หลักการถอดบทเรียน โดยจะนำเสนอรายละเอียดดังนี้

ผลการศึกษาดูงานบ้านบากันเคยเป็นดังนี้

คณะผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับแกนนำชุมชน จากตำบลเกาะสาหร่าย เดินทางไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเองกับชุมชนบ้านบากันเคย

เนื่องจากแกนนำที่เป็นกลุ่มเป้าหมายที่เดินทางมาจากเกาะสาหร่าย ต้องการทราบประวัติความเป็นมา การสร้างการมีส่วนร่วม การรวมกลุ่ม การทำกิจกรรม การกำหนดแผนและเป้าหมายขององค์กรชุมชน ต้องการให้แกนนำชุมชนบ้านบากันเคยถอดบทเรียนและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งวิธีการนี้ในปัจจุบันหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนได้ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้อย่างมาก ขึ้น โดยเห็นว่าองค์กรที่จะพัฒนาไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ได้ต้องนำกระบวนการจัดการความรู้ไปใช้พัฒนา การทำงานในองค์กร และวิธีการจัดการความรู้ที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง คือ การถอดบทเรียน

การถอดบทเรียน คือ การทบทวนหรือสรุปประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมาในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้เห็นถึงรายละเอียดของเหตุปัจจัยทั้งภายในและภายนอกซึ่งทำให้เกิดผลอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว หรืออาจกล่าวได้ว่าการถอดบทเรียนก็เพื่อสืบค้นความรู้จากการปฏิบัติงานโดยใช้วิธีการสกัดความรู้และประสบการณ์ที่ฝังลึกจากแกนนำชุมชนบ้านบากันเคยที่ผ่านประสบการณ์และสร้างการมีส่วนร่วมนำไปสู่การปฏิบัติงาน พร้อมทั้งบันทึกรายละเอียดขั้นตอนการปฏิบัติงาน ผลการปฏิบัติงาน และความรู้ใหม่ๆที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงานทั้งที่สำเร็จหรือล้มเหลว เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุง การปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมาย และสามารถเผยแพร่ศึกษาเรียนรู้ได้ และเพื่อการสื่อความหมายตรงกับความต้องการของต้องการของแกนนำชุมชนจากตำบลเกาะสาหร่าย ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย ผู้นำชุมชนประชาชนในท้องถิ่น โดยมีขั้นตอนหลักการถอดบทเรียน 3 ขั้นตอนดังนี้

1. ขั้นเตรียมการถอดบทเรียน คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปเตรียมเรื่องนี้จำนวน 3 ครั้งโดยครั้งแรกเดินทางไปทำความรู้จักกับแกนนำบ้านบากันเคย และสอบถามสภาพแวดล้อมทั่วไปเกี่ยวกับชุมชน และเน้นในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมง โดยเฉพาะเรื่องกุ้ง และได้พูดคุยเรื่องเกี่ยวข้อง

กับการสร้างการมีส่วนร่วม การรวมกลุ่ม การขับเคลื่อนงานของชุมชน ต่อมาในครั้งที่ 2 คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปยังบ้านบากันเคยเพื่อปรึกษากับแกนนำในการสร้างทีมงานถอดบทเรียนที่มีความรู้ความสามารถในการปฏิบัติงานได้จริง ประมาณ 3-5 คน ทีมงานถอดบทเรียน โดยสร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นภายในทีมงาน เน้นการเคารพซึ่งกันและกัน ไว้วางใจซึ่งกันและกัน และความเท่าเทียมกัน มีวิเคราะห้โครงการ เพื่อให้ทีมงานมีความเข้าใจตรงกันในแต่ละหัวข้อในโครงการ ได้แก่ ความเป็นมาของชุมชน ทรัพยากรของชุมชน ปัจจัยที่ทำการเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน การสร้างการมีส่วนร่วม การทำกิจกรรม การประสานงานและร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกชุมชน การสร้างองค์กรชุมชน การกำหนดกิจกรรมการขับเคลื่อน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จากการพูดคุยพบว่า แกนนำเหล่านี้มีความพร้อมมากเนื่องจากในช่วงเวลาที่ผ่าน 15 ปีแกนนำได้ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ มากมายและร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ มากมายเช่นกันทำให้มีความพร้อมในเรื่องการสื่อสารและการสื่อความหมายรวมถึงมีสื่อวิทัศน์ และอุปกรณ์ที่พร้อมสรรพ แต่อย่างไรก็ตามเพื่อนำเอาความรู้จากบ้านบากันเคยไปขับเคลื่อนในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย คณะผู้วิจัยได้เดินทางพบกับแกนนำเพื่อนัดหมายและได้ปรึกษากับแกนนำในเรื่องการกำหนดการและขั้นตอนในการถอดบทเรียนตามลำดับก่อนหลัง กำหนดประเด็นคำถามที่มีความชัดเจน โดยเรียงลำดับตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุด กำหนดผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นหลังจากการถอดบทเรียน การถอดบทเรียน ขึ้นดำเนินการถอดบทเรียน ทีมงานควรแจ้งกำหนดการ ระยะเวลาและสถานที่ที่จะดำเนินการถอดบทเรียนให้กลุ่มเป้าหมายที่ร่วมถอดบทเรียนทราบล่วงหน้า ในขั้นนี้ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อย คือ การถอดบทเรียน และการบันทึกบทเรียน การถอดบทเรียนมีขั้นตอนที่สำคัญ 5 ขั้นตอน คือ การสร้างบรรยากาศ เพื่อให้ผู้เข้าร่วมการถอดบทเรียนมีความผ่อนคลายเป็นกันเอง หรือทำกิจกรรมในการละลายพฤติกรรม รวมทั้งคณะผู้วิจัยควรชี้แจงถึง ความเสมอภาคและสิทธิในการร่วมแสดงความคิดเห็นของผู้ร่วมการถอดบทเรียน การกำหนดกติกาในการถอดบทเรียนอย่างมีส่วนร่วม โดยกติกาควรครอบคลุมประเด็นที่สำคัญ ดังนี้การจัดกิจกรรมอุ่นเครื่อง เป็นกระบวนการชี้แจงให้ผู้ร่วมถอดบทเรียนเข้าใจวัตถุประสงค์และวิธีดำเนินการเพื่อให้สามารถทบทวนความทรงจำจากการเข้าร่วมกิจกรรมที่ผ่านมา การเข้าสู่ประเด็นสำคัญของการถอดบทเรียน เป็นขั้นตอนสำคัญในการสกัดความรู้จากผู้ร่วมถอดบทเรียน โดยมีขั้นตอนดังนี้ การเล่าประสบการณ์จากวิธีการปฏิบัติงานของผู้ร่วมถอดบทเรียน การเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวิธีการปฏิบัติงานที่กำหนดในแผนปฏิบัติงานกับวิธีการปฏิบัติงานจริง การวิเคราะห์ผลการปฏิบัติงานที่ได้เป็นข้อสรุป การให้ข้อเสนอแนะวิธีการปฏิบัติงานต่อไปให้ดีขึ้น การวิเคราะห์อุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการปฏิบัติงาน การให้ข้อเสนอแนะวิธีการป้องกันไม่ให้เกิดอุปสรรคในการ

ปฏิบัติงาน ข้อเสนอแนะในสิ่งที่ควรทำเพิ่มเติมในการปฏิบัติงานที่ผ่านมา การประเมินความพึงพอใจผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมา

2. การบันทึกข้อมูลการถอดบทเรียน ข้อมูลที่ต้องจดบันทึกระหว่างการถอดบทเรียน คือ ข้อมูลขั้นตอนและวิธีการจัดกิจกรรมถอดบทเรียน ข้อมูลการเล่าเรื่อง การวิเคราะห์ และการอภิปรายของผู้ร่วมถอดบทเรียน ข้อมูลบรรยากาศของระหว่างการถอดบทเรียน

3. การสรุปและรายงานการถอดบทเรียน ผู้จดบันทึกต้องอ่านรายงานการถอดบทเรียนให้ที่ประชุมของผู้ร่วมถอดบทเรียนและทีมงานการถอดบทเรียนได้รับทราบข้อมูลที่จดบันทึกไว้เพื่อให้มีการปรับแก้และเพิ่มเติมให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยบทเรียนที่ถอดได้ต้องได้รับการสรุปให้เห็นอย่างน้อย 2 ประเด็นคือ อะไรคือสิ่งที่ดีอยู่แล้วและควรทำต่อไปเพื่อกลับไปวางแผนพัฒนา ลงมือทำ แล้วตามด้วยการวิจัยให้ก้าวหน้าต่อเนื่องเป็น D&R (Development and Research) อะไรคือสิ่งที่ยังบกพร่องเป็นจุดอ่อน และควรจะปรับปรุงอย่างไร มีความรู้พอที่จะปรับปรุงหรือไม่ ถ้าไม่ ควรทำวิจัยเพื่อหาแนวทางปรับปรุงเป็นการวิจัยแล้วพัฒนา แบบ R&D (Research & Development) ทั้งนี้ D&R และ R&D ควรเป็นการวิจัยแบบ PAR (Participatory Action Research) ที่เน้นกระบวนการเรียนรู้ของคนทั้งหมด ดังนั้นความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งแบบฉบับการพึ่งพาตนเองของชุมชน ได้ทำเป็นกิจกรรมการถอดบทเรียนในการจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเองกับชุมชนบ้านปากกันเคยสามารถสรุปได้ดังนี้

นิริมา บินตำมะหง (2555) กล่าวว่า หมู่บ้านปากกันเคย คำว่า ปากัน เป็นคำในภาษามลายู แปลว่า ที่พัก ซึ่งในอดีต ชาวบ้าน และชาวประมงทั่วไปจะเรียกที่นี่เพียงสั้นๆ ว่า “ปากัน” ซึ่งอาจหมายถึง เป็นที่พักสำหรับพวกเขาหลังจากออกหาปู หาปลา โดยการสร้างเป็นกระท่อมหลังคาจากฟากไม้ไผ่ บรรไดสามชั้น ถูกสร้างอย่างเรียบง่าย เรียงรายตามแนวชายหาด ตามแบบฉบับของวิถีชาวประมงพื้นบ้านอันดามัน เพื่อเป็นที่พักชั่วคราว ไม่มีใครถือกรรมสิทธิ์โดยแท้จริง เพราะสิทธิเป็นของคนที่มาพักอาศัยในขณะนั้นเท่านั้น ทุกคนมีสิทธิอยู่ มีสิทธิใช้ อย่างเป็นธรรมโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น สภาพความเอื้ออาทรดังกล่าวยังคงพบเห็นได้ในปัจจุบันที่บริเวณเกาะหัวมัน เป็นเกาะเล็กๆ ตรงข้ามกับที่ตั้งของหมู่บ้านปากกันเคยในปัจจุบัน มีชาวประมงที่มาจากหลายพื้นที่ อาทิ จากอำเภอละงู อำเภอกาบัง จังหวัดสตูล ซึ่งบางคนมากับเพื่อนอาศัยมาเรือลำเดียวกัน บางคนก็มาเป็นครอบครัว พ่อ แม่ ลูก บางคนมาอยู่หลายวัน รอให้ขายปลาและเก็บเงินได้พอประมาณจึงจะกลับบ้าน

ในบริเวณพื้นที่แถบนี้คนรุ่นก่อนได้เข้ามาตั้งรกรากบริเวณนี้ มีกุงเคยซึ่งเป็นสัตว์น้ำที่มีลักษณะคล้ายกุงตัวเล็กๆ บางคนเรียกกุงเคย รับประทานได้ และสามารถนำมาแปรรูปเป็น

กะปิ ซึ่งภาษาถิ่นปักษ์ใต้เรียก “เคย” ดังนั้นคำว่า “บ้านกันเคย” จึงกลายชื่อชุมชนบริเวณนี้มาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 52 แผนที่บ้านกันเคย

ที่มา : นิธิมา บินดำมะหง. (2555). เด็กยากั้งเยาวชนผู้จุดประกายฝันของชุมชน สู่พลังขับเคลื่อนในขบวนการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเอง. หน้า 4.

ปัจจุบันบ้านกันเคย ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ ตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล มีครัวเรือนจำนวน 130 ครัวเรือน จำนวนประชากร 615 คน ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตามแนวชายฝั่ง ใช้เส้นทางสัญจรทั้งทางน้ำ และทางบก ซึ่งเป็นถนนที่ตัดผ่านป่าชายเลน เป็นหมู่บ้านติดขอบชายฝั่งทะเลอันดามัน โดยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นอ่าว ชุมชนเรียกอ่าวนี้ว่า “อ่าวตันหยงโป” ซึ่งถึงแม้จะเป็นเพียงอ่าวเล็กๆ แต่ก็อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศทางทะเล ไม่ว่าจะเป็น ป่าชายเลน แนวหญ้าทะเล แนวปะการัง ดอนหอย และดอนกั้ง

ป่าชายเลน มีเนื้อที่ประมาณ 3,000 ไร่ และส่วนใหญ่อยู่ในเขตพื้นที่ของ หมู่ 3 บ้านกันเคย ป่าชายเลน เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ต่างๆ หลายชนิด เช่น ลิงแสม นาก หอยตาแดง ปูดำ นกพันธุ์ต่างๆ พันธุ์ไม้ที่พบบ่อย ได้แก่ โกงกางใบใหญ่ ถั่วขาว ถั่วดำ ตะบูนขาว แสมทะเล (ปีปี) ลำแพนทะเล ตาตุ่มทะเล เป้ง ประทล เหงือกปลา

ดอนหอย มีความสำคัญกับระบบนิเวศชายฝั่ง ซึ่งนอกจากจะเป็นเขื่อนธรรมชาติที่ช่วยลดความรุนแรงของกระแสน้ำก่อนเข้าสู่ฝั่งแล้ว ยังถือว่าเป็นระบบนิเวศหนึ่งที่มีความสำคัญ

กับท้องทะเล เพราะบริเวณดอนหอย นอกจากมีหอยชนิดชนิดหนึ่งมากแล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของหอยชนิดต่างๆ และเป็นที่อยู่ ที่หลบภัยและที่ขยายพันธุ์ของสัตว์น้ำชนิดอื่นๆ อีกด้วย

ชาวบ้านได้สำรวจพบว่า ชนิดของดอนหอยที่ชายฝั่งปากันเคย คือ หอยกะพง ซึ่งแน่นไปด้วยประชากรหอยนับล้านๆ ตัว แทบไม่มีที่ว่างสำหรับทราย และลึกลงไปประมาณ 2 - 5 ฟุต เมื่อเวลาน้ำลงในช่วงน้ำใหญ่ จะเห็นดอนหอยโผล่อยู่กลางทะเล เหยียบย่ำลงไปตรงไหนก็มีแต่หอย ชาวบ้านเก็บหอยโดยวิธีการโกยใส่เซ่ง แล้วเขย่าในน้ำทะเลเพื่อล้างหอยให้สะอาด ดอยหอยที่พบมากอยู่ระหว่างเกาะหัวมันกับเกาะสาม และบริเวณเกาะกวาง ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 20 ไร่ สำหรับสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในบริเวณดอนหอยกะพง ยังมีหอยชนิดต่างๆ ปะปนอยู่ด้วย เช่น หอยลาย หอยขาไก่หรือหอยหลังไก่ หอยเม่น หอยแมลงภู่ หอยเชลล์ นอกจากนี้ยังมี กุ้ง ปู ปลา ชนิดต่างๆ และแพลงตอน ซึ่งเป็นอาหารของพวกสัตว์น้ำชนิดต่างๆ อีกด้วย

หอยกะพง เป็นหอย 2 ฝา มีเนื้อสีเหลือง และสีขาว ชาวบ้านบอกว่า ตัวสีเหลืองเป็นตัวเมีย ส่วนสีขาวคือตัวผู้ หอยกะพงสามารถรับประทานสดๆ ก็ได้ หรือเพื่อความอร่อยสามารถนำไปแปรรูปด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การต้ม การลวก การนึ่ง การหมัก การดอง และตากแห้ง เป็นต้น

สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นกับดอนหอย ได้แก่ การทำประมงโดยการใช้อวนลากและอวนรุน น้ำเสียจากโรงงานและจากบ่อกุ้ง และสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง และไม่ถูกต้องตามฤดูกาล แต่ที่น่าเป็นห่วงมากที่สุดขณะนี้คือ การเก็บหอยในปริมาณมากเพื่อขายให้กับนายทุนเจ้าของนากุ้ง เพื่อใช้เป็นอาหารกุ้ง ซึ่งได้กลายเป็นปัญหาความขัดแย้ง โดยชาวบ้านเคยต้องการให้มีการเก็บเพื่อกินเพื่อขายอย่างพอประมาณ และมีการจัดการเชิงอนุรักษ์ เพราะบทเรียนในอดีตเคยมีแล้วว่าการเก็บหอยในปริมาณมากโดยขาดการยั้งคิดทำให้ดอนหอยทั้งดอนหายไป

หญ้าทะเล ในระบบนิเวศของหญ้าทะเลจะพบสัตว์จำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา ตัวเล็กๆ และจะพบพืชพวก ตะไคร่น้ำและหญ้าทะเลชนิดต่างๆ นอกจากนี้ยังมีแพลงตอนสัตว์ และแพลงตอนพืช อีกด้วย สำหรับในอ่าวตันหยงโปนั้น “หญ้าทะเล” ที่พบเป็นพวกหญ้าชะเงา ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการฟื้นตัว หลังจากที่ถูกอวนรุนได้หมดไปจากพื้นที่ และเริ่มขยายพื้นที่ในบริเวณกว้าง บริเวณที่พบหญ้าทะเลกระจายอยู่มาก คือ หน้าบ้านปากันเคย บริเวณเกาะหัวมัน เกาะมดแดง และเกาะผี ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะดินโคลนปนทราย

สำหรับปัญหาที่เกิดขึ้นกับหญ้าทะเลนั้น เกิดขึ้นจากการใช้เครื่องมือทำการประมงชนิดที่ทำลายล้าง เช่น อวนลาก อวนลากคู่ ซึ่งยังมีการลักลอบอยู่บ้าง น้ำเสียจากการเพาะเลี้ยงกุ้ง การทำลายป่าชายเลนมีผลต่อนิเวศของหญ้าทะเล ดังนั้นเพื่อให้หญ้าทะเลสามารถฟื้นตัวอย่างต่อเนื่อง จึงควรจัดให้เป็นเขตอนุรักษ์หญ้าทะเล และแก้ไขข้อกฎหมายให้เหมาะสม เพื่อให้การทำ

การประมงที่ทำลายล้างหมดไปจากน่านน้ำอันดามัน โดยเฉพาะ เรืออวนลาก อวนรุน เพราะ
 เด็ๆ ที่นี้กำลังรอคอยการกลับมาของปลาพะยูน อีกันดุง

ปะการัง

ปะการังถือว่าเป็นทรัพยากรทางทะเลที่มีความสำคัญ โดยกายภาพแล้วแนวปะการัง
 เปรียบเสมือนเขื่อนหินธรรมชาติใต้น้ำ ที่ป้องกันความรุนแรงของคลื่นที่ถาโถมเข้าหาชายฝั่ง แต่ใน
 ขณะเดียวกันมีความอ่อนไหวและเปราะบางมากที่สุด แนวปะการังเป็นระบบนิเวศที่สวยงาม เป็น
 แหล่งพึ่งพาของสัตว์น้ำใต้ท้องทะเลมากมายให้สามารถดำรงชีวิตต่อไปได้ และเป็นที่สวยงามของ
 นักท่องเที่ยว ปะการังถือว่าเป็นสัตว์ชนิดหนึ่งในจำพวกสัตว์ไม่มีกระดูกสันหลังในทะเลมีโครงสร้าง
 ภายนอกเป็นหินปูนที่ตัวมันสามารถสร้างขึ้นมาเองได้ โดยอาศัยแคลเซียมจากน้ำทะเล

บริเวณอ่าวตันหยงโป ปะการังอาศัยอยู่ตามโขดหินใต้ท้องทะเล ซึ่งเรียกว่า “ปะการังน้ำ
 ตื้น” โดยจะพบมากบริเวณเกาะหัวมัน ประมาณร้อยละ 30 ของพื้นที่ ซึ่งอยู่ห่างจากท่าเทียบเรือ
 บากันเคยประมาณ 2-3 กิโลเมตร มีความลึกประมาณ 2-3 เมตร ชนิดของปะการังที่พบมากใน
 บริเวณอ่าวตันหยงโปมี 5 ชนิดด้วยกัน คือ ปะการังเขากวาง ปะการังถ้วย ปะการังถาด
 ปะการังผักกาด ปะการังสมอง และปะการังกิ่งก้าน ซึ่งภายในระบบนิเวศปะการังจะปลา
 สวยงามหายาก เช่น ปลาสลิดหิน ปลานกขุนทอง ปลาผีเสื้อ ปลาสินสมุทร ปลาชี ปลาวั
 เป็นต้น

ปัญหาความเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็วของแนวปะการัง ในอ่าวตันหยงโป มาจากฝีมือของ
 มนุษย์ที่ไม่รู้จักความพอเพียง ไม่รู้คุณค่าของธรรมชาติ เช่น การวางระเบิดปลา การใช้ยาเบื่อ
 การใช้อวนกระทุ้งน้ำ อวนล้อม การวางไซปลาเก๋า เป็นต้น การป้องกันและการฟื้นฟูแนวปะการัง
 ต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมหลายฝ่าย ทั้งชุมชนเอง ส่วนราชการ และเอกชน ที่สำคัญต้อง
 มีความจริงใจในการแก้ปัญหา อย่าโทษชาวบ้านฝ่ายเดียว และอย่าให้ชุมชนต้องรู้สึกโดดเดี่ยว

ชาวบ้านบากันเคยส่วนใหญ่จึงมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมงพื้นบ้าน และใช้
 กระบวนการมีส่วนร่วมในการปกป้องน่านน้ำ การดูแลและจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ซึ่ง
 เปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกงของชุมชน

ประมงพื้นบ้าน

การทำประมงพื้นบ้านของชุมชนที่นี่ คือ การประมงที่อาศัยเครื่องมือประมงอย่างง่าย
 บ้างก็สืบสานจากภูมิปัญญาดั้งเดิม บ้างก็คิดค้นประดิษฐ์ใหม่ลองผิดลองถูก เพื่อให้เหมาะกับ
 สภาพแวดล้อม ประเภทและธรรมชาติของสัตว์น้ำ แต่ที่เหมือนกันคือ เป็นเครื่องมือที่สร้างขึ้น
 ด้วยสำนึกที่ไม่ทำลายล้าง และไม่เบียดเบียนทรัพยากรธรรมชาติจนเกินไป อวนแต่ละประเภทก็
 เหมาะในการจับสัตว์น้ำเพียงชนิดเดียว อวนกุ้งสำหรับจับกุ้ง อวนปลาทุสำหรับจับปลาทุ แต่ละ
 ประเภทไม่เหมือนกัน ดังนั้นชาวประมงพื้นบ้านแต่ละคนจึงอาจมีอวนไว้หลายประเภทเพื่อใช้จับ

สัตว์น้ำในเวลาที่แตกต่างกัน และมีเพียงเรือขนาดเล็กที่สามารถต้านแรงกระแทกของคลื่นลมและพายุในช่วงมรสุมสำหรับออกทะเลเพื่อจับสัตว์น้ำ อาศัยภูมิปัญญาในการดูทิศทางลมและแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำ แม้ในปัจจุบันที่ทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมและร่อยหรอ เป็นอาชีพที่ไม่มีตำราเรียน ไม่มีอาจารย์หรือชั่วโมงสอนในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย แต่พวกเขาสามารถถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งได้อย่างน่าอัศจรรย์

อย่างไรก็ตาม ด้วยเพราะความอุดมสมบูรณ์ และความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรชายฝั่งทะเลหน้าบ้านบ่อกันเคย ที่ทำให้เกิดอาชีพการทำประมงในหลายรูปแบบ แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งเป้าหมายของชาวประมงกลุ่มที่มีทุนใหญ่กว่า เข้ามาทำการประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายล้าง เช่น อวนรุน อวนลาก จนกลายเป็นประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่รุนแรง ที่ภาครัฐไม่สามารถใช้กฎหมายบังคับได้จริง นี่คือการเริ่มต้นที่ชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งรวมถึงชาวบ่อกันเคยที่ต้องรวมตัวเพื่อปกป้อง ดูแลทะเลหน้าบ้าน และแก้ปัญหาปากท้องด้วยตัวเอง โดยใช้กลยุทธ์ และวิธีการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับสถานการณ์ บางครั้งเจรจาแล้วไม่ได้ผล ก็ใช้วิธีการที่รุนแรงประเภทที่ต้องใช้อาวุธ บางครั้งประสานภาครัฐเพื่อเข้ามามีส่วนร่วม ได้ผลบ้างล้มเหลวบ้าง แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืน การรวมกลุ่มเริ่มถดถอย อ่อนล้า เพราะไม่สามารถต่อสู้กับทุนใหญ่ได้ หลายครั้งที่ถอดใจว่ารัฐไม่เคยจริงใจช่วยเหลือคนยากคนจน โดยเฉพาะชุมชนชายขอบอย่างพวกเขา ทำให้พวกเขาต้องอดทนแก้ปัญหาอย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง และนี่คือเหตุผลที่ชุมชนบ่อกันเคยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการแก้ปัญหาและการพัฒนา โดยการค้นหาตัวตนและศักยภาพของพื้นที่เป็นเครื่องมือและเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนและประสานความร่วมมือในกระบวนการพัฒนาชุมชน แทนการใช้ปัญหาเป็นโจทย์และเครื่องมือในการพัฒนา

ปัญหาจากการใช้ทรัพยากรประมงในพื้นที่

บ้านบ่อกันเคยมีความหลากหลายของทรัพยากร และมีอุดมสมบูรณ์ค่อนข้างสูง หากแต่การใช้ประโยชน์ก็มีความหลากหลายเช่นกัน ด้วยจำนวนชาวประมงพื้นบ้านที่มีอยู่ทั่วไปรอบอ่าวตันหยงโป ซึ่งไม่เพียงแต่ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลนี้ตำบลเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงชาวประมงพื้นบ้านตำบลใกล้เคียง คือตำบลเกาะสาหร่าย ตำบลปูลู ตำบลเจ๊ะบิลัง รวมถึงตำบลตำมะลัง ประมาณการว่าจะมีชาวประมงขนาดเล็กเข้ามาทำการประมงในบริเวณอ่าวแห่งนี้ไม่ต่ำกว่า 1,500 ลำ ยังไม่นับรวมเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ทั้งในพื้นที่ และนอกพื้นที่(จังหวัดใกล้เคียง เช่นตรัง กระบี่ ภูเก็ต) ก็ยังมีการเข้ามาทำกินในอ่าวแห่งนี้เช่นเดียวกัน และเหล่านี้คือสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ซึ่งกำลังการผลิตตามธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด บวกกับกำลังการใช้ประโยชน์ที่นับวันจะทวีมากขึ้นอย่างไรขอเขต ไร่การควบคุม ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่กำลังรอการแก้ไขเช่นกัน

พบว่าปัญหาการทำการประมงที่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อทรัพยากรสัตว์น้ำ และละเมิดกฎหมายการทำประมง จะเกิดขึ้นกับชุมชนประมงในทุกพื้นที่ของประเทศไทย จนแทบกลายเป็น

เรื่องปกติ และชาวบ้านบางคนก็ไม่เคยรู้เช่นกันว่ามีกฎหมายมาตราใดที่ระบุถึงข้อห้ามในการทำประมงทำลายล้างอย่างอวนรุน อวนลาก หรือเรือปั่นไฟ แต่เขารู้ว่าถ้าหากเรืออวนรุนเข้ามาทำการในอ่าวตันหยงโป นั้นหมายถึงความหายนะกำลังคืบคลานเข้ามาเยือนพื้นที่แห่งนี้

จากเวทีถอดบทเรียนทำให้คณะที่เดินทางไปศึกษาดูงานได้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้ และปกป้อง ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และรักษาทะเลหน้าบ้านของชุมชนบางคนๆ เป็นดังนี้

ช่วงปี 2542 - 2546 โดยเฉพาะปี 2542 เป็นช่วงเวลาที่ปัญหาการทำมาหากินของชาวประมง ชาวประมงพื้นบ้านลำบากมาก ออกทำกินในน่านน้ำทะเลก็ไม่คุ้มกับค่าน้ำมัน เนื่องมาจาก อวนรุน อวนลาก มันกวาดไปหมด (นิธิมา บินดามะหง, 2555)

สำหรับที่หมู่บ้านบางคนๆ ในช่วงปี 2543 เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้าน ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน ได้รับความเดือดร้อนจากการทำประมงผิดกฎหมายและทำลายล้าง เรืออวนรุน อวนลาก ซึ่งมีมากกว่า 300 ลำ ลักลอบเข้ามาทำการประมงในเขต 3,000 เมตร เต็มทะเลหน้าบ้าน กวาดเอาปลาเล็กปลาน้อยจำนวนมหาศาล ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำร่อยหรอ แนวหญ้าทะเล ปะการัง และดอนหอย ถูกทำลาย ชาวบ้านออกเรือหาปลา แต่ไม่ได้ปลา กลับต้องเสียค่าน้ำมันทุกวัน และต้องออกไปวางอวนไกลกว่าเดิม ตกเป็นหนี้เป็นสินแก่แพปลาในหมู่บ้าน แต่ท่ามกลางสภาพปัญหาดังกล่าวได้กลายเป็นโอกาส หรือจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการพูดคุยกัน เพื่อหาทางออกในการปกป้องทะเลหน้าบ้าน หม้อข้าวหม้อแกงของพวกเขาในขณะเดียวกันที่ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ทั้งในแถบชายฝั่งอันดามัน และอ่าวไทย ซึ่งประสบปัญหาเหมือนกัน ก็ได้มีการรวมตัว และเคลื่อนไหว เพื่อเรียกร้องรัฐบาลให้แก้ไขปัญหานี้ ทั้งอวนรุน อวนลาก และ เรือปั่นไฟลากะตัก (นิธิมา บินดามะหง, 2555)

สำหรับที่หมู่บ้านบางคนๆ จากการพูดคุยกลุ่มเล็กๆ เพียง 5 คนก็ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ถึงเวลาที่ต้องรวมตัวกันเฝ้าระวัง ดูแลทะเล และอ่าวตันหยงโป

ชาวบ้านที่เป็นแกนนำกล่าวว่า “ ตอนนั้น พวกเราลำบากมาก หาปลาไม่ได้เหมือนแต่ก่อน เกือบทุกคืน พวกเรารวมตัวกัน ด้วยใจที่เหมือนกัน ใครมีเรือเอามา ลงขันกัน หาเงินเพื่อใช้เป็นค่าน้ำมัน บางคืนเป็น 10 ลำ ออกจับ พวกอวนรุน อวนลาก ทั้งๆ ที่ไม่ใช่หน้าที่ แต่ต้องทำ เพราะมันคือ ปากท้อง หัวใจพวกเจ้าหน้าที่ไม่ได้ เราต้องจัดการเอง เพราะนี่คือทะเลของเรา ” แกนนำชาวบ้านเล่าให้ฟังอย่างมุ่งมั่น “ เราจับ เขาปล่อย เราจับ เขาปล่อย ” เป็นคำที่แกนนำชาวบ้านกล่าวซ้ำหลายครั้งเหมือนยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้น เพราะได้เรียนรู้แล้วว่าต้นตอของปัญหาคืออะไร และเชื่อมโยงกันอย่างไร (นิธิมา บินดามะหง, 2555)

ปัญหาการลักลอบใช้เครื่องมือประมงผิดกฎหมายยังคงรบกวนชาวบ้าน ต่อมาหน่วยงานประมง เข้ามาสนับสนุนให้ชาวบ้านจัดตั้ง กลุ่มประมงอาสา เพื่อเป็นผู้ช่วยเจ้าพนักงานในการป้อง

ปราชญ์ประมงผดึกขุขหมาย ทำให้ชาวบ้านเริ่มรู้จักหน่วยงานภายนอก กลุ่มคนภายนอก และชาวประมงพื้นบ้านที่อื่นๆ มากขึ้น นับเป็นก้าวแรกของการประสานความร่วมมือกับภาครัฐ และการได้แสวงหาพันธมิตร

อาจเป็นเพราะวิถีชาวประมงพื้นบ้านที่ฝากปากท้องไว้กับความอุดมสมบูรณ์ของท้องทะเลมากกว่าสถาบันการเงิน “ทะเล คือ ธนาคราชของพวกเขา” สิทธิทำกินของชาวประมงพื้นบ้าน คือ สิทธิในการจัดการทะเลหน้าบ้าน ที่ปากันเคย หลังบ้านติดทะเล ข้างบ้านติดป่าชายเลน สิทธิที่ดิน โฉนด น.ส.3 มีหรือไม่มี พวกเขาก็ต้องอยู่ เพราะมันคือวิถี มันคือชีวิต

การมีส่วนร่วมของเยาวชน กับบทบาทลูกหลานชาวประมงพื้นบ้าน ที่พยายามสืบสานวิถีชีวิตอันเรียบง่าย และถูกคนทั่วไปเรียกกันติดปากว่า “เด็กย่ำกั๋ง” หรือ “เด็กโคลน” คือแรงบันดาลใจเล็กๆ ที่จุดประกายความฝันให้กับชุมชน และได้แปรเปลี่ยนเป็นพลังขับเคลื่อนที่สร้างสรรค์ทำให้ชุมชนมีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง “เด็กย่ำกั๋ง” เป็นทั้งกระบวนการและเครื่องมือที่สำคัญในกระบวนการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง และการพัฒนาชุมชนเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านปากันเคย

ช่วงปี 2547-2548 ท่ามกลางปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม ในหมู่บ้านปากันเคยขณะนั้น (ปี 2547) กลุ่มประมงอาสาที่ได้ก่อตั้งขึ้น และชาวบ้านยังคงต่อสู้เพื่อปกป้องและพิทักษ์ทะเลให้รอดพ้นจากพวกมือยาวสาวได้สาวเอา ซึ่งกอบโกยทรัพยากรธรรมชาติ โดยใช้เครื่องมือประมงที่ทำลายล้าง แต่ในช่วงนี้พวกเขามีได้ลอยเคว้งคว้างกลางทะเลเพียงลำพังเหมือนเช่นเมื่อก่อน พวกเขาเริ่มรู้จักการหาเพื่อน หาพันธมิตรต่างพื้นที่ เสริมการหาขอไม้เพื่อพยุ่งวางที่เหนียวล้าเข้าสู่ฝั่งให้ได้

แกนนำชาวประมงพื้นบ้านในปากันเคยได้รู้จักประมงพื้นบ้านในเขตอำเภอเมือง เช่น ตำบลควนขัน ตำบลเกาะสาหร่าย ตำบลตำมะลัง ตำบลเจ๊ะบิลัง และในอำเภออื่นๆ อำเภอท่าแพ อำเภอละงู อำเภอทุ่งหว้า จนได้รวมตัวกันเป็น “ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งร่วมชุมชน” เป้าหมาย คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งโดยชุมชนมีส่วนร่วม คือ เราปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการออกจับอย่างเดียว เป็นการให้เรื่องอนุรักษ์ การรักษาทะเล ในการต่อสู้กับพวกนายทุนที่ชอบเอารัดเอาเปรียบ” แกนนำกลุ่มคนหนึ่งกล่าว

ปลายปี 2547 (26 ธันวาคม 2547) เกิดเหตุการณ์คลื่นยักษ์สึนามิ ซึ่งเป็นโศกนาฏกรรมครั้งประวัติศาสตร์ของโลก “บ้านปากันเคย” ซึ่งเป็นหมู่บ้านชายฝั่งทะเลอันดามัน ก็ได้ประสบกับเหตุการณ์ในวันนั้นเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ตลอดแนวชายฝั่งอันดามัน

จากที่กล่าวมาข้างต้นในเรื่องผลกระทบจากประมงพาณิชย์และภัยธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้าน บ้านปากันเริ่มต้นค้นหาศักยภาพของชุมชน ค้นหาความเป็นตัวตนของปากันเคย

แกนนำชุมชนบ้านปากันเคย อธิบายให้แก่คณะที่มาศึกษาดูงานครั้งนี้ ในเรื่องประเด็นการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน โดยมีการวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง ค้นหาศักยภาพของชุมชน และ

สร้างองค์กรของชุมชนบ้านบากัน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมมาปรับใช้ในการบริหาร ได้ทำให้กลุ่มบากันเคยได้รู้ศักยภาพของตนเอง และใช้เป็นเครื่องมือร่วมกันกำหนดแนวทางการก้าวอย่างของกลุ่มเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน

พศ 2549 – ปัจจุบัน ปรับกระบวนการทัศน์ ก่อนพัฒนาสู่การเรียนรู้ร่วมกัน เวทีเรียนรู้การบริหารจัดการองค์กร กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มบากันเคย “ชุมชนไหนไม่มีความขัดแย้ง” หมายความว่า ชุมชนนั้นไม่เคลื่อนไหว เป็นชุมชนที่ตาย

พื้นฐานในการบริหารจัดการองค์กรให้เข้มแข็ง เป็นเรื่องที่ต้องทำให้กรรมการ และสมาชิกขององค์กรมีความเข้าใจให้ตรงกัน โดยเฉพาะที่เป็นองค์กรชาวบ้าน ภาคประชาชน ซึ่งต้องการกระบวนการมีส่วนร่วมสูง ยิ่งต้องอาศัยการสร้างความรู้ ความเข้าใจ ให้ตรงกัน มีเป้าหมายเดียวกัน สามารถที่จะพูดและเข้าใจในเรื่องเดียวกัน สำคัญอยู่ที่ “ใจ” และความร่วมมือ

เพราะฉะนั้น ในชุมชน ในองค์กร ต้องพูดคุยกันว่าจะสร้างองค์กร สร้างชุมชนให้เข้มแข็งอย่างไร ที่นี้มีทะเล มีทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม มีหาดทราย ถ้าชุมชนไม่เข้มแข็ง อาจถูกนายทุนภายนอกเข้ามาบุกรุก กว้านซื้อ เราต้องทำให้มรดกของปู่ย่าตายาย ของเราคงอยู่ ยั่งยืน และอุดมสมบูรณ์ นั่นหมายความว่า เราต้องเรียนรู้ร่วมกันให้ได้ว่า เราต้องทำอะไร แก่นนำกล่าวว่า “ไม่มีใครที่จะมีความคิดลึกซึ้งถึงการสร้างชุมชนของเราให้เข้มแข็ง ได้ดีเท่าพวกเรา”

การประสานความร่วมมือภาคส่วนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากเวลาที่ผ่านไปทำให้ชาวบ้านและแกนนำของชุมชนกลุ่มบากันเคย รู้จักและประสานงานภาครัฐ ผ่านกลไกรัฐที่มีอยู่ เช่น สายการปกครอง องค์กรบริหารส่วนตำบล หน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้านการประมง ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง ด้านป่าชายเลน ฯลฯ และมีสมาชิกบางส่วนเป็นสมาชิกกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกร จึงเป็นกลไกหนึ่งในการประสานความร่วมมือกับภาคีต่างๆ เพื่อเข้ามาสืบบทบาท และมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างความเข้มแข็งแก่กลุ่มบากันเคย และชุมชนบากันเคย อาทิ หน่วยงาน Save Andaman Network (SAN เครือข่ายความร่วมมือฟื้นฟูชุมชนชายฝั่งอันดามัน) สหกรณ์วิบูลเอาฟุ จำกัด (ปราชญ์ท้องถิ่นด้านศาสนาและการบริหารจัดการองค์กร) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ จังหวัดสตูล สื่อมวลชน รายการทุ่งแสงตะวัน รายการทำด้วยลำแข้ง สื่อวิทยุ-โทรทัศน์ รวมถึงสถาบันการศึกษา อาทิเช่น มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ฯลฯ ภาคส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง อาทิ สำนักงานประมงจังหวัด สถานีพัฒนาป่าชายเลน สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและชายฝั่งทะเล สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด เป็นต้น การประสานงานกับหน่วยงานที่กล่าวมาข้างต้นอยู่ในรูปแบบที่หลากหลายเพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ได้เข้ามาเกี่ยวข้องในฐานะ หน่วยงานสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน บางหน่วยงานให้การช่วยเหลือในด้านงบประมาณ เพื่อตอบสนองกิจกรรมหรือโครงการของชุมชนที่นำเสนอความต้องการไป หรือบาง

หน่วยงานทำเป็นโครงการพัฒนาร่วมกันกับชุมชนในประเด็นที่เป็นความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมที่สำคัญที่รากฐานของชุมชนในวันนี้คือ **กิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และจิตสำนึกของชุมชนและเยาวชนที่ต่อเนื่อง** แขนงนำได้ยกตัวอย่างดังนี้

การทำกิจกรรมกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และจิตสำนึกของชุมชนและเยาวชน เพื่อร่วมป้องกันประมงผิดกฎหมาย แนวชายฝั่งทะเลหน้าบ้าน และอ่าวตันหยงโป กิจกรรมค่ายเยาวชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมศึกษาชุมชนและสำรวจทรัพยากรชายฝั่ง กิจกรรมปลูกป่าชายเลน กิจกรรมการบริหารจัดการองค์กร กิจกรรมการศึกษาดูงานการจัดการป่าชายเลนชุมชน กิจกรรมการศึกษาดูงานการจัดทำแผนแม่บทชุมชนกิจกรรมเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและชายฝั่ง กิจกรรมพัฒนากลุ่มแม่บ้าน

ปัจจุบัน หลังจากที่มีการประชาสัมพันธ์เรื่องราววิถีชีวิตชาวบ้านบากันเคย และโครงการธนาคารกึ่งชุมชน ผ่านสื่อต่างๆ หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ต่างรายล้อมเข้ามาเพื่อศึกษา เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเพื่อสนับสนุนงานด้านการพัฒนา และการอนุรักษ์ อย่างต่อเนื่อง ถึงเวลาที่กลุ่มบากันเคย และชาวบากันเคย จะต้องมีการวางแผนในการตั้งรับ เพื่อเรียนรู้กันอย่างมีสติ และมีความมุ่งมั่นในหลักการที่ร่วมกันวางไว้ ใช้อย่างเต็มที่ทางวัฒนธรรมก้าวผ่านปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นให้ได้ เพราะนี่เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของความสำเร็จ ที่มีระยะทางอีกยาวไกล ดังนั้นเพื่อให้เกิดความยั่งยืน แขนงนำของชุมชน กล่าวว่า ชุมชนต้องมี **กระบวนการจัดทำแผนแม่บทองค์กรเพื่อการพึ่งตนเอง** ซึ่งเป็นการเริ่มต้นรวบรวมข้อมูลขององค์กร เพื่อพัฒนาสู่การจัดทำแผนแม่บทองค์กร โดยนำข้อมูลที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นระยะเวลา รวม 2 ปี มารวบรวม และวิเคราะห์ เพื่อวางแผนการพัฒนา ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย ข้อมูลทั่วไปของหมู่บ้าน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ข้อมูลองค์กร และพัฒนาการ ศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและชายฝั่งทะเล และข้อมูลด้านเศรษฐกิจ และรายรับ-รายจ่าย ซึ่งประเด็นเรื่องราวได้ของชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ

แกนนำบากันเคยเล่าประสบการณ์โครงการที่สำคัญให้กับคณะที่เดินทางมาศึกษาดูงานในครั้งนี้ แกนนำกล่าวว่า หลายชุมชนค้นหาการสนับสนุนโครงการฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรมของสำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรม ตั้งแต่ปี พศ 2549 แก่องค์กรกลุ่มบากันเคย ได้ร่วมกันจัดทำโครงการ “ธนาคารกึ่งชุมชนเพื่อการฟื้นฟูและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน” ได้เสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งขององค์กรเกษตรกรรม ชุมชน เยาวชนและทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นรูปธรรม อาทิ ส่วนราชการ สถาบันการศึกษา องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน สื่อมวลชน ฯลฯ

ผลสัมฤทธิ์ของโครงการนี้ คือการสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่องค์กร และการฟื้นฟูคุณภาพชีวิตชาวบ้านในบ้านบากันเคย โดยเฉพาะในวิถีของชาวประมงพื้นบ้านและการจัดการทรัพยากร

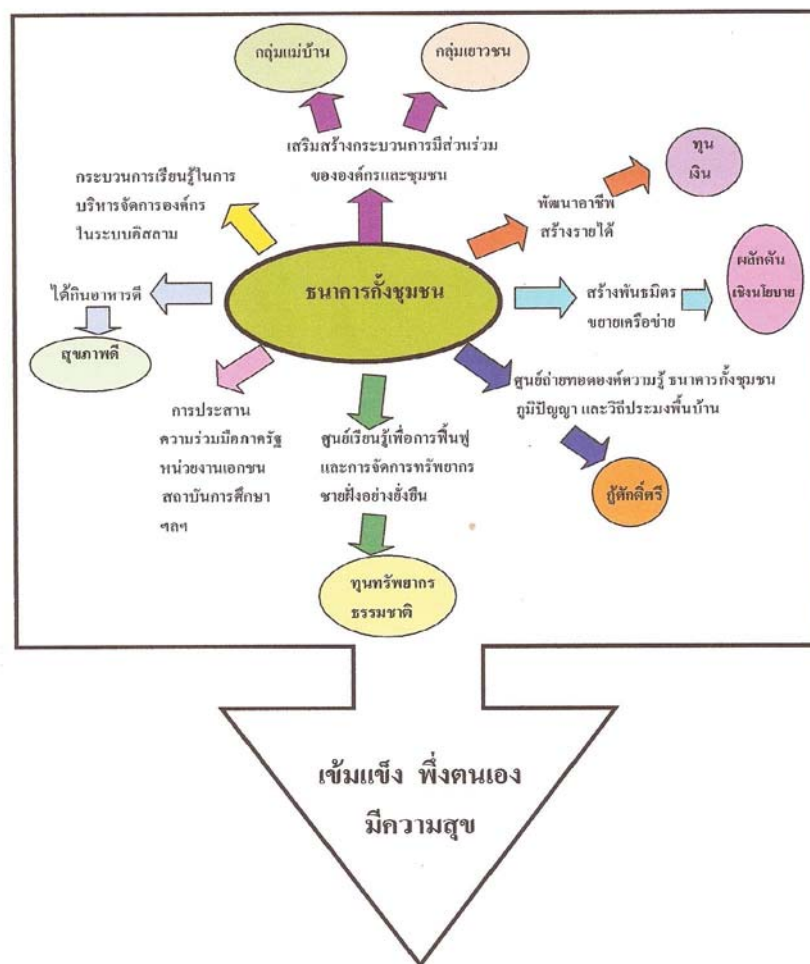
ชายฝั่ง ให้เกิดการใช้อย่างมีเหตุผล สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ในบริบทของอาชีพชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือน “นักร้องแห่งท้องทะเล” ที่วิถีชีวิตมีความละเอียดอ่อนและเปราะบาง เป็นปราการด่านๆ ที่ต้องตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศของโลก และรวมถึงวิกฤติจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นจากน้ำมือของมนุษย์ที่ไม่รู้จักความพอเพียง การพัฒนาเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายล้าง การบุกรุกทำลายป่า การใช้สารเคมีในพื้นที่การเกษตร เป็นต้น

จากโครงการธนาคารกั๊ก เป็นบ่อเกิดให้เกิดการเปลี่ยนของชุมชน เนื่องจากทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ เปรียบเหมือนการเสียบกุญแจเพื่อเริ่มต้นร่วมกันขับเคลื่อนชุมชน ของชาวบ้านบ้านชุมชนบ้านปากกันเคย ดังนั้น บทเรียนและแนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านปากกันเคย โครงการธนาคารกั๊ก โดยวิทยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนโดยเยาวชน “เด็กย่ากั๊ก” โครงการครั้งนี้เป็นกระบวนการเริ่มต้น ทำให้เกิดการเสริมสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรและชุมชน เริ่มต้นผ่านเด็กย่ากั๊ก ที่เป็นเยาวชนของชุมชนบ้านปากกันเคย โดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มแม่บ้าน ซึ่งเป็นกลุ่มที่อิทธิพล อย่างไม่เป็นที่มองเห็นเนื่องจากถ้ากลุ่มนี้ไม่เห็นด้วยหรือไม่สนับสนุนให้บรรดาผู้ชายที่เป็นสามีและลูก ๆ เข้าร่วมกิจกรรมก็จะไม่เกิดการเปลี่ยนแปลง

จากโครงการธนาคารกั๊กก่อให้เกิดการพัฒนานาอาชีพเพื่อให้เกิดเป็นทุนของครัวเรือนและจะกลายเป็นทุนของชุมชนในอนาคต ในการดำเนินการครั้งนี้ก่อให้เกิดแนวทางในการเพื่อนต่างชุมชนเพื่อนหรือพันธมิตรกลายเป็นเครือข่ายมาร่วมกันขับเคลื่อนหรือผลักดันเชิงนโยบาย

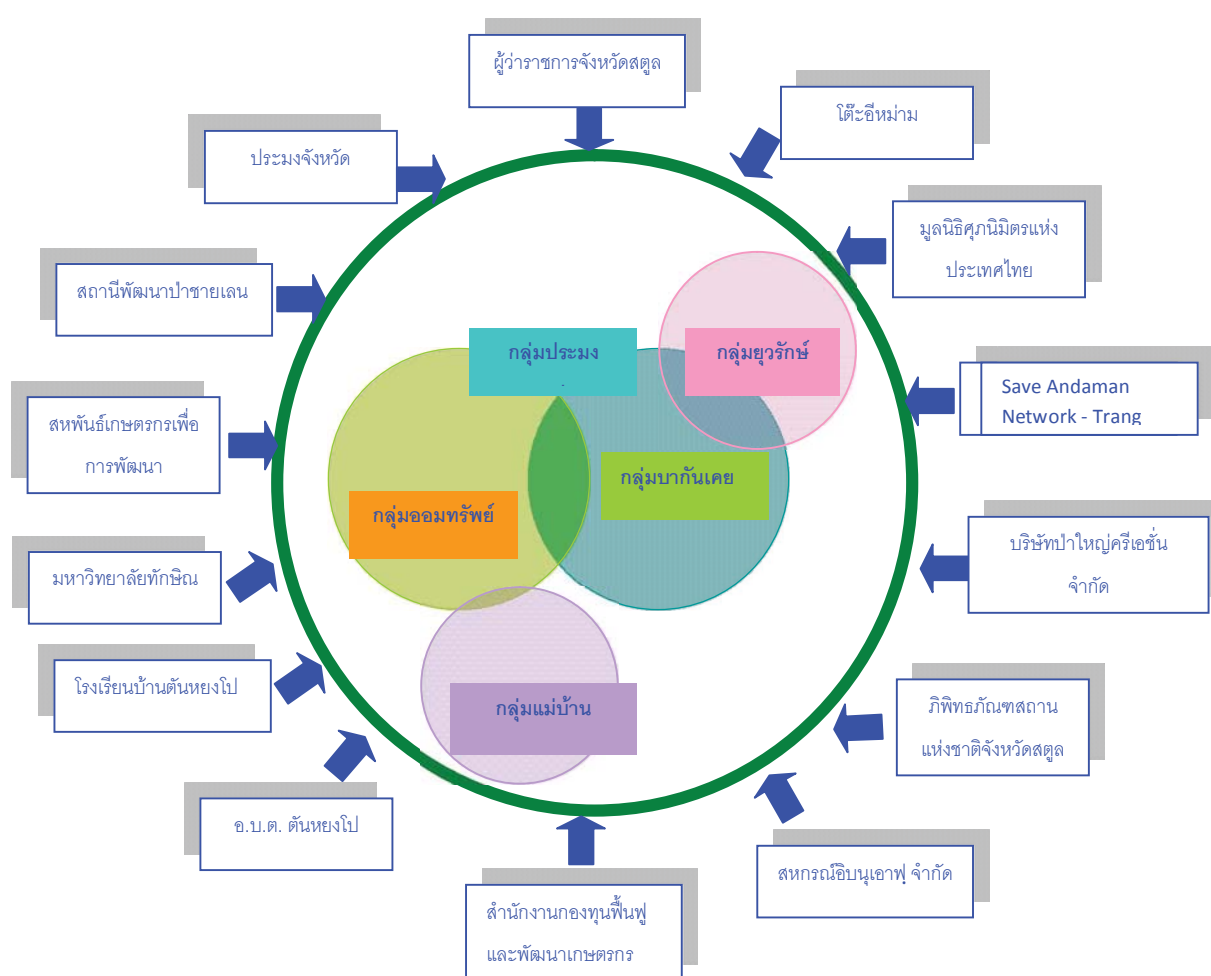
อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นประเด็นที่สำคัญคือชุมชนต้องการกู้ศักดิ์ศรีของชุมชนในเรื่องทรัพยากรหลักที่หล่อเลี้ยงชุมชนคือ ที่ชุมชนบ้านปากกันเคย มีกั๊กเป็นสัตว์น้ำที่สำคัญทางเศรษฐกิจ ดังนั้น เพื่อให้องค์ความรู้อยู่คู่ชุมชน จึงได้สร้างศูนย์ถ่ายทอดองค์ความรู้ ธนาคารกั๊ก ภูมิปัญญาและวิถีประมงพื้นบ้าน ควบคู่กับศูนย์เรียนรู้เพื่อการฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพยากรสำหรับการทำมาหากินของคนในชุมชนอยู่สมบูรณ์ เพราะทรัพยากรเหล่านี้คือทุนของชุมชนนั่นเอง การขับเคลื่อนในประเด็นที่กล่าวมาต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชน เนื่องจากโจทย์หรือประเด็นปัญหาของชุมชนจำเป็นต้ององค์ความรู้จากภายนอกชุมชนเข้ามาช่วยเหลืออีกเช่นกัน ทำให้ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ที่จะประสานงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชนมากขึ้น เพื่อก่อเกิดการกินดีอยู่ของคนในชุมชน รวมถึงการใช้กระบวนการเรียนรู้ในการบริหารจัดการองค์กรในระบบอิสลาม เพื่อให้เกิดความสุขทางใจให้ศาสนาอิสลามซึ่งเป็นวิถีชีวิตและแกนกลางในดำรงชีวิตของชาวบ้านบ้านปากกันเคย เพื่อให้ไป

ถึงเป้าหมายใหญ่ที่สุดของชุมชนบ้านบากันเคยคือ ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และคนในชุมชนมีความสุข ดังภาพที่ 53

ภาพที่ 53 การขับเคลื่อนชุมชนบ้านบากันเคยผ่านโครงการธนากรัง

จุดเริ่มต้นของชุมชนมาจากโครงการธนากรัง ในช่วงระยะเวลา 15 ปีที่ผ่านมาชุมชนบ้านบากันเคยผ่านร้อนผ่านหนาวในเรื่องการขับเคลื่อนประเด็นปัญหา และผลประโยชน์ของชุมชน เริ่มจากการวิกฤตในเรื่องการทำมาหากิน ที่เกี่ยวข้องกับการทำประมง อันเนื่องมาทรัพยากรลดลงจากสาเหตุ ทั้งคนในและคนนอกชุมชน ทำให้เกิดการพูดคุยในกลุ่มเล็ก และก่อให้เกิดพัฒนาการ ทำให้แกนชุมชนเริ่มรู้จักกับหน่วยงานภายนอกชุมชน โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรอื่น ๆ ทั้งหน่วยงานการศึกษา และองค์กรภาคเอกชน ดังภาพที่ 54

ภาพที่ 54 กลุ่มและองค์กรในบ้านบากันเคยและพันธมิตรของชุมชน

ปัจจุบันเป้าหมายของชุมชนบ้านบากันเคยมีชัดเจนมากขึ้นโดยมีกลุ่มที่จัดตั้งโดยชุมชน ประกอบด้วยกลุ่มบากันเคย เป็นแกนกลาง มีกลุ่มย่อยประกอบด้วย กลุ่มประมง กลุ่มยุวรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน โดยมีหน่วยงานภายนอกที่เป็นพันธมิตรร่วมให้การช่วยเหลือชุมชน บ้านบากันเคย ทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และมีความสุข ดังภาพที่ 53

แต่อย่างไรก็ตามแกนนำยังคงกล่าวหาว่าช่วงเวลาที่ผ่านมาเป็นแค่บทพิสูจน์แห่งความสำเร็จ เพิ่งจะเริ่มต้น หมู่บ้านซึ่งมีชื่อแปลกหู ว่า “บากันเคย” เป็นชื่อที่ไม่เคยปรากฏอยู่ในแผนที่ ผู้คนพูดภาษามลายูบ้าง ไทยบ้าง ไม่ค่อยมีใครใคร่อยากรู้จัก และเห็นความสำคัญ จนถึงวันนี้ ใครใคร่ก็อยากรู้จัก อยากไปเห็น อยากเรียนรู้ หรือความสำเร็จของชาวประมงพื้นบ้านของไทย จำต้องผ่านการถูกย่ำถูกเหยียบเหมือนดังเช่น บากันเคย” หากเป็นเช่นนั้น บทพิสูจน์แห่งความสำเร็จของชาวประมงพื้นบ้านก็คงใกล้จะมาถึง

วันนี้บ้านบากันเคยได้กลายเป็นสื่อประสานความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน โดยชุมชนมีส่วนร่วม เป้าหมาย คือ การปลดปล่อยพันธนาการทางความคิดแบบแยกส่วน และปรับเปลี่ยนเป็นบูรณาการเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน โดยให้ชุมชนเกิดการพึ่งตนเอง และสามารถพัฒนาตนเองได้ในที่สุด อุดมคตินั้นเหมือนดวงดาว ท่านแต่ละต้องมันด้วยมือไม่ได้ แต่เช่นเดียวกับคนเดินเรือในมหาสมุทร เขาใช้ดวงดาวช่วยนำทาง แล้วแล่นเรือไปถึงจุดหมายปลายทางได้ผลสัมฤทธิ์การขับเคลื่อน คือการสร้างความเข้มแข็งแก่องค์กรชาวบ้าน และการฟื้นฟูคุณภาพชีวิตของชาวประมงพื้นบ้าน โดยเฉพาะในวิถีของชาวประมงพื้นบ้านและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ให้เกิดการใช้อย่างมีเหตุมีผล สามารถพึ่งตนเองได้ แต่ในบริบทของอาชีพชาวประมงพื้นบ้าน ซึ่งเปรียบเสมือน “นักร้องแห่งท้องทะเล” ที่วิถีชีวิตมีความละเอียดอ่อนและเปราะบาง เป็นปรากฏการณ์ที่ต้องตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศของโลก และรวมถึงวิกฤติจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ทั้งจากความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเกิดขึ้นจากน้ำมือของมนุษย์ที่ไม่รู้จักความพอเพียงการพัฒนาเครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมายและทำลายล้าง การบุกรุกทำลายป่า การใช้สารเคมีในพื้นที่การเกษตร เป็นต้น ดังนั้น บทเรียนและแนวทางการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเองของบ้านบากันเคย จึงเป็นเพียงกรณีศึกษาที่สามารถสะท้อนให้เห็นว่าหากชุมชนใดสามารถค้นหาตัวตน หรืออัตลักษณ์ หรือศักยภาพภายในของชุมชนเองได้แล้ว ก็สามารถจุดประกายกลายเป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญของชุมชนการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองได้

หลังจากทราบข้อมูลเกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และได้รับความรู้จากการเดินทางไปศึกษาเรียนรู้วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ได้เข้าร่วม กิจกรรมถอดบทเรียนร่วมกับชุมชนบ่อกันเคย คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเอง ในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่าย เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง

ชุมชนชาวประมงของตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล เศรษฐกิจของประชากรส่วนใหญ่ ขึ้นอยู่กับภาคประมง ทำมาหากินในรูปแบบประมงขนาดเล็ก ดำรงชีวิตอยู่กับแหล่งทรัพยากร ชายฝั่ง ด้วยเครื่องมือประมงและเรือขนาดเล็ก ทรัพยากรประมงที่อดีตเคยมีชุกชุม ตามบริเวณ ทะเลหน้าบ้าน และเป็นแหล่งที่มาของรายได้ หลักของชุมชนมีปริมาณลดลง

สาเหตุหลักทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยถอยลงทุกปี เกิดชาวประมงทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน โดยปัญหาใหญ่คือทำประมงโดยอวนรุน อวนลาก จากเรือประมงพาณิชย์ที่รุกล้ำ นานเข้าทำประมงใกล้กับชายฝั่ง ชาวบ้านเริ่มก่อตั้งกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านแต่ละหมู่บ้านเพื่อดูแล ทรัพยากร

กอร์ปกับจากข้อมูลเรื่องปัญหาและแนวทางแก้ปัญหาการจัดการทรัพยากรประมงชาย ฝั่ง ตำบลเกาะสาหร่าย ในแต่ละด้านมีดังนี้

ด้านปรากฏการณ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง (สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ปู ปลา กุ้งและหอย) ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจมีปริมาณลดลง ในพื้นที่ยังพบว่ามีการใช้เครื่องมือผิด กฎหมาย การจับสัตว์น้ำวัยอ่อนหรือยังไม่ได้ขนาด

ด้านวิถีคิดและจิตสำนึก ประชาชนส่วนใหญ่ขาดจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ ชาวบ้าน ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจว่าทำไมต้องดูแลทรัพยากรชายฝั่ง ในเมื่อมันเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่ใคร เป็นเจ้าของ ใครก็สามารถไปจับสัตว์น้ำได้ แม้ว่ารัฐเริ่มเห็นความสำคัญและเริ่มทำกิจกรรม เกี่ยวข้องกับสร้างวิถีคิดและจิตสำนึกให้ชาวบ้าน แต่ก็ยังมีข้อจำกัดหลายเรื่อง ไม่ว่าจะเป็นกำลังคน งบประมาณ และความกระจายที่จะเดินทางไปให้ความรู้เหล่านี้กับทุกหมู่บ้าน

ด้านโครงสร้าง พบว่าโครงสร้างชุมชนไม่เข้มแข็ง รัฐไม่เปิดช่องว่างให้ชาวบ้านร่วมจัดการ นายทุนและนักการเมืองเกี่ยวข้องกับปัญหา องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่ายยังไม่มี นโยบายเป้าหมายที่ชัดเจน และในเรื่องของกฎหมายที่เกี่ยวกับการให้สิทธิในการดูแลทรัพยากรประมง ชายฝั่งมีช่องว่าง โครงสร้างเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านต้องเอาตัวรอด

ด้านรูปแบบและลักษณะการจัดการ พบว่าขาดองค์ความรู้ในเรื่องระบบการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่ง รวมถึงขาดข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องและแผนการจัดการชายฝั่งที่ดี ขาด การวางแผนและการปฏิบัติตามแผนที่เป็นรูปธรรม ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ไม่มีการ แก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบในทุกๆ ด้านพร้อมกัน การทำงานภาครัฐไม่ประสานกันไม่

ครอบคลุมทั่วทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลยังไม่นโยบายในเรื่องทรัพยากรชายฝั่งที่ชัดเจน

ส่วนข้อมูลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในและภายนอก **มีจุดแข็ง** ยังมีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่สัตว์น้ำเศรษฐกิจยังมีเหลือให้อนุรักษ์หรือฟื้นฟู แต่หมู่บ้านในตำบลมีความเป็นเครือญาติ ความมีน้ำใจของชาวประมงที่พึ่งพากันมีเห็นอยู่มาก ส่วนใหญ่ศาสนาอิสลาม ชาวบ้านมีความเชี่ยวชาญในการทำประมงชายฝั่ง **ส่วนจุดอ่อน** ภายในตำบลยังไม่มีต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สมบูรณ์แบบ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีน้อย คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน คนส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร ยังมีการลักลอบใช้เครื่องมือการทำประมงผิดกฎหมาย **โอกาส** ปัจจุบันมีหน่วยงานภายนอก ที่จะเข้าส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมด้านทรัพยากรประมง มีโอกาสที่ที่จะรวมพลังกันคิดและหาแก้ปัญหาเรื่องนี้ร่วมกัน เพราะถ้าไม่เรียนรู้ อาจจะไม่รอดก็เป็นได้ **ภาวะคุกคาม** สภาพของธรรมชาติเป็นอุปสรรคต่อการทำประมงชายฝั่ง ราคาน้ำมันและราคาอุปกรณ์ทำประมงมีราคาสูงขึ้น เรืออวนลากของเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่

จากข้อมูลผลวิจัยพบว่า มีบางหมู่บ้านที่รวมตัวกันโดยเฉพาะชาวบ้าน บ้านบักันใหญ่ มีการรวมกันอย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเกาะสาหร่าย เนื่องจากผู้นำกลุ่ม 2-3 คน มีความเป็นผู้นำได้เล็งเห็นความสำคัญ ปัจจุบันเริ่มมีแนวคิดในเรื่องการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเอง ชาวบ้านในหมู่ที่ 2 โดยเริ่มจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ไม่จะเป็นกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มท่องเที่ยว และกลุ่มอ้อมทรัพย์ ซึ่งแต่ละกลุ่มมีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ยังมีหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย รวมตัวกันทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ โดยเน้นการทำกิจกรรมประชุมชน การปล่อยพันธุ์ปูที่ชาวบ้านบริจาคแม่ปูไข่

จากการประชุมระดมความคิดเห็นจากผู้เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง กรอบทิศทางในการพึ่งพาตนเองใน การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง หมายถึง การเรียนรู้ของชุมชน การให้ข้อมูลและความรู้เรื่องการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อเพิ่มการรับรู้ การเสริมแรง รวมถึงการยกระดับชุมชนที่มีความพร้อมเพื่อจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งแบบมีส่วนร่วมโดยชุมชน

ซึ่งกรอบทิศทางข้างต้นมาจากพื้นฐานจากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องระบบการจัดการประมงโดยชุมชน โดย กังวาลย์ จันทโรติ (2544) และ คู่มือการจัดการประมงโดยชุมชน (Community Fisheries Management Handbook) โดย Graham และคณะ (2006) โดยระบบการจัดการประมงโดยชุมชน ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับแนวคิดที่การจัดการประมงขนาดเล็กของ ไทย ที่มุ่งเน้นไปในเรื่องการจัดการประมงร่วม (Co-Management) และมีการจัดการกิจกรรมการ

ดำเนินงานตามคู่มือการจัดการประมงโดยชุมชนที่นำเสนอโดย Graham และคณะ (2006) เป็นการจัดการประมงร่วมกันระหว่างภาครัฐและชาวบ้านในชุมชนประมง โดยการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน และเน้นสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านในแต่หมู่บ้านด้วยตนเอง ด้วยเช่นกัน โดยมีหลักการที่คาดว่าจะนำมาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรประมงสร้างสมดุลระหว่างบทบาทของหน่วยงานของรัฐ กับบทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมง โดยการทำงานร่วมกัน ในเรื่องดังต่อไปนี้

1. การแจ้งข่าวสาร เพื่อสื่อสารองค์ความรู้ แนวคิด นโยบาย ที่เกี่ยวข้องและเป็นประโยชน์จากหน่วยงานหลักเช่น สำนักงานประมงจังหวัดสตูล สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสตูล ไปสู่ชาวประมงพื้นบ้านในตำบลเกาะสาหร่าย
2. การปรึกษาหารือ หลังจากผ่านการแจ้งข่าวสารที่เกี่ยวข้องไปสู่ชุมชน ผู้เกี่ยวข้องในแต่เรื่องควรมีการปรึกษาหารือเพื่อกำหนดประเด็นการทำงานร่วม ควรให้การปรึกษากันอย่างใกล้ชิดและจริงใจ ทำให้ได้ข้อสรุปที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาระบบการจัดการประมง
3. การสร้างความร่วมมือ เมื่อทราบข้อสรุปที่ชัดเจนการสร้างความร่วมมือระหว่างสำนักงานประมงจังหวัดและหน่วยงานประมงที่เกี่ยวข้อง กับชาวบ้านในชุมชน โดยมีตัวแทนชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ
4. การติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่าง ในระหว่างที่มีการทำกิจกรรม ควรมีการติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างผู้เกี่ยวข้อง
5. การปฏิบัติงานร่วมกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้านต้องทำงานร่วมกัน ในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และมิติการอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรร่วมกัน
6. สร้างระบบหุ้นส่วนและการควบคุมโดยชุมชน ควรสร้างการรับรู้ให้กับชาวบ้านในเรื่องทรัพยากรประมงเนื่องจากทรัพยากรนั้นชาวบ้านมีหุ้นส่วนในเรื่องความสำเร็จและความล้มเหลวของการจัดการประมงโดยชุมชน และผลประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการร่วมกัน ดังนั้นในแต่ละชุมชนควรมีกฎระเบียบข้อบังคับ เพื่อให้ชาวประมงได้รับทราบและปฏิบัติร่วมกัน
7. การประสานระหว่างชุมชน เมื่อแต่ละชุมชนมีการจัดการประมงโดยชุมชนแล้ว แต่ละชุมชนจะมีขอบเขตทำการประมงของตนเองที่ชัดเจนเพื่อการจัดการประมงในตำบลเกาะสาหร่ายมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลทุกชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้ติดกัน จะต้องมีการประสานงานระหว่างกัน โดยอาจจะมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรระดับตำบลขึ้นมา ซึ่งคาดว่าจะมีประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรประมงทั่วทั้งตำบลเกาะสาหร่ายต่อไป

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเนื่องจากพื้นที่การพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่ายประกอบไปด้วยหลายหมู่บ้าน

จากประชุมระดมความเห็นผู้วิจัยรายงานผลการวิจัยให้ผู้เข้าร่วมทราบว่าเป็นพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายยังไม่มีหมู่บ้านใดเป็นต้นแบบในการพึ่งพาตนเอง ดังนั้นเพื่อนำร่องในการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ผู้วิจัยร่วมกับชุมชนในพื้นที่เสนอให้มีการทดลองยกระดับในหมู่บ้านที่ 2 บ้านบากันใหญ่ เพื่อเป็นชุมชนประมงต้นแบบในการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เป็นดังนี้

ทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติของชาติอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะมนุษย์ได้จับสัตว์น้ำขึ้นมาใช้ประโยชน์และบริโภคอย่างมากในแต่ละวัน เพื่อตอบสนองความต้องการ เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของปัจจัยที่มีความจำเป็นและมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต ปัจจุบันมีประชากรเพิ่มมากขึ้น การจับสัตว์น้ำมาใช้ประโยชน์ก็เพิ่มมากขึ้นจนเป็นสาเหตุที่ทำให้การทำการประมงเกินศักยภาพการผลิต อีกสาเหตุที่สำคัญคือการลักลอบทำการประมงด้วยวิธีผิดกฎหมาย และเป็นการนำสัตว์น้ำมาใช้ประโยชน์อย่างไม่คุ้มค่าทำให้เกิดการสูญเสียของทรัพยากรสัตว์น้ำอย่างมาก แม้ทางราชการได้ออกกฎระเบียบ มาตรการต่างๆ มาควบคุมในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำเป็นเวลานาน ทรัพยากรสัตว์น้ำของประเทศก็ยังคงอยู่ในสภาพเสื่อมโทรมและยังคงทวีความรุนแรง

การดำเนินงานที่ผ่านมาภาครัฐโดยกรมประมงได้ใช้มาตรการอย่างเข้มข้นเพื่อที่จะดูแลจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำในแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อให้คงอยู่ในระดับรักษาความสมดุลและมีเพิ่มมากขึ้นโดยดำเนินการทั้งการวิจัย การปล่อยเสริมพันธุ์สัตว์น้ำ การจัดสร้างที่อยู่อาศัย การออกมาตรการ การควบคุมการทำประมงให้อยู่ในกฎระเบียบของกฎหมาย ตลอดจนการเฝ้าระวังตรวจปราบปรามผู้ลักลอบทำการประมงที่ผิดกฎหมาย แต่ผลผลิตสัตว์น้ำก็ยังคงอยู่ในระดับลดน้อยถอยลงเรื่อยมา สาเหตุหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่งคือการขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่แท้จริงจากชุมชน เนื่องจากความเชื่อ ความเข้าใจของชาวประมงยังคิดว่าการจัดการทรัพยากรประมงในทะเลเป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐแต่ฝ่ายเดียว ชาวประมงมีหน้าที่เพียงการไปจับสัตว์น้ำมาใช้ประโยชน์ จะมีกลุ่มชาวประมง ชุมชนส่วนน้อยที่มีจิตสำนึก มีการรวมกลุ่ม มีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงอย่างเข้มแข็งแต่ในท้ายที่สุดก็สูญเสียความจากกลุ่มผลประโยชน์กลุ่มทุน ที่เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะหน้า เฉพาะกลุ่มไม่ได้ การดำเนินงานของหน่วยงานที่มีหน้าที่บริหารจัดการด้านการประมงยังขาดความเข้าใจ ขาดความจริงจังที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงในลักษณะที่ชุมชนประมงเป็นเจ้าของทรัพยากรประมงอย่างแท้จริง ยังมีความคิดว่าการบริหารจัดการทรัพยากรประมงทั้งหมดเป็นหน้าที่ของรัฐ ยังขาดความคิดที่ว่าเจ้าหน้าที่เป็นเพียงผู้จัดการที่เข้าไปเป็นพี่เลี้ยง เป็นผู้คอยช่วยเหลือ คอยช่วยจัดการสร้างขบวนการให้เจ้าของที่แท้จริงคือชุมชนสามารถนำทรัพยากรไปใช้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดได้ และเมื่อเจ้าของ ชุมชนมีความเข้มแข็ง เข้มแข็งสามารถบริหารจัดการทรัพยากรประมงได้เองแล้ว

เจ้าหน้าที่ทำหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษา คอยให้คำแนะนำ ชี้แนะและเป็นผู้เข้าไปมีส่วนร่วมตามความจำเป็นอย่างห่างๆ ก็จะเป็นเป้าหมายที่สูงสุดในการบริหารจัดการทรัพยากรให้เกิดผลิตผลสัตว์น้ำที่มีใช้อย่างยั่งยืนได้

ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชุมชนประมง มีความเข้าใจตามแนวคิดที่ว่า หัวใจความสำเร็จอย่างสูงสุดในการบริหารจัดการทรัพยากรประมง คือ การเรียนรู้ของชุมชนที่จะเสริมสร้างให้เกิดความคิด ความเข้าใจและนำไปสู่การปฏิบัติในชุมชนชาวประมงให้ได้ว่า ทรัพยากรประมงเป็นของชุมชน ชุมชนต้องบริหารจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนเองให้ได้

จากผลวิจัยพบว่าหมู่บ้านที่ 2 บ้านปากน้ำใหญ่มีความพร้อมมากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ และมีกิจกรรมบางส่วนที่ดำเนินการเรื่องการอนุรักษ์อยู่ทุนเดิมอยู่แล้ว ที่ประชุมเห็นว่าควรดำเนินการยกระดับการจัดการชุมชนประมงต้นแบบขึ้น โดยให้แกนนำในหมู่บ้านที่ 2 เป็นแกนนำในการทำงานร่วมกับคณะผู้วิจัยและหน่วยงานภายนอกที่เป็นพันธมิตรหลัก คือสำนักงานประมงจังหวัดสตูล ศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรประมงชายฝั่งสตูล และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสตูล เพื่อพบผู้นำท้องถิ่นทั้งผู้นำธรรมชาติและผู้นำอย่างเป็นทางการเข้าให้ความช่วยเหลือในลักษณะมิตรคู่คิดประจำชุมชน สร้างความคุ้นเคย สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนทุกรูปแบบทุกขั้นตอนจนเกิดความไว้วางใจจนริเริ่มร่วมกันคิดในการที่จะจัดการทรัพยากรประมงในชุมชน ร่วมกันวางแผนในการจัดการทรัพยากรประมง ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมกันแก้ไขปัญหา จนสามารถสร้างชุมชนชาวประมงต้นแบบในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงที่มีความเข้มแข็งได้อย่างน้อย อันจะส่งผลให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการบริหารจัดการทรัพยากรประมงอย่างแท้จริง คือ การมีทรัพยากรประมงใช้อย่างยั่งยืน เป้าหมายการดำเนินงาน ในครั้งนี้เพื่อสร้างชุมชนประมงที่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรประมงได้อย่างเข้มแข็ง เพื่อสร้างชุมชนประมงต้นแบบในการบริหารจัดการทรัพยากรประมง โดยที่โครงการที่สามารถนำไปขยายผลเป็นแบบอย่างในการดำเนินงานในพื้นที่ชุมชนประมงอื่นๆ ได้ เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำต่อไป

โดยวิธีดำเนินการเพื่อดำเนินเสริมสร้างการจัดการชุมชนประมงต้นแบบมีองค์ประกอบดังนี้ การประกอบอาชีพประมง แกนนำชุมชน ฐานของทรัพยากรประมง ความร่วมมือของประชาชน และหน่วยงานภายนอก รวมถึงวัฒนธรรมของชุมชน และข้อมูลทางวิชาการ ประกาศกระทรวง กฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้องโดยมีการดำเนินมีขั้นตอน กิจกรรม วิธีดำเนินการ ดังนี้

การเข้าหาชุมชน เพื่อปรึกษาหรือให้ความรู้สร้างความเข้าใจกับชาวประมง เยาะชน ผู้นำท้องถิ่น ข้าราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชน ในรูปแบบต่างๆ เช่น พบปะกลุ่ม พบปะบุคคล โดยอาจใช้แนวทางหรือกลยุทธ์หลัก เช่น การหาแกนนำหลักใน

ชุมชน การหาแนวร่วม การขยายแนวร่วม เป็นต้น พร้อมกับการจัดทำข้อมูลของชุมชนอย่างละเอียด

การสร้างความรู้ความคุ้นเคยและการไว้วางใจให้กับชุมชน เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิด โดยจัดเจ้าหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน ให้ความช่วยเหลือชุมชนในลักษณะมิตรคู่คิดประจำชุมชน หรือการเข้าไปให้ความช่วยเหลือในกิจกรรมที่ส่วนราชการอื่นๆ ดำเนินการในชุมชน จนถึงการจัดประชุมสัมมนา รับฟังความคิดเห็น โดยอาจเชิญอาจารย์ ผู้รู้ในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านมาบรรยายให้ความรู้ เป็นต้น

การสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงของชุมชน โดยร่วมกันคิดกับชุมชน หรือจัดประชุมหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรประมงในชุมชนโดยให้ชุมชนเป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้เสนอปัญหา และร่วมกันจัดวางแผนในการจัดการประมงในชุมชนในลักษณะการนำความคิดของชุมชนมาเป็นตัวตั้ง

การจัดตั้งชุมชนประมงต้นแบบ โดยนำแผนการดำเนินงานที่ชุมชนวางไว้ไปร่วมกันปฏิบัติให้เกิดผลตามความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ที่อาจจะมีการจัดตั้งกลุ่มจัดการทรัพยากรประมงต้นแบบประจำชุมชน โดยมีการเลือกประธานกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม จัดตั้งข้อบังคับกลุ่ม ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่ม เช่น การออกควบคุมการทำประมงร่วมกับเจ้าหน้าที่ การจัดทำเขตอนุรักษ์ การสร้างแหล่งอาศัยสัตว์น้ำประจำชุมชน การจัดสร้างแหล่งพ่อแม่พันธุ์สัตว์น้ำประจำชุมชน การจัดตั้งธนาคารปู ธนาคารไข่ การจัดหาพันธุ์สัตว์น้ำมาปล่อย การจัดสร้างแหล่งอาหารสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยอาจได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจากแหล่งภายนอกและการระดมกำลังกายและทรัพย์สินของชุมชน เป็นต้น

แนวคิดในการจัดการทรัพยากรประมงในชุมชน โดยนำพื้นที่ชุมชน หมู่ที่ 2 บ้านปากกันใหญ่ การศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อพัฒนาระบบการจัดการทรัพยากรประมงภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน จากหลักคิดการจัดการทรัพยากรประมง ประกอบด้วย

การสร้างฐานข้อมูลของทรัพยากร ทั้งทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรประมง ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งระบบต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น จะมีความสำคัญต่อชุมชน และมีความเป็นไปได้ที่จะนำไปใช้เป็นฐานความรู้เพื่อการนำไปวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของทรัพยากรและความต้องการการใช้ทรัพยากรประมง โดยชุมชนจะต้องมีความเข้าใจในสถานภาพและสามารถหาแนวทางการจัดการที่เหมาะสมได้ เช่น การศึกษาและสำรวจแหล่งทรัพยากร พื้นที่ทำการประมง เครื่องมือทำการประมง ปริมาณของทรัพยากรที่มีอยู่ และการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากร สิ่งเหล่านี้จะมีแนวทางในการปฏิบัติอย่างไร ใครเป็นผู้รับผิดชอบ และโอกาสความเป็นไปได้ในการปฏิบัติ

การผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมชุมชน มีการจัดการร่วมระหว่างหน่วยงานภาครัฐและชุมชน การที่สมาชิกภายในชุมชนต้องมีแนวคิดเรื่องการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ มีการยอมรับกฎกติกา รวมทั้งข้อกฎหมายต่างๆของสังคมในการจัดการทรัพยากรประมง สิ่งสำคัญคือระบบต่างๆที่อยู่ไม่ใช่เพียงระดับเดียวแต่มีหลายระบบที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมง จึงมีทั้งในระบบที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมง จึงมีทั้งในระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจ ระบบสังคมและการเมือง การกำหนดแนวทางเพื่อการผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงจะต้องมีองค์กรต่างๆเข้ามามีส่วนร่วม โดยการประสานงาน ประสานความร่วมมือ มีวัตถุประสงค์เดียวกัน

ข้อบังคับ กฎ กติกา และข้อกฎหมาย มีความชัดเจน เกิดผลในการบังคับใช้เงื่อนไขที่สำคัญสำหรับกฎข้อบังคับ คือ ต้องง่ายต่อการปฏิบัติโดยเสียค่าใช้จ่ายในการบริหารและการบังคับใช้น้อยที่สุด กฎข้อบังคับต้องง่ายต่อการปฏิบัติและมีความเป็นไปได้ ความยืดหยุ่นต่อการปรับปรุงแก้ไขตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป มีกฎหมายที่เหมาะสมและสอดคล้องต่อสภาพที่เป็นจริง มีความทันสมัย และมีการบังคับใช้อย่างจริงจัง

จากการศึกษากลุ่มเป้าหมาย คือ ชุมชนประมงเกาะสาหร่าย โดยให้กลุ่มสมาชิกที่องค์กรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์กรบริหารส่วนตำบล ผู้นำชุมชน กลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรประมงและกลุ่มต่างๆที่จัดตั้งขึ้นในชุมชน รวมทั้งหน่วยงานภาครัฐ วิเคราะห์ศักยภาพความพร้อมและความเป็นไปได้ในการจัดการทรัพยากรประมง โดยการสัมภาษณ์และการจัดประชุมกลุ่มต่างๆจำนวน 10-15 คนต่อกลุ่ม เพื่อนำเสนอรูปแบบแนวทางการจัดการประมงโดยชุมชน พบว่าชุมชนมีความพร้อมที่น่าสนใจในชุมชนไปสู่การจัดการทรัพยากรประมงไม่เท่ากัน และเมื่อวิเคราะห์ความสามารถขององค์กรหรือกลุ่มในชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และศักยภาพในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิก พบว่า ยังมีข้อจำกัดทั้งในด้านการจัดตั้งกลุ่ม การเคลื่อนไหวของกลุ่ม และการเจริญเติบโตของกลุ่ม การศึกษากระบวนการการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเพื่อนำไปสู่การพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน จะวิเคราะห์เฉพาะชุมชนในระดับหมู่บ้านที่มีความพร้อม มีความเข้มแข็งภายใต้องค์กร คือ หมู่ที่ 2 บ้านปากน้ำใหญ่ ต.เกาะสาหร่าย

การสร้างระบบเพื่อการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืน มนุษย์เป็นผู้ใช้ และเป็นผู้ทำลายควบคู่กันเสมอ การจะทำให้ทุกคน ทุกกลุ่ม ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมทำ ร่วมติดตามและประเมินผลจากการกระทำ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันอย่างสอดคล้องในระบบต่างๆของสังคมพร้อมกับให้สังคมมีมาตรการที่เกื้อกูลธรรมชาติและนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมเพื่อการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ระบบการจัดการทรัพยากรประมงที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์ความพร้อมของชุมชนในการมีส่วนร่วมเพื่อดูแลจัดการ

แนวคิดเรื่องการจัดการร่วมกันเกี่ยวข้องกับการแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบร่วมกันระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ชุมชนท้องถิ่นและผู้ที่เกี่ยวข้อง เรื่องนี้เป็นทางเลือกในการจัดการดูแล ทรัพยากรธรรมชาติหลายเรื่อง โดยเฉพาะประเด็นเรื่องสินทรัพย์สาธารณะไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์ทะเลและทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆที่เกี่ยวข้อง แต่อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องการจัดการร่วมกัน มีข้อจำกัดหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องความรู้เกี่ยวกับปัญหาที่แท้จริงอันเนื่องจากโจทย์มีความซับซ้อน ไม่สามารถคาดการณ์ล่วงหน้าได้และหากเป็นทรัพยากรธรรมชาติในเขตพื้นที่เปิดกว้างก็จะไม่สามารถควบคุมได้ เนื่องจากตัวธรรมชาติเหล่านั้นมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองตามธรรมชาติ

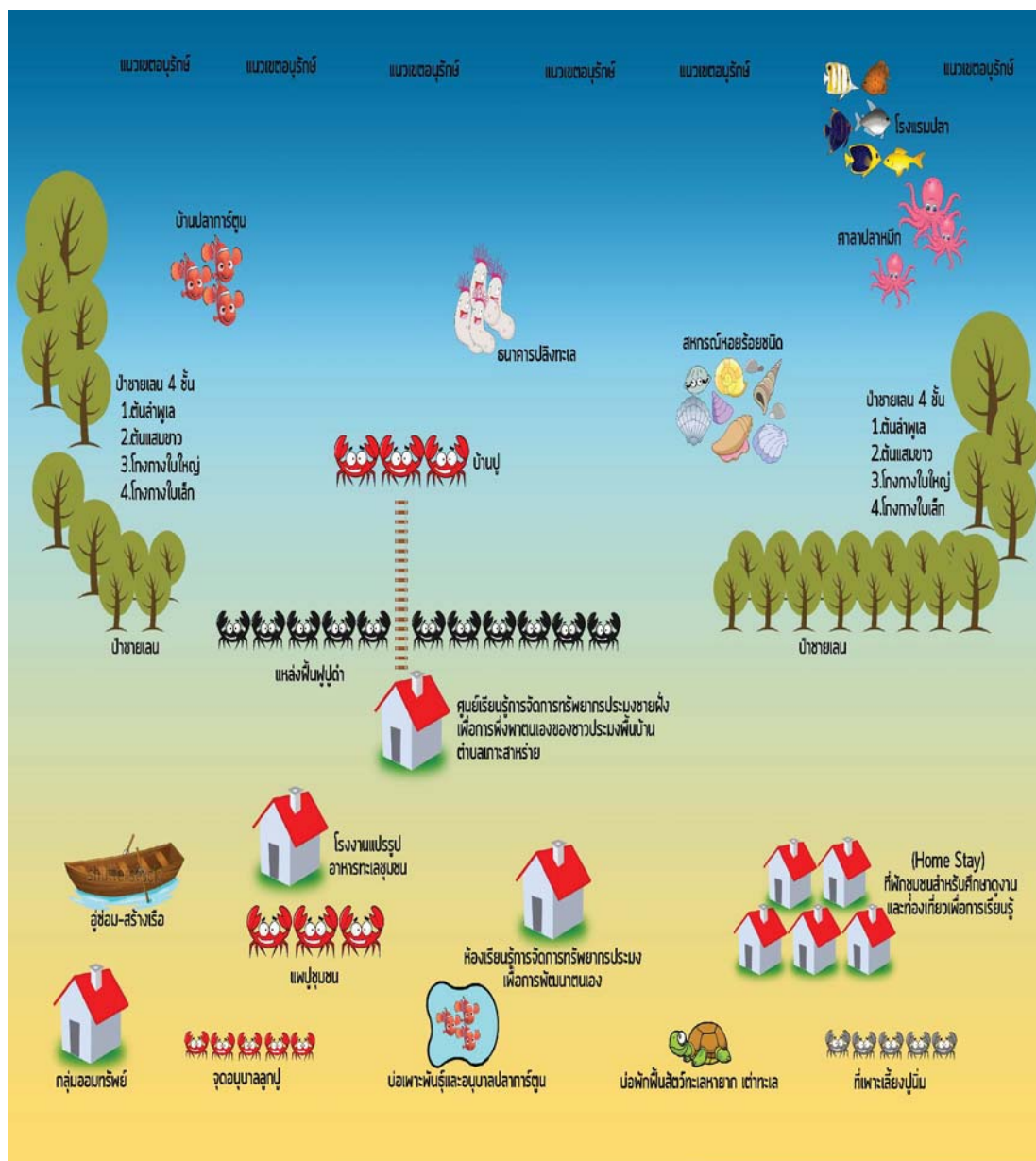
การปรับการจัดการร่วม (Adaptive co-management) เป็นการพยายามสร้างองค์การโดยมีผู้เกี่ยวข้องหลายส่วนเข้ามาร่วมจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ ยิ่งไปกว่านั้นการปรับการจัดการร่วมตั้งอยู่บนพื้นฐาน การปฏิสัมพันธ์ในเชิงการเรียนรู้ของสังคม โดยมีสมมุติฐานที่มนุษย์สามารถพัฒนาได้ ถ้าเกิดการเรียนรู้ (Rolling, 2000) เรื่องการเรียนรู้ เป็นหัวใจสำคัญในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนให้เกิดความยั่งยืน (Pomeroy, 1994; McCay and Jentoft, 1996; Sen and Reakjaer Nielsen, 1996; Nonglak, 2008).)

ข้อตกลงในเรื่องการจัดการโดยชุมชน (Community based Management) การจัดการร่วมกันและการปรับการจัดการร่วมทั้ง 3 ประเด็นอยู่บนพื้นฐานทรัพยากรสาธารณะที่ไม่ใครเป็นเจ้าของ แนวคิดเหล่านี้เกี่ยวกับหน่วยงานภาครัฐ เป็นผู้ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและเป็นผู้วางรูปแบบการจัดการให้บุคคลในแต่ละประเทศ โดยอาจออกเป็นกฎหมาย ข้อบังคับหรือแนวทางปฏิบัติ ประชาชนนั้นยอมรับสิทธิในการเข้าถึงหรือใช้งานทรัพยากรธรรมชาติและภาครัฐเป็นการวางกฎระเบียบเพื่อดูแลให้ทรัพยากรมีความยั่งยืนโดยให้มีการพึ่งพากัน ในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน

คณะผู้วิจัย หน่วยงานภาครัฐ แกนนำชุมชน และชาวบ้าน ได้ร่วมกิจกรรมกับชุมชนประมงต้นแบบ โดยการประสานความร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อให้จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมและร่วมประชุมกับชุมชนประมงต้นแบบอย่างต่อเนื่อง เพื่อร่วมคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหา และร่วมกันพัฒนา พร้อมจัดทำรายงานการประชุมและการดำเนินงานต่างๆ โดยมีรูปแบบการร่วมกิจกรรม ดังนี้

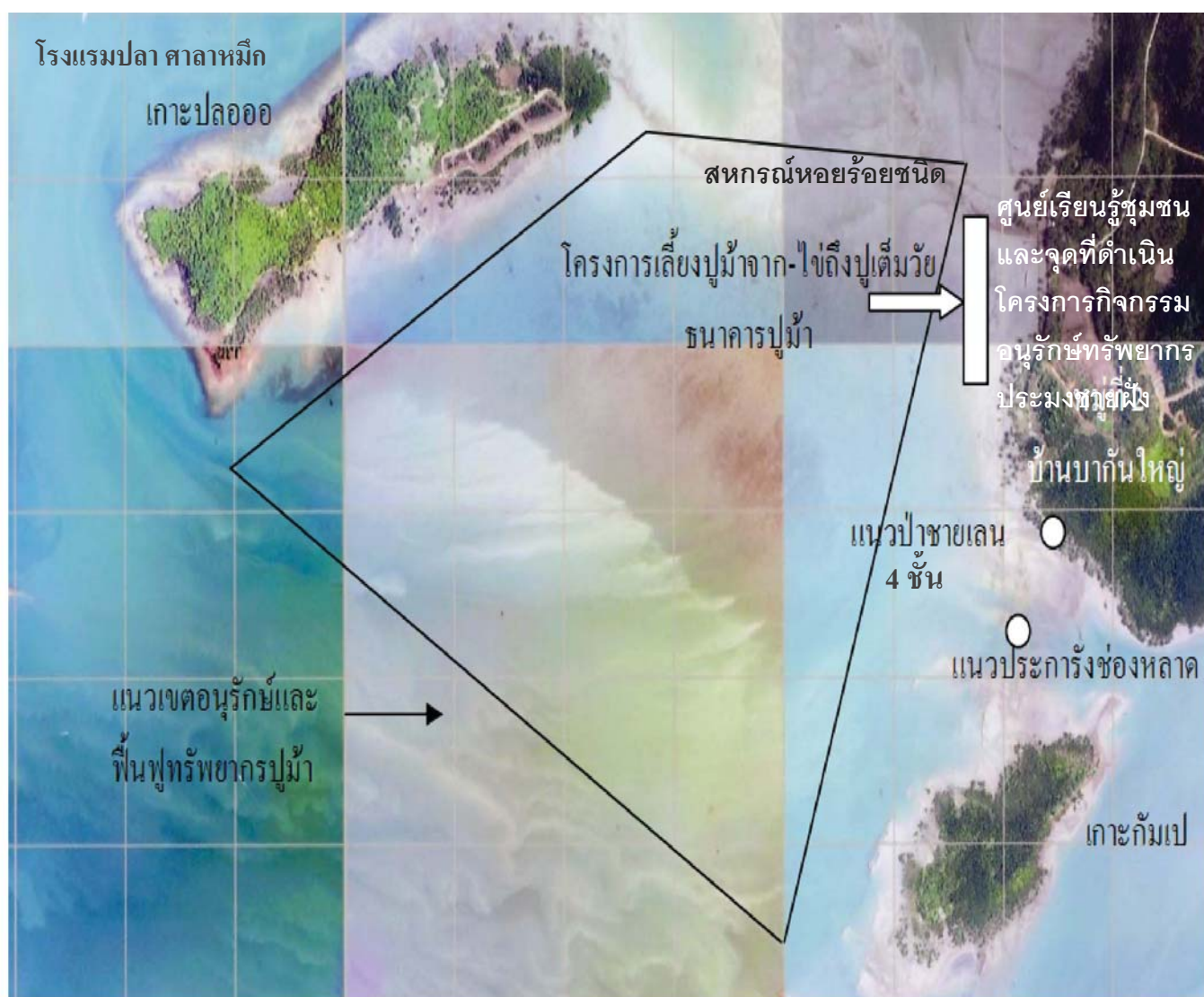
การจัดตั้งคณะทำงานร่วม การจัดตั้งกลุ่มในหมู่บ้านที่ 2 เพื่อทดลองยกระดับจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งแบบพึ่งพาตนเองแล้วค่อยเพิ่มเครือข่ายในหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อขยายผลการทำงานต่อไป

จากกิจกรรมอนุรักษ์เดิมที่ชาวบ้านได้ดำเนินการมาส่วนหนึ่ง ในเวทีประชุมระดมความคิดเห็นเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองได้สร้างต้นแบบดังภาพที่ 56

ภาพที่ 56 ต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

จากต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย เพื่อให้การดำเนินงานกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยและที่ประชุมระดมความคิดเห็นได้ยกระดับงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ชุมชนบ้านปากันใหญ่ได้ดำเนินการมาระดับ และได้ลงมือทดลอง ดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ ใหม่ที่นำเสนอจากที่ประชุม ได้ดำเนินงานร่วมกับพันธมิตรที่เป็นส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง โดยได้กำหนดแผนที่ เพื่อระบุสถานที่ ที่จะดำเนินโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้การดำเนินงานตามต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย ประสบความสำเร็จและยั่งยืนต่อไป ดังภาพที่ 57

ภาพที่ 57 แผนที่แสดงโครงการหรือกิจกรรมของต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย

จากการที่คณะผู้วิจัยประชุมความคิดเห็น และได้ลงมือพัฒนาต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย สามารถสังเคราะห์ผลการดำเนินงานตามภาพที่ 56 และภาพที่ 57

แนวเขตอนุรักษ์

พื้นที่การใช้ประโยชน์ทรัพยากรประมงชายฝั่งในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย มีอาณาบริเวณกว้างขวาง และในอดีตที่ผ่านมาทุกคนก็สามารถเข้าทำประมงใกล้กับชายฝั่งได้ ทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำบางชนิด ได้รับผลกระทบ โดยเฉพาะสัตว์น้ำวัยอ่อน ไม่ว่าจะเป็นลูกปู ลูกปลา ซึ่งอาจจะติดกับเครื่องมือประมง ทำให้ทรัพยากรเหล่านี้โตยังไม่ขนาด ดังนั้นเพื่อแก้ปัญหาให้ทรัพยากรเหล่านี้ทางหมู่บ้าน บ้านบักันใหญ่ได้ทดลองกำหนดแนวเขตเพื่ออนุรักษ์ ให้ให้พื้นที่แนวเขตห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3-4 ไมล์ทะเล ทำเป็นทุ่นลอยเพื่อบอกแนวเขต

ภาพที่ 58 แนวเขตอนุรักษ์

ป่าชายเลน 4 ชั้น

แกนนำชาวบ้านหมู่ที่ 4 กล่าวว่าในอดีตจากการสัมปทานทำไม้ผ่านมา แสดงให้เห็นถึงความล้มเหลวของการจัดการป่าชายเลน จึงยังผลให้ป่าชายเลนสัมปทานเสื่อมโทรมอย่างรวดเร็ว ไม้ที่เหลือในป่าหลังการสัมปทาน จึงเป็นไม้ที่ลักษณะไม่ดี มีการเจริญเติบโตช้า เนื่องจากมีความจำเป็นต้องปลูกป่าชายเลน เพื่อฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชายฝั่งทุกปี ชาวบ้านบักันใหญ่ตำบลเกาะสาหร่าย ได้เห็นถึงความจำเป็นในการปลูกป่าชายเลนสี่ชั้น เนื่องจากประโยชน์ของป่าชายเลนมี

มากเพราะ ระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่มีความซับซ้อน มีหน้าที่เป็นปราการเชื่อมต่อระหว่างระบบนิเวศบนบกและนิเวศทางทะเล โดยทำหน้าที่ช่วยเก็บกักตะกอนและกั้นกรองความสกปรกที่มาจากกิจกรรมบนบก และยังมีหน้าที่ช่วยรักษามวลดินและหน้าดินไม่ให้ถูกพัดพาออกจากขอบฝั่งและริมตลิ่ง นอกจากนี้ ระบบนิเวศป่าชายเลนยังเป็นแหล่งผลิตออกซิเจน และเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตสูง เป็นสถานที่อนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด

ระบบนิเวศป่าชายเลนป่าชายเลนในทั่วทั้งตำบลเกาะสาหร่ายไม่แตกต่างกันมาก ทั้งในด้านพืชพรรณ ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง

ภาพที่ 59 แปลงเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลนของชุมชนบ้านปากกันใหญ่

พรรณไม้ในป่าชายเลนประกอบด้วยพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ซึ่งเป็นไม้พุ่มที่ทนต่อความเค็มของน้ำทะเล มีรากอากาศและระบบรากที่ทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในดินที่มีสภาพขาดออกซิเจนได้ นอกจากนั้น ยังพบพันธุ์ไม้ชนิดอื่น ๆ อาศัยอยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก ป่าชายเลนเป็นบริเวณเชื่อมต่อจากปากบ่ ชาวบ้านมีความคิดที่ดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำไม่ว่าเป็น ปู ปลา กุ้ง และหอย ชาวบ้านที่มาร่วมประชุมกล่าวว่า ก่อนอื่น ๆ ต้องดูแลแหล่งที่อยู่อาศัยให้สัตว์เหล่านี้ก่อน นั่นคือป่าชายเลน โดยมีแนวคิดเรื่องปลูกและดูแลป่าชายเลนสี่ชั้นซึ่งมีข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวต้นไม้มทั้งสี่ โดยมีชาวบ้านเรียนรู้จากภูมิปัญญาตัวเองในการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลนชนิดต่าง ๆ ดังภาพที่ 58 แปลงเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าชายเลนของชุมชนบ้านปากกันใหญ่ เพื่อนำพันธุ์ไม้มาปลูกเป็นป่าชายเลนสี่ชั้นดังรายละเอียดดังนี้

ป่าชายเลนสี่ชั้น

1) ต้นลำพู

ลำพู เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง พบทั่วไปตามดินเลนริมแม่น้ำหรือคลอง ที่มีระดับน้ำขึ้นน้ำลงท่วมถึง ขึ้นได้ทั้งในน้ำจืดหรือน้ำกร่อย ลำพูมีลักษณะเรือนยอดเป็นทรงพุ่ม ลำต้นเป็นแบบ Pettis's model มีการเจริญติดต่อกันไป ลำต้นค่อนข้างกลมมีกิ่งเกิดในแนวตั้ง เจริญทางด้านข้างมากกว่าทางยอด เมื่อลำต้นแตกหักจะสร้างกิ่งใหม่ขึ้นได้เนื่องจากมีตาสำรองอยู่เป็นจำนวนมาก ลักษณะใบเป็นใบเดี่ยวขนาดเล็ก สีเขียว ขอบใบเรียบ แตกใบตรงกันข้ามกันเป็นคู่ มีก้านใบสีชมพูมองเห็นแต่ไกล ดอกเป็นดอกเดี่ยวออกบริเวณปลายยอด ลักษณะผลแก่มีเปลือกหนาสีเขียวอมเหลือง เนื้ออ่อนนุ่ม ภายในมีเมล็ดจำนวนมาก ประมาณ 1000 ถึง 2500 เมล็ด ผลลำพูแก่มีกลิ่นแรง

ลำพูไม่มีรากแก้ว จะเกิดรากแผ่กระจายไปด้านข้างขนานกับผิวดินตื้นๆ และมีรากเล็กๆ แตกแขนงทางด้านล่างทำหน้าที่ยึดเกาะ และมีรากฝอยอีกชั้นทำหน้าที่ดูดซึมน้ำและสารอาหาร ลำพูยังมีรากพิเศษช่วยในการหายใจ ลักษณะรูปรกรวยแหลมยาวแทงโผล่พื้นดินรอบโคนต้น มีความยาวประมาณ 10-50 ซม. ใหญ่และยาวกว่าไม้ชนิดอื่น รากหายใจ (pneumatophore) ของลำพูนี้เจริญได้รวดเร็ว และทนทานน้ำท่วมได้เป็นเวลานาน

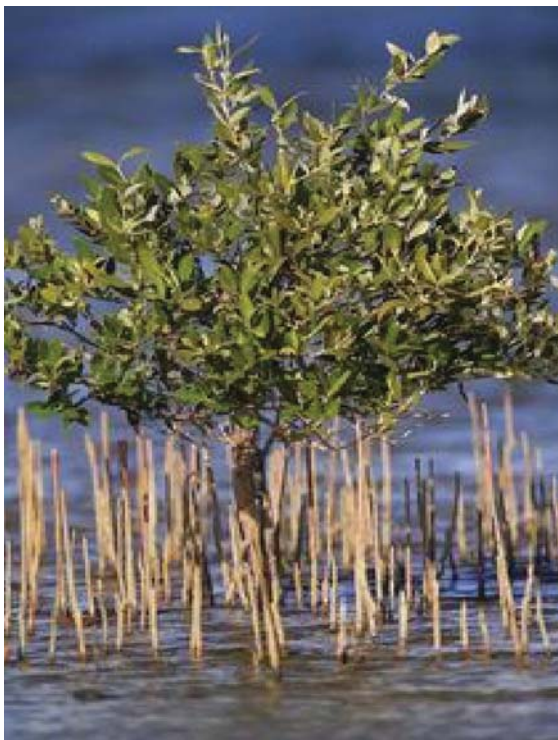

ภาพที่ 60 ลำพูเล

2) แสมขาว

แสมขาว เป็นพืชในป่าชายเลน สูงได้ถึง 30 เมตร พบได้ทั้งบริเวณหาดทรายและหาดเลน รากแผ่เป็นร่างแห และมีรากหายใจเป็นแท่งโผล่ขึ้นมา ใบมีลักษณะยาวรีกว่าแสมแบบอื่นๆ ใบจะขีดและมีสีอ่อนกว่าแสมดำและแสมทะเล ใบหนา อวบน้ำ ป้องกันการสูญเสียน้ำ มีต่อมเกลือ ขับ

เกลือออกทางผิวใบ ดอกสีขาวเหลือง มีสีกลีบแบบเดียวกับแสมทะเลแต่ช่อดอกของแสมขาวเป็นช่อยาวกว่า ผลเป็นทรงหยดน้ำ ยาวกว่าผลแสมดำ ผลลอยน้ำได้

ภาพที่ 61 ต้นแสมขาว

นิเวศวิทยาของแสมขาวเป็นไม้เบิกนำที่ขึ้นได้ดีในพื้นที่ดินเลนอ่อนปนทราย ที่ระบายน้ำดี ส่วนมากจะอยู่ในป่าชายเลนด้านนอกสุด ส่วนที่ติดกับทะเล มักขึ้นปะปนกับแสมทะเล บางครั้งพบมีซากเปลือกหอยผสมอยู่ เป็นไม้ที่ช่วยให้มีการตกตะกอน ทำให้เกิดแผ่นดินงอกใหม่ ออกดอกออกผลตลอดปี การใช้ประโยชน์ก้านและใบเผาไฟรมควัน แก้พิษจากสัตว์น้ำทุกชนิดโดยเฉพาะปลาทะเลมีพิษ เปลือก เป็นยาบำรุงกำหนด แก้ปวดฟัน ตำพอกฝีแตก กระจี๊ เป็นยาแก้พิษงู แก่น มีรสเค็มเผื่อน ต้มน้ำ แก้ลมในกระดูก แก้กระษัยโดยมากจะใช้คู่กับแก่นแสมसान (ซีเหล็กป่า) เป็นยาขับโลหิตเสียของสตรี หรือ ใช้ต้มแก้ท้องร่วง ลำต้น เป็นเชื้อเพลิง ทำเป็นแผ่นหนา ปลูกเป็นไม้พุ่มที่ปักชำคร่าว ลำต้นตรงทำสากตำข้าว เส้าโป๊ะ เนื้อไม้อ่อนหยาบเลื่อยไสตบแต่งง่ายแสมขาวมีสารแทนนิน ใช้ในการฟอกหนังได้ แสมขาวเป็นไม้โตเร็ว ปลูกร่วมกับ Sonneratia และ Rhizophora เพื่อป้องกันชายฝั่ง ใช้ทำถ่านได้ไม่ดีนัก สารสกัดจากแก่นใช้เป็นยา ผลนำมาต้มรับประทานได้ แต่ไม่นิยมนำมาทำขนมลูกแสมเท่ากับผลแสม พันธุ์ไม้ป่าชายเลนที่พบมากอีกชนิดหนึ่ง ลักษณะต้นสูงใหญ่ ตรงโคนต้นมีรากอากาศโผล่พ้นพื้นดินขึ้นมาเป็นเส้นขนาดยาวประมาณ 10-20 เซนติเมตร ดอกมีขนาดเล็กสีเหลือง กลิ่นหอม ผลมีรูปร่างกลมรีคล้ายผล

3) โกงกางใบใหญ่

โกงกางใบใหญ่ เป็นไม้ยืนต้นในวงศ์ Rhizophoraceae โกงกางใบใหญ่ เป็นไม้ยืนต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางเหนือคอก ราก เมื่อโตเต็มที่ประมาณ 30 ซม. สูงประมาณ 20-30 เมตร เปลือกค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลเทา เปลือกในส้ม กระพี้สีเหลืองอ่อน แก่นสีน้ำตาล ลำต้นเปลาตรง ด้านรับแสงมีกิ่งก้านมาก เปลือกลำต้นสีเทาเข้มถึงดำ แตกเป็นร่อง รอบๆ โคนต้นมีรากค้ำยันเพื่อพยุงลำต้นให้แข็งแรง สามารถดำรงต้นได้ในดินโคลน ใบเดี่ยว ไม่ผลัดใบ เรียงเป็นคู่ตรงข้าม ใบสีเขียวอ่อนมีจุดดำที่ก้านใบ ใบเกล็ดสีแดง หุ้มยอดอ่อน ดอกเป็นดอกช่อ ออกที่ง่ามใบ กลีบเลี้ยงสีเหลืองอ่อน มี 4 กลีบ กลีบดอกสีขาว 4 กลีบ มีกลิ่นหอม ผลเดี่ยว ทรงคล้ายลูกข่าง สีน้ำตาล ผิวของผลหยาบสาก ผลงอกตั้งแต่อยู่บนต้น เป็นฝักตรงสีเขียวอ่อน ส่วนที่ติดกับขั้วมีกลีบเลี้ยง

โกงกางใบใหญ่ พบมากทั่วไปตามริมคลอง หรือริมชายฝั่งทะเลที่มีน้ำเค็มท่วมถึงเป็นระยะเวลายาวนาน ชอบขึ้นในดินเลนปนทราย โดยโกงกางใบใหญ่มักขึ้นอยู่ในบริเวณขุดตักแม่น้ำ

ใบโกงกางใบใหญ่ เป็นชนิดใบเดี่ยว เรียงตัวแบบตรงข้ามกัน ใบแต่ละคู่จะออกสลับทิศทางกัน (Opposite decussate) รูปใบมน (elliptic) ค่อนข้างรูปหอก ขนาดกว้าง 5-13 ซม. ยาว 8-18 ซม. ปลายใบแหลม (Acute) หรือเป็นติ่งแข็ง (Apiculate) ฐานใบสอบเข้าหากันคล้ายรูปลิ้ม (Cuneate) ก้านใบยาว 2.5-5.5 ซม. หูใบสีแดงเข้ม ยาว 5-9 ซม. หุ้มใบอ่อนไว้ หน้าใบมัน หลังใบเรียบเกลี้ยง หน้าใบสีเขียวอ่อน หลังใบสีเขียวอมเหลือง หลังใบมีจุดสีน้ำตาลเห็นได้ชัด

ภาพที่ 62 ต้นโกงกางใบใหญ่

การขยายพันธุ์ไม้ในสกุลโกกงทั้งโกกงใบเล็กและโกกงใบใหญ่ มีวิธีเดียว คือ การขยายพันธุ์ด้วยฝัก ซึ่งโดยทั่วไปแล้วในการปลูกไม้โกกงใบใหญ่จะปลูกโดยใช้ฝักโดยตรง แต่ในกรณีต้องการปลูกด้วยกล้า ก็สามารถเตรียมกล้าไม้โกกงใบใหญ่ได้ โดยการเพาะชำฝักโกกงใบใหญ่ลงในถุงพลาสติก ขนาด 5"-8" ดินที่ใช้เพาะชำก็ใช้ดินบดผสมปุ๋ยคอก แต่ไม่ควรเป็นดินร่วนเกินไป เพราะหากดินร่วนเกินไปแล้วเวลานำต้นกล้าลงแปลงดินร่วนซุยทำให้รากขาดยังผลให้ต้นกล้าตายได้ง่าย

การเจริญเติบโต กล้าไม้โกกงใบใหญ่จะมีอัตราการเจริญเติบโตในระยะแรกดีกว่ากล้าไม้โกกงใบเล็ก เนื่องจากมีขนาดฝักที่โตกว่า ทำให้กล้าไม้แข็งแรง สามารถแข่งขันกับวัชพืชและสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ได้ดีกว่ากล้าไม้โกกงใบเล็ก

ประโยชน์ของไม้โกกงใบใหญ่ อาจจำแนกตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้ดังนี้ 1) การใช้ทำฟืนและถ่าน ผลผลิตไม้จากป่าชายเลนส่วนใหญ่ร้อยละ 80-90 นำไปผลิตฟืนและถ่าน โดยเฉพาะไม้โกกงทั้งโกกงใบใหญ่และโกกงใบเล็ก เนื่องจากให้ความร้อนสูงและนาน 2) การทำไม้เสาเข็มและไม้ค้ำยันเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากเนื้อไม้จะใช้เผาถ่านแล้ว ยังใช้ทำเสาเข็ม และไม้ค้ำยันเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ ได้ดี เนื่องจากไม้โกกงมีลักษณะแปลตรง มีความแข็งแรงและความเหนียว 3) การสกัดแทนนิน เปลือกของไม้โกกง ทั้งโกกงใบเล็กและโกกงใบใหญ่เป็นแหล่งของแทนนินและฟีนอลธรรมชาติที่มีราคาถูกที่สุด สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง เช่น ทำหมึก ทำสี ยา ใช้ในการฟอกหนัง และใช้ทำกาบสำหรับติดไม้ 4) ประโยชน์ด้านสมุนไพร เปลือกใช้ต้มน้ำรับประทานเป็นยาสมาน แก้ท้องร่วง คลื่นเหียนอาเจียน แก้บิดเรื้อรัง ใช้เป็นยารักษาภายนอกโดยใช้เปลือกต้มน้ำล้างบาดแผลเรื้อรัง เปลือกตำพอกห้ามโลหิตในบาดแผลได้ดี หรืออาจใช้ใบอ่อนเคี้ยวให้ละเอียดพอกบาดแผลสดได้ 5) การใช้ประโยชน์อื่น ๆ เนื้อไม้โกกงมีคุณสมบัติที่สามารถนำมาแปรรูปเพื่อใช้ในการก่อสร้าง ทำเฟอร์นิเจอร์และเครื่องมือเครื่องใช้ได้

4) โกกงใบเล็ก

โกกงใบเล็ก เป็นไม้ต้นขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ สูง 8 - 15 เมตร ราก ระบบรากแก้วบริเวณโคนลำต้น มีรากเสริมออกมาเหนือโคนต้น 1 - 3 เมตร รากที่โคนต้นหรือรากค้ำจุนลำต้นแตกแขนงระเกะระกะไม่เป็นระเบียบ มีหนึ่งหรือสองราก ที่ทำมุมเกือบตั้งฉากกับลำต้นและหักเป็นมุมฉากลงดิน เพื่อช่วยพยุงลำต้นให้ตั้งตรง ลำต้น ตั้งตรงเนื้อไม้แข็ง เส้นผ่านศูนย์กลาง 15 - 30 เซนติเมตร เรือนยอดรูปกรวยคว่ำแคบๆ เปลือกสีเทาคล้ำหรือเทาอมชมพู แตกเป็นร่องตื้นๆ ตามยาวทั่วไป และอาจมีร่องสั้นๆ แตกตามขวางคันระหว่างร่องยาวอย่างไม่เป็นระเบียบ ใบ เป็นใบเดี่ยว เรียงตรงข้ามสลับทิศทางตั้งฉากใบคู่ล่างๆ จะร่วงไปเหลืออยู่ 2 - 4 คู่ เป็นกลุ่มที่ปลายกิ่ง แผ่นใบรูปรีหรือรูปขอบขนานแกมรี กว้าง 4 - 8 เซนติเมตร ยาว 7 - 18 เซนติเมตร ปลายแหลม

เรียวเล็กน้อย โคนใบรูปลิ้ม เส้นกลางใบด้านล่างสีแดงอมชมพู เส้นแขนงใบปรากฏรางๆ แผ่นใบหนา ก้านใบยาว 1.5 - 3.5 เซนติเมตร ก้านใบและหูใบมักมีสีแดงเรื่อๆ ท้องใบเป็นสีเขียวอมดำ ปลายใบเป็นติ่ง มองแต่ไกลเป็นสีดำขนาดใบเล็กกว่าโกงกางใบใหญ่ ดอก สมบูรณ์เพศ ช่อดอกอยู่ใต้เรือนใบ ช่อดอกสั้นมาก ออกดอกช่อละคู่ตามง่ามใบ ก้านช่อดอกสั้นกว่าก้านใบ ยาวประมาณ 0.6 - 2 เซนติเมตร ตรงปลายก้านช่อมีดอกที่ไม่มีก้านดอกย่อย หรือมีก้านสั้น 1 คู่ ดอกตูมรูปไข่ ยาว 1.2 - 1.6 เซนติเมตร ใบประดับที่ฐานดอกติดกันคล้ายรูปถ้วย กลีบเลี้ยง 4 กลีบ กลีบหนา ปลายแหลมต่อลงมาจากโคนกลีบแนบกับก้านดอก กลีบดอก 4 กลีบ ร่วงง่ายรูปใบหอก ขนาดกว้าง 1 - 2 มิลลิเมตร ยาว 0.7 - 1.2 เซนติเมตร สีเหลืองอมเขียวหรือเหลืองอ่อน ขอบกลีบไม่มีขน เกสรเพศผู้ 12 อัน ก้านชูอับเรณูสั้นมากหรือไม่ปรากฏชัด ผล ผลรูปแปดเหลี่ยม หรือ คล้ายรูปไข่กลับยาว 2 - 3 เซนติเมตร ผิวค่อนข้างขรุขระ สีน้ำตาลคล้ำ เมล็ดงอกได้ในขณะที่ผลยังติดอยู่กับต้น ลำต้นใต้ใบเลี้ยงรูปทรงกระบอก เรียวโค้งเล็กน้อย ยาว 20 - 40 เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง 1 - 1.2 เซนติเมตร ขนาดโตขึ้นที่ส่วนปลาย ผิวเป็นมัน เขียวหรือเขียวอมม่วง ค่อนข้างเรียบหรือมีตุ่มขรุขระกระจายทั่วทั้งลำต้น เมื่อแก่เต็มที่จะหักจะหลุดเองได้

ลักษณะเด่น ดอกมีก้านดอกสั้นออกช่อละคู่ รากมีหนึ่งหรือสองรากที่ทำมุมตั้งฉากกับลำต้นและหักเป็นมุมฉากลงดิน ใบมีขนาดเล็กและท้องใบมีสีเขียวเข้ม ลำต้นใต้ใบเลี้ยงโค้ง เปลือกเทาอมชมพู ก้านใบสีแดงอ่อนจนถึงกึ่งกลางเส้นใบ

ภาพที่ 63 ต้นโกงกางใบเล็ก

นิเวศวิทยาต้นโกงกางใบเล็ก ขึ้นในป่าชายเลนตามฝั่งทะเลทั่วไป ริมแม่น้ำ ชายคลอง ในบริเวณที่มีดินเลนค่อนข้างอ่อน ลึกและมีน้ำทะเลท่วมถึงสม่ำเสมอตลอดเวลา มักขึ้นเป็นหมู่อาจมีโกงกางใบใหญ่ขึ้นปะปนอยู่บ้าง ออกดอกในราวเดือนกันยายน - มกราคม

ประโยชน์ต้นโกงกางใบเล็ก เปลือกใช้ต้มกับน้ำดื่มเป็นยาสมาน แก้ท้องร่วง คลื่นเหียน อาเจียน แก้บิดเรื้อรัง หรือทำให้ละเอียดพอกห้ามเลือดบาดแผลสดได้ดี ใบอ่อนนำมาบด หรือ เคี้ยวให้ละเอียดพอกแผลสดห้ามเลือดและป้องกันเชื้อโรคได้ ลำต้นใช้ก่อสร้างเสาถ่าน ผักทำไวน์ เปลือกสกัดแทนนิน สีสจากเปลือกใช้ย้อม แห อวน เชือก

กล่าวโดยสรุปภาพรวมถึงประโยชน์และความสำคัญของป่าชายเลน 4 ชั้น

1. ด้านป่าไม้ พันธุ์ไม้จากป่าชายเลนหลายชนิดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการก่อสร้าง บ้านเรือน ผลิตเครื่องมือการประมง เฟอร์นิเจอร์ และนำมาทำถ่านไม้ที่ให้ความร้อนสูง นอกจากนี้ เปลือกของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนหลายชนิดยังมีสารแทนนิน ซึ่งสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้หลายชนิด เช่น ใช้ย้อมอวน และนำไปใช้ในอุตสาหกรรมฟอกหนัง ทำหมึก สี และกาวยสำหรับติดไม้ เป็นต้น

2. ด้านการประมง ป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยเฉพาะปู กุ้ง หอย ซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญ รวมทั้งสัตว์น้ำอื่นๆซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของห่วงโซ่อาหารโดยเฉพาะปลาหลายชนิดที่เรานิยมบริโภค เช่น ปู กุ้ง หอย และปลาทะเลหลายชนิดที่วางไข่ในป่าชายเลน และอาศัยเจริญเติบโตในระยะแรก เมื่อเจริญเติบโตแข็งแรงดีแล้วจึงออกสู่ทะเล และหลายชนิดที่แม้จะวางไข่ในทะเลแต่ตัวอ่อนจะเคลื่อนย้ายสู่ป่าชายเลนเพื่ออาศัยหลบซ่อนศัตรู และหาอาหาร

3. ด้านการแพทย์ พันธุ์ไม้ป่าชายเลนหลายชนิดมีคุณสมบัติเป็นสมุนไพรใช้รักษาโรคต่างๆได้ ตัวอย่างคือ ต้นเหียงอกปลาหมอ โพธิ์ทะเล ลำมะงา ไปร่ง ตะบูน แสมและ โกงกาง เป็นต้น

4. ด้านการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการป้องกันพื้นที่ชายฝั่งทะเลจากคลื่นลมแรงและการกัดเซาะดินได้เป็นอย่างดี ชายฝั่งทะเลบริเวณที่มีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์จะไม่ได้รับความเสียหายจากคลื่นลมแรงและพายุ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศใกล้เคียง คือ ระหว่างป่าชายเลนกับทะเล และระหว่างป่าชายเลนกับป่าบก มีสัตว์หลายชนิดที่อพยพไปมาระหว่างระบบนิเวศดังกล่าวได้

โรงแรมปลา ศาลาหมึก

สืบเนื่องมาจากในพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย ในอดีตมีปลาชุกชุม พบปลามากหลายชนิด แต่ปัจจุบันพบว่าบางชนิดได้หายไปจากพื้นที่ ส่วนเหลือก็มีจำนวนไม่มากเพียงพอ ดังนั้นกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ในเรื่องโรงแรมปลา ศาลาหมึก จึงเป็นการอนุรักษ์แบบเพิ่มผลผลิตทรัพยากรทางทะเล โดยการสร้างที่อยู่อาศัยของปลา และหมึก เพื่อให้เป็นหลบภัย และที่วางไข่ เป็นการช่วยเพิ่มพูน สัตว์น้ำให้เพิ่มปริมาณมากขึ้น

วิธีการทำโรงแรมปลา ใช้แนวคิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในสังกัด พฤติกรรมวงจรชีวิตของปลาทะเลชนิดต่าง ๆ ชาวบ้านพบว่า ห่วงโซ่สำคัญที่จะทำให้จำนวนประชากรปลาเพิ่มมากขึ้น คือ การสร้างแหล่งวางไข่ แหล่งหลบของสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยใช้เหล็ก หรือไม้ปักในทะเล เป็นรูปสี่เหลี่ยม นำตาข่ายตากวาง มาล้อมทั้งสี่ด้าน จากนั้นเศษวัสดุเหลือใช้ เช่น ยางรถยนต์ เศษไม้ที่ลอยมาตามน้ำ นำมาผูกติดกันแล้วนำเอาไปวางที่ก้นทะเล โดยการผูกติดกับเสาเหล็กหรือเสาไม้ที่ปักไว้ เพื่อไม่ให้เกิดการเคลื่อนย้ายได้ง่ายเมื่อเกิดคลื่นซัดมาก

ภาพที่ 64 การร่วมกิจกรรมโรงแรมปลา ศาลาหมึก

ส่วนวิธีการทำศาลาหมึก โดยใช้เหล็ก หรือไม้ปักในทะเล เป็นรูปสี่เหลี่ยม นำตาข่ายตากวาง มาล้อมทั้งสี่ด้าน ซึ่งเป็นรูปแบบเดียวกันกับการทำโรงแรมปลา แต่ต่างกันภูมิปัญญาชาวบ้านในการสังเกตพฤติกรรมของหมึก โดยการนำใบมะพร้าวที่หล่นจากต้น หรือการตัดทางมะพร้าวสดจากต้น ขนมาฝั่งเวลาออกทะเลไปทำประมง เป็นการทำแบบสะสมไปเรื่อย เพื่อนำทางมะพร้าวเหล่านี้ไปสร้างเป็นแพขนาดใหญ่โดยการนำทางมะพร้าวไปผูกติดเสาที่เตรียมไว้ เพื่อให้ทางมะพร้าวลอยอยู่ระดับเดียวกับผิวน้ำทะเล การทำศาลาหมึกที่ปักสำหรับ พักพื้นหมึก ได้มาจากการสังเกตชีวิตการเป็นอยู่ของหมึกตามธรรมชาติจริง ๆ หมึกทะเลชอบวางไข่ติดกับเศษวัสดุต่าง ๆ ที่อยู่ในน้ำ ทั้งที่ลอยน้ำและไม่ลอยน้ำ อยู่ใต้น้ำและผิวน้ำ หมึกจะวางไข่ได้ง่ายขึ้นถ้าเพิ่มจำนวนทางมะพร้าว ไว้เป็นยึดเกาะของไข่หมึก ในฤดูวางไข่

ผลที่ได้รับจากการทำโรงแรมปลาศาลาหมึก พบว่าวิธีการเหล่านี้เป็นนวัตกรรมใหม่ ในการสังเกตธรรมชาติของสัตว์น้ำทะเล โดยการนำเศษวัสดุเหลือใช้มาใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นการ

อนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนตามวิธีทางธรรมชาติ ทำให้เพิ่มพูนทรัพยากรทางทะเลอีกวิธีหนึ่ง ส่งต่อการเพิ่มขึ้นของรายได้ของผู้ประกอบอาชีพประมงต่อไป

บ้านปู (ธนาคารปู)

ในช่วง 4-5 ที่ผ่านมามีสาเหตุที่ปริมาณปูม้าลดน้อยลงในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย เนื่องจากการนำทรัพยากรปูขนาดเล็กถูกจับมาใช้มากเกินไป อีกทั้งปูม้าที่มีไข่ก็ยังถูกจับมาใช้ประโยชน์ ทั้งที่มีกฎหมายคุ้มครองอยู่แล้ว จนทำให้ปูม้าใกล้จะสูญพันธุ์ จนกระทั่งมีการอนุรักษ์ในรูปแบบต่างๆ เช่น การใช้ถังเพาะไข่ปู และมีการจัดตั้งธนาคารเพื่อเพาะเลี้ยงและปล่อยลูกปูสู่ทะเล ซึ่งขณะนี้มีการจัดตั้งแนวคิดเรื่องธนาคารปูม้ามี 3 หมู่บ้านในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย เชื่อว่าในอนาคตปูม้าจะต้องเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างแน่นอน และจะไม่ขาดแคลนอีกต่อไป

ภาพที่ 65 บ้านปู

แนวคิดเรื่องบ้านปูและหลักการเดียวกันธนาคารปู ชาวบ้านชุมชนบักนใหญ่ ต้องการสร้างบ้านปูเพื่อให้เป็นแหล่งพักแม่ปูไข่แก่ เพื่อสร้างแหล่งสร้างรายได้ของชาวประมงควบคู่กับการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ ปัจจุบันมีสมาชิกหลายคน ประธานกลุ่มฟื้นฟูทรัพยากรประมง และเจ้าของความคิดบ้านปู บอกว่าเกิดแรงบันดาลใจมาจากการประสบปัญหาการลดลงของจำนวนปูตามธรรมชาติในท้องทะเล จึงคิดหาแนวทางอนุรักษ์ไปพร้อมกับการเพิ่มปริมาณของปู ในตอนแรกได้ทดลองสร้างกระชังรับฝากแม่ปูที่มีไข่นอกกระดองของชาวประมงที่จับได้ไว้ก่อน และนำมาเพาะไข่แทนที่จะจับไปขายเลย มีหลักการง่ายๆ ดังนี้ หลักการดำเนินงานของบ้านปูหรือธนาคารปูม้า ซึ่งปัจจุบันมีแนวทางการดำเนินกิจกรรมเชิงอนุรักษ์เรื่องบ้านปู (ธนาคารปู) สำหรับหมู่บ้านที่ 2 บ้านบักนใหญ่ มี 2 วิธีการ วิธีการแรกกล่าวคือ ชาวประมงที่จับปูที่ไข่นอกกระดองจะนำเก็บไว้ใน

บริเวณซีเมนต์และรอจนกว่าจะปล่อยไข่ออก หลังจากนั้นให้ออกซิเจน รออีก 5-7 แล้วจึงปล่อยไข่อลงทะเล

ส่วนอีกวิธีการหนึ่ง คือ การสร้างกระชังรับฝากแม่ปูที่มีไข่นอกกระดอง ที่ชาวประมงจับได้ จากนั้นทำการรับปูม้าที่มีไข่นอกกระดองมาทำการเลี้ยงในกระชัง โดยจะทำการให้อาหารเป็นปลาสดสับละเอียดวันละหนึ่งครั้งในตอนเช้า ชังแม่ปูม้าในกระชังประมาณ 7 วัน แม่ปูก็จะปล่อยไข่ ไข่ของปูม้าจะฟักตัวเป็นลูกปู จากนั้นก็ลูกปูถูกปล่อยออกสู่ท้องทะเลตามธรรมชาติ ส่วนแม่ปูที่ปล่อยไข่ออกจากท้องหมดแล้ว ก็จะนำไปจำหน่ายต่อไป บ้านปูหรือธนาคารปู นั้น ก็คล้ายๆ กับการฝากเงินถอนเงินของธนาคารพาณิชย์ เพียงแต่เปลี่ยนมาเป็นการรับฝากแม่ปูแทน ส่วนดอกเบี้ยก็คือลูกปูที่ปล่อยลงทะเลเพื่อให้เติบโตแล้วจับขึ้นมาขายเป็นรายได้ของชาวประมงต่อไป ผลที่ได้จากการทำธนาคารปูม้า

อีกวิธีการหนึ่งหลังจากสร้างคอกปูม้าเสร็จ กรณีที่ลูกปูที่ยังไม่ขนาด สมาชิกต่างช่วยกันนำลูกปูที่ยังไม่ได้ขนาด มาปล่อยในคอกที่สร้างไว้ ส่วนอาหารสมาชิกก็ช่วยกันเก็บ หอยกะพง หรือปลาขนาดเล็กที่จำหน่ายไม่ได้ราคามากนัก นำมาเป็นอาหารของลูกปูเหล่านี้ ทำให้เกิดเป็นแนวทางของชาวบ้านในอนุรักษ์ ดังนั้นชาวประมงเมื่อได้ลูกปูตัวเล็กก็จะเอามาปล่อยไว้ที่คอก กลายเป็นว่าโครงการธนาคารปูนี้ได้สร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนไปในตัว

ใครจะคิดว่า ปูม้า ก็สามารถนำมาเลี้ยงได้ แนวคิดนี้เป็นของชาวประมง ชาวประมงชาวประมงพื้นบ้าน ที่ประยุกต์แนวคิดเรื่องการทำบ้านปูหรือธนาคารปูม้า ที่ชุมชนอื่นๆ ในหลายพื้นที่ได้เริ่มดำเนินการ ในช่วงเวลาที่ผ่านมาก็ทำให้สังเกตได้ว่า สัตว์น้ำทะเลเริ่มมีจำนวนลดน้อยลงทุกวัน นั่นรวมถึงปูม้าด้วย ซึ่งปูม้าถือว่าเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจอีกตัวหนึ่ง แต่หากชาวประมงมีแต่จับและจำหน่ายเพื่อผลประโยชน์ของตนเอง โดยไม่ส่งกลับคืนสู่ทะเล สักวันคงจะไม่มีปูม้าให้จับเป็นแน่

บ้านปูหรือธนาคารเป็นรูปแบบที่สมาชิกและชาวบ้านนำปูม้าที่ไม่ได้ขนาดรวมถึงแม่ปูไข่อมาปล่อยไว้ในคอก จากแม่ปูตัวหนึ่งมีไข่ประมาณ 5 แสนถึง 1 ล้านใบ ซึ่งธรรมชาติแม่ปูม้าก็จะปล่อยไข่ให้ละลายไปกับน้ำ ไข่จำนวนนับล้านเหล่านั้นก็จะเติบโตแพร่พันธุ์สู่ท้องทะเลกลายเป็นดอกเบี้ย ซึ่งชาวประมงทุกคนต่างบอกตรงกันว่าวันนี้จับปูได้มากขึ้นกว่าช่วง 4-5 ปีที่ผ่านมา ดังนั้นประโยชน์ในการทำกิจกรรมบ้านปูหรือธนาคารปู เพราะจากที่หาจับได้ยาก หรือจับได้แต่ปูเล็กขายไม่ได้ราคา แต่เมื่อทำกิจกรรมนี้แล้วจับได้ปูม้าตัวโตสร้างรายได้มากขึ้น กลายเป็นการสร้างความร่วมมือและสร้างจิตสำนึกไปในตัวให้กับชุมชน

สหกรณ์หอยร่อยชนิด

ในพื้นที่บ้านปากกันใหญ่ และพื้นที่ใกล้เคียงในเขตตำบลเกาะสาหร่าย พบว่ามีชนิดหอยหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น หอยเจดีย์ หอยกะพง หอยหวาน และที่เป็นเอกลักษณ์ในพื้นที่แถบนี้คือ หอยแครงมันพันธุ์ตะรุเตา หอยชักตีน และหอยอื่น ๆ ที่เกิดแนวคิดนี้ทำให้เป็นที่มาของสหกรณ์หอยร่อยชนิด อันเนื่องมาจาก หอยหลากหลายชนิดที่ชาวบ้านจับได้ซึ่งบางครั้งจะมีตัวเล็กๆ ติดมาด้วย บางครั้งหอยบางชนิดที่โตยังไม่ได้ขนาด ยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาดหรือการนำบริโภค และราคาของหอยที่ยังไม่ได้ขนาดก็ไม่สูง รวมปริมาณเนื้อหอยก็น้อย ดังนั้นชุมชนบ้านปากกันใหญ่มีแนวความคิดว่าถ้าให้แพชุมชนจะคัด เอาเฉพาะหอยที่ได้ขนาด ส่วนตัวเล็กหรือตัวที่ไม่ได้ขนาดจะนำไปปล่อยเลี้ยงในสหกรณ์หอยร่อยชนิด

ภาพที่ 66 การร่วมกิจกรรมสหกรณ์หอยร่อยชนิด

โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เป็นที่ขยายพันธุ์ของหอยชนิดต่าง ๆ หลังจากนั้นพอลูกหอยโตเต็มที่จึงเก็บมาจำหน่ายเป็นรายได้ต่อไป และส่วนหนึ่งเป็นการอนุรักษ์สายพันธุ์หอยเฉพาะถิ่น ให้คงอยู่ไม่สูญหายต่อไป

การเลี้ยงปูม้า نیم

ปูทะเล มีชื่อสามัญที่แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่น เช่น ปูทะเล ปูดำ ปูขาว ปูทองเหลือง ปูทองแดง เป็นต้น แต่ได้แยกลักษณะต่างๆ แล้วพบว่าปูทะเลในประเทศไทยมี 3 ชนิด คือ ปูดำ ปูขาว และปูเขียว ปูทะเลพบกระจายอยู่ทั่วไปในแหล่งน้ำกร่อยป่าชายเลนและปากแม่น้ำที่มีน้ำทะเลท่วมถึง โดยขุดรูอยู่ตามใต้รากไม้หรือเนินดินบริเวณชายฝั่งทะเลทั้งฝั่งอ่าวไทยและอัน

ดามัน โดยเฉพาะมีชุกชุมในบริเวณที่เป็นหาดโคลนหรือเลนที่มีป่าแสมและโกงกาง ส่วนที่ฝั่งอันดามันมีชุกชุมที่จังหวัด ระนอง กระบี่ พังงา และสตูล ปูทะเลเจริญเติบโต โดยอาศัยการลอกคราบ เนื่องจากกระดองของปูเป็นสารประกอบพวกหินปูนที่มีความแข็งแรงมาก จึงไม่สามารถยืดขยายตัวออกไปได้ เมื่อเจริญเติบโตเต็มที่คือ มีเนื้อแน่นเต็มกระดองก็จะมีการลอกคราบ เพื่อขยายขนาด โดยการสร้างกระดองใหม่มาแทนที่ ระยะเวลาในการลอกคราบของปู จะมีเพิ่มมากขึ้นตามอายุของปู เมื่อปูลอกคราบใหม่ ๆ นั้น กระดองใหม่จะนิ่ม ผิวเปลือกกย่น เรียกว่า “ปูนิ่ม” ซึ่งต่อมาจะค่อย ๆ ตึงและแข็งตัวขึ้น ในระยะที่เป็นปูนิ่มจะเป็นระยะที่ปูมีความอ่อนแอมากที่สุดแทบจะเคลื่อนไหวไม่ได้ ระยะเวลาตั้งแต่ลอกคราบจนกระทั่งกระดองใหม่แข็งแรงสมบูรณ์เต็มที่กินเวลาประมาณ 7 วัน ปูทะเลในเขตร้อนจะใช้ระยะเวลาในการเจริญเติบโตจนถึงขั้นสมบูรณ์เพศประมาณ 10-12 เดือน

การสร้างบ่อซีเมนต์และการรองรับตะกั่ว

การเลี้ยงปูนิ่มจะสร้างบ่อ แต่มีทางเดินบริเวณกลางบ่อ เพื่อสะดวกในการตรวจเช็คปูนิ่มและให้อาหาร

ภาพที่ 67 การเลี้ยงปูม้านิ่ม

พันธุ์ปูและการปล่อยปูลงเลี้ยง

พันธุ์ปูควรมีขนาดระหว่าง 65-75 เซนติเมตร และแข็งแรงมาเลี้ยง ก่อนที่จะทำการปล่อยปูลงเลี้ยงในตะกร้าควรมีการปรับสภาพของปูให้เข้ากับแหล่งน้ำที่จะเลี้ยง เช่นเดียวกับการขุนปู จากนั้นจึงตัดเชือกมัดปูออกแล้วปล่อยลงตะกร้าและใช้ตะกร้าอีกใบหนึ่งครอบมัดด้วยเชือกให้สามารถเปิดได้สะดวกใส่ปู 1 ตัว/ 1 ตะกร้า ส่วนด้านบนของตะกร้ามีช่องเพื่อให้อาหาร

การให้อาหาร

อาหารที่ใช้เลี้ยงปูคือ ปลาเบ็ดสับเป็นชิ้น ๆ มีขนาด 1-2 นิ้ว การให้อาหารจะให้ตัวละ 1-2 ชิ้นและวันละ 1 ครั้ง

ระยะเวลาการเลี้ยง

ระยะเวลาในการเลี้ยงปูของแต่ละชุด จะใช้เวลาประมาณ 3 เดือน จึงสามารถเก็บผลผลิตได้เกือบทั้งหมด แต่เกษตรกรนิยมใส่ปุ๋ยทดแทนที่ว่างทันทีเพื่อประหยัดเวลาและพื้นที่

การดูแล และการเก็บเกี่ยวผลผลิต

หลังจากปล่อยปูลงเลี้ยง จะต้องตรวจปูลอกคราบในวันถัดไป และเมื่อเลี้ยงได้ประมาณ 1 เดือน ปูจะเริ่มลอกคราบจำนวนมาก การตรวจและเก็บปูนิ่มจะดูทุก 4 ชั่วโมง เพราะปูที่ลอกคราบไปแล้วประมาณ 6 ชั่วโมงกระดองจะเริ่มแข็ง ไม่สามารถจำหน่ายได้ การตรวจเก็บปูนิ่ม จะสังเกตจากตะกั่วไคมีปูอยู่ 2 ตัว แสดงว่าปูลอกคราบแล้วต้องรีบทำการเก็บทันที นำไปแช่น้ำจืดที่สะอาดและใส่ภาชนะบรรจุเก็บที่อุณหภูมิไม่เกินกว่า -18 องศาเซลเซียส เพื่อให้คงความสดไว้เป็นระยะเวลานานหรือเก็บไว้ในช่องแช่แข็งในตู้เย็นประจำบ้านหรือตู้แช่ไอศกรีม เพื่อรอการจำหน่ายสำหรับอัตราการตายระหว่างการเลี้ยงอยู่ระหว่างร้อยละ 6-10

วิธีการคร่าวๆ ในการผลิตปูม้าก็มีคือ ขั้นแรกต้องมีความรู้ในการคัดเลือกปูม้าใกล้ลอกคราบก่อน ขั้นตอนนี้สำคัญมาก เพราะเราต้องคัดเลือกปูที่ใกล้ลอกคราบแล้วเท่านั้น เพื่อนำมาเลี้ยงในกล่องลอยน้ำในบ่อหรืออ่างของเราในฟาร์ม หากดูไม่เป็น ก็หมายความว่าต้องเลี้ยงปูในกล่องนานเกินไป ซึ่งเสียค่าใช้จ่ายมากในการดูแล

ปูม้าที่จะนำมาเลี้ยงให้เป็นปูนิ่มในฟาร์ม ได้มาจากการจับมาจากทะเล ซึ่งได้จากทั้งวิธีการใช้ลอบดักปู หรือใช้อวน หากมีการใช้อวน ชาวประมงอวนปูต้องให้อากาศหลังปลดปูม้าออกจากอวน เมื่อขนส่งปูมายังฟาร์ม ซึ่งปูจะมีลักษณะสมบูรณ์แข็งแรง เทียบเท่ากับปูที่ได้จากลอบปู หากปูเหล่านี้ยังไม่อยู่ในระยะใกล้ลอกคราบ ก็อาจต้องนำไปปล่อยในบ่อที่ทำเลียนแบบธรรมชาติ โดยใช้ออกซิเจนขนาดไม่ต้องใหญ่มากนัก แล้วใส่ทรายสูง 60 ซม. เกลี่ยระดับทรายลาดเอียงตามแบบชายทะเล จากนั้นจึงใส่น้ำทะเลสูงเหนือชั้นทรายประมาณ 30 ซม. ให้อากาศผ่านหัวทราย ปล่อยปูม้าในปริมาณ 8-10 ตัวต่อตารางเมตร ให้อาหารเป็นหอยแมลงภู่มีชีวิตร้อยละ 10 ของน้ำหนักปูรวม

หลังปล่อยน้ำออกประมาณร้อยละ 50 สังเกตการเข้าหาอาหารและการหลบใต้พื้นทราย แยกปูม้าที่ไม่กินอาหารและหลบอยู่ใต้พื้นทรายในระดับตื้นที่แสดงว่าอยู่ในระยะใกล้ลอกคราบ ออกใส่ตะกร้าและเลี้ยงในบ่อรอลลอกคราบต่อไป

ตะกร้าที่นำมาใช้เลี้ยงปูเพื่อรอให้ลอกคราบแตกต่างจากการเลี้ยงปูดำเล็กน้อย โดยออกแบบใหม่ ชนิดที่ไม่ต้องปิดฝา แต่ทำให้สูงขึ้นเพื่อกันปูหนีลงน้ำ การที่ไม่มีฝาทำให้สะดวกใน

การมองและคัดปูที่ลอกคราบแล้วออกมาขาย เพราะส่วนใหญ่ปูจะลอกคราบตอนกลางคืน ทำให้สังเกตได้ยากหากมีฝาปิดอยู่ ปูม้าที่เหมาะสมในการผลิตปูม้านี้มีในครัวเรือนควรเป็นปูม้าที่กำลังจะลอกคราบภายใน 3-5 วันเพื่อประหยัดพื้นที่ในการเลี้ยง สำหรับการผลิตในโรงเรือนควรใช้ปูม้าที่อยู่ในระยะก่อนลอกคราบไม่เกิน 7 วัน เป็นระยะที่ปูหยุดกินอาหาร มีกิจกรรมน้อยมาก จะอยู่นิ่งมากกว่าการว่ายน้ำในบริเวณกลางคืนซึ่งเป็นช่วงของการหากินของปู

วิธีการแยกปูใกล้ลอกคราบหรือยัง ต้องอาศัยทักษะในการสังเกต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการดูสีซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในบริเวณจับปิ้งและขา หากสังเกตได้เก่งก็สามารถแยกปูที่พร้อมจะลอกคราบออกจากปูทั่วไปได้เกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ นั่นก็หมายความว่าโอกาสทำปูม้านี้ก็จะประสบความสำเร็จสูงตามไปด้วย เพราะไม่ต้องเสียต้นทุนในการเลี้ยงนานเกินไป

บทสรุปปูม้านี้ก็คือปูม้าที่เพิ่งลอกคราบใหม่ๆ ซึ่งกระดองยังนิ่มอยู่ สามารถนำมาปิ้งอาหารกินได้ทั้งตัว โดยไม่ต้องรื้อหาเรื่องของการแกะเปลือกออกก่อน ที่บอกว่าการเลี้ยงปูม้านี้ทำได้ยากกว่าการเลี้ยงปูดำนั้นก็เพราะว่าเมื่อปูม้าลอกคราบแล้ว จะใช้เวลาเพียงไม่ถึงหนึ่งชั่วโมงเปลือกก็เริ่มแข็งตัวกลายเป็นปูปกติเรียบร้อยแล้ว ต่างจากปูดำซึ่งใช้เวลาประมาณ 3 ชั่วโมง การเก็บเกี่ยวปูม้านี้จึงมีช่วงดำเนินการได้สั้นมาก นั่นก็หมายความว่าต้องเดินมาดูทุกชั่วโมงว่าปูลอกคราบแล้วหรือยัง ดังนั้นจึงไม่สามารถเลี้ยงในบ่อขนาดใหญ่ได้

สถานีซ่อมเรือและอุปกรณ์ประมง

ในพื้นที่ ตำบลเกาะสาหร่ายประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งขนาดเล็ก เครื่องมือในการทำมาหากินหลักคือเรือประมงขนาดเล็ก และเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ อวนจมนปู เช่น อวนลอยกุ้ง อวนลอยปลา เบ็ดราวลอบปูที่นำใช้จับสัตว์น้ำต่าง ๆ

ภาพที่ 68 การซ่อมเครื่องยนต์เรือ

ในส่วนของเรือประมงขนาดเล็ก เป็นพาหนะหลักที่ชาวบ้านใช้ในการเดินทางไปสู่แหล่งทำมาหากินในทะเล กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญมาก มีการใช้งานเกือบทุกวัน ดังนั้นในเวลาที่ผ่านไปทำให้เกิดการสึกหรอ จำเป็นต้องซ่อมบำรุงให้มีสภาพพร้อมใช้งานได้ ทำให้เกิดการรวมรวมกลุ่มเพื่อซ่อมแซมตัวเรือ และเครื่องยนต์เรือ ให้คนที่ความสามารถด้านต่าง ๆ ได้ร่วมมือกันทำงาน พึ่งพาช่วยเหลือกัน

ภาพที่ 69 การซ่อมเรือประมง

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบากันใหญ่

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน บ้านบากันใหญ่ ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล จัดตั้งขึ้นโดยมีพันธกิจเพื่อ พัฒนาคิดคิด พัฒนาคน เพื่อความยั่งยืนของชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการที่จะทำให้เป้าหมายเป็นจริงได้จะต้อง ประกอบด้วย สิ่งเหล่านี้

- 1) การสำนึกท้องถิ่น จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า ความภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด
- 2) การยึดหลักระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ในด้านการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพการจัดการทรัพยากรทรัพยากรประมงชายฝั่ง การจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นๆ
- 3) การเชื่อมร้อยของทรัพยากรบุคคลในชุมชน ความรักศรัทธาศรี พบว่าผู้นำเป็นผู้เชื่อมต่อความสลับซับซ้อนของความสังคมเมืองกับคนในชุมชนท้องถิ่น
- 4) การอนุรักษ์ การฟื้นฟูทุนทางทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน เพื่อก่อให้เกิดการตื่นตัวมากกว่าในอดีตในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืนเพื่อลูกหลาน
- 5) การจัดการกองทุนสาธารณะของ

ชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการซึ่งเป็นการจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิต

โดยมีวิธีการการขับเคลื่อนพลังชุมชนด้วยกระบวนการ โดยสร้างการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม 5 ประการ ดังนี้ 1) การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกระบวนการที่บุคคลในกลุ่มเดียวกัน หรือแตกต่างกัน แต่มีความสนใจร่วมกัน เช่น เรื่องธุรกิจชุมชน เรื่องของแผนชุมชน และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง 2) การร่วมกันตัดสินใจในการสร้างวิสัยทัศน์ สร้างทิศทางร่วมกัน ค้นหาคุณค่า ค้นหาผู้นำที่ไม่เป็นทางการร่วมกัน ตัดสินใจถึงแนวโน้มในอนาคตร่วมกัน 3) การร่วมลงมือปฏิบัติการ เป็นการก่อให้เกิดการกระทำกิจกรรมสาธารณะ การร่วมมือในภาคปฏิบัติจะนำไปสู่การเรียนรู้ที่แท้จริง 4) การร่วมรับผลประโยชน์ เป็นผลประโยชน์ของสาธารณะ กิจกรรมการร่วมมือจะชัดเจนต่อส่วนรวม 5) การร่วมกันที่จะทำให้เกิดการสรุปบทเรียน เกิดการตรวจสอบโดยสื่อสาธารณะ เกิดการใช้สื่อสารมวลชน เกิดการค้นหาความสำเร็จที่งดงาม เพื่อการขยายผลออกไปสู่ชุมชนอื่น

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบากันใหญ่ นำหลักการและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยได้นิยาม การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะเพื่อมุ่งไปสู่การเรียนรู้ของคนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความ เข้าใจและการเรียนรู้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

การมีส่วนร่วมของประชาชนจะมีลักษณะที่มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องร่วมกันของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียจากทุกฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน โดยมีเป้าหมาย 3 ประการหลัก ได้แก่ ประการแรก เพื่อให้ได้การตัดสินใจที่ดีที่สุด ประการที่สอง ได้วิธีการดำเนินงานที่ได้การยอมรับ และมีความโปร่งใสที่สุด และประการที่สุดท้าย ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายมากที่สุด

ซึ่งการที่จะบรรลุเป้าหมายได้ จะต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน และทักษะในการจัดกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

ทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องดำเนินการให้ได้ 7 รวบรวมหลัก ได้แก่ ประการแรก ร่วมรู้ เป็นการมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูลเบื้องต้นตั้งแต่ขั้นตอนริเริ่มแนวความคิดของ โครงการว่าต้องการดำเนินการอะไรและมีเป้าหมายอย่างไร ประการที่สอง ร่วมศึกษา เป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องถึงเหตุผลความจำเป็น ตลอดจนผลกระทบที่จะเกิดขึ้นทั้งในแง่ลบและแง่บวก ทั้งฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายต่อต้าน ประการที่สาม ร่วมคิด เป็นการร่วมหาทางเลือกที่หลากหลายของการดำเนินงานโดยรับฟังความคิดเห็นของทุกฝ่าย และให้ทุกฝ่ายเสนอทางเลือก ประการที่สี่ ร่วม

ตัดสินใจ เป็นการร่วมตัดสินใจในแนวทางการดำเนินงานและการวางแผนดำเนินงาน ประการที่ห้า ร่วมทำ เป็นการร่วมปฏิบัติตามแผนดำเนินงาน ประการที่หก ร่วมใช้ประโยชน์ เป็นการใช้ประโยชน์ร่วมกันของทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียมกัน ประการที่เจ็ด ร่วมเฝ้าระวังและประเมินผล เป็นการติดตามเฝ้าระวังมิให้เกิดความเสียหายและประเมินผลงานเพื่อใช้ในการ แก้ไขปรับปรุง

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานกับภาครัฐ และภาคเอกชนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง จะเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างหน่วยงานภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้องและประชาชนในพื้นที่ ตลอดจนสร้างความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของร่วมจากหน่วยงานภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง ที่เข้ามาทำกิจกรรม หรือโครงการ ที่จะทำให้รู้สึกรักและหวงแหนในสิ่งที่ชาวบ้านได้ร่วมดำเนินการกับหน่วยงานภายนอกชุมชนที่เกี่ยวข้อง

หัวใจของศักยภาพการพึ่งพาตนเองที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง คือ กระบวนการการมีส่วนร่วม ดังนั้นกระบวนการการมีส่วนร่วม ของคนบ้านบกกิ่งใหญ่ คือ ร่วมคิดเพื่อสรรหาสิ่งดี ๆ ร่วมตัดสินใจในสิ่งที่จะทำ ร่วมปฏิบัติในสิ่งที่ทำอย่างพร้อมเพรียงกัน ร่วมประเมิณงานที่ทำเพื่อความถูกต้อง ร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างภาคภูมิใจ โดยชุมชนได้น้อมนำการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ ที่กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง ทำให้มั่นคง ทำให้ก้าวหน้า การพัฒนาประเทศชาติทำให้บ้านเมืองมั่นคง มีความเจริญ ความหมายของการพัฒนาประเทศนี้ก็เท่ากับตั้งใจที่จะทำให้ชีวิตของแต่ละคนมีความปลอดภัย มีความเจริญ มี ความสุข และการที่จะทำงานเพื่อความมั่นคงและก้าวหน้า นั้นมิใช่จะก้มหน้าก้มตาทำหน้าที่ของแต่ละคนเท่านั้น จะต้องมีความร่วมมือสัมพันธ์กันระหว่างหน่วยงานของ ทุกหน่วย

ดังนั้น ยุทธศาสตร์การขับเคลื่อนชุมชนเข้มแข็ง ของศูนย์เรียนรู้บ้านบกกิ่งใหญ่ได้กำหนดไว้ 5 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ ยุทธศาสตร์ที่ 1 การหล่อหลอมระดมความคิดและเวทีชาวบ้าน ยุทธศาสตร์ที่ 2 แผนชุมชนพึ่งตนเอง ยุทธศาสตร์ที่ 3 การก่อกำเนิดสังคมน้อยในชุมชน ยุทธศาสตร์ที่ 4 การขับเคลื่อนพลังชุมชนด้วยการสร้างการมีส่วนร่วม ยุทธศาสตร์ที่ 5 การพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์และภูมิปัญญาชาวบ้าน ยุทธศาสตร์ที่ 6 เทคนิคการแก้ปัญหาและข้อโต้แย้งในชุมชนด้วยกระบวนการสมานฉันท์

โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ พลังของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ถ้าเกิดการมีส่วนร่วมจะทำให้เกิด ความรัก ความหวงแหน ความห่วงใย ความเป็นเจ้าของ จิตสำนึกที่ดี และเกิดพลังช่วยกันขับเคลื่อนสู่การพัฒนาชุมชน การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการพัฒนาชุมชนในทุกด้านอย่างยั่งยืน

ดังนั้นสรุปได้ว่าการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นองค์การกลางของชาวบ้านเพื่อขับเคลื่อนประเด็นทางต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน หมายถึง ศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การถ่ายทอด

แลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน ตลอดจนการอนุรักษ์ต่อสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ทรัพยากรประมงชายฝั่งที่เป็นฐานเศรษฐกิจของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่างๆ เช่นการจัดกิจกรรม ที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ของชุมชน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้เพื่อค้นหาแนวทางพัฒนาในเรื่องต่าง ๆ ที่เข้ามาสอดคล้องวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่งการเรียนรู้และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืน โดยที่จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเป็นหลัก ต้องการให้เป็นศูนย์ของประชาชนที่ดำเนินการโดยประชาชนและเพื่อประชาชนที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาและเข้มแข็งของคนในชุมชนอย่างยั่งยืน

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อการพัฒนาประโยชน์

นักวิชาการจากหน่วยงานนอกได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้าน ร่วมกันจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลพวงจากจากที่ชุมชนบ้านปากกันใหญ่ ได้จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้มีที่พักชุมชนเพื่อรองรับการเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

ภาพที่ 70 การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และบำเพ็ญประโยชน์

จากพูดคุยกับแกนนำเรื่องการท่องเที่ยวชุมชน คณะผู้วิจัยเสนอให้ปรับกลยุทธ์เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative Tourism) มากขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในชุมชนพบการท่องเที่ยวแนวใหม่คือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ การท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่นี้ แตกต่างจากการท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ด้วยการเพิ่มมิติของการเรียนรู้ และมิติของการแบ่งปันเข้าไปในการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้การเดินทางท่องเที่ยวลงตัวไปด้วยมิติทั้งของ “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” โดยมีกลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ซึ่งเยาวชนเหล่านี้จะได้มีโอกาสท่องเที่ยว สนุกสนาน และอิ่มเอมใจจากสิ่งที่ตนเองได้เดินทางท่องเที่ยวในครั้งนี้

ภาพที่ 71 นักท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และบำเพ็ญประโยชน์

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และบำเพ็ญประโยชน์ เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นไปในกลุ่มนักท่องเที่ยวเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับอุดมศึกษา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพสูงที่สุด เพราะอยู่ในวัยที่แสวงหาประสบการณ์ กระตือรือร้น มีความคิดสร้างสรรค์ พร้อมเปิดรับสิ่งใหม่อยู่เสมอ รวมทั้งมีจิตสำนึกที่จะสร้างสรรค์ประโยชน์ให้แก่สังคม ชุมชน มีแนวคิดที่จะจัดให้มีค่ายอาสาสมัครเดินทางเข้าไปในแหล่งท่องเที่ยว เพื่อบำเพ็ญประโยชน์และช่วยพัฒนาชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง อาทิ การรับการถ่ายทอดความรู้ด้านทรัพยากรประมงชายฝั่ง ความรู้เรื่องระบบนิเวศของชุมชน พร้อมกันนี้ร่วมสร้างประสบการณ์ให้นักท่องเที่ยวโดยการนำชมพื้นที่ สร้างการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง เป็นต้น ขณะเดียวกันกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นอาสาสมัครดังกล่าว ก็จะได้เรียนรู้วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของท้องถิ่น จากการได้ใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน ได้ใกล้ชิดกับชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 72 นักท่องเที่ยวปลูกปะการัง

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ ในระยะแรกได้ตั้งเป้าหมายไปยังกลุ่มนิสิตนักศึกษา และอาจจะขยายผลไปยังกลุ่มเป้าหมายต่างๆ ในระยะถัดไป ทั้งนี้การท่องเที่ยวรูปแบบนี้เป็นการเปิดโอกาสให้นิสิตนักศึกษาเดินทางไปท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ในขณะที่เดียวกันก็ได้มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่แตกต่างออกไป อาทิ วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน การทำประมงชายฝั่ง ที่สำคัญ คือ ได้พบกับความแตกต่างในการดำเนินชีวิตแบบเดิม ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์ของนิสิตนักศึกษาจากการท่องเที่ยว และสุดท้าย คือ นิสิตนักศึกษาเหล่านั้นได้แบ่งปันความรู้ ความสามารถ ความคิด รวมไปถึงหยาดเหงื่อและร่างกายของตนเองในการสร้างสรรค์ประโยชน์ โดยการทำกิจกรรมเกี่ยวข้องการดูแล การเข้ามาช่วยฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และทำสิ่งดีงามให้แก่ชุมชนด้วย

ชุมชนมีความคาดหวังว่าการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ คาดว่าจะสร้างประโยชน์ให้ทั้งชุมชนและกลุ่มเยาวชนที่เดินทางมาท่องเที่ยว โดยกลุ่มเยาวชนจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไปในแต่ละพื้นที่ และที่นอกเหนือไปกว่านั้น คือ พวกเขาจะได้เรียนรู้ว่าความรู้ของตนเองสามารถ ส่วนชุมชนก็ได้รับความภาคภูมิใจที่ถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่น ที่สำคัญได้ผู้ช่วยงานในเรื่องการทำกิจกรรมอนุรักษ์ ทำให้เหนียวแน่นลงแต่สร้างความภูมิใจได้มากขึ้นทั้งผู้ให้และผู้รับ คาดว่าการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ จะช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติฟื้นฟูเร็วขึ้น

การท่องเที่ยวลักษณะนี้น่าจะเป็นประโยชน์ต่ออุตสาหกรรมท่องเที่ยวของจังหวัดสตูลในอนาคต ทางด้านชุมชนหรือหมู่บ้านในพื้นที่ดังกล่าว จะได้รับประโยชน์จากการกิจกรรมการท่องเที่ยวลักษณะนี้ จากที่พัก ร้านอาหาร ของที่ระลึกหรือสินค้าของชุมชน รวมถึงผลประโยชน์ในเรื่องกำลังแรงงานในการทำกิจกรรมเพื่อฟื้นฟู และอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูลต่อไป

กลุ่มออมทรัพย์

สืบเนื่องมาจากการการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบากันใหญ่ แขนงนำชุมชนและสมาชิกมีความเห็นว่าประเด็นเรื่องของเงินทุนของชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ ดังนั้นแกนนำ ชวนกันคิดที่จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และคาดว่าจะเกิดความมั่นคงในประเด็นเรื่องทุนของชุมชนต่อไปในอนาคต โดยกำหนด ระเบียบข้อตกลง กลุ่มสามัคคี ออมทรัพย์ชุมชนเพื่อการผลิต (ธนาคารชุมชน คนริมเล) บ้านบากันใหญ่ เป็นดังนี้ ข้อความทั่วไป ข้อ 1 กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตนี้มีชื่อว่ากลุ่มสามัคคีคือออมทรัพย์ชุมชนเพื่อการผลิต ข้อ 2 สถานที่ตั้ง บ้าน บากันใหญ่ เลขที่ 41 หมู่ที่ 2 ตำบล เกาะสาหร่าย อำเภอ เมือง จังหวัด สตูล และกลุ่มออมทรัพย์ ได้กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อให้สมาชิกมีความรับผิดชอบร่วมกันโดยการพัฒนา

ตนเองในเรื่องของการใช้จ่าย และการเก็บสะสมพร้อมการบริหารจัดการเงินโดยตนเองซึ่งยึดอุดมคติว่า เงินทองเป็นของมีค่า สิ่งแวดล้อม มิตรญาติพี่น้องศาสนา มีค่ากว่าเงินทอง โดยเน้นมวลสมาชิก ให้รู้จักประหยัด เก็บสะสมออมทรัพย์ ให้มีเงินทุนสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ให้สมาชิกมีน้ำใจร่วมทุนช่วยเหลือกันและกัน ให้รู้จักการจัดการเงินและรายได้ในครัวเรือน ให้มีกองทุนสวัสดิการเพื่อชุมชน ให้รู้จักการเรียนรู้สร้างเสริมประสบการณ์เรื่องเงินทุนและสินเชื่อ ให้รู้จักการมีส่วนร่วมในการทำงาน ให้รู้จักถนอมกำลังสร้างความสามัคคีช่วยเหลือกันและกัน ให้มีกองทุนการเงินของหมู่บ้านเพื่อการพึ่งพาตนเองในชุมชน

ในเรื่องสมาชิกภาพ แบ่งเป็น 3 ประเภท 1) สมาชิกสามัญ ได้แก่ เป็นบุคคลที่มีภูมิลำเนาหรือทรัพย์สินที่ใช้ประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้าน/ตำบลที่จัดตั้งกลุ่ม ผู้ที่บรรลุนิติภาวะหรือผู้เยาว์ที่ได้รับการยินยอมจากผู้ปกครอง เป็นผู้ที่มีความประพฤติดี เป็นผู้ที่คณะกรรมการอำนวยการมีมติเห็นชอบให้รับเป็นสมาชิก เป็นผู้ที่จะปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับกลุ่ม 2) สมาชิกวิสามัญ ได้แก่ กลุ่มอาชีพกลุ่มสตรีกลุ่มเยาวชนและกลุ่มอื่นๆ ที่ทางราชการสนับสนุนหรือรองรับ และ 3) สมาชิกกิตติมศักดิ์ ได้แก่ ข้าราชการ คหบดี หรือผู้ที่สนใจในการดำเนินงานของกลุ่มและสมัครเป็นสมาชิกกลุ่ม สำหรับเงินทุนของกลุ่มได้มาจาก เงินสัจจะสะสมของสมาชิก ค่าสมัคร และ ค่าปรับรายได้อื่นๆ

ส่วนเรื่องการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ได้ดำเนินการเป็นตามระเบียบที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการยกร่างการบริหารจัดการกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน เพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการดำเนินกิจการของกลุ่มออมทรัพย์

แพชุมชน

แกนนำประมงพื้นบ้านบ้านบากันใหญ่เล่าว่า คนบ้านบากันใหญ่ทำประมงมาตั้งแต่สมัยปู่ย่า ตา ยาย เนื่องจากในเขตพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายไม่มีที่ดินสำหรับการทำไร่ทำนาและทำสวนมากนัก จากทำเลที่ตั้งของชุมชน เป็นหมู่เกาะ และมีชายฝั่งอยู่ติดทะเล อาชีพที่กลายเป็นอาชีพหลักของคนที่นี่ โดยเฉพาะบ้านบากันใหญ่หมู่ 2 ทำอาชีพประมงถึงร้อยละ 90 ของประชากรทั้งหมด

แกนนำประมงพื้นบ้านบากันใหญ่เล่าต่อว่า เมื่อก่อนกุ้งปลาชุมจับปลาได้มาก แม้ว่าราคาไม่สูงนักแต่รายได้จากการทำประมงสามารถส่งลูก 2-3 คนเรียนได้สูงๆ ได้ เพราะว่าเมื่อก่อนคนหาปลาน้อยแต่ปลามีมาก ช่วงหลายปีหลังมานี้ สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงทำให้ทะเลมีการบุกรุกของเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่เข้ามาทำกินใกล้กับชายฝั่ง ทำให้สัตว์น้ำลดน้อยลง และสัตว์น้ำเหล่านี้ไปอยู่ในทะเลลึก ซึ่งไกลชุมชนออกไป ในช่วงที่คลื่นลมแรงชาวบ้านที่นี่ไม่สามารถออกไปจับปลาได้เช่นกัน

นอกจากนี้ มีคนทำอาชีพประมงมากขึ้น โดยเฉพาะครอบครัวมุสลิม เพราะคนมุสลิมเรียนหนังสือน้อยติดตามพ่อแม่ไปทำประมงตั้งแต่เด็กๆ เมื่อแต่งงานแยกครอบครัวก็กลายเป็นเรืออีกลำต่างหาก ต้องหากินหลายวิถีทาง จำเป็นต้องมีเครื่องมือจับปลาเพิ่มขึ้น

แกนนำประมงพื้นบ้านบ้านบากันใหญ่ กล่าวว่า ปัญหาชาวประมงมีหลากหลายปัญหา จากการทำงานหลายปีได้เกิดการรวมกลุ่มองค์กรของชาวประมงในพื้นที่เอง ได้แก่ กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มธนาคารปู ในสองสามหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์บ้านบากันใหญ่ แพลลาชุมชนในหมู่ที่ 3 บ้านตันหยงกลิง รวมทั้งมีเริ่มหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาสนับสนุนหลายหน่วยงาน เช่น สำนักงานประมงจังหวัดสตูล สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสตูล องค์กรทั้งสองส่วนมีวัตถุประสงค์เพื่อดูแล รักษา พื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำและสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องโดยเน้นการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย

ดังนั้นงานวิจัยฉบับนี้เสนอให้มีการจัดตั้งแพะของชุมชน แม้ว่าวันนี้แพลลาชุมชนบ้านบากันใหญ่อาจจะยังไม่เป็นรูปธรรม จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สอบถามเกี่ยวข้องกับเรื่องการขายสัตว์น้ำพบว่าชาวบ้านหลายคน เล่าให้ฟังว่า หลังจากจับสัตว์น้ำมาได้ และนำไปขายพบว่าพ่อค้าคนกลางกำหนดราคาสัตว์น้ำชนิดต่างๆ หลายคนกล่าวว่า วันนี้เราได้ปูเท่าเมื่อวาน เอามาขายวันนี้พ่อค้าบอกว่า ราคาปูลง เราไม่รู้ว่ราคาปูที่แท้จริงคือเท่าไรกันแน่ หรือว่าพ่อค้ามาลดราคาเอง ประเด็นนี้เป็นปัญหา ควรนำมาคุยกันแล้วคิดกันว่าจะเอาอย่างไรกัน ทางออกคือควรคิดเรื่องการจัดตั้งแพลลา ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก คือ หนึ่ง ลดการเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง สอง สร้างจิตสำนึกให้แก่สมาชิกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเล และสาม เป็นเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหา เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน

หากคนในชุมชนบ้านบากันใหญ่ จัดตั้งแพะชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมแพลลาช่วงแรกๆ อาจจะไม่มีคนมาขายที่แพเพราะขาดความเชื่อมั่น ดังนั้นในช่วงแรกควรรวมกลุ่มกันให้ได้ก่อนและรับซื้อจากสมาชิกกลุ่มเป็นหลักแล้วอาจจะค่อยขยายผลไปยังชาวประมงคนอื่น ๆ ต่อไป และในระยะเริ่มแรก ควรเดินทางไปศึกษาดูงานที่กลุ่มอื่น โดยเฉพาะควรเรียนรู้เรื่องการจัดทำบัญชี โดยเฉพาะระบบบัญชีที่มีความโปร่งใส และตรวจสอบการทำงานได้ แล้วนำรูปแบบบัญชีของเขามาปรับให้เหมาะสมแพลลาในอนาคต ซึ่งกลุ่มได้มีการบันทึกจำนวนกิโลกรัมที่สมาชิกลำมาขายในแต่ละวัน พร้อมกับประเภท/ชนิดของสัตว์น้ำ รวบรวม และสรุปในแต่ละเดือน เมื่อตอนสิ้นปีจะสรุปขึ้นบอร์ดให้สมาชิกเห็นว่าในแต่ละเดือนทั้งปีสมาชิกจับสัตว์ปลาประเภทใดเท่าไร เพื่อให้สมาชิกมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สมาชิกสามารถรู้ได้ว่าในแต่ละเดือนเขามีรายได้ คาดว่าการทำแพลลาของชุมชนไม่ใช่เป็นเพียงแค่การรับซื้อสัตว์น้ำจากชาวประมงเท่านั้นแต่ต้องการให้เกิดการเรียนรู้เพื่อเชื่อมโยงไปถึงการดูแลสุขภาพทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนด้วยกัน แม้ว่าที่ผ่านมาชาวประมงได้คิด และทำเรื่องบ้านปู แต่ละเดือนด้วยจิตศรัทธาเพื่อเก็บไว้ในกระชัง

รักษาไว้ด้วยกัน แม้ว่าเขาต้องเสียรายได้ส่วนหนึ่งไป แต่ในการไปทำประมงในครั้งต่อไป โอกาสที่จับปูก็เพิ่มขึ้นอีกเนื่องจากการเสียสละปูไซ่หนึ่งตัวสามารถเพิ่มปริมาณปูได้นับแสนตัวต่อครั้ง ในงานวิจัยนี้เสนอ สิ่งที่ต้องการทำ และอยากเห็นการดำเนินงานของแพปลาชุมชนในอนาคต อยากเห็นการทำกิจกรรมแบบครบวงจร เพื่อบริการชาวประมงในหลายเรื่อง เช่น เครื่องมือประมง น้ำมัน และปัจจัยอื่นๆ เกี่ยวข้องกับการทำประมงเป็นต้น อาจจะต้องให้อยู่ในรูปแบบสหกรณ์ของชุมชนให้ชาวประมงเป็นเจ้าของและมีส่วนร่วมในการบริหาร แม้ว่าแผนนี้ยังไม่ได้กำหนดระยะเวลาที่แน่นอน แต่จะค่อยๆ ทำไป เรียนรู้ไป เจอปัญหาก็ค่อยๆ แก้ไป แม้ต้องเริ่มจากศูนย์ ย่อมดีกว่าพึ่งทุนจากข้างนอก ชาวบ้านเองก็ต้องการทำด้วยทุนของกลุ่มเอง เพราะยั่งยืนกว่าและที่สำคัญได้มีโอกาสการเรียนรู้กันไป แก้ปัญหากันไปเพื่อการพึ่งพาตนเองให้ได้

โดยเฉพาะจิตสำนึกต่อการรักและหวงแหนทรัพยากรประมงชายฝั่งของเขาเป็นอย่างไร ระดับไหน และที่สำคัญคนในชุมชนเองก็อยู่กันอย่างพี่ น้องๆ มีอะไรเขาจะมาบอกคุยปรึกษากัน นี่คือ ความสุข แม้ว่าบางครั้งคนในชุมชนอาจก็เกิดความท้อแท้ แต่ไม่ควรถอย คาดว่าในอนาคตแพชุมชนบ้านบากันใหญ่ จะประสบความสำเร็จ และลดข้อจำกัดในการทำงาน และจุดเด่นสำคัญในเรื่องใดที่กลุ่มอื่นๆ สามารถเรียนรู้ได้ เป็นเรื่องร่วมคิด ร่วมทำและร่วมสร้าง เพราะนี่คือ หัวใจสำคัญในการทำงานของแพชุมชนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และคาดว่าแพชุมชนบ้านบากันใหญ่ คือตัวอย่างหนึ่งของรูปธรรมการจัดการทรัพยากรของพี่น้องชาวประมง เพื่อการแก้ปัญหาด้านการตลาด พร้อมกับการอนุรักษ์ทรัพยากร “เล” ซึ่งเป็นทั้งชีวิต รายได้ และแหล่งอาหารของครอบครัว และชุมชนเอาไว้

ธนาคารปลิง

แนวคิดที่มาของธนาคารปลิง เนื่องมาจากปลิงทะเลเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีมูลค่าทางตลาดสูง จึงส่งผลให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรปลิงทะเลกันอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่ได้คำนึงถึงอนาคต ทำให้ปลิงบางสายพันธุ์ต้องสูญหายไปจากทะเลหน้าบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านรวมตัวสร้างเป็นธนาคารปลิงเพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปลิงทะเลขึ้นมา

ภาพที่ 73 ลูกปลิงทะเล

วิธีการทำธนาคารปลิงทะเล ชาวบ้านรวบรวมปลิงตัวเล็ก หลากหลายสายพันธุ์ นำมาฝากเลี้ยงไว้กับธนาคารปลิง ซึ่งใช้ตาข่ายล้อมสองชั้น รวบรวมเป็นท่อพีวีซี มีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 20 เมตร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขยายพันธุ์ปลิงทะเลต่อไป ในการทำธนาคารปลิง ดังภาพที่ 73

ภาพที่ 74 ธนาคารปลิง

บริเวณพื้นที่เกาะสาหร่าย พบปลิงทะเลที่สำคัญหลายชนิดหนึ่งในนั้น คือ ปลิงกาหมาด ชาวบ้านที่นี้ถือว่าเป็นปลิงทะเลศักดิ์สิทธิ์ ปลิงทะเลกาหมาด เป็นชื่อปลิงทะเลชนิดหนึ่งที่พบในพื้นที่ทะเลของจังหวัดสตูลโดยเฉพาะอย่างยิ่งพบบริเวณบ้านปากกันใหญ่ เป็นสัตว์น้ำที่ไม่มีกระดูกสันหลัง อยู่ในกลุ่มสัตว์ที่มีผิวหนังตัวเป็นหนาม มีลักษณะสีเหลือง อดดำทรงกระบอกกลมยาว คล้ายไส้กรอก ลำตัวอ่อนนุ่มยืดหดตัวได้ ปลายทั้งสองข้างเป็นช่องเปิดเป็นปากและทวารผิวหนังส่วนนอกยืดหยุ่นได้ดี ภายใต้อวัยวะมีตุ่มเม็ดหินปูนกระจายอยู่ทั่วไปปากของปลิงกาหมาดอยู่ตอนบนสุดมีหนามลักษณะคล้ายต้นไม้ล้อมรอบทำหน้าที่ในการหาอาหารหากินตอนกลางคืน ค่อนข้างกลัวแสงสว่างกลางวันจะหลบซ่อนตัวได้ซอกหินเล็กๆ

ในอดีตปลิงกาหมาดสามารถหาได้ง่ายเนื่องจากมีจำนวนมากและไม่มีราคา การใช้ประโยชน์จากปลิงกาหมาดชาวบ้านจับมาต้มกินเป็นอาหาร หรือนำมาทำยาตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ ซึ่งต่อมาในปี 2540 ได้มีพ่อค้าจากประเทศมาเลเซียมาซื้อปลิงกาหมาดในราคาดี เนื่องจากมีผู้รู้ในศาสนาอิสลามได้ค้นพบข้อมูลในคัมภีร์ว่ามีสรรพคุณเป็นยารักษาโรค ยาบำรุงต่างๆ ปัจจุบันนี้ ปลิงกาหมาดมีราคาเพิ่มขึ้นหลายเท่าตัวและเป็นที่ต้องการของตลาด ทำให้

ชาวบ้านจับไปขายจนเกือบสูญพันธุ์ไปจากทะเลหน้าบ้าน ดังนั้น ชาวบ้าน บ้านบากันใหญ่ ได้ร่วมมือกับเครือข่ายอาสาสมัครพิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต.เกาะสาหร่าย และที่สำคัญจากการวิจัยครั้งนี้ทำให้ชาวบ้านรู้จักกับหน่วยงานที่สำคัญอีกหนึ่งหน่วยงานคือ ศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรประมงชายฝั่ง สตูล ได้นำปลิงหลายชนิดจากบ้านบากันใหญ่ไปศึกษาวิจัย คาดว่าพบผลการศึกษา จะคืนองค์ความรู้ให้ชาวบ้านต่อไป

นอกจากปลิงกาหมาด ชาวบ้านเองเห็นความสำคัญของปลิงชนิดอื่น ๆ ด้วยเช่นปลิงดำ และปลิงขาว จึงได้นำปลิงตัวแม่ มาใส่ในตาข่ายเพื่อทดลองเลี้ยงในธนาคารปลิง พบว่าปลิงสามารถอยู่ในพื้นที่เตรียมไว้ได้ และสามารถหาอาหารกิน มีการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติเองได้ และยิ่งไปกว่านั้น ชาวบ้านมีความตั้งใจอยู่แล้วด้วยที่จะร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูปลิงกาหมาดรวมถึงปลิงชนิดอื่นๆ เพื่อให้เป็นแหล่งขยายพันธุ์และสถานศึกษาที่สำคัญ โดยมีเป้าหมายให้ปลิงเหล่านี้ อยู่คู่ ระบบนิเวศทะเลหน้าบ้านและเพื่อลูกหลานในอนาคตสืบไป

โรงงานแปรรูปทรัพยากรสัตว์น้ำ

ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายมีทำประมงตามทรัพยากรสัตว์น้ำหลายชนิด แต่โดยส่วนใหญ่จับสัตว์น้ำมาได้แล้วจะนำไปขายทันที ชาวประมงส่วนใหญ่ยังไม่คิดในการสร้างมูลค่าเพิ่มจากสัตว์น้ำที่จับมาได้ และจากประชุมระดมความเห็นเสนอว่าควรพิจารณานำเอาสัตว์น้ำบางประเภทนำมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าได้และเพื่อจำหน่ายได้ในราคาขายที่สูงกว่าการนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางทันทีที่จับได้

ปกติสัตว์น้ำทั่วไปมีน้ำเป็นองค์ประกอบอยู่สูงถึงร้อยละ 75-78 ทำให้เสื่อมคุณภาพได้เร็วเนื่องจากแบคทีเรียที่อยู่ การแปรรูปสัตว์น้ำมีหลากหลายวิธีการ วิธีการที่ง่ายและชาวบ้านก็มีภูมิปัญญาอยู่แล้วนั้นคือการตากแห้งสัตว์น้ำ ส่วนใหญ่จะควบคู่กับการทำเค็ม คือ มักจะใช้เกลือเพื่อช่วยในการเก็บรักษาผลิตภัณฑ์ ต้องการรสชาติและให้เกิดผลิตภัณฑ์เฉพาะ ดังนั้น การทำแห้งและการทำเค็มสัตว์น้ำไม่สามารถแยกกันได้อย่างสมบูรณ์

จากที่กล่าวมาข้างต้น ผลการประชุมระดมความเห็นคิดเห็นจากงานวิจัยฉบับนี้เสนอแนวคิดเรื่องการทำโรงงานขนาดเล็กเพื่อแปรรูปทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่มีความเป็นไปได้ เช่นปลาเป็นต้น โดยได้ศึกษาข้อมูลต่างที่เกี่ยวข้องการแปรรูปอย่างง่ายในเรื่องการทำสัตว์น้ำแห้ง เพื่อมองหาโอกาสในการเพิ่มมูลค่า โดยมี กระบวนการทำผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำแห้ง เป็นดังนี้ หลักการทำแห้งเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น การทำแห้งโดยไม่ใส่เกลืออาจจะเสี่ยงต่อการเน่าเสียของสัตว์น้ำก่อนที่จะแห้ง การใส่เกลือจะช่วยได้ระยะหนึ่งเกลือช่วยลดปริมาณจุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเน่าเสียได้

การถนอมอาหารโดยวิธีตากแห้ง เป็นกระบวนการลดน้ำหนักของอาหาร ทำให้อาหารมีน้ำหนักเบาขึ้น โดยใช้ตัวกลางทำน้ำที่ถ่ายเท ความร้อนจากบรรยากาศไปสู่อาหารที่มีความชื้น

อยู่โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง แล้วรับ ความชื้นจากอาหารระเหยไปสู่บรรยากาศภายนอกอาหาร ทำให้อาหารมีความชื้นลดลงไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดแห้งเป็นอาหารแห้ง โดยทั่ว ๆ ไปอากาศ จะมีบทบาทสำคัญ ทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการถ่ายเทความร้อนและความชื้นดังกล่าว หลักเกณฑ์การถนอมอาหารตากแห้งคือ จะต้องลด ยับยั้ง และป้องกันปฏิกิริยาทางเคมีทั้งหลายและการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์ทุกชนิด เพื่อให้ได้อาหารตากแห้งที่เก็บได้นาน ไม่บูดเน่าเพราะการเจริญเติบโตของจุลินทรีย์ หรือไม่มีสารเคมีตกค้างเนื่องจากปฏิกิริยาทางเคมีระหว่างกรรมวิธี เตรียมการผลิต หรือระหว่างการเก็บ ควรลวกน้ำร้อนก่อน นำไปตากแห้ง เพื่อหยุดปฏิกิริยาเอนไซม์และลดปริมาณแบคทีเรียที่มีอยู่ เป็นต้น จากที่ประชุมระดมความเห็นและลงพื้นที่สอบถามเรื่องการเพิ่มมูลค่าทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่ชาวบ้านสามารถดำเนินการได้เลย โดยไม่ต้องลงทุนมากนักคือคือ อาหารตากแห้งและแปรรูปด้วยการทำเค็ม มีรายละเอียดดังนี้

1. การแปรรูปด้วยตากแห้ง

การแปรรูปด้วยตากแห้ง เป็นแปรรูปอาหารตากแห้งด้วยแสงแดดวิธีนี้เป็นวิธีที่เก่าแก่ที่สุด ทำกันมาตั้งแต่ สมัยโบราณและยังคงทำกันอยู่ จนถึงปัจจุบัน เพราะว่าวิธีนี้เสียค่าใช้จ่ายน้อย ใช้อุปกรณ์น้อย และกรรมวิธีตากแห้งก็ง่าย จึงยังคง เป็นวิธีที่เหมาะสม สำหรับอุตสาหกรรมในครัวเรือนซึ่งปัจจุบันมีเตาอบพลังแสงอาทิตย์ ที่สะดวกและปลอดภัยจากการไต่ตอมของแมลงขณะตาก

ในอนาคตหากชาวบ้านมีทุนที่เพียงพอ อาจนำเครื่องมือที่ใช้ในการอบอาหารจำนวนมากในครัวเรือนกันให้แห้งนั้นมีหลายแบบ แต่ละแบบก็มีหลายขนาด เครื่องมือที่ใช้คือ **ตู้อบหรือโรงอบที่ใช้ความร้อนจากแสงอาทิตย์** โดยมีหลักการทำงานคือ ตู้อบหรือโรงอบประกอบด้วยแผงรับแสงอาทิตย์ ซึ่งทำด้วยวัสดุใส เมื่อแสงอาทิตย์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นรังสีคลื่นสั้น ตกลงบนแผงรับแสงนี้แล้วจะทะลุผ่านไปยังวัสดุสีดำ ภายในตู้อบและเปลี่ยนเป็นรังสีความร้อนซึ่งความร้อนนี้จะไปกระทบกับอาหารทำให้น้ำในอาหารระเหยออกมา และผ่านออกไปทางช่องระบายอากาศของตู้อบ หรือโรงอบ มีผลทำให้อาหารแห้ง ในระหว่างการอบควรกลับผลิตภัณฑ์นั้น วันละ 1-2 ครั้ง เพื่อให้ผิวหน้าของผลิตภัณฑ์ทุกส่วนได้สัมผัสกับความร้อน ทำให้แห้งเร็วและสม่ำเสมอ ข้อดีสำหรับการใช้ตู้อบที่ใช้ความร้อนจากแสงอาทิตย์คือ 1) ได้ผลิตภัณฑ์ที่สวยงาม และสม่ำเสมอ 2) สะอาดเพราะสามารถควบคุมไม่ให้ฝุ่นละอองหรือแมลงเข้าไปได้ 3) ใช้เวลาน้อยกว่าการตากแดดตามธรรมชาติ ทำให้ประหยัดเวลาในการตากได้ประมาณหนึ่งในสาม 4) ประหยัดพื้นที่ในการตาก เพราะในตู้อบสามารถวางถาดที่จะใส่ผลผลิตได้หลายถาด หรือหลายชั้น 5) ประหยัดแรงงาน เพราะไม่ต้องเก็บอาหารที่กำลังตากเข้าที่รมในตอนเย็น และเอาออกตากในตอนเช้าเหมือนสมัยก่อน ซึ่งมีผลทำให้ต้นทุนในการผลิตอาหารแห้งลดลง

คุณค่าทางอาหารของอาหารตากแห้งจะสูญเสียไปในระหว่างการ ตากแห้งบ้าง เช่น ปลาตากแห้ง จะมีวิตามินน้อยกว่าเนื้อสดเล็กน้อย ส่วน โปรตีนนั้นขึ้นอยู่กับวิธีตากแห้ง

ภาพที่ 75 การตากแห้ง

อาหารตากแห้งมีน้ำหนักเบากว่าน้ำหนักอาหารสด ง่ายต่อการขนส่ง และอายุการเก็บนานขึ้น เพราะอาหารตากแห้งมีสารอาหารที่เข้มข้น ขึ้น ความชื้นต่ำกว่าอาหารสด อาหารตากแห้งแต่ละชนิดจะมีความชื้นจำกัด อยู่ในขอบเขต อาหารตากแห้งที่มีคุณภาพดีจะไม่มีการขึ้นบนผิวอาหาร ไม่มีน้ำตาล เกาะอาหาร เวลาคั้นรูปเป็นอาหารสดใช้เวลาคั้นรูปภายใน 20 นาที มีอัตราส่วนของความหวานต่อความเป็นกรดหรือที่เรียกว่าความอร่อยอยู่ในเกณฑ์ ที่กำหนดของมาตรฐานอาหารตากแห้งแต่ละชนิด การถนอมอาหารตากแห้งต้องคำนึงถึงภาชนะที่ใช้เก็บรักษาอาหารแห้ง ซึ่งต้องเป็นภาชนะปิดสนิท เก็บไว้ในที่ที่ไม่อับชื้น เพื่อยืดอายุการเก็บ และอาหารแห้งหลายชนิด โดยเฉพาะปลาต่าง ๆ ที่เป็นที่ยอดนิยมและเป็นที่ยอมรับของผู้บริโภค ดังนั้นจากที่กล่าวมาข้างต้นการตากแห้งจำพวกปลาต่าง ๆ เป็นทางเลือกในการเพิ่มมูลค่าสัตว์น้ำในพื้นที่บ้านบাকันใหญ่และหมู่บ้านอื่น ๆ ในตำบลเกาะสาหร่ายต่อไป

2. แปรรูปด้วยการทำเค็ม

การใช้เกลือเก็บถนอมอาหารมีมาตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ วัตถุประสงค์ของการใส่เกลือ คือเพื่อดึงน้ำจากอาหารจนถึงจุดที่จุลินทรีย์ไม่สามารถเจริญได้ ในขณะที่เดียวกันเกลือก็จะซึมเข้าสู่อาหาร ทำให้อาหารมีรสดีขึ้น

การแปรรูปด้วยการทำเค็ม การใช้เกลือเป็นตัวช่วยในการรักษาไม่ให้ผลิตภัณฑ์เน่าเสียง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหารจำพวก ผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำซึ่งมีโปรตีนสูงถ้าทิ้งไว้จะเกิดการเน่าเสีย

ดังนั้น ในกรณีที่มีปริมาณมากไม่สามารถรับประทานได้หมดจึงจำเป็นต้องเก็บไว้เพื่อรับประทานได้นานวันโดยคลุกสัตว์น้ำกับเกลือ เช่น การทำปลาเค็ม ซึ่งปลาเค็มส่วนใหญ่ หมายถึง ปลาที่ดองเกลือแล้วนำมาตากแห้ง สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ จะต้องให้ตัวปลาสัมผัสกับน้ำเกลือโดยทั่วถึง หลังจากนั้นจึงคลุกเกลือกับปลาหรือแช่ปลาในน้ำเกลือ ขึ้นอยู่กับปริมาณความเค็มที่ต้องการ ปลาเค็มแบ่งออกเป็นปลาเค็มน้อย มีเกล็อร้อยละ 10 (ใช้น้ำเกล็อร้อยละ 17) ปลาเค็มปานกลาง (มีเกล็อร้อยละ 10-14) และปลาเค็มจัด มีเกลือเกินกว่าร้อยละ 14 (ใช้น้ำเกล็อร้อยละ 22 ขึ้นไป) พอปลาแห้งเนื้อจะมัน เป็นเงาจับไม่ติดมือ แล้วนำออก จำหน่ายได้

กล่าวคือทำให้เนื้อปลามีรสเค็มซึ่งทำให้เกิดภาวะไม่เหมาะสมแก่การเจริญเติบโตของจุลินทรีย์ โดยทั่วไปมักจะเอามาหมักเกลือนั้นมาตากแดด 1-2 วัน แล้วจึงเก็บไว้เพื่อรับประทานได้หลายวัน หรือแขวนผึ่งลมให้แห้ง อาจ จะทอดหรือปิ้งก่อนรับประทาน ซึ่งเกลือจะช่วยเสริมในการถนอมผลิตผลการจากทำประมง

ภาพที่ 76 การแปรรูปด้วยการทำเค็ม

ปลิงกามาตดองน้ำผึ้ง

สืบเนื่องมาจากในพื้นที่บ้านบากันใหญ่ มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่สำคัญเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน คือ การทำปลิงกามาตดองน้ำผึ้ง โดยชาวบ้านในพื้นที่ได้นำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากคนรุ่นก่อน จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่ พบว่า ในการทำปลิงกามาตดองน้ำผึ้ง โดยเริ่มจากการคัดเลือกปลิงกามาตที่ได้ขนาด นำมาทำความสะอาดด้วยน้ำสะอาดนำไปต้มให้สุก นำมาหั่นเป็นชิ้นขนาดพอคำ ต่อมานำน้ำผึ้งป่ามาผสมให้เข้ากัน พอได้ที่แล้วก็ตักเก็บไว้ในกระปุกพลาสติกอย่างดี เพื่อเก็บไว้สำหรับนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

สรรพคุณของปลิงกามาตดองน้ำผึ้งใช้สำหรับการสมานแผล หรือใช้สำหรับหลังผ่าตัด เนื่องจากเป็นตัวยาที่ช่วยในการสมานแผลภายในได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 77 ปลิงกามาตดองน้ำผึ้ง

สถานที่พักฟื้นสัตว์ทะเลหายาก

ในเขตพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายมีสัตว์ทะเลหายาก หลายชนิดที่ยังพบเห็นอยู่ได้แก่ พะยูน โลมา และเต่าทะเลหลายชนิด และในช่วงฤดูมรสุม เราก็มักพบว่า สัตว์ทะเลต่างๆ จะขึ้นมาเกยตื้น บางทีตาย หรือบ้างก็บาดเจ็บ ซึ่งมันเป็นไปตามธรรมชาติของสัตว์ที่มีการเสียชีวิตหรือบาดเจ็บ ซึ่งเมื่อเสียชีวิตหรือบาดเจ็บ สัตว์ทะเลหายากไม่สามารถโต้แรงของคลื่นได้ จึงถูกซัดเข้ามาที่ชายหาด และในส่วนของชาวประมงเองก็ต้องช่วยกันดูแล

ภาพที่ 78 ชาวบ้านช่วยเหลือโลมาที่มาเกยตื้น

ทางชาวบ้านในหลายหมู่บ้านได้ตกลงกันว่า หากพบโลมา เต่าหรือสัตว์ทะเลหายาก ที่ประชุมแกนนำชาวบ้านมีความตกลงกันว่าจะไม่จับสัตว์ทะเลหายาก เช่น พะยูน โลมาหรือเต่าทะเล ถ้าหากติดกับเครื่องมือประมงก็ให้ปล่อยคืนสู่ทะเล เพื่ออนุรักษ์ให้ลูกหลานได้เห็นในอนาคต โดยเฉพาอย่างยิ่งในตำบลเกาะสาหร่าย พะยูน โลมาและเต่าทะเลแต่ละชนิดที่เหลือไม่มากแล้ว หากชาวบ้านไม่ช่วยกันอนุรักษ์ ต่อไปก็ไม่เหลือให้เห็นอีกแล้ว

ภาพที่ 79 บ่อพักฟื้นเต่าทะเล

ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายในประเด็นเรื่องการอนุรักษ์ทะเลหายากเป็นเรื่องชาวบ้านรับรู้ และเข้าใจเรื่องนี้เป็นอย่างดีพอควรเนื่องจากไม่มีชาวคราวเรื่องจับสัตว์หายาก และกลับมีชาวเรือ การให้ช่วยไม่ว่าจะเป็นโลมา พะยูน และบางหมู่บ้านได้สร้างที่บ่อพักพื้นสัตว์ทะเลหายาก ที่ผ่าน มา กลุ่มประมงอนุรักษ์ตำบลเกาะสาหร่ายพบว่า มีบ่อยครั้งที่ได้มีเต่ามาติดอวนประมงของ ชาวบ้าน และกรณีที่เต่าทะเลมีแผลติดเชือกเกรงว่าจะเสียชีวิต ในบางครั้งหากมีหากมีความจำเป็น ก็ประสานไปกับเจ้าหน้าที่เดินทางไปทำการตรวจสอบด้วย แต่ในเบื้องต้นถ้าอาการไม่หนัก ชาวบ้านก็จะช่วยกันดูพักฟื้น เมื่อแข็งแรงก็นำไปปล่อยสู่ทะเลต่อไป

สรุปผลการวิจัยในการพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพา ตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ. สตูล ผลการวิจัยพบว่าศักยภาพการ พึ่งพาตนเองในแต่ละหมู่บ้านมีความพร้อมแตกต่างกัน ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการ ทรัพยากรก็มีหลายประการ เพื่อให้โครงการวิจัยเห็นผลเป็นรูปธรรมระดับหนึ่ง คณะผู้วิจัยได้พบ หลายแนวทางในการสร้างความสามารถในการพึ่งพาตนเองจากภายในชุมชนและได้มีโอกาสนำ แก่นนำชุมชนไปศึกษาดูงานที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล และคณะผู้วิจัยได้จัดประชุม ระดมความคิดเห็นและสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภายนอก เพื่อสร้างการเรียนรู้ ในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยได้นำแกนนำชาวบ้านไปศึกษาดูงานบ้านบากัน เคย และได้้นำผลการวิจัยทั้งหมดมาประมวลเพื่อทดลองยกระดับหมู่บ้านที่ 2 ที่มีความพร้อม ระดับหนึ่ง ให้เป็นหมู่บ้านต้นแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของ ชาวประมงพื้นบ้าน ใน ต.ตำบลเกาะสาหร่าย โดยจะกล่าวรายละเอียดสรุปผลการวิจัยและ ข้อเสนอแนะในบทถัดไป

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษาวิจัย และข้อเสนอแนะ

การวิจัย เรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง เพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และเพื่อพัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

ดังนั้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย ตามวัตถุประสงค์วิจัย โดยใช้มีกิจกรรมการวิจัยหลัก ๆ เป็นดังนี้ การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิที่เกี่ยวข้อง การสำรวจเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน สัมภาษณ์เชิงลึก สทนากลุ่มย่อย การศึกษาดูงาน 2 แห่ง การประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหาแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองและพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง การเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

ศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

จากผลการวิจัยเรื่องศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชนในระดับภาพรวมของ ต.เกาะสาหร่าย หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการสัมภาษณ์ การจัดประชุมกลุ่ม และได้สำรวจสภาพพื้นที่จริง ได้นำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมโยงในภาพรวม โดยการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลแบบสามเส้า สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

พบว่าชุมชนชาวประมงของตำบลเกาะสาหร่าย จังหวัดสตูล ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก ดำรงชีวิตอยู่กับแหล่งทรัพยากรชายฝั่ง ส่วนใหญ่ทำประมงอวนจมปู ผลการวิจัยพบว่าทรัพยากรสัตว์น้ำมีปริมาณลดลง

สาเหตุหลักทำปริมาณสัตว์น้ำลดน้อยถอยลงทุกปี เกิดชาวประมงทั้งภายในและภายนอกชุมชน ในช่วง 3-5 ปีปัญหาใหญ่คือทำประมงโดยอวนรุน อวนลาก จากเรือประมงพาณิชย์ที่ได้

ทำลายทรัพยากรไปมาก ในช่วงนั้นบางหมู่บ้านชาวบ้านก่อตั้งกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านในบางหมู่บ้านเพื่อดูแลทรัพยากร และมีบางหมู่บ้านที่รวมตัวกันโดยเฉพาะชาวบ้าน บ้านปากันใหญ่ มีการรวมกันอย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมากกว่าหมู่บ้านอื่น ๆ ปัจจุบันเริ่มมีแนวคิดในเรื่องการรวมตัวเพื่อจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเอง โดยเริ่มจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ไม่จะเป็นกลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์ กลุ่มท่องเที่ยว และกลุ่มออมทรัพย์ และได้จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชน

โดยสรุปประเด็นศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ระดับทั้งตำบลเกาะสาหร่ายเป็นดังนี้

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

พบว่าทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายแบ่งออกเป็น 3 ยุคเพื่อให้เห็นความแตกต่างได้ชัดเจน ยุคที่ 1 ประมาณ 50 ปี ที่ผ่านมา ยุคที่ 2 ประมาณ 10 - 20 ปีที่ผ่านมา และยุคที่ 3 ประมาณ 3 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน สัตว์น้ำอันดับหนึ่งคือ ปูม้า อันดับสอง คือ กุ้ง และอันดับสามคือ ปลาชนิดต่าง ๆ ในยุคที่ 1 ประมาณ 50 ปี ที่ผ่านมา สัตว์น้ำเศรษฐกิจ มีความอุดมสมบูรณ์มาก การออกเรือไปไม่ไกลจากที่พัก ก็สามารถจับปู กุ้ง หรือปลาได้เป็นจำนวนมาก ต้นทุนการทำประมงก็ไม่สูงเหมือนปัจจุบัน

ต่อมาในมา ยุคที่ 2 ประมาณ 10-20 ปีที่ผ่านมา อันเนื่องจากการทำประมงพาณิชย์ ที่อุปกรณ์และเครื่องมือจับสัตว์น้ำมีคุณภาพดี สามารถจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก ทำให้ทรัพยากรสัตว์ลดลง ส่งผลให้ชาวประมงชายฝั่งทำมาากินลำบาก ทำให้ปริมาณสัตว์ในแถบหมู่เกาะสาหร่ายลดลงในช่วง 10 -20 ปี

ส่วนยุคที่ 3 ประมาณ 3-5 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน ในช่วง 3-5 ที่ผ่านยังมีสภาวะเหมือนกับยุคที่ 2 ในช่วงประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมา

ประชาชนส่วนใหญ่ ในวันนี้มีทรัพยากรประมงชายฝั่งก็เพียงพอที่จะทำมาหากิน แต่อนาคตคิดว่าไม่เพียงพออย่างแน่นอน สืบเนื่องจากประชากรใน ตำบลมีการขยายตัว ประกอบกับทรัพยากรสัตว์น้ำมีแนวโน้มลดลงอย่างเห็นได้ชัดเจน

ปัจจุบันคนในตำบลต้องเดินทางไกลขึ้นกว่าแต่ก่อนเพื่อเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทำให้ไม่สะดวกเนื่องจากออกทะเลไปไกลขึ้น ทำให้มีค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น

สำหรับปัจจุบันในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย คนส่วนใหญ่ยังไม่ได้ร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่งมากนัก ยกเว้นหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 ทำกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรปูม้าที่กำลังถดถอยให้คืนสภาพโดยชุมชนในรูปแบบของธนาคารปู

ในหลายหมู่บ้านไม่ได้กำหนดเขตอนุรักษ์ของหมู่ ยกเว้นหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 4 แต่ต่อมาจนปัจจุบันแนวอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ของหมู่ที่ 4 ได้ยกเลิกไปเนื่องกิจกรรมธนาคารปูไข่ หยุดทำกิจกรรมชั่วคราวอันเนื่องมาจากไม่มีงบประมาณบำรุงรักษาตัวโรงเรียน

ในเรื่องการเฝ้าระวังเขตอนุรักษ์พบว่าหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่าย มีกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานภายนอกในการทำกิจกรรมเฝ้าระวังเรือประมงพาณิชย์ขนาดใหญ่ ไม่ให้รุกล้ำเข้ามาทำประมงในเขตที่ทางการกำหนดไว้

ชุมชนทั้งหมดของ ต.เกาะสาหร่าย ยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่ได้กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู อย่างเป็นระบบ ใช้เพียงการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เกิดขึ้น จากผลการวิจัยพบว่าบางชุมชนทำกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำร่วมกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้งยังไม่มีมีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟูทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่ายโดยส่วนใหญ่แล้วความเป็นเครือญาติ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล

ในบางหมู่บ้านชาวบ้านมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยพบว่าที่ผ่านมาในรอบ 3-4 ปีคนในหมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 มีการรวมกลุ่มและมีความสามารถแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเองระดับหนึ่ง โดยได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก และส่วนหนึ่งเกิดความตั้งใจของแกนนำที่ต้องการเห็นทรัพยากรประมงชายฝั่งกลับอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง

ผู้นำที่เป็นทางการ มีบทบาทตามหน้าที่ ที่ได้รับมอบหมายก็ทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเอง และที่ ต.เกาะสาหร่าย บางหมู่บ้านมีผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้ที่สามารถผลักดัน กระตุ้น และสร้างการความร่วมมือกับคนในหมู่บ้านเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน และเป็นผู้ที่ไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล มีแนวคิดเชิงพัฒนาในหลายมิติที่เชื่อมโยง และที่สำคัญ เป็นคนที่เปิดรับแนวคิด และความช่วยเหลือจากหน่วยงาน และสามารถประสานงาน ภายในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้าน รวมไปถึงสามารถประสานงานกับหน่วยงานราชการและองค์กรภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี

ส่วนใหญ่แต่ละชุมชนของแต่ละหมู่บ้านไม่มีการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่ เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ

ผู้นำในตำบลเกาะสาหร่ายส่วนใหญ่ยังไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน เพื่อนำองค์ความรู้ และการบูรณาการองค์ความรู้เดิมกับองค์ความรู้ใหม่ที่มาจากหน่วยงานภายนอก และหลายหมู่บ้าน หลายพื้นที่คนในหมู่บ้านยังไม่มี การพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำ

ความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะประเด็นปัญหา เรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรประมงชายฝั่งซึ่งถือเป็น คู่ข้าวคู่น้ำของพี่น้อง

คนส่วนใหญ่ของตำบลไม่ค่อยได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ คนรุ่นใหม่ยังไม่เห็นความสำคัญการมีส่วนร่วม และยังไม่มีความคิดที่จะเริ่มหรือสร้างกิจกรรมร่วมกันในหลายหมู่บ้าน

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

คนส่วนใหญ่ของตำบลเกาะสาหร่ายมีความเป็นทุกข์ใจจากภาระหนี้สินและไม่ค่อยมีเงินเก็บหรือเงินออมมากนัก เนื่องรายได้กับค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือนมีความใกล้เคียง บางเดือนก็เหลือ บางเดือนก็ไม่เหลือเก็บ และ มีความรู้สึกว่ามีอาชีพประมงชายฝั่งเป็นอาชีพที่ไม่มั่นคง เนื่องจากรายได้ไม่แน่นอน เนื่องจากอาชีพประมงต้องขึ้นกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

คนส่วนใหญ่ ต.เกาะสาหร่ายมีความรักสามัคคีไม่ทะเลาะเบาะแว้ง เนื่องจากชาวบ้านที่นี่มีความผูกพันในลักษณะเครือญาติและมีความสัมพันธ์ในทางศาสนา ทำให้ไม่ค่อยมีเรื่องไม่ทะเลาะเบาะแว้ง และคนส่วนใหญ่มีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

โดยส่วนใหญ่เกือบทุกหมู่บ้าน ยังไม่ได้มีความร่วมมือกันระหว่างหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อขับเคลื่อนปัญหาของตำบล ยกเว้นในหมู่ที่ 2 บ้านปากน้ำใหญ่ ได้มีความร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่น เช่นหมู่ที่ 1 และหมู่บ้านอื่น ๆ ภายในตำบลเป็นระยะ ๆ

ตำบลเกาะสาหร่ายส่วนใหญ่ยังขาดแกนนำที่จะชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน ทำให้ไม่มีกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน รวมถึงยังไม่มีคอยมีการจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านภายในตำบลร่วมกัน ทำให้การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ยังมีค่อนข้างน้อย

ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

จากผลการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล หลังจากผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การจัดประชุมกลุ่ม ได้นำข้อมูลเหล่านี้มาเชื่อมโยงในภาพรวม สามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

ด้านปรากฏการณ์ทรัพยากรประมงชายฝั่ง (สัตว์น้ำเศรษฐกิจ ปู ปลา และกุ้ง)

ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจมีปริมาณลดลง มีการใช้เครื่องมือผิดกฎหมาย การจับสัตว์น้ำวัยอ่อนหรือยังไม่ได้ขนาด

ด้านวิถีคิดและจิตสำนึก

ประชาชนส่วนขาดจิตสำนึกในเรื่องการอนุรักษ์ เนื่องจากทรัพยากรประมงชายฝั่งเป็นของสาธารณะชาวบ้านทอดทิ้งไม่เห็นทางแก้ปัญหา หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะองค์การบริหารตำบลที่อยู่ในพื้นที่และผู้เกี่ยวข้องไม่เห็นความสำคัญมากนัก รวมถึงยังไม่มีนโยบายหรือให้สิทธิให้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ด้านโครงสร้างชุมชน

พบว่าหลายหมู่บ้านมีโครงสร้างชุมชนไม่เข้มแข็งอันเนื่องมาจากต่างคนต่างต้องทำมาหากินเพื่อเลี้ยงครอบครัว โครงสร้างเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านต้องเอาตัวรอด หน่วยงานของรัฐบางหน่วยงานยังไม่เปิดช่องว่างให้ชาวบ้านร่วมจัดการ และยังไม่มียุทธศาสตร์เป้าหมายที่ชัดเจนในเรื่องการดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่งรวมถึงกฎหมายที่เกี่ยวข้องยังมีช่องว่าง

ด้านรูปแบบและลักษณะการจัดการ

พบว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ขาดองค์ความรู้ระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ขาดข้อมูลและแผนการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งที่ดี ขาดการวางแผนและการปฏิบัติตามแผนที่เป็นรูปธรรม ในเรื่องการไปจับสัตว์น้ำในพื้นที่ไม่มีการบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง ไม่มีการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบในทุกๆ ด้านพร้อมกัน การทำงานของหน่วยงานของภาครัฐบางหน่วยงานที่ประสานกันพบว่ายังมีน้อยและรวมถึงการไปดำเนินงานไม่ครอบคลุมทั่วทุกหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่าย

ด้านปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคมีผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

พบว่าปัจจัยสำคัญที่เป็นอุปสรรคมีผลต่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง ในพื้นที่ ตำบลเกาะสาหร่าย ที่เป็นปัจจัยภายในชุมชน มี 3 ประเด็นสามารถสรุปดังนี้ 1) ปัจจัยระดับครอบครัว ได้แก่ การถ่ายทอดความรู้ ปลูกฝังทัศนคติแก่รุ่นหลัง ความเชื่อมั่นในตนเอง ฐานะทางเศรษฐกิจ 2) ปัจจัยระดับชุมชน ได้แก่ สำเนียงร่วมของคนในชุมชน ฐานทรัพยากรในชุมชน องค์ความรู้ภูมิปัญญา ความสัมพันธ์ในชุมชน สภาพภูมิศาสตร์ และ 3) ปัจจัยระดับกลุ่มและเครือข่าย ได้แก่ การสร้างมีส่วนร่วม การบริหารจัดการและการแก้ไขปัญหาของกลุ่ม การสร้างกระบวนการเรียนรู้ ผู้นำที่เข้มแข็ง ความเข้าใจและสำนึกของสมาชิก

ปัญหาทรัพยากรชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่าย มีหลายลักษณะ เกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่ายจากข้อเสนอของชาวบ้าน นักพัฒนา ผู้ทรงคุณวุฒิ เห็นว่าการแก้ปัญหาให้ได้นั้น หลายฝ่ายต้องร่วมมือกัน แก้อย่างเป็นระบบ ไม่ทำแบบแยกส่วน โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐต้องมีส่วนร่วมกับชาวบ้านให้มากขึ้น

ด้านการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

พบว่าลักษณะของชาวบ้านตำบลเกาะสาหร่ายที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประมงหรือเรื่องอื่น ๆ ที่ชาวบ้านบางหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นมา พบว่ากลุ่มคนผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม สังเกตได้ว่าเกือบทั้งหมดเป็นเพศชาย มีอายุค่อนข้างมากกว่ากลุ่มผู้ที่ไม่เข้ามามีส่วนร่วม และมีตำแหน่งต่างๆ ในชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มผู้มีส่วนร่วมเคยผ่านประสบการณ์การทำกิจกรรมของหมู่บ้าน หรือเข้าร่วมกิจกรรมกับหน่วยงานภายนอกไม่ว่าจะเป็นจะเป็นโครงการที่มาจากหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมหรือสนับสนุนในเรื่องต่างๆ อีกทั้งเคยเข้ารับการฝึกอบรมมากกว่า มีโอกาสได้รับทราบข้อมูลข่าวสารต่างๆ อยู่เสมอ

ส่วนผู้ที่ไม่มีส่วนร่วม ส่วนใหญ่แล้วเป็นผู้หญิงและเด็กรวมถึงเยาวชนด้วย ที่ไม่ได้เข้าร่วมเนื่องจากไม่ได้รับติดต่อให้เข้าร่วม ส่วนผู้ชายที่ทำประมงส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมกับองค์กรต่าง ๆ อาจเนื่องจากไม่เห็นความสำคัญ ไม่เห็นความสำเร็จในระยะสั้นๆ ว่าจะได้รับประโยชน์อะไรจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน จึงมีแนวโน้มที่ไม่เข้าร่วมงานกับกลุ่มหรือองค์กรที่ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นที่ทำงานด้านการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง

ในประเด็นการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมงสรุปเป็น 2 ด้านดังนี้ 1) ด้านตัวชาวบ้านเอง ชาวบ้านที่ไม่มีส่วนร่วม เพราะกลัวได้รับอันตรายจากผู้สูญเสียผลประโยชน์ ไม่เห็นหนทางว่าจะแก้ปัญหาได้ กลัวว่าตัวเองจะเสียผลประโยชน์ ไม่ได้รับทราบข้อมูลข่าวสาร และไม่มีเวลาต้องหาเลี้ยงชีพ ส่วนชาวบ้านที่มีส่วนร่วม อยากเห็นทรัพยากรชายฝั่งสมบูรณ์และได้รับการฟื้นฟูให้ยั่งยืน เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทำมาหากิน ตระหนักทรัพยากรถูกทำลาย และการเข้ามามีส่วนร่วมมาจากญาติหรือเพื่อนบ้านเป็นคนชักชวนและแนะนำให้มาเข้าร่วม และ 2) ด้านกลุ่ม/องค์กรชาวบ้าน เหตุผลที่ชาวบ้านที่ไม่มีส่วนร่วม รอคอยผลงานกลุ่มว่าจะแก้ปัญหาได้จริงหรือไม่ ไม่ชอบการมาเข้าร่วมการประชุม นั่งฟัง เพราะมองว่าเสียเวลา ไม่ได้เป็นสมาชิกองค์กร ไม่อยากเข้าร่วมงานไม่ชอบผู้นำกลุ่ม ในด้านนี้สำหรับชาวบ้านที่มีส่วนร่วม เพราะต้องการเห็นว่าการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม จะทำให้แก้ไขปัญหาและดูแลรักษาทรัพยากรไว้ได้

ด้านจุดอ่อนจุดแข็ง โอกาส และภาวะคุกคาม

จากประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อค้นหาและสามารถสังเคราะห์สรุปผลได้ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths)

ในตำบลเกาะสาหร่ายปัจจุบันยังมีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่สัตว์น้ำเศรษฐกิจยังมีเหลือให้อนุรักษ์หรือฟื้นฟู สภาพสังคมมีเป็นปึกแผ่น อันเนื่องมาจากมีประเพณีวัฒนธรรม ที่เหมือนกัน แต่หมู่บ้านในตำบลมีความเป็นปึกแผ่นเครือญาติ ความมีน้ำใจของชาวประมงที่พึ่งพากันมีเห็นอยู่มาก ที่สำคัญคนส่วนใหญ่ศาสนาอิสลามทำให้กิจกรรมทางศาสนาเชื่อมโยงไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ได้

ง่าย ปัจจุบันทรัพยากรประมงชายฝั่งยังมีหลากหลาย ชาวบ้านมีความเชี่ยวชาญในการทำประมงชายฝั่ง เริ่มมีการจัดตั้งกลุ่ม โดยมีแกนนำที่ความรู้ ความสามารถในการจัดทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรประมง

จุดอ่อน (Weaknesses)

ภายในตำบลยังไม่มีต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ที่สมบูรณ์แบบ เกือบทั้งตำบลการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีน้อย คนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจแนวคิดการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชน คนส่วนใหญ่ไม่ได้ให้ความสำคัญในเรื่องของการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร เพราะต่างคนต่างใช้ทรัพยากรประมงเพื่อตนเองได้รับประโยชน์ให้ได้มากที่สุด ชาวบ้านหลายคนยังมีการลักลอบใช้เครื่องมือการทำประมงผิดกฎหมาย ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และการฟื้นฟูทรัพยากร และประชาชนยังขาดความรู้การมีส่วนร่วม และการรวมกลุ่มและการจัดการเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน และประเด็นเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ว่าจะเป็น ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา ยังไม่สมบูรณ์เท่าที่ควร

โอกาส (Opportunities)

ปัจจุบันมีหน่วยงานภายนอก ที่จะเข้าส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมด้านทรัพยากรประมง หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องหลักคือ สำนักงานประมงจังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดสตูล มีวิสัยทัศน์และแผนงานเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งร่วมกัน ชาวบ้านกล่าวว่าในเมื่อทรัพยากรประมงที่ประกอบไปด้วยสัตว์น้ำเศรษฐกิจเสื่อมโทรมและลดลงอย่างชัดเจน อันนี้เป็นโอกาสที่สำคัญของคนทั้งเกาะสาหร่าย ต้องรวมพลังกันคิดและหาแก้ปัญหานี้ร่วมกัน ประกอบกับยุทธศาสตร์จังหวัดสตูล ไม่ว่าจะเป็นสำนักงานจังหวัด หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดสตูล ให้ความสำคัญกับเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง และในอนาคตที่ชาวบ้านมองว่าเป็นโอกาส คือการเปิดประชาคมอาเซียน จะมีการเคลื่อนย้ายคน และสินค้าต่าง ๆ ดังนั้นถ้าไม่เรียนรู้ที่รองรับหรือมองประโยชน์ อาจจะไม่รอดก็เป็นได้

ภาวะคุกคาม (Threats)

ในการทำประมงชายฝั่งภาวะคุกคามที่สำคัญประการหนึ่ง คือ สภาพของธรรมชาติเป็นอุปสรรคทำให้ ไม่สามารถประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง ต้องขึ้นสภาพมรสุม พายุ คลื่นลม และฝน ปัจจุบัน สินค้าต่างๆ ได้ปรับตัวสูงขึ้น ทำต้นทุนการทำประมงที่สูง โดยเฉพาะราคาน้ำมันเป็นต้นทุนหลักในการไปยังทำประมง และรวมไปถึงเครื่องมือการทำประมงต่าง ๆ เช่นอวนจมปู อวนลอยปลา แม้ว่าวันนี้การทำประมงอวนลากของเรือพาณิชย์ขนาดใหญ่จะไม่ค่อยได้เข้าใกล้ชายฝั่งแต่ก็ถือว่ายังไม่หมดไปเสียทีเดียว ดังนั้นการทำประมงพาณิชย์ในเขตหวงห้ามยังมีให้เห็นอยู่ในบางครั้ง ชาวบ้านที่ตำบลเกาะสาหร่ายขาดเรือตรวจการที่เข้ามาดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่งอีกประเด็นภาวะคุกคามคือตลาดสินค้าสัตว์น้ำอยู่ไกลจากแหล่งผลิตรวมไป

แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล สามารถสรุปได้ว่า แนวทางในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ควรส่งเสริมและสนับสนุนงบประมาณในการประกอบอาชีพ ควรส่งเสริมและสนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการพัฒนาอาชีพ ควรให้องค์ความรู้ในเรื่องการฟื้นฟูทรัพยากรทางทะเล

ด้านการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาอาชีพประมงชายฝั่งทะเล ดังนั้นเพื่อให้การวิจัยครั้งนี้สามารถเห็นเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่งปีในคำถามและวัตถุประสงค์การวิจัยข้อนี้ คณะผู้วิจัยได้นำแกนนำชุมชนตำบลเกาะสาหร่าย เดินทางศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เพื่อค้นหาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง พบว่าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เป็นหน่วยงานที่มีองค์ความรู้ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งได้เช่น ทำให้ทราบว่าหน่วยงานนี้มีโครงสร้างการบริหารอย่างไร สามารถให้บริการกับประชาชนเรื่องอะไรที่เป็นประโยชน์ ทำให้ทราบว่าศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล มีส่วนงานที่รับผิดชอบใน เรื่องการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และในการเดินทางไปศึกษาดูงาน ได้รับองค์ความรู้ต่าง ๆ มาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้เรื่องปู ทำให้ได้รับความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับวงจรชีวิตปู การเพาะเลี้ยงปูทะเล การอนุบาลลูกปูในแต่ละระยะ นอกจากองค์ความรู้เรื่องปู ที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล มีกิจการการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเล โดยที่กุ้งทะเลเป็นสินค้าอาหารทะเลที่ตลาดโลกมีความต้องการบริโภคสูงและเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นกุ้งทะเลที่ได้จากการจับจากธรรมชาตินับวันจะลดปริมาณลงตามลำดับ ดังนั้นเพื่อเพิ่มปริมาณของกุ้งทะเลที่จะตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคในปัจจุบัน ทางศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล ได้เพาะพันธุ์กุ้งหลายชนิด ทำให้ทราบวิธีการเพาะและการอนุบาลลูกกุ้งทะเล ต่อมาคณะผู้วิจัยและคณะชาวบ้านที่เดินทางมาจากเกาะสาหร่ายมาดูงาน ได้ไปยังจุดศึกษาองค์ความรู้เรื่องปลิงทะเล จากที่กล่าวมาแล้วว่า โครงการวิจัยครั้งนี้พบนวัตกรรมการจัดการทรัพยากรชายฝั่งหลายประเด็นที่สำคัญโดยเฉพาะประเด็นใหม่ที่น่าสนใจคือการศึกษาความเป็นได้ในเรื่องการอนุรักษ์ปลิงทะเล สืบเนื่องในระยะต้นของโครงการวิจัยครั้งนี้ นักวิจัยร่วมโครงการได้นำปลิงทะเลที่เก็บตัวอย่างปลิงหลายชนิดจากเกาะสาหร่ายมาศึกษา เรื่องความเป็นอยู่ ในการเพาะเลี้ยงในบ่อ ในโรงเรือนโดยทดลองจัดสภาพแวดล้อมให้ใกล้เคียงกับธรรมชาติ และพบว่าบางชนิดสามารถดำรงชีวิตและเติบโตเป็นอย่างดี แต่บางชนิดไม่สามารถปรับตัวกับสภาพแวดล้อมในบ่อเลี้ยงที่จัดทำขึ้น

ส่วนอีกเรื่องหนึ่งที่เป็นสนใจของคณะที่เดินทางมาศึกษาดูงานเป็นอย่างมาก คือ องค์ความรู้เรื่องการเพาะเลี้ยงปลาการ์ตูน สาเหตุเนื่องมาจากปลาการ์ตูน เป็นปลาทะเลสวยงาม ซึ่งนิยมเลี้ยงกันทั่วโลก ที่ผ่านมามีการจับปลาการ์ตูนขึ้นมาจากท้องทะเลกันมาก ทำให้สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติทางทะเลเสียไป ปัจจุบันศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูลสามารถเพาะเลี้ยงปลาการ์ตูนได้สำเร็จ มีปลาการ์ตูน อยู่หลายชนิดที่สามารถเพาะพันธุ์ได้ที่นี่ เช่น ปลาการ์ตูนส้มขาว ปลาการ์ตูนลายปล้อง ปลาการ์ตูนอานม้า ปลาการ์ตูนมะเขือเทศ ปลาการ์ตูนทอง หลังจากเพาะเลี้ยงเสร็จ ทางศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล จะจัดส่งให้กับหน่วยงานที่ทำเรื่องเข้ามาร้องขอเพื่อนำไปปล่อยเขตที่อยู่อาศัยของมัน เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวเบิกฟ้าอันดามันสตูล หรืออาจเป็นหน่วยงาน หรือชุมชนอื่น ๆ ที่มีแหล่งที่อยู่อาศัยปลาการ์ตูน สามารถทำเรื่องขอมาเพื่อนำไปปล่อยในน่านน้ำทะเลที่ต่าง ๆ ชาวบ้านที่เดินทางมาศึกษาดูงานกล่าวว่าถ้าชาวบ้านจะมาขอความรู้เพื่อเพาะพันธุ์ปลาการ์ตูน หรือจัดตั้งฟาร์มเพื่อเพาะพันธุ์ปลาการ์ตูนในอนาคตว่าเป็นได้หรือไม่ พบว่าเจ้าหน้าที่แจ้งว่าเป็นไปได้ และหากต้องการจริงให้ทำเป็นหนังสือเข้ามาก่อนเพื่อเข้าร่วมฝึกอบรมในเรื่องต่าง ๆ ได้ ต่อมาคณะที่ศึกษาดูงานได้เดินทางไปยังพื้นที่ที่เพาะพันธุ์หอยหวาน ทำให้ทราบองค์ความรู้เรื่องการเลี้ยงหอยหวาน ซึ่งศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล สามารถเพาะพันธุ์หอยหวาน เพื่อนำไปคืนสู่ท้องทะเล เพื่อคืนความสมบูรณ์ของทรัพยากรหอยหวาน ซึ่งเป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่สำคัญ ประเด็นนี้ชุมชนเกาะสาหร่ายที่เดินทางมาศึกษาสนใจที่นำหอยหวานกลับไปปล่อยในเขตพื้นที่เกาะสาหร่าย ดังนั้นศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล มีเพาะพันธุ์หอยหวานและได้มอบพันธุ์หอยหวานให้กับตัวแทนชุมชนนำกลับไปปล่อยในพื้นที่เกาะสาหร่าย และกล่าวหากต้องการเพาะเลี้ยงเป็นอาชีพให้ทำเรื่องขอมาฝึกอบรมเพิ่มได้เพื่อนำไปทำเป็นอาชีพการเลี้ยงหอยหวานได้

พัฒนารูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ข้อนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินงานตามกิจกรรมวิจัยที่ออกแบบไว้ โดยการศึกษาจากเอกสารผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และได้นำวิจัยข้อที่ 1-3 มาจัดประชุมระดมความคิดเห็น พร้อมกันนี้ได้เชิญแกนนำชุมชนที่เป็นตัวแทนแต่ละหมู่บ้านของตำบลเกาะสาหร่าย เดินทางไปศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากรทรัพยากรประมงชายฝั่งบ้านบากันเคย เพื่อที่จะนำองค์ความรู้เหล่านี้มาพัฒนารูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งโดยสามารถสรุปผลการวิจัยเป็นดังนี้

คณะผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับแกนนำชุมชน จากตำบลเกาะสาหร่าย เดินทางไปแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรประมงแบบพึ่งพาตนเองกับชุมชนบ้านบากันเคย

สรุปองค์ความรู้เกี่ยวกับบ้านบากันเคยเป็นดังนี้ บ้านบากันเคย อยู่ในตำบลตันหยงโป อำเภอเมือง จังหวัดสตูล เป็นหมู่บ้านติดขอบชายฝั่งทะเลอันดามัน โดยมีลักษณะทางภูมิศาสตร์เป็นอ่าว ที่นี้อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศทางทะเล ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับอาชีพประมงพื้นบ้าน และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการปกป้องน่านน้ำ และการดูแลและจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ซึ่งเปรียบเสมือนหม้อข้าวหม้อแกงของชุมชน แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นแหล่งเป้าหมายของชาวประมงกลุ่มที่มีทุนใหญ่กว่า เข้ามาทำการประมงที่ผิดกฎหมาย จนกลายเป็นประเด็นปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรที่รุนแรง ที่ภาครัฐไม่สามารถใช้กฎหมายบังคับได้จริง ทำให้ชาวบากันเคยที่ต้องรวมตัวเพื่อปกป้อง ดูแลทะเลหน้าบ้าน และแก้ปัญหาปากท้องด้วยตัวเอง โดยใช้กลยุทธ์และวิธีการที่หลากหลายขึ้นอยู่กับสถานการณ์ บางครั้งเจรจาแล้วไม่ได้ผลก็ใช้วิธีการที่รุนแรงประเภทที่ต้องใช้อาวุธบ้าง หลายครั้งที่ถอดใจ ทำให้พวกเขาต้องอดทนแก้ปัญหาอย่างโดดเดี่ยวเพียงลำพัง และนี่คือเหตุผลที่ชุมชนบากันเคยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการแก้ปัญหาและการพัฒนา โดยการค้นหาตัวตนและศักยภาพของพื้นที่เป็นเครื่องมือและเป้าหมายเพื่อขับเคลื่อนและประสานความร่วมมือในกระบวนการพัฒนาชุมชน

โดยเฉพาะกิจกรรมที่สำคัญที่รากฐานของชุมชนคือ **กิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ และจิตสำนึกของชุมชนและเยาวชนที่ต่อเนื่อง** ต่อมาเมื่อมีการเริ่มต้นรวบรวมข้อมูลอื่นๆ ที่จำเป็นเพื่อพัฒนาสู่การจัดทำแผนแม่บทองค์กร โดยนำข้อมูลที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันมารวบรวม และวิเคราะห์เพื่อวางแผนการพัฒนา ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย ข้อมูลหมู่บ้าน วิถีชีวิต วัฒนธรรม ข้อมูลศักยภาพของทรัพยากรธรรมชาติและชายฝั่งทะเล และข้อมูลด้านเศรษฐกิจ และชาวบ้านเริ่มเรียนรู้ที่จะประสานงานกับหน่วยงานภายนอกชุมชนมากขึ้น

ปัจจุบันเป้าหมายของชุมชนบ้านบากันเคยมีชัดเจนมากขึ้น โดยมีกลุ่มที่จัดตั้งโดยชุมชนประกอบด้วยกลุ่มบากันเคย เป็นแกนกลาง มีกลุ่มย่อยประกอบด้วย กลุ่มประมง กลุ่มยุวรักษ์ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีหน่วยงานภายนอกที่เป็นพันธมิตรร่วมให้การช่วยเหลือชุมชนบ้านบากันเคย แต่อย่างไรก็ตามแกนนำยังคงกล่าวหาว่าห้วงเวลา 15 ปีที่ผ่านมาเป็นแค่บทพิสูจน์แห่งความสำเร็จเพิ่งจะเริ่มต้น วันนี้บ้านบากันเคยได้กลายเป็นสื่อประสานความร่วมมือเพื่อการฟื้นฟูและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งอย่างยั่งยืน เพื่อให้ไปถึง **เป้าหมายใหญ่ที่สุดของชุมชนบ้านบากันเคย คือ ชุมชนมีความเข้มแข็ง สามารถพึ่งพาตนเองได้ และคนในชุมชนมีความสุข**

หลังจากทราบดีศักยภาพการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ทราบปัญหาและอุปสรรค ทราบจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และภัยคุกคาม พร้อมกับได้ข้อมูลเกี่ยวข้องกับแนวทางการส่งเสริมการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง และได้ความรู้จากการเดินทางไปศึกษายังศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่ง สตูล ได้เข้าร่วมกิจกรรมถอดบทเรียนร่วมกันกับชุมชนบากัน

เคย เพื่อสร้างแรงบันดาลใจให้แก่นำจากตำบลเกาะสาหร่าย คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์ศักยภาพ การพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่าย เพื่อจะร่วมกับ ผู้เกี่ยวข้องและบรรดาแกนนำกำหนดรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งในลำดับต่อไป

ซึ่งกรอบทิศทางข้างต้นมาจากพื้นฐานจากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องระบบการ จัดการประมงโดยชุมชน โดย กังวาลย์ จันทโรติ (2544) และ คู่มือการจัดการประมงโดยชุมชน โดย Graham และคณะ (2006)

โดยระบบการจัดการประมงโดยชุมชน ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับแนวคิดที่การจัดการ ประมงขนาดเล็กของไทย ที่มุ่งเน้นไปในเรื่องการจัดการประมงร่วม (Co-Management) และมีการ จัดการกิจกรรมการดำเนินงานตามคู่มือการจัดการประมงโดยชุมชนที่นำเสนอโดย Graham และ คณะ (2006) เป็นการจัดการประมงร่วมกันระหว่างภาครัฐและชาวบ้านในชุมชนประมง โดยการ สร้างการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและชาวบ้าน และเน้นสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชาวบ้านใน แต่หมู่บ้านด้วยกันเองด้วยเช่นกัน โดยมีหลักการที่คาดว่าจะนำมาเป็นแนวทางในการ จัดการทรัพยากรประมงสร้างสมดุลระหว่างบทบาทของหน่วยงานของรัฐ กับบทบาทของชุมชนในการ จัดการทรัพยากรประมง โดยการทำงานร่วมกัน ในเรื่องดังต่อไปนี้ การแจ้งข่าวสาร การ ปรึกษาหารือ การสร้างความร่วมมือ การติดต่อสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนข้อมูล การปฏิบัติงาน ร่วมกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้านต้องทำงานร่วมกันในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมง ชายฝั่ง สร้างระบบหุ้นส่วนและการควบคุม

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นเนื่องจากพื้นที่การพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมง ชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่ายประกอบไปด้วยหลายหมู่บ้าน

เพื่อนำร่องในการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ผู้วิจัยร่วมกับชุมชน ในพื้นที่เสนอให้มีการทดลองยกระดับในหมู่บ้านที่ 2 บ้านบากันใหญ่ เพื่อเป็นชุมชนประมง ดันแบบในการพึ่งพาตนเองในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เป็นดังนี้

คณะผู้วิจัย หน่วยงานภาครัฐ แกนนำชุมชน และชาวบ้าน ได้ร่วมกิจกรรมกับชุมชนประมง ดันแบบ โดยการประสานความร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานประมงจังหวัด สตูล สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสตูล ศูนย์วิจัยและพัฒนาทรัพยากรประมง ชายฝั่ง และหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้าร่วมกิจกรรมและร่วมประชุมกับชุมชน ประมงดันแบบอย่างต่อเนื่องเน้นเพื่อร่วมคิด ร่วมกันแก้ไขปัญหา และร่วมกันพัฒนา โดยมีรูปแบบ การร่วมกิจกรรม ดังนี้

การจัดตั้งคณะทำงานร่วม การจัดตั้งกลุ่มในหมู่บ้านที่ 2 เพื่อทดลองยกระดับจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่งแบบพึ่งพาตนเองแล้วค่อยเพิ่มเครือข่ายในหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อขยายผลการ ทำงานต่อไป

จากกิจกรรมอนุรักษ์เดิมที่ชาวบ้านได้ดำเนินการมาส่วนหนึ่ง ในเวทีประชุมระดมความคิดเห็นเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง

จากการที่คณะผู้วิจัยประชุมความคิดเห็น และได้ลงมือพัฒนาต้นแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองของชาวประมงพื้นบ้าน ต.เกาะสาหร่าย สามารถสังเคราะห์ผลการดำเนินมีผลการดำเนินโดยจัดทำแนวเขตอนุรักษ์ทรัพยากรประมง ป่าชายเลน 4 ชั้น ประโยชน์และความสำคัญของป่าชายเลน 4 ชั้น ด้านป่าไม้ พันธุ์ไม้จากป่าชายเลนหลายชนิดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการก่อสร้างบ้านเรือน ผลิตเครื่องมือการประมง เฟอร์นิเจอร์ ด้านการประมง ป่าชายเลนเป็นที่อยู่อาศัยและเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน โดยเฉพาะปู กุ้ง หอย ซึ่งเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่สำคัญ รวมทั้งสัตว์น้ำอื่นๆ ด้านการแพทย์ พันธุ์ไม้ป่าชายเลนหลายชนิดมีคุณสมบัติเป็นสมุนไพรใช้รักษาโรคต่างๆ ได้ และด้านการรักษาความสมดุลของระบบนิเวศ ป่าชายเลนมีบทบาทสำคัญในการป้องกันพื้นที่ชายฝั่งทะเลจากคลื่นลมแรงและการกัดเซาะดินได้เป็นอย่างดี ชายฝั่งทะเลบริเวณที่มีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์จะไม่ได้รับความเสียหายจากคลื่นลมแรงและพายุ

โรงแรมปลา ศาลาหมึก

สืบเนื่องมาจากในพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย ในอดีตมีปลาชุกชุม พบปลาหลากหลายชนิด แต่ปัจจุบันพบว่าบางชนิดได้หายไปจากพื้นที่ ส่วนเหลือก็มีจำนวนไม่มาเพียงพอ ดังนั้นกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ในเรื่องโรงแรมปลา ศาลาหมึก จึงเป็นการอนุรักษ์แบบเพิ่มผลผลิตทรัพยากรทางทะเล โดยการสร้างที่อยู่อาศัยของปลา หมึก เพื่อให้เป็นหลบภัย และที่วางไข่ เป็นการช่วยเพิ่มพูน สัตว์น้ำ

บ้านปู (ธนาคารปู)

แนวคิดเรื่องบ้านปูและหลักการเดียวกันธนาคารปู ของกลุ่มฟื้นฟูทรัพยากรประมง ชายฝั่งชุมชนบวกันใหญ่ เพื่อให้เป็นแหล่งพักแม่ปูไข่แก่ เพื่อสร้างแหล่งสร้างรายได้ของ ชาวประมงควบคู่กับการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ เกิดแรงบันดาลใจมาจากการประสบปัญหาการลดลงของจำนวนปูตามธรรมชาติในท้องทะเล จึงคิดหาแนวทางอนุรักษ์ไปพร้อมกับการเพิ่มปริมาณของปู โดยการสร้างกระชังรับฝากแม่ปูที่มีไข่นอกกระดอง ของชาวประมงที่จับได้ไว้ก่อน และนำมาเพาะไข่แทนที่จะจับไปขายเลย โดยจะทำการให้อาหารเป็นปลาสดสับละเอียดวันละหนึ่งครั้งในตอนเช้า ชังแม่ปูม้าในกระชังประมาณ 7 วัน แม่ปูก็จะปล่อยไข่ ไข่ของปูม้าจะฟักตัวเป็นลูกปู จากนั้นก็นำลูกปูที่ได้ปล่อยออกสู่ท้องทะเล ส่วนแม่ปูที่ปล่อยไข่ออกจากท้องหมดแล้ว ก็จะนำไปจำหน่ายแล้วต่อไป

สหกรณ์หอยร้อยชนิด

ในพื้นที่บ้านบวกันใหญ่ และพื้นที่ใกล้เคียงในเขตตำบลเกาะสาหร่าย พบว่ามีชนิดหอยหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น หอยกะพง หอยเจดีย์ หอยหวาน และที่เอกลักษณ์ในพื้นที่แถบนี้คือ

หอยแครงมันพันธุ์ตะรุเตา หอยชักตีน และหอยอื่น ๆ ที่เกิดแนวคิดนี้ทำให้เป็นที่มาของสหกรณ์ หอยร้อยชนิด อันเนื่องมาจาก หอยหลากหลายชนิดที่ชาวบ้านจับได้ซึ่งบางครั้งจะมีตัวเล็กๆ ติดมาด้วย บางครั้งหอยบางชนิดที่โตยังไม่ได้ขนาด ยังไม่เป็นที่ต้องการของตลาดหรือการนำไปบริโภค และราคาของหอยที่ยังไม่ได้ขนาดก็ไม่สูง รวมปริมาณเนื้อหอยก็น้อย ดังนั้นชุมชนบ้านบากันใหญ่มี แนวความคิดว่าที่ให้แพชุมชนจะคัด เอาเฉพาะหอยที่ได้ขนาด ส่วนตัวเล็กหรือตัวที่ไม่ได้ขนาดจะ นำไปปล่อยเลี้ยงในสหกรณ์ร้อยชนิด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ เป็นที่ขยายพันธุ์ของหอยชนิดต่าง ๆ หลังจากนั้นพอลูกหอยโตเต็มที่จึงเก็บมาจำหน่ายเป็นรายได้ต่อไป และส่วนหนึ่งเป็นการอนุรักษ์ สายพันธุ์หอยเฉพาะถิ่น ให้คงอยู่ไม่สูญหายต่อไป

การเลี้ยงปูม้า

ปูม้าที่จะนำมาเลี้ยงให้เป็นปูในฟาร์ม ได้มาจากการจับมาจากทะเล โดยคัดเอาปูเป็นที่ ติดมาจวน เลือกเอาตัวที่เหมาะสมที่นำไปเลี้ยงเป็นปูม้า เพื่อเพิ่มมูลค่าต่อไป โดยการนำปู เหล่านี้ใส่ในกล่องตะกร้าพลาสติก แล้วนำไปเก็บไว้ในบ่อที่ทำเลียนแบบธรรมชาติ โดยใช้บ่อ ซีเมนต์ขนาดไม่ต้องใหญ่มากนัก จากนั้นจึงใส่น้ำทะเลสูงเหนือชั้นทรายประมาณ 30 ซม. ให้ อากาศผ่านกล่องตะกร้าพลาสติก ให้อาหารเป็นจำพวกปลาหรือหอยร้อยละ 10 ของน้ำหนักปูรวม

ส่วนใหญ่ปูจะลอกคราบตอนกลางคืน ปูม้าที่เหมาะสมในการผลิตปูม้าในครัวเรือน ควรเป็นปูม้าที่กำลังจะลอกคราบภายใน 3-5 วันเพื่อประหยัดพื้นที่ในการเลี้ยง สำหรับการผลิตใน โรงเรือนควรใช้ปูม้าที่อยู่ในระยะก่อนลอกคราบไม่เกิน 7 วัน เป็นระยะที่ปูหยุดกินอาหาร มี กิจกรรมน้อยมาก จะอยู่นิ่งมากกว่าการว่ายน้ำแม้ในช่วงเวลากลางคืนซึ่งเป็นช่วงของการหา กินของปู

วิธีการแยกปูใกล้ลอกคราบหรือยัง ต้องอาศัยทักษะในการสังเกต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดูสีซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงไปในบริเวณจับปั้งและขา หากสังเกตได้เก่งก็สามารถแยกปูที่ พร้อมจะลอกคราบออกจากปูทั่วไปได้เกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ นั่นก็หมายความว่าโอกาสทำปูม้าใน กักจะประสบความสำเร็จสูงตามไปด้วย เพราะไม่ต้องเสียต้นทุนในการเลี้ยงนานเกินไป

สถานที่ขอมเรือและอุปกรณ์ประมง

ในพื้นที่ ตำบลเกาะสาหร่ายประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่งขนาดเล็ก เครื่องมือในการทำมาหากินหลักคือเรือประมงขนาดเล็ก และเครื่องมือประมงชนิดต่างๆ อวนจมปู เช่น อวนลอยกุ้ง อวนลอยปลา เบ็ดราวลอบปูที่นำไปใช้จับสัตว์น้ำต่าง ๆ ในส่วนของเรือประมง ขนาดเล็ก เป็นพาหนะหลักที่ชาวบ้านใช้ในการเดินทางไปสู่แหล่งทำมาหากินในทะเล กล่าวได้ว่าเป็น สิ่งสำคัญมาก มีการใช้งานเกือบทุกวัน ดังนั้นในเวลาที่ผ่านมาทำให้เกิดการสึกหรอ จำเป็นต้องซ่อมบำรุงให้มีสภาพพร้อมใช้งานได้ ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อซ่อมแซมตัวเรือ และ เครื่องยนต์เรือ ให้คนที่มีความสามารถด้านต่าง ๆ ได้ร่วมมือกันทำงาน พึ่งพาช่วยเหลือกัน

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบากันใหญ่

ศูนย์เรียนรู้ชุมชน บ้านบากันใหญ่ ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล จัดตั้งขึ้นโดยมีพันธกิจเพื่อ พัฒนาความคิด พัฒนาคน เพื่อความยั่งยืนของชุมชน มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนเข้มแข็งพึ่งพาตนเองได้ ดังนั้นการที่จะเป้าหมายเป็นจริงได้จะต้อง ประกอบด้วย สิ่งเหล่านี้ 1) การสำนึกท้องถิ่น จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า ความภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด 2) การยึดหลักระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง ในด้านการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง การจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นๆ 3) การเชื่อมโยงของทรัพยากรบุคคลในชุมชน เป็นบทบาทของผู้นำที่ต้องสร้างความเชื่อมโยงกับชุมชนและนำชุมชนเชื่อมโยงกับสังคมภายนอกให้ได้ 4) การอนุรักษ์ การฟื้นฟูทุนทางทรัพยากรประมงชายฝั่งของชุมชน เพื่อก่อเกิดการพัฒนาที่ดีกว่าในอดีตในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความยั่งยืนเพื่อลูกหลาน 5) การจัดการกองทุนสาธารณะของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนสวัสดิการซึ่งเป็นการจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิต

โดยมีวิธีการการขับเคลื่อนพลังชุมชนด้วยกระบวนการ โดยสร้างการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม 5 ประการ ดังนี้ 1) การเรียนรู้ร่วมกัน เป็นกระบวนการที่บุคคลในกลุ่มเดียวกัน หรือแตกต่างกัน แต่มีความสนใจร่วมกัน เช่น เรื่องธุรกิจชุมชน เรื่องของแผนชุมชน และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง 2) การร่วมตัดสินใจในการสร้างวิสัยทัศน์ สร้างทิศทางร่วมกัน ค้นหาคุณค่า ค้นหาผู้นำที่ไม่เป็นทางการร่วมกัน ตัดสินใจถึงแนวโน้มในอนาคตร่วมกัน 3) การร่วมลงมือปฏิบัติการ เป็นการก่อให้เกิดการกระทำกิจกรรมสาธารณะ การร่วมมือในภาคปฏิบัติจะนำไปสู่การเรียนรู้ที่แท้จริง 4) การร่วมกันรับผลประโยชน์ ที่ได้ร่วมกันทำกิจกรรมการร่วมมือจะชัดเจนต่อส่วนรวม ถ้าผลประโยชน์มุ่งไปสู่คนยากไร้ กิจกรรมการร่วมมือจะมีมากขึ้น 5) การร่วมที่จะทำให้เกิดการสรุปบทเรียน เกิดการตรวจสอบโดยสื่อสาธารณะ เกิดการใช้สื่อสารมวลชน เกิดการค้นหาความสำเร็จที่งดงาม เพื่อการขยายผลออกไปสู่ชุมชนอื่น

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านบากันใหญ่ นำหลักการและกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยได้นิยาม การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียได้มีโอกาสแสดงทัศนะแลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็น เพื่อแสวงหาทางเลือกและการตัดสินใจต่างๆที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงการติดตามและประเมินผล เพื่อให้เกิดความ เข้าใจและการเรียนรู้เรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

การท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการบำเพ็ญประโยชน์

จากที่ชุมชนบ้านบากันใหญ่ ได้จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้มีที่พักชุมชนเพื่อรองรับการเดินทางมาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน คณะผู้วิจัยเสนอให้ปรับกลยุทธ์เพื่อให้เกิด

การท่องเที่ยวทางเลือกมากขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาในชุมชน พบการท่องเที่ยวแนวใหม่คือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ การท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่นี้ แตกต่างจากการท่องเที่ยวในรูปแบบเดิม ด้วยการเพิ่มมิติของการเรียนรู้ และมิติของการแบ่งปันเข้าไปในการท่องเที่ยว ซึ่งทำให้การเดินทางท่องเที่ยวลงตัวไปด้วยมิติทั้งของ “ผู้ให้” และ “ผู้รับ” โดยมีกลุ่มเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายหลัก ซึ่งเยาวชนเหล่านี้จะได้มีโอกาสท่องเที่ยว สนุกสนาน และอิ่มเอมใจจากสิ่งที่ตนเองได้เดินทางท่องเที่ยวในครั้งนี้ ได้มีโอกาสเรียนรู้ในสิ่งที่แตกต่างออกไป อาทิ วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน การทำประมงชายฝั่ง ที่สำคัญ คือ ได้พบกับความแตกต่างในการดำเนินชีวิตแบบเดิม ซึ่งเป็นการเปิดโลกทัศน์ของนิสิตนักศึกษาจากการท่องเที่ยว และสุดท้าย คือ นิสิตนักศึกษาเหล่านั้นได้แบ่งปันความรู้ ความสามารถ ความคิด รวมไปถึงหยาดเหงื่อและแรงกายของตนเองในการสร้างสรรค์ประโยชน์ โดยการทำกิจกรรมเกี่ยวข้อง การดูแล การเข้ามาช่วยฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ และทำสิ่งดีงามให้แก่ชุมชนด้วย

ชุมชนความคาดหวังว่าการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ คาดว่าจะสร้างประโยชน์ให้ทั้งชุมชนและกลุ่มเยาวชนที่เดินทางมาท่องเที่ยว โดยกลุ่มเยาวชนจะได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงวิถีชีวิต และวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างไปในแต่ละพื้นที่ และที่นอกเหนือไปกว่านั้น คือ พวกเขาจะได้เรียนรู้ว่า ความรู้ของตนเองสามารถนำไปช่วยชุมชนได้ ส่วนชุมชนก็ได้รับความภาคภูมิใจที่ถ่ายทอดความรู้ของท้องถิ่น ที่สำคัญได้ผู้ช่วยงานในเรื่องการทำกิจกรรมอนุรักษ์ ทำให้เหนื่อยน้อยลงแต่สร้างความภูมิใจได้มากขึ้นทั้งผู้ให้และผู้รับ คาดว่าการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ จะช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติฟื้นฟูเร็วขึ้น

กลุ่มออมทรัพย์

สืบเนื่องมาจากการการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านปากน้ำใหญ่ แกนนำชุมชนและสมาชิกมีความเห็นว่าประเด็นด้านเงินทุนของชุมชนเป็นเรื่องที่สำคัญ ดังนั้นแกนนำ ชวนกันคิดที่จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจของครัวเรือน และคาดว่าจะเกิดความมั่นคงในประเด็นเรื่องทุนของชุมชนต่อไปในอนาคต โดยกำหนด ระเบียบข้อตกลง กลุ่มสมาชิกคือออมทรัพย์ และได้กำหนดวัตถุประสงค์ เพื่อให้สมาชิกมีความรับผิดชอบร่วมกันโดยการพัฒนาตนเองในเรื่องของการใช้จ่าย และการเก็บสะสมพร้อมการบริหารจัดการเงินโดยตนเองซึ่งยึด อุดมคติว่า เงินทองเป็นของมีค่า สิ่งแวดล้อม มิตรญาติพี่น้องศาสนา มีค่ากว่าเงินทอง โดยเน้น มวลสมาชิก ให้รู้จักประหยัด เก็บสะสมออมทรัพย์ ให้มีเงินทุนสนับสนุนในการประกอบอาชีพ ให้สมาชิกมีน้ำใจร่วมทุนช่วยเหลือกันและกัน ให้รู้จักการจัดการเงินและรายได้ในครัวเรือน ให้มีกองทุนสวัสดิการเพื่อชุมชน ให้รู้จักการเรียนรู้สร้างเสริมประสบการณ์เรื่องเงินทุนและสินเชื่อ ให้รู้จักการมีส่วนร่วมในการทำงาน ให้รู้จักฝึกกำลังสร้างความสามัคคีช่วยเหลือกันและกัน ให้มีกองทุนการเงินของหมู่บ้านเพื่อการพึ่งพาตนเองในชุมชน

แพชุมชน

จากที่ประชุมงานวิจัยฉบับนี้เสนอให้มีการจัดตั้งแพชุมชน แม้ว่าวันนี้แพชุมชนบ้านบากันใหญ่อาจจะยังไม่เป็นรูปธรรมในการจัดการทรัพยากรตั้งแต่ต้นน้ำและปลายน้ำ จากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่สอบถามเกี่ยวข้องกับเรื่องการขายสัตว์น้ำ พบว่าชาวบ้านหลายคน เล่าให้ฟังว่า หลังจากจับสัตว์น้ำมาได้ และนำไปขายพบว่าพ่อค้าคนกลางกำหนดราคาสัตว์น้ำชนิดต่าง หลายคนกล่าวว่า วันนี้เราได้ปูเท่ากับเมื่อวาน เอามาขายวันนี้พ่อค้าบอกว่า ราคาปูลง เราไม่รู้วราคาปูที่แท้จริงคือเท่าไรกันแน่ หรือว่าพ่อค้ามาลดราคาเอง ประเด็นนี้เป็นปัญหา ควรนำมาคุยกันแล้วคิดกันว่าจะเอาอย่างไรกัน ทางออกคือควรคิดเรื่องการจัดตั้งแพชุมชน ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลัก คือ หนึ่ง ลดการเอารัดเอาเปรียบของพ่อค้าคนกลาง สอง สร้างจิตสำนึกให้แก่สมาชิกในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทะเลและสาม เป็นเวทีแลกเปลี่ยนปัญหาและร่วมกันแก้ไขปัญหา เพื่อเรียนรู้ร่วมกัน

ธนาคารปลิง

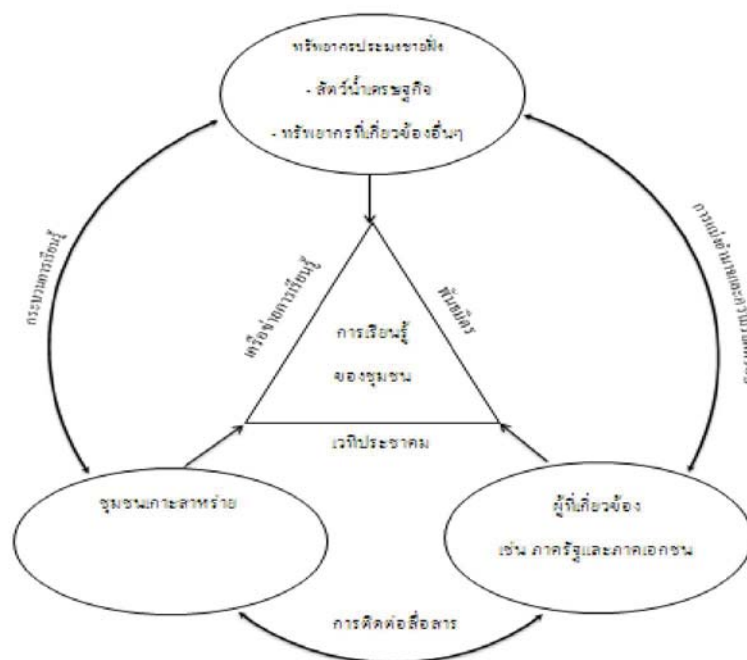
แนวคิดที่มาของธนาคารปลิง เนื่องมาจากปลิงทะเลเป็นทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีมูลค่าทางตลาดสูง จึงส่งผลให้ชาวบ้านใช้ทรัพยากรปลิงทะเลกันอย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่ได้คำนึงถึงอนาคต ทำให้ปลิงบางสายพันธุ์ต้องสูญหายไปจากทะเลหน้าบ้าน จึงทำให้ชาวบ้านรวมตัวสร้างเป็นธนาคารปลิงเพื่อเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรปลิงทะเลขึ้นมา

โรงงานแปรรูปทรัพยากรสัตว์น้ำ

ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายมีทำประมงตามทรัพยากรสัตว์น้ำหลายชนิด แต่โดยส่วนใหญ่จับสัตว์น้ำมาแล้วจะนำไปขายทันที ชาวประมงส่วนใหญ่ยังไม่คิดในการสร้างมูลค่าเพิ่มจากสัตว์น้ำที่จับมาได้ และจากประชุมระดมความเห็นเสนอว่าควรพิจารณานำเอาสัตว์น้ำบางประเภทนำมาแปรรูปเพื่อสร้างมูลค่าได้และเพื่อจำหน่ายได้ในราคาขายที่สูงกว่าการนำไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางทันทีที่จับได้

จากที่กล่าวมาข้างต้นงานวิจัยฉบับนี้เสนอแนวคิดเรื่องการทำโรงงานขนาดเล็กเพื่อแปรรูปทรัพยากรสัตว์น้ำ ที่มีความเป็นไปได้ เช่นปลาเป็นต้น โดยได้ศึกษาข้อมูลต่างที่เกี่ยวข้องการแปรรูปอย่างง่ายในเรื่องการทำสัตว์น้ำแห้ง เพื่อหนทางในการเพิ่มมูลค่า โดยมี กระบวนการทำผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำแห้ง เป็นดังนี้ หลักการทำแห้งเนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่มีภูมิอากาศแบบร้อนชื้น การทำแห้งโดยไม่ใส่เกลืออาจจะเสี่ยงต่อการเน่าเสียของสัตว์น้ำก่อนที่จะแห้ง การใส่เกลือจะช่วยได้ระยะหนึ่งเกลือช่วยลดปริมาณจุลินทรีย์ที่ทำให้อาหารเน่าเสียได้

จากผลการวิจัยทั้งหมด ผู้วิจัยสรุปได้รูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล ดังภาพที่ 79

ภาพที่ 80 การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง

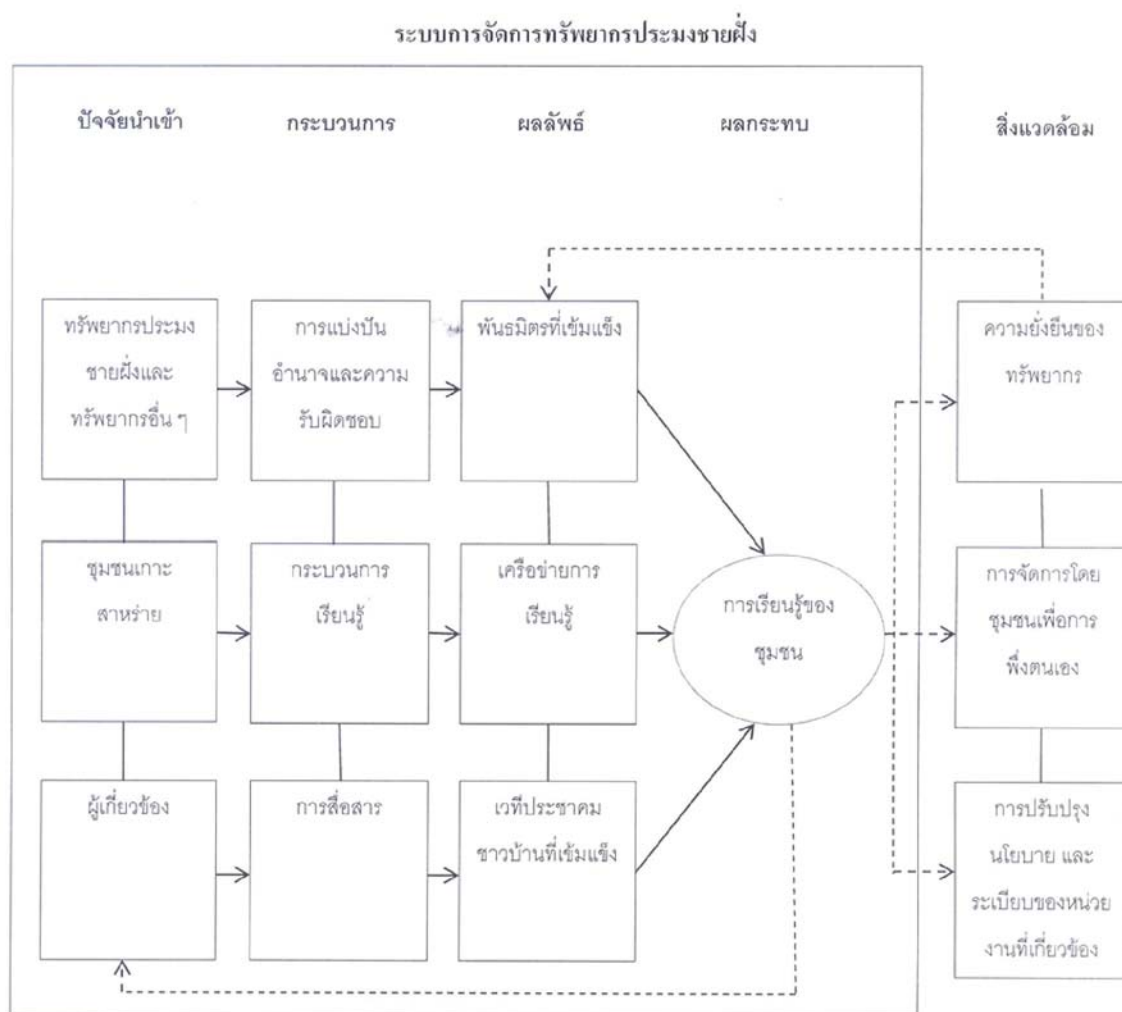
โดยนियามการจัดการรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เน้นไปที่การเรียนรู้ของชุมชน กล่าวคือคนในชุมชนเกาะสาหร่าย ต้องสร้างการมีส่วนร่วม จัดเวทีประชาคมเพื่อพูดคุยในประเด็นที่ต้องจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งร่วมกัน แต่อย่างไรในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ซึ่งเป็นทรัพยากรสาธารณะ แต่ละหมู่บ้านในตำบลเกาะสาหร่ายควรสร้างเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในทั้ง 6 หมู่บ้าน ถึงกระนั้นก็ยังไม่พอ เนื่องจากกิจกรรมบางอย่างต้องใช้ทรัพยากร งบประมาณ ดังนั้นแต่ละชุมชนต้องเป็นพันธมิตรกับผู้เกี่ยวข้องภายนอก เช่น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง ซึ่งบางหน่วยงานมีอำนาจและความรับผิดชอบตามกฎหมายหรือตามพันธกิจของแต่ละหน่วยงาน ในบางเรื่องบางประเด็นหน่วยงานราชการเองก็ไม่อยู่ในพื้นที่อยู่ตลอดเวลาจึงควรแบ่งอำนาจและความรับผิดชอบร่วมกันกับชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายเพื่อที่จะดูทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นสัตว์น้ำเศรษฐกิจ และทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

5.2 ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะการประยุกต์ผลการวิจัย

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยได้ประมวลผลการวิจัยทั้ง 4 วัตถุประสงค์ โดยได้เสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อให้เป็นองค์ความรู้ใหม่ในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อการพึ่งตนเองของชาวประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล และเพื่อเป็นความรู้ใหม่ให้กับชุมชนประมงอื่น ๆ ได้นำองค์ความรู้ใหม่นี้ไปปรับและประยุกต์ใช้ได้ต่อไป

จากภาพที่ 80 ระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง เป็นการประมวลผลการวิจัยกอรปกับการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายทั้ง 6 หมู่บ้าน พบว่าองค์ความรู้ในเรื่องระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งยังไม่มีและจากการค้นคว้า ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบเป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือองค์ความรู้ในเรื่องระบบการจัดการทรัพยากรประมงโดยชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองยังมีน้อยมากในประเทศไทย แม้ว่าจะมีการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องอยู่บ้างในบางชุมชน บางจังหวัดของประเทศไทย แต่ยังไม่ได้นำมาร้อยเรียงให้เป็นเนื้อหาทางวิชาการที่ผ่านกระบวนการวิจัย ดังนั้นในการวิจัยครั้งนี้ได้จัดระบบองค์ความรู้ที่เกิดจากผลการวิจัย มาเป็นระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ที่ได้ครั้งนี้ไปใช้ประโยชน์ ให้บังเกิด ให้เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

ภาพที่ 81 ระบบการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง

ดังนั้นงานวิจัยโครงการนี้ที่แล้วเสร็จเสนอองค์ความรู้ใหม่ โดยผู้ที่คาดว่าจะนำไปใช้ไม่จำกัดเฉพาะชุมชนที่มีบริบท ทรัพยากรประมงชายฝั่งใกล้เคียงกับเกาะสาหร่ายเท่านั้นแต่ยังรวมไปถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบที่เกี่ยวข้องกับเรื่องประมงและเรื่องทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ได้นำองค์ความรู้ไปปรับเปลี่ยนแนวทางในการทำงานร่วมกับชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ต่อไป ซึ่งจะขออธิบายองค์ความรู้ใหม่จากภาพที่ 80 เป็นต้น

ระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง ในส่วนแรกเป็นปัจจัยนำเข้า จากผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่าถ้าหากจะจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งต้องทราบว่าปัจจัยนำเข้ามีอะไรบ้าง งานวิจัยนี้สามารถให้รายละเอียดปัจจัยนำเข้าที่สำคัญ ในที่นี้หมายถึงทรัพยากรประมงชายฝั่ง ซึ่งก็คือสัตว์น้ำเศรษฐกิจที่หล่อเลี้ยงผู้คนในเขตพื้นที่เกาะสาหร่าย และยังหมายความรวมถึงทรัพยากรสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ป่าชายเลน ระบบนิเวศทางทะเล สัตว์น้ำอื่น ๆ เป็นต้น ผลการวิจัยพบว่าทำให้ทราบถึงสถานะทรัพยากรสัตว์น้ำใน

พื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย และปัจจัยนำเข้าต่อมาคือชุมชนเกาะสาหร่าย นั้นหมายถึงคนที่อาศัยในพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย จากผลการวิจัยพบว่า ผู้คนที่นั่นส่วนใหญ่ทำอาชีพประมงชายฝั่งกระจายตัวอยู่ 6 หมู่บ้าน โดยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยตื่นตัว หรือรับรู้เรื่องปัญหาและไม่มีแนวทางในการแก้ปัญหา เรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง ซึ่งเรื่องนี้จะมีผลการดำรงชีพและการทำมาหากินในอนาคต และปัจจัยนำเข้าสุดท้ายคือผู้เกี่ยวข้องที่เป็นหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจุบันหน่วยงานต่าง ๆ เริ่มมีบทบาทสำคัญ ทำให้ปัจจัยที่ 3 เป็นปัจจัยที่สำคัญไม่ยิ่งย่อนไปกว่า 2 ปัจจัยแรก เพราะการที่จะเกิดความยั่งยืนของทรัพยากรประมงชายฝั่ง ปัจจัยที่เป็นชาวบ้านในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายไม่อาจขับเคลื่อนได้โดยเพียงลำพัง ดังนั้นสรุปได้ว่าปัจจัยนำเข้าสู่ระบบการจัดการทรัพยากรประมงเพื่อการพึ่งพาตนเองต้องทราบสถานการณ์ปัจจัยในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่งและทรัพยากรอื่น ๆ คนในชุมชนเกาะสาหร่ายต้องตื่นตัว สร้างการมีส่วนร่วมและต้องรวมกลุ่มกันเพื่อไปจัดการเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง และต้องดึงเอาปัจจัยสุดท้ายคือส่วนงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยกัน ซึ่งทั้ง 3 ปัจจัยเหล่านี้จะเข้าสู่กระบวนการในระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งดังนี้

กระบวนการในระบบการจัดการทรัพยากรประมงชาย แบ่งเป็น 3 กระบวนการคือ การแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบ กล่าวคือ ในการดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยส่วนใหญ่เป็นบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ แต่ในความเป็นจริงส่วนราชการไม่ได้มีกำลังคนมากเพียงพอที่จะดูแลได้ทั่วถึงและตลอดเวลา และหน่วยงานต่าง ๆ ก็ไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ของชุมชน ดังนั้น กระบวนการการแบ่งอำนาจและความรับผิดชอบ ซึ่งก็คือการกระจายอำนาจให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จากผลการวิจัยได้ทดลองกระจายอำนาจอย่างไม่เป็นทางการ โดยทางสำนักงานประมงจังหวัด และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด รวมถึงหน่วยงานอื่นๆ ได้ร่วมกับชาวบ้านในพื้นที่ หมู่ที่ 2 และหมู่บ้านอื่น ๆ ทำกิจกรรมหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องสร้างแนวเขตการห้ามเข้าทำประมงในพื้นที่ของหมู่บ้าน เพื่อสงวนพื้นที่เหล่านี้ให้เป็นที่พักพิงสัตว์น้ำวัยอ่อน และเขตอนุรักษ์ รวมถึงการทำกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ

ในการวิจัยครั้งนี้ได้การนิยามเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายเพื่อการพึ่งพาตนเอง เน้นไปที่เรื่องที่เป็นกระบวนการที่สำคัญที่เป็นหัวใจนำไปสู่ความสำเร็จอย่างยั่งยืน คือ กระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน เพราะว่าหากคนในชุมชนไม่รู้ ไม่เรียนรู้ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรที่กระทบกับการทำมาหากิน ไม่เข้าใจถึงผลกระทบที่จะตามมา การดำเนินงานหรือการจัดทำกิจกรรมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งก็ไม่เกิดผล และจากผลการวิจัยพบว่าทั้ง 6 หมู่บ้านมีกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนแตกต่างกัน หลายหมู่บ้านยังไม่หลักยึด หรือยังไม่ได้สร้างกระบวนการการเรียนรู้ของคนในชุมชนของตนเอง และจากผลการวิจัยพบว่ามีบางหมู่บ้านมีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ได้ระดับหนึ่ง ผลการวิจัยในวัตถุประสงค์ที่ 4 ในการพัฒนารูปแบบการ

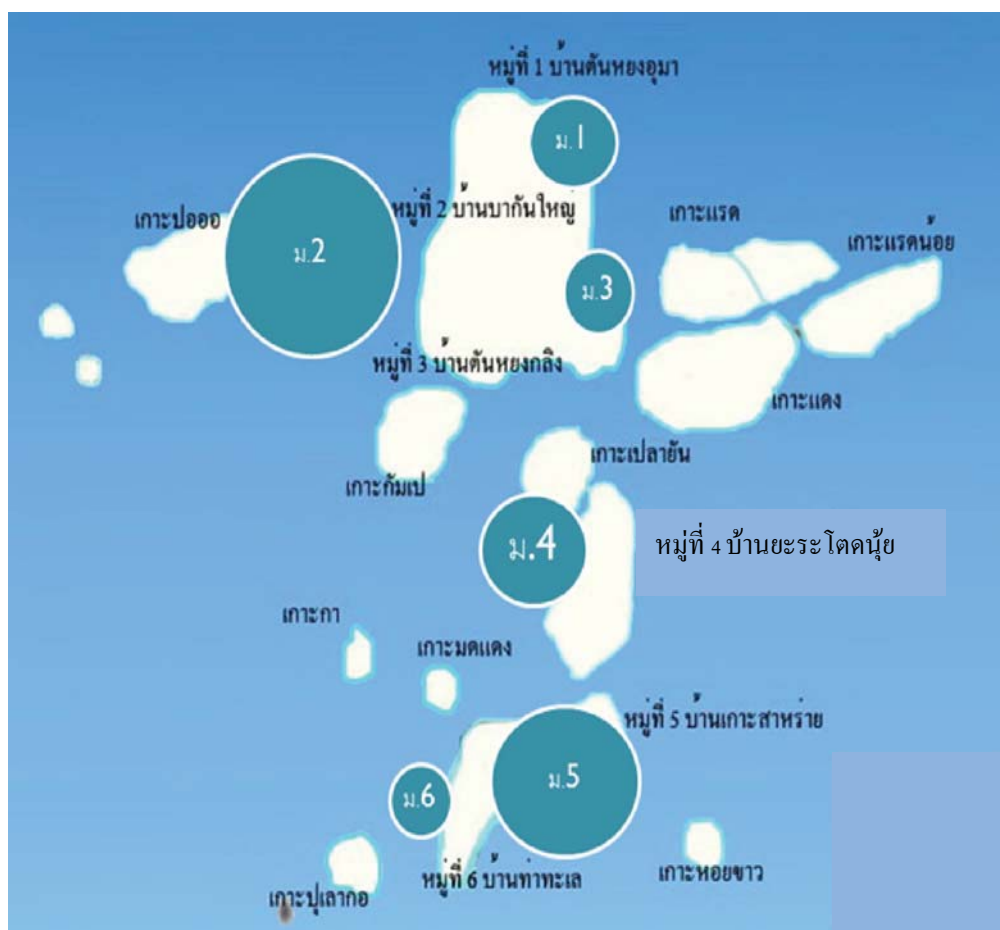
จัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง คณะผู้วิจัยได้ยกระดับกระบวนการเรียนรู้เดิมที่ชาวบ้านหมู่ที่ 2 ได้เริ่มต้นไว้ระดับหนึ่ง โดยเข้ามาปรับและทดลองทำกิจกรรมการเรียนรู้ผ่านเวทีการประชุมต่าง ๆ เพื่อให้กลไกในกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้น

ส่วนกระบวนการสุดท้ายเกี่ยวข้องกับเรื่องการสื่อสาร ตามที่ได้กล่าวไว้ในรายงานผลการวิจัยในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนจะต้องพึ่งพิงหรือเกี่ยวเอาหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบโดยตรงที่เกี่ยวข้องทรัพยากรประมง คือ สำนักงานประมงจังหวัด สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดสตูล และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นกระบวนการในการติดต่อสื่อสารในการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกมีความสำคัญซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัย ที่พบว่าตัวอย่างชุมชนที่เดินทางไปศึกษาดูงานที่บ้านบากันเคย พบว่าชุมชนขับเคลื่อนและดูแลทรัพยากรโดยมีกระบวนการติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานภายนอกเป็นจำนวนมาก ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการให้ความรู้ ทำกิจกรรมร่วมกัน ร่วมกันกำหนดนโยบาย รวมไปถึงการให้คำปรึกษาต่าง ๆ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการติดต่อสื่อสารกับหน่วยงานเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่ง แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของกระบวนการสื่อสารมีความสำคัญอีกประการหนึ่งคือการสื่อสารกันเองภายในทั้งในระดับหมู่บ้านแต่ชุมชน และกระบวนการสื่อสารในระดับตำบล เรื่องนี้มีความสำคัญมาก เรื่องนี้ขึ้นอยู่กับแกนนำชุมชนที่จะต้องคิดวิธีแจ้งข้อมูลข่าว และกำหนดรูปแบบการสื่อสารไปยังสมาชิกภายในชุมชนอย่างไร เพื่อให้เกิดการรับรู้ เข้าใจ และถึงขั้นลงมือทำงานเพื่อขับเคลื่อนร่วมกันได้

ดังนั้นสรุปได้ว่ากระบวนการหลักที่ขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเอง ประกอบด้วย 3 กระบวนการดังนี้ การแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบ กระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการสื่อสาร หากได้ดำเนินงานตามกระบวนการเหล่านี้เป็นอย่างดี ก็จะส่งผลดีเป็นดังนี้

จากภาพข้างต้นในระบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งก่อให้เกิดผลลัพธ์เรื่องแรกคือ ทำให้มีพันธมิตรที่เข้ามาร่วมกันดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง ควรทำให้พันธมิตรมีความเข้มแข็งมากขึ้น ที่สำคัญคือชาวบ้านหรือผู้เกี่ยวข้องโดยตรงคือชาวประมงพื้นบ้าน มีเครือข่ายการเรียนรู้ที่กว้างขวาง ผลการวิจัยพบว่าหมู่บ้านที่ผ่านการยกระดับเรียนรู้ในพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย ชุมชนประมงภายในจังหวัดสตูล และชุมชนอื่น ๆ และเครือข่ายการเรียนรู้ที่เป็นหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่มีจิตอาสารับใช้ชุมชน ทำให้สามารถแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร องค์ความรู้ต่าง ๆ ได้หลากหลายวิธีการหลากหลายช่องทาง โดยผ่านเวทีการพูดคุยหรือเวทีประชาคมที่เข้มแข็ง ดังนั้นสรุปว่าในกระบวนการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งได้ผลลัพธ์ 3 เรื่องคือพันธมิตร เครือข่ายการเรียนรู้ และเวทีประชาคม

จากการดำเนินโครงการวิจัยโดยเน้นการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ได้พิสูจน์ระบบการจัดการทรัพยากรประมงเพื่อการพึ่งพาตนเองได้เห็นเป็นรูปธรรมระดับหนึ่ง ดังแสดงตามรูปภาพที่ 82 ซึ่งให้เห็นถึงความเข้มแข็งการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองเชิงพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย

ภาพที่ 82 ความเข้มแข็งการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองเชิงพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย

พบว่าระยะเวลาที่ดำเนินงานวิจัยครั้งนี้ใช้เวลา 1 ปี ทำให้ปรากฏผลกระทบที่จับต้องสัมผัสได้ โดยเฉพาะที่บ้านบากันใหญ่ กล่าวคือ เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชนในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง มีหลายหน่วยงานที่เป็นพันธมิตรที่ให้ความสนใจคนในชุมชนให้ลุกขึ้นมาเริ่มมาร่วมกันดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง ตลอดบางหน่วยงานที่มีทรัพยากรเพียงพอเริ่ม ได้จัดสรรงบประมาณมาสนับสนุนกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดูแลทรัพยากรชายฝั่ง และบางหน่วยงานได้มีโอกาสได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน และจากภาพที่ 82 จะเห็นว่าหมู่ที่ 5 บ้านเกาะสาหร่ายจากอดีตมีกลุ่มประมงอนุรักษ์ มีการรวมกลุ่มและมีการเรียนรู้รวมถึงมีกิจกรรมที่สำคัญอยู่ 2 อย่างคือการทำ

กิจการแพชุมชน และกิจกรรมอนุรักษ์ป่า และแกนนำเริ่มนำแนวคิดที่เป็นองค์ความรู้ใหม่จากวิจัยครั้งนี้ไปดำเนินการเพื่อให้ทรัพยากรประมงชายฝั่งได้รับดูแลและจัดการโดยชุมชนได้ในอนาคตอันใกล้ และคาดว่าแนวทางเหล่านี้จะค่อยๆ ขยายไปในแต่ละชุมชนในหมู่บ้านอื่นๆ และคาดว่า จะได้รับประโยชน์ในวงกว้างครอบคลุมพื้นที่ทั่วทั้งตำบลเกาะสาหร่าย แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากทรัพยากรประมงที่เป็นสัตว์น้ำสามารถเคลื่อนที่ไปยังพื้นที่ต่างๆ ได้หากมีนาระบบการจัดการทรัพยากรที่เป็นองค์ความรู้จากงานวิจัยครั้งนี้ไปดำเนินงานในชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายหรือชุมชนอื่น ๆ ของประเทศไทยคาดว่าจะได้รับประโยชน์ทำให้เกิดความยั่งยืนของทรัพยากร ทำให้เกิดความหวงแหน ความภาคภูมิใจที่ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองโดยการพึ่งพาตนเองและเป็นแนวทางที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวทางหรือนโยบายของหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีบทบาทโดยตรงในการดูแลทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพื่อให้ทรัพยากรประมงชายฝั่งเกิดความยั่งยืน ทำให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความมั่นคงต่อไป

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. ข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน เพื่อเสริมระบบการจัดการทรัพยากรประมงเพื่อการพึ่งพาตนเอง ซึ่งจากผลการวิจัยพบว่า ในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่ายพบว่ามีความพร้อมในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งแตกต่างกัน โดยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยมีความพร้อมมากนัก ดังนั้นงานวิจัยนี้มีข้อเสนอแนะสำหรับชุมชน ในเรื่องความพร้อมของชุมชนและผู้นำ กล่าวคือชุมชนต้องตระหนักในความสำคัญและเห็นประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งและทรัพยากรอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ทำกินของตนเอง และมีความคาดหวังในระบบการจัดการทรัพยากรประมงหากมีการจัดการต้องมีสภาพที่ดีขึ้น รวมถึงให้ลดความไม่ไว้วางใจกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่พยายามเข้าสร้างการมีส่วนร่วมหรือให้การช่วยเหลือ ไม่ว่าหน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน หรือนักวิชาการ ส่วนเรื่องสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นปัจจัยเสริมที่สำคัญคือ ในแต่ละหมู่บ้านควรมีผู้นำชุมชน โดยที่ผู้นำนั้นต้องมีความเป็นผู้นำสูง มีความรับผิดชอบ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีหลักการเหตุผล สามารถสร้างศรัทธาให้แก่คนภายในชุมชน ผู้นำต้องรักการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ มีความสามารถในการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและมวลชนภายในชุมชน ได้เป็นอย่างดี

2. ข้อเสนอแนะสำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ประกอบด้วย 2 ประเด็นที่สำคัญคือ การกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง และเรื่องการเรียนรู้ของคนในชุมชน สำหรับในประเด็นแรกจากผลวิจัยพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ยังไม่มีวิสัยทัศน์และพันธกิจรวมถึงยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนมากนักในเรื่องการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ดังนั้นงานวิจัยนี้มีข้อเสนอว่าองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ควร

บททวนเนื้อหางานในเรื่องดังกล่าว โดยอาจจะกำหนดประเด็นนี้ไว้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์หลักขององค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อที่จะจัดสรร ทรัพยากรบุคคล และงบประมาณมาทำกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ ในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมาก และเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าทรัพยากรเหล่านี้เปรียบดั่งหม้อข้าวหม้อแกงของคนในพื้นที่ตำบลเกาะสาหร่าย หากทรัพยากรมีผลกระทบหรือลดลง หรือถูกทำลายก็จะมีผลต่อความเป็นอยู่ของคนในตำบลเกาะสาหร่ายด้วยเช่นกัน

ส่วนประเด็นที่สองข้อเสนอแนะสำหรับองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย อันเนื่องมาจากผลการวิจัยพบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองได้เน้นไปที่เรื่องการเรียนรู้ของคนในชุมชน กล่าวคือการที่จะเปลี่ยนแปลงทรัพยากรประมงชายฝั่งซึ่งเป็นทรัพยากรสาธารณะมีความสมบูรณ์ไม่ถูกทำลายและได้รับการดูแล ก็ไม่ใช่เรื่องง่ายที่ทำได้ในวันแล้วจะยั่งยืน หัวใจคือที่สำคัญคือการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน เพื่อรับรู้สถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อเข้าใจ และเพื่อร่วมมือกันทำกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์ที่ถูกต้องตามกฎหมาย ตามหลักวิชาการ และรวมไปถึงในมิติการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรที่เกี่ยวข้อง ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบลเกาะสาหร่าย ควรให้การสนับสนุนกลุ่มหรือองค์กรของชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่ออาสาดูแลและจัดการในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง รวมไปถึงควรให้การสนับสนุนกลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้าน ควรจัดสรรงบประมาณเพื่อทำจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านภายในตำบลร่วมกัน ที่ส่งผลทำให้เกิดความร่วมมือเป็นเครือข่ายระหว่างหมู่บ้าน เพื่ออาศัยพลังเครือข่ายแต่ละหมู่บ้านผนึกกำลังกัน รวมถึงการดูแลและแก้ไขปัญหาต่างๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องทรัพยากรประมงชายฝั่งของตำบลเกาะสาหร่าย

3. ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภายนอกที่เกี่ยวข้อง

ข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรง จากผลการวิจัยพบว่าชุมชนทั้งหมดของต.เกาะสาหร่าย ยังไม่ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ไม่ได้กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู อย่างเป็นระบบ บางชุมชนใช้เพียงการสังเกตการเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เกิดขึ้น จากผลการวิจัยพบว่าบางชุมชนทำกิจกรรมปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำร่วมกับหน่วยงานภายนอก รวมทั้งยังไม่มีมีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ดังนั้นงานวิจัยนี้ขอเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงโดยเฉพาะกรมประมงหรือสำนักงานประมงจังหวัดสตูล และสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ควรเข้าไปให้ความรู้เรื่องนี้กับองค์กรของชาวบ้านที่รวมกลุ่มกันดูแลเรื่องนี้ต่อไป

จากผลการวิจัยพบว่าหน่วยงานภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานของรัฐ เอกชน หรือนักวิชาการ หน่วยงานเหล่านี้เป็นปัจจัยที่สำคัญที่ผลต่อความสำเร็จในระบบการจัดการทรัพยากร

ประมงชายฝั่ง ดังนั้นงานวิจัยนี้ มีข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานภายนอก เป็นดังนี้ หน่วยงานภายนอกต้องมีการกำหนดเป้าหมายของตนเอง ที่สอดคล้องกับเป้าหมายของชุมชน เพื่อให้การจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งประสบผลสำเร็จ ต้องวางหลักการทำงาน และกำหนดทิศทางทางเลือกที่ร่วมดำเนินงานกับชุมชน เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จตามที่กำหนด ข้อเสนอแนะต่อมาคือ หน่วยงานภายนอกจะต้องพัฒนาชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยอาศัยการนำการเปลี่ยนแปลง และข้อเสนอแนะต่อมา คือ จะต้องมีการประเมินผลการเข้าร่วมงานกับชุมชนอย่างเป็นระบบ ในเรื่องการวัดผลความสำเร็จ ส่วนข้อเสนอแนะสุดท้าย หน่วยงานภายนอกต้องสร้างความมั่นใจ และร่วมกันสร้างเชื่อมั่นและความศรัทธาร่วมกันระหว่างหน่วยงานภายนอก กับ กลุ่มหรือองค์กรของชุมชน และประสานงานกับพันธมิตรที่เกี่ยวข้องเพื่อร่วมกับขับเคลื่อนเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่งต่อไป

สรุปผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลและการวิเคราะห์ระบบการจัดการทรัพยากรประมงเพื่อการพึ่งพาตนเองของตำบลเกาะสาหร่าย โดยมีการประเมินศักยภาพการพึ่งพาตนเอง การสัมภาษณ์ จัดประชุมร่วมกับชาวบ้าน แกนนำชุมชน กลุ่มองค์กรที่เกี่ยวข้องต่างๆ องค์กรภาครัฐ องค์กรบริหารส่วนตำบลและตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน บทสรุปภาพรวมคือการผลักดันให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรประมง โดยมีแนวทางที่สามารถดำเนินการร่วมกับหน่วยงานภายนอกชุมชน โดยเฉพาะหน่วยงานของรัฐ คือ การเป็นเข้ามาเป็นพันธมิตรโดยการเชื่อมโยงและบูรณาการองค์ความรู้ ให้มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานกับกลุ่มหรือองค์กรของชาวบ้านให้เพิ่มมากขึ้นและการให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจไปสู่ชุมชน ผ่านองค์กรหรือกลุ่มที่จัดตั้งโดยชาวบ้าน โดยวิธีการแบ่งปันอำนาจและความรับผิดชอบ เกี่ยวกับการดูแล การเฝ้าระวัง การทำประมงผิดกฎหมาย รวมถึงกิจกรรมการส่งเสริม กิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรต่าง ตลอดจนต้องสร้างระบบการสื่อสารที่จะนำส่งข้อมูลข่าวสารให้รับทราบทั่วถึงกัน รวมไปถึงเรื่องการนำความรู้ที่หน่วยงานภายนอกมีอยู่ไปสู่ระดับชุมชน

ส่วนแนวทางต่อมา คือ การดำเนินงานร่วมกับชุมชน คือการจัดประชุมแลกเปลี่ยนระหว่างหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับองค์กรชุมชน และเสนอให้มีการทบทวนบทบาทหน้าที่ขององค์กรบริหารส่วนตำบลให้มีความชัดเจนในการดูแลจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม สำหรับกลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นในที่ชุมชนจะต้องมีการสื่อสารทำความเข้าใจ คัดเลือกผู้นำที่มีความโปร่งใส การให้ความรู้ในหลักการทำงานร่วมกัน การเสริมสร้างภาวะผู้นำและการสร้างความเข้าใจร่วมกัน ผู้นำไม่ควรแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนหรือพรรคพวกของตนเอง อีกทั้งการสร้างระบบการติดตามตรวจสอบการดำเนินงาน ปัจจัยเสริมสร้างความสำเร็จอีกประการหนึ่ง คือ การบริการทางวิชาการจากนักวิชาการให้แก่ชุมชน รวมไปถึงการวิจัยที่จะสร้างรูปแบบในการจัดเก็บข้อมูลที่

จำเป็นเพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์ภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นฐานความรู้และนำไปสู่การสร้างนวัตกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ต่อไปได้

แนวทางต่อมาคือการร่วมกันแก้ไขปัญหาภาวะทางเศรษฐกิจของชุมชน เช่น การส่งเสริมให้มีกลุ่มออมทรัพย์ การส่งเสริมเรื่องของแพชุมชน การให้ความรู้เรื่องการเพิ่มมูลค่าทรัพยากรสัตว์น้ำ ความรู้เรื่องการลดต้นทุนการประมง การทำบัญชีครัวเรือน ประเด็นเหล่านี้ควรสนับสนุนให้ดำเนินการอยู่ในรูปกลุ่ม องค์กร หรือสหกรณ์และพยายามผลักดันให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในทุกเรื่องที่สำคัญเพิ่มมากขึ้น หวังว่าการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาตนเองโดยชุมชนจะมีโอกาสเป็นไปได้และบรรลุผลในการการพัฒนาเพื่อสร้างให้ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ให้มีความมั่นคงและยั่งยืนต่อไป

บรรณานุกรม

- กมล บัวบาน. (2546). **ศึกษาความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในชุมชนชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้**. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- กองเลขานุการสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้. (2545). “องค์กรประชาชนระดับรากหญ้า และข้อเสนอทางนโยบายในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง”, โครงการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งภาคใต้
- กังวาลย์ จันทโรติและชุมเจตน์ กาญจนเกษตร. (2554). “กฎหมายและระเบียบเพื่อการจัดการประมงโดยชุมชน”.
- กังวาลย์ จันทโรติ และคณะ. (2544). “กระบวนการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน กรณีศึกษา ชุมชนประมงเกาะยาว จังหวัดพังงา”. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กังวาลย์ จันทโรติ. (2554). “การทำประมงขนาดเล็กไทย”. รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กฤตพล ยังวนิชาเศรษฐี. (2551). “สรุปผลการปฏิบัติงานเพาะพันธุ์ปู”. รายงานประจำปี 2551. ศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสุราษฎร์ธานี.
- จุมพต สายสุนทร. (2525). “ผลกระทบของอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยกฎหมายทะเลปี คศ 1982 ต่อการทำประมงน่านน้ำไกลของประเทศไทย”, วิจัยเสริมหลักสูตร.
- เจต พิมลจินดา. (2544). “กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของชุมชนประมงในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง: กรณีศึกษาอ่าวพังงา”. เอกสารประจำภาคหลักสูตรวิทยาลัยการทัพเรือ รุ่นที่ 33 สถาบันวิชาการทหารเรือชั้นสูง 8-12
- ชนินทร์ วะสีนนท์. (2555). “คนรุ่นใหม่กับการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน”. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 4(4) : 5 – 20.
- ชนินทร์ ศรีทองสุข และเทียนทอง อยู่เวชวัฒนา. (2518). “การเพาะปลายี่สก”. วารสารการประมง. 28 (3): 337-352.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์ และคณะ. (2546). **ทิศทางการปกครองท้องถิ่นไทยและต่างประเทศ** เปรียบเทียบ. สำนักพิมพ์วิญญูชน.
- นิธมา บินตำมะหง. (2555). “เด็กยากับเยาวชนผู้จุดประกายฝันของชุมชน สู่พลังขับเคลื่อนใน ขบวนการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรชายฝั่งเพื่อการพึ่งตนเอง”. เอกสารประชุมวิชาการ. มหาวิทยาลัยทักษิณ.

นิธิมา บินตำมะหง. (2555). “กระบวนการขับเคลื่อนเพื่อปกป้อง ดูแลทรัพยากรธรรมชาติ และรักษาทะเลหน้าบ้าน ของชุมชนบาเก้นเคย”. สำนักงานกองทุนฟื้นฟูและพัฒนาเกษตรกรรม จังหวัดสตูล.

นภาพร ะวานนท์ และคณะ. (2542). “การพัฒนาด้านความเข้มแข็งของชุมชน”.

รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มนัสศิริ ลูกรักษ์. (2543). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำประมงเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง กรณีศึกษาชุมชนประมงพื้นบ้าน บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอ สิเกา จังหวัดตรัง**. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

บรรจง เทียนสงฆ์. (2553). “โครงการเชื่อมโยงระบบการผลิตปูม้าและธุรกิจปูม้าโดยชุมชนมีส่วนร่วม” รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ประเวศ วะสี. (2552). กระบวนทรรศน์ใหม่ในการพัฒนาประเทศไทย มุฉินิธาสถารณสุขแห่งชาติ (มสช): กรุงเทพฯ.

ปราณี หมอนทองแดง. (2553). ทิศทางการพึ่งตนเองในสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป: ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านสองแห่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: กรุงเทพฯ.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2537). สิทธิมนุษยชนและการพัฒนา ในจตุรงค์ บุณรัตน์สุนทร (บรรณาธิการ) *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย: วิถีใหม่แห่งการพัฒนาแห่งการพัฒนา* (มปท):. เอ็ดดิสเพรสโปรดักส์.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. (2543). “ กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา” รายงานการวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ผาติมะ เกนุย์. (2554). “วิจัยเชิงปฏิบัติการพัฒนาระบบการจัดการข้อมูลตำบลเพื่อสนับสนุนการตัดสินใจพัฒนา เชิงพื้นที่ใน 5 จังหวัดภาคใต้”. รายงานการวิจัย. สำนักงานการวิจัยและพัฒนาเชิงพื้นที่ จังหวัดภาคใต้ตอนกลาง: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาคภูมิ วิธานติวัฒน์. (2546). “ทะเลและทรัพยากรชายฝั่งกับชีวิตที่ต้องการการคุ้มครอง”, *วารสารปากกับชุมชน*. 10 (18).

เทียนชัย วงศ์ชัยสุวรรณ. (2541). *มายาโลกาภิวัตน์ โครงการวิถีชีวิต*: กรุงเทพฯ

ธัญพร วณิชฤทธา. (2550). **การจัดการความรู้ในชุมชน: กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วมจังหวัดสมุทรสงคราม**. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยศิลปากร:

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2537). *แนวคิดและปรัชญาการพัฒนาชนบท*. เอกสารการสอนชุดวิชาการพัฒนาชนบท. มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

- วันสุริยา ยูซง. (2552). **แนวทางในการส่งเสริมการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งของประชาชน ตำบลบางเก่า อำเภอสาบบุรี จังหวัดปัตตานี**. วิทยานิพนธ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- วิชาญ ศิริชัยเอกวัฒน์. (2539). “ยุทธศาสตร์การประมงทะเลของไทย”, รายงานวิจัย. หลักสูตรการป้องกันราชอาณาจักรภาครัฐร่วมเอกชน. วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- วิทยา อภรณ์. (2545). **เครื่องมือประมงแบบทำลายล้างที่ภาคใต้. เพื่อป้องกันพันธุ์**
- วิบูลย์ เข็มเฉลิม. 2548. **คนสวนคิดเรื่องเศรษฐกิจของประเทศ**. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก: <http://manageronlinecom>. (วันที่ 26 กันยายน 2556)
- ศูนย์พัฒนาการประมงแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. (2530). **อนาคตประเทศไทย, รายงานการสัมมนาพร้อมภาคีรัฐบาลและเอกชน 370**.
- สถาบันวิจัยการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง. (2539). “การศึกษาทรัพยากรประมงและการเปลี่ยนแปลงประชากรสัตว์น้ำในทะเลสงขลา: กรณีศึกษาจากเครื่องมือประมง 3 ชนิด”, เอกสารวิชาการ กรมประมง 18: 1-2.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2538). “การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- สุทธิรักษ์ ศรีสุเลิศ. (2551). **การพัฒนาศักยภาพการพึ่งพาตนเองในชุมชน ตำบลถ่อนนาฉับ อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี**. วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- สุลัดักษณ์ สารมณีสพันธ์. (2554). “การจัดการชายฝั่ง : บูรณาการสู่ความยั่งยืน”. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2534). “ทฤษฎีสังคมวิทยา: การสร้างการประเมินค่าและการใช้ประโยชน์”. เจ้าพระยาการพิมพ์.
- _____. (2542). “ทฤษฎีสังคมวิทยา: การสร้างการประเมินค่าและการใช้ประโยชน์”. พิมพ์ครั้งที่ 4. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- _____. (2544). **การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบท ฉบับรวมชุด**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสรี พงศ์พิศ. (2550). **กรอบเกณฑ์ตัวชี้วัดเศรษฐกิจพอเพียง** (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก: <http://www.phongphitcom>. (วันที่ 18 ตุลาคม 2556).
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (2551). “ABC: การวิจัยรูปแบบใหม่เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ รายงานการวิจัย”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สังคีต พิริยะรังสรรค์. (2541). **เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง แนวคิดและยุทธศาสตร์ กรมการพัฒนาชุมชน**.

สำนักงานวิจัยและพัฒนาประมงทะเล. (2556). **เครื่องมือประเภทยาวติดตา** (ออนไลน์)

ที่มา : http://www.fisheries.go.th/marine/Gears/Gill_Net/Gearhtm.

อภิชัย พันธเสน. (2550). “ดัชนีวัดภาวะเศรษฐกิจพอเพียงและสังคมโดยหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” รายงานวิจัย. สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

อภีรักษ์ สงรักษ์ และเกสศิณีย์ แท่นนิล. (2549). “ทัศนคติของชาวประมงทะเลพื้นบ้านในชุมชนประมงทะเลพื้นบ้านบริเวณอำเภอสิเกา จังหวัดตรัง”. เอกสารการประชุมวิชาการประมงประจำปี 2549

อรุณ หงส์ทอง. (2552) **”มาตรการทางกฎหมายในการจัดการ การทำประมงชายฝั่งของประเทศไทย** วิทยานิพนธ์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สัมพันธ์ เตชะอธิก. (2549). “การจัดการความรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข”. มติชน 19 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ปีที่ 29 ฉบับที่ 10327

สิทธิพันธ์ ศิริรัตนชัย. (2551). เอกสารประกอบการสอนวิชาเทคโนโลยีการประมงเบื้องต้น มหาวิทยาลัยบูรพา.

อนุตร กฤษณะพันธุ์. (2539). **ชนิดและปริมาณสัตว์น้ำที่จับได้จากการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน อำเภอสิเกา จังหวัดตรัง**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะวิทยาศาสตร์การประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อภิชัย สมบูรณ์ปกรณ์. (2552). “โครงการงานวิจัยเพื่อวางรูปแบบการพัฒนาของท้องถิ่น”. รายงานวิจัย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อุทัยรัตน์ ณ นคร. (2525). **การเพาะพันธุ์ปลา**. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อุทัยรัตน์ ณ นคร. (2531). **การเพาะขยายพันธุ์ปลา** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

- Allison, E H and F Ellis. (2001). "The Livelihoods Approach and Management of Small-Scale Fisheries Marine Policy" 25(5): 377-388.
- Allison, E H and B Horemans. (2006). Putting the principles of the Sustainable Livelihoods Approach into fisheries development policy and practice Marine Policy 30: 757-766.
- Andrew, N. and Evans, L.(2009). Approaches and Frameworks for Management and Research in Small-scale Fisheries in the Developing World. The WorldFish Center Working Paper 1914. The WorldFish Center, Penang, Malaysia.
- Berkes, F. (2004). Rethinking Community-Based Conservation. Conservation Biology 18(3). 621-630.
- Berkes, F. R.P. Mahon, R. McConney, C. Pollnac, and R. S. Pomeroy. (2001). Managing Small-Scale Fisheries: Alternative Directions and Methods, Ottawa: International Development Research Centre (IDRC).
- Graham, J., Charles, A., and Bull A. (2006). Community Fisheries Management Handbook, Gorsebook Research Institute, Saint Mary 's University.
- McCay, B.J. and S. Jentoft. (1996). Form the Bottom Up: Participatory Issues in Fishers Management. Society and Natural Resources, 9 (3) : 237-250
- McConney, P and Charles, A. (2008). Managing Small-Scale Fisheries: Moving Towards People-Centred Perspectives Handbook of Marine Fisheries Conservation and Management.
- Nonglak Rojanasaeng. (2008). Problems and Prospects of Adaptive Co-Management of Fishery and Coastal Resources in Phangnga Bay, Southern Thailand. Dissertation. Doctor of Philosophy. University of Wisconsin-Madison.
- O'Neal, G. (1993). Concept Paper: Building a Sustainable Development Infrastructure, US Environmental Protection Agency: USA.
- Pomeroy, R. (1994). Introduction In : Community Management and Common Property of Coastal Fisheries in Asian and Pacific: Concepts, Methods and Experiences, Pomeroy, R.S., ed., 1-11. ICLARM Conference Proceeding 45. Manila Philippines.
- Rolling, N. G. (2002). Moving Beyond the Aggregation of Individual Preference. In: Wheelbrows Full of Frogs: Social Learning in Rural Resource Management, ed.

C. Leeuwis and R. Pyburn, 25-47, Koninklijke Van Gorcum, Assen The Netherlands.

Sen, S and J.R. Nielsen. (1996). Fisheries Co-Management: A Comparative Analysis. *Marine Policy* 20 (5): 405-418

United Nations Centre for Human Settlements (UNCHS – Habitat) and Columbia University (1999. Innovative and Effective Uses of Technology, Tools and Methods for Urban Management and Governance Columbia University: USA

ภาคผนวก

**ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้และกิจกรรมที่ดำเนินการมาและ
ผลที่ได้รับตลอดโครงการ**

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
1. ศักยภาพการ พึ่งพาตนเองในการ จัดการทรัพยากร ประมงชายฝั่งของ ชุมชนใน ต. เกาะ สาหร่าย จ.สตูล	1.สำรวจสภาพปัจจุบัน ด้านการจัดการ ทรัพยากรประมง ชายฝั่งของชุมชนใน ต. เกาะสาหร่าย จ.สตูล 2. วิเคราะห์ศักยภาพ การพึ่งพาตนเองในการ จัดการทรัพยากร ประมงชายฝั่งของ ชุมชนใน ต. เกาะ สาหร่าย จ.สตูล กับผู้มีส่วนได้ ส่วนเสีย	1. ได้ดำเนินการสำรวจ สภาพปัจจุบันด้านการ จัดการทรัพยากร 2. ได้ดำเนินการวิเคราะห์ ศักยภาพการพึ่งพา ตนเองในการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนใน ต. เกาะ สาหร่าย จ.สตูล กับผู้มีส่วน ได้ส่วนเสียด้วยการ สัมภาษณ์เชิงลึก ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน เจ้าหน้าที่ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)และการสนทนา กลุ่มย่อย	ข้อมูลสภาพปัจจุบันด้านการ จัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนใน ต. เกาะสาหร่าย จ.สตูล และผลการวิเคราะห์ ศักยภาพการพึ่งพาตนเองใน การจัดการทรัพยากรประมง ชายฝั่งของชุมชนใน ต.เกาะ สาหร่าย จ.สตูล
2. ปัญหาและ อุปสรรคในการ จัดการทรัพยากร ประมงชายฝั่ง ใน การพึ่งพาตนเอง ของประมงพื้นบ้าน ใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล	1.กำหนดประเด็นใน การวิเคราะห์ปัญหา และอุปสรรคในการ จัดการทรัพยากร ประมงชายฝั่ง ในการ พึ่งพาตนเองของ ประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล ด้วยเครื่องมือ (SWOT Analysis) 2. ศึกษาข้อมูลโดยใช้ การทบทวนเอกสาร และวรรณกรรมต่าง ๆ	1.ได้ดำเนินการวิเคราะห์ ปัญหาและอุปสรรคใน การจัดการทรัพยากร ประมงชายฝั่งในการ พึ่งพาตนเองด้วย เครื่องมือ (SWOT Analysis) กับผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียด้วยการ สัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่มย่อย 2. ได้วิเคราะห์ข้อมูลโดย ใช้การทบทวนเอกสาร และวรรณกรรมต่าง ๆ	ผลการวิเคราะห์ปัญหาและ อุปสรรคในการจัดการ ทรัพยากรประมงชายฝั่งในการ พึ่งพาตนเองของประมง พื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล ด้วยเครื่องมือ (SWOT Analysis)

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
3. แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเองด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล	1.กำหนดประเด็นแนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้าน ใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล 2.ศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล 3.ศึกษาดูงานธนาคารกักบ้านบาเก้นเคย จ.สตูล	1. ได้ดำเนินการ ประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อจัดทำแนวทางในการส่งเสริมจากผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน ได้แก่ประชาชนในท้องถิ่น แกนนำชุมชน นักวิชาการ สำนักงานประมงจังหวัด นักวิชาการจากศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) 2. ได้ ศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล 3.ได้ศึกษาดูงานธนาคารกักบ้านบาเก้นเคย จ.สตูล	ผลการวิเคราะห์แนวทางในการส่งเสริมความสามารถในการพึ่งพาตนเอง ด้านการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง ของชุมชนประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูลจาก การศึกษาดูงานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล และศึกษาดูงานธนาคารกักบ้านบาเก้นเคย จ.สตูล

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	กิจกรรมที่ดำเนินการ	ผลที่คาดว่าจะได้รับ
4. รูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	กำหนดประเด็นรูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	ได้ดำเนินการ ประชุมระดมความคิดเห็นเพื่อหาแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล	ผลการวิเคราะห์รูปแบบในการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง โดยเน้นความสามารถในการพึ่งพาตนเองของประมงพื้นบ้านใน ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

แบบประเมินสำหรับประเมินศักยภาพความสามารถในการพึ่งพาตนเอง
ชาวบ้าน ตำบลเกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

ชื่อ-สกุล _____

ที่อยู่ _____ โทร _____

การประเมินการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่ง

1. ในตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่งที่อุดมสมบูรณ์มากน้อยแค่ไหน

2. ในตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่ง เพียงพอต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ

3. คนในตำบลของท่านสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรประมงชายฝั่ง ได้อย่างสะดวกสบาย

4. ตำบลของท่านมีทรัพยากรประมงชายฝั่งเพียงพอสำหรับความต้องการในอนาคต

5. ตำบลของท่านร่วมมือกันรักษาทรัพยากรประมงชายฝั่ง

6. ท่านคิดว่าทรัพยากรประมงชายฝั่งในตำบลของท่านมีจำนวนลดลงเป็นอย่างไร

7. ตำบลของท่านมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ในการทำประมง

8. ตำบลของท่านได้กำหนดว่ามีใครบ้างเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งที่เป็นใช้ประโยชน์และอนุรักษ์การใช้รวมถึงผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ

9. ตำบลของท่านกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการ กำหนดตัวชี้วัด และผลการดำเนินงาน ทั้งในมิติการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ฟื้นฟู

.....

.....

10. มีการติดตามและรายงานผลทั้งในเรื่องการใช้และการฟื้นฟู ทรัพยากรประมงชายฝั่งทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

.....

.....

11. ตำบลของท่านมีที่ปรึกษาเพื่อให้คำปรึกษาอาจจะเป็นนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญในเรื่องทรัพยากรประมงชายฝั่ง

.....

.....

การประเมินการพึ่งพาตนเอง

1. คนในตำบลของท่านมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของตำบล

.....

.....

2. คนในตำบลของท่านสามารถแก้ไขปัญหาที่เผชิญอยู่ได้ด้วยตนเอง

.....

.....

3. ผู้นำในตำบลของท่านสามารถผลักดัน กระตุ้น และร่วมมือกับคนในตำบลเพื่อการบรรลุเป้าหมายร่วมกัน

.....

.....

4. ผู้นำในตำบลของท่านไม่ยึดติดกับระบบเก่า ๆ และมีมุมมองกว้างไกล

.....

.....

5. ผู้นำในตำบลของท่านอุทิศตน เสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่หวังผลตอบแทนและมีความซื่อสัตย์สุจริต

.....

.....

6. ตำบลของท่านมีการระดมเงินทุนจากพี่น้องประชาชนในพื้นที่เพื่อเป็นกองทุนในการพัฒนาพื้นที่ในด้านต่างๆ

.....

.....

7. ผู้นำในตำบลของท่านสามารถเข้าถึงแหล่งเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้าน

.....

.....

8. คนในตำบลมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ นำความรู้ไปใช้ประโยชน์และแก้ไขปัญหา

.....

.....

9. คนในตำบลของท่านได้เข้าร่วมกิจกรรมและการประชุมต่างๆ

.....

.....

10. คนในตำบลของท่านมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายและผลักดันให้ไปสู่เป้าหมาย

.....

.....

11. ในการประชุมหรือปัญหาของตำบลในแต่ละครั้ง คนในตำบลสามารถแสดงความคิดเห็น และรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

.....

.....

12. ตำบลของท่านมีกลุ่มหรือองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยคนในตำบล

.....

.....

การประเมินความเข้มแข็งของท้องถิ่น

1. คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านไม่มีความทุกข์ใจจากภาระหนี้สิน

.....

.....

2. คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีเงินเก็บหรือเงินออม

.....

.....

3. คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่าน รู้สึกว่ามีอาชีพการทำประมงชายฝั่งมีมั่นคงหรือไม่อย่างไร

.....

4. คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีรายได้ที่เพียงพอกับรายจ่าย

.....

5. คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีความรักสามัคคี ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง

.....

6. คนส่วนใหญ่ในตำบลของท่านมีความเอื้อเฟื้ออาทรต่อกัน เช่น การทำบุญ บริจาค เข้าร่วมงานวัด มัสยิด

.....

การประเมินการพึ่งพาซึ่งกันและกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบล

1. การร่วมมือเป็นเครือข่ายกันกับหมู่บ้านอื่นภายในตำบลทำให้หมู่บ้านของท่านพัฒนาได้ดีขึ้น

.....

2. กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านมีการแลกเปลี่ยนทรัพยากร ข้อมูล ความรู้กับหมู่บ้านอื่นๆ

.....

3. คนในหมู่บ้านของท่านชักชวนให้คนจากหมู่บ้านอื่นมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อพัฒนาร่วมกัน

.....

4. กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านสามารถแสดงความคิดเห็นและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

.....

5. กลุ่มในเครือข่ายการพัฒนาระหว่างหมู่บ้านจัดกิจกรรมหรือโครงการพัฒนาตำบลร่วมกัน

.....
.....

6. การร่วมมือเป็นเครือข่ายกับหมู่บ้านอื่นจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกันได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

.....
.....

7. หมู่บ้านของท่านมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านอื่น

.....
.....

8. หมู่บ้านอื่นมีความจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรและสิ่งของต่างๆ จากหมู่บ้านของท่าน

.....
.....

รายชื่อประชาชนให้ข้อมูลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลการสัมภาษณ์

นายสะอาด สหวาลำ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 32 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายอุดร ปันติดา ชาวประมง 128 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายรอมเหม ปันติดา ชาวประมง 128 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายเจ๊ะอาหลี สันโด ชาวประมง 128 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายมะหมาด ดานเด็น ชาวประมง 43 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายดีะเจ็บ แลหมัน ประธานประมงพื้นบ้าน 90 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายซานน ดานเด็น ชาวประมง 131 ม ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายดาหระ อุสมา ชาวประมง 128 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายชอยา นุ้ยทีเนบ ชาวประมง 74 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายดาโหด อุสมา ชาวประมง 119 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายยาหยา อุสมา ชาวประมง 17 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายหมาด อุสมา ชาวประมง 108 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายกอเจ้ม ดานเด็น รองประธาน 101 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายอัมดลรูดเจด สนิก ประธาน ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายบากาก สันโด ชาวประมง ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายห่อเมะอาด ดานเด็น ชาวประมง 89 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายกฤษณะ จงรักษ์ ชาวประมง 49 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายติ่งม๊ะ ทุ่งยอ ชาวประมง 61 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายอุหมาด ตังกระอิ ชาวประมง 32 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายดลฮอนี สุวาลำ ผู้ใหญ่บ้าน 24 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายสุวรรณ ดีกาสม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 74 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายเปิน ลัดเลีย ส อบต 2 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายสุรัตน์ อังสุพานิชย์ ประธานหมู่ 14 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นางสาวเจ๊ะบานี หมัดตุ๊ก อาชีพประมง/โฮมสเตย์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายโมด โกบปุเลา อาชีพประมง/ค้าขาย ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายอาริส แลหมัน อาชีพประมง ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นางอารียา เส็มสมมาตร อาชีพ ประมง/เรือนำเที่ยว/เรือตกปลา ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นางฟาดีมีะ ยะละ สมาชิกอบต.เกาะสาหร่าย หมู่ที่ 6 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายวินัส โกบปุเลา สมาชิกอบต.เกาะสาหร่าย ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายดาหมัด หมิง อาชีพ ประมง ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

นายเต๋า เต๋ส่วน อาชีพประมง ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นางสาวฟารีดา ธนเสน อาชีพรับราชการ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายอาเซ็น สันโด สมาชิกอบต.เกาะสาหร่าย หมู่ที่ 2 ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสรอเอน ดานเด็น สมาชิกอบต.เกาะสาหร่าย หมู่ที่ 1 ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสำสุเด็น ไบดี สมาชิกอบต.เกาะสาหร่าย หมู่ที่ 4 ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายเจ๊ะเหรน อุโหมม กรรมการหมู่บ้าน ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายเจ๊ะหนูน ลัดเลีย สอบต ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายอารี เหมรา กรรมการมัสยิด ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสำหลี อุโหมม กรรมการมัสยิด ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายบุญรักษ์ สันเหล็ม กรรมการมัสยิด ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายประพันธ์ จันงาม กรรมการมัสยิด ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสอและ เหมรา ประชาชน ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายเดช สันโด ประชาชน 57 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายอาเซ็น สันโด สอบต หมู่ที่ 2 31 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายมะมุ สันโด โต๊ะอิหม่าม 45 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายอาหมีน สันโด ประชาชน 72 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสะอาด สุขวาล้า ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 32 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายอุดร ปันติดา ชาวประมง 128 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายรอเหม ปันติดา ชาวประมง 128 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายวินัส โกปปุเลา ส อบต ม5 ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายรอฮาด คูหาสวรรค์ สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายมาเหต นุ้ยเด็น สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายอาริต แลหมัน สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายรอหีม ป้องซ้อ สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายมาเด็น แลหมัน สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสุนันต์ นุ้ยเด็น สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายฉ่ายเด็น แลวยา สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายกิริยา อุโหมม สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
 นายสว่าง หัวนา สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์ ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

**รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางในการแก้ไขและ การวิเคราะห์
SWOT**

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นางเพราลัย อูปลายมอบ	ผู้อำนวยการ สำนักงานประมง	กรมประมง เกษตรกลาง บางเขน
2	นายอดุลย์ แม่เราะ	ผู้อำนวยการ	ศูนย์วิจัยประมง จ.สตูล
3	นายอำนาจ คงพรหม	หัวหน้า สถานี	สถานีประมงทะเลจ.สตูล
4	นายวัชรินทร์ รัตนชู	นักวิชาการประมง	สำนักงานประมง จ.สตูล
5	นายสนยา บุญสุข	นักวิชาการประมง	สถานีประมงทะเล จ.สตูล
6	นายสายันห์ โต๊ะเส้น	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบาย	อบต. เกาะสาหร่าย
7	นายอับดุลรอเชด สันโด	ประธานกลุ่มประมงนุรักษ์	22 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
8	นายอดุลย์ ชนะบันฑิตย์	ประธานกลุ่มท่องเที่ยวอนุรักษ์	22 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
9	นายเดช สันโด	ประชาชน	57 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
10	นายอาเซ็น สันโด	สอบต หมู่ที่ 2	31 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
11	นายมะมู สันโด	โต๊ะอิหม่าม	45 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
12	นายอาหมิน สันโด	ประชาชน	72 ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
13	นายสะอาด สหवाल้า	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	32 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
14	นายอุดร ปันดิดา	ชาวประมง	128 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
15	นายรอหม ปันดิดา	ชาวประมง	128 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
16	นายเจ๊ะอาหลี สันโด	ชาวประมง	128 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
17	นายมะหมาด ดานเด็น	ชาวประมง	43 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
18	นายดี๊ะเจิบ แลหมัน	ประธานประมงพื้นบ้าน	90 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
19	นายชานน ดานเด็น	ชาวประมง	131 ม ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
20	นายดาหรา อูสมา	ชาวประมง	128 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
21	นายชอยา นุ้ยทีเนบ	ชาวประมง	74 ม3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
22	นายดาโหด อูสมา	ชาวประมง	119 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
23	นายยาหยา อูสมา	ชาวประมง	17 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
24	นายหมาด อูสมา	ชาวประมง	108 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
25	นายกอเค็ม ดานเด็น	รองประธาน	101 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
26	นายอัมดลรูเชด สันโด	ประธาน	ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
27	นายบากาก สันโด	ชาวประมง	ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
28	นายห่อเมะอาด ดานเด็น	ชาวประมง	89 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
29	นายกฤษณะ จงรักษ์	ชาวประมง	49 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
30	นายติ่งอ๊ะ ทุ่งยอ	ชาวประมง	61 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
19	นายอุหมาด ตังกระอิ	ชาวประมง	32 ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
20	นายดลฮอนี สุवाल่ำ	ผู้ใหญ่บ้าน	24 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
21	นายสุวรรณ ตีกาสม	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	74 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
22	นายเปิน ลัดเลีย	ส อบต	2 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
23	นายสุรัตน์ อังสุพานิชย์	ประธานหมู่ไข่	14 ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
24	นายเจ๊ะเหรน อุโหมย	กรรมการหมู่บ้าน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
25	นายเจ๊ะหนูน ลัดเลีย	ส อบต	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
26	นายอารี เหมรา	กรรมการมัสยิด	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
27	นายสำลี อุโหมย	กรรมการมัสยิด	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
28	นายบุญรักษ์ สันเหลิม	กรรมการมัสยิด	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
29	นายประพันธ์ จันงาม	กรรมการมัสยิด	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
30	นายอำพร เอียดนุช	ผู้อำนวยการโรงเรียน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
31	นายสอและ เหมรา	ประชาชน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
32	นายสุวัช สุवाल่ำ	มิลาล	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
33	นายเจ้มา ตีกาสม	ประชาชน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
34	นายหมัด หนูชูสุก	ประชาชน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
35	นายป่าว สุवाल่ำ	ประชาชน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
36	นางสาวเจ๊ะบาหนี สุवाल่ำ	ประชาชน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
37	นายสมศักดิ์ สันเหลิม	ประชาชน	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
38	นายวีระ ยีละงู	กรรมการธนาคารหมู่ไข่	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
39	นายกิริยา แวอาหล่ำ	กรรมการมัสยิด	ม4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
40	นายเจ๊ะหมาน มีกาเดีย	ประชาชน	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
41	นายอมมีหลี บนหลี	ประชาสัมพันธ์ กลุ่ม	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
42	นายวินัส โกบปุเลา	ส อบต ม5	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
43	นายรอฮาด คูหาสุวรรณค์	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
44	นายมาเหต นุ้ยเด็น	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
45	นายอาริต แลหมัน	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
46	นายรอหิม ป้องซ้อ	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
47	นายมาเด็น แลหมัน	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
48	นายสุนันต์ นุ้ยเด็น	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
49	นายฉายเด็น แลวายา	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
50	นายกิริยา อุโหมย	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
51	นายสว่าง หัวนา	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
52	นายนเรศ ยะระะ	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
53	นายไพฑูรย์ สาดล	สมาชิกกลุ่มประมงนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
54	นายอับดุลเลาะ เล็นสมมาตร	สมาชิกกลุ่มประมงนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

**รายชื่อแกนนำที่ประชุมระดมความคิดเห็นและพัฒนากิจการตำรวจพรมงชายฝั่ง
เพื่อการพึ่งพาตนเอง ในพื้นที่ ต.เกาะสาหร่าย**

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
1	นายสะอาด สหवाल้า	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	32 ม.3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
2	นายอุดร ปันติดา	ชาวประมง	128 ม.3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
3	นายรอมเหม ปันติดา	ชาวประมง	128 ม.3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
4	นายเจ๊ะอาหลี สันโด	ชาวประมง	128 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
5	นายมะหมาด ดานเด็น	ชาวประมง	43 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
6	นายตี๊ะเจ๊็บ แลหมั่น	ประธานประมงพื้นบ้าน	90 ม.3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
7	นายชานน ดานเด็น	ชาวประมง	131 ม. ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
8	นายดาหระ อุสมา	ชาวประมง	128 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
9	นายชอยา นุ้ยทีเนบ	ชาวประมง	74 ม.3 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
10	นายดาโหด อุสมา	ชาวประมง	119 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
11	นายยาหยา อุสมา	ชาวประมง	17 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
12	นายหมาด อุสมา	ชาวประมง	108 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
13	นายกอเค็ม ดานเด็น	รองประธาน	101 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
14	นายอัมดลรูเจด สนิก	ประธาน	ม.2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
15	นายบากาก สันโด	ชาวประมง	ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
16	นายห่อเมะอาด ดานเด็น	ชาวประมง	89 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
17	นายกฤษณะ จงรักษ์	ชาวประมง	49 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
18	นายติงอมีะ หุ้ยยอ	ชาวประมง	61 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
19	นายอุหมาด ตังกระอิ	ชาวประมง	32 ม.1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
20	นายดลฮอนี สุवाल้า	ผู้ใหญ่บ้าน	24 ม.4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
21	นายสุวรรณ ดีกาสม	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน	74 ม.4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
22	นายเปิน ลัดเลีย	ส. อบต.	2 ม.4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
23	นายสุรัตน์ สังสุพานิชย์	ประธานปูไข่	14 ม.4 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
24	นายรอสาด คูหาสวรรค์	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
25	นายมาเหยด นุ้ยเด็น	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
26	นายอาริต แลหมั่น	ประธานกลุ่มกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
27	นายรอมิ๋ม ป้องซ้อ	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
28	นายมาเด็น แลหมั่น	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
29	นายสุนันต์ นุ้ยเด็น	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
30	นายฉายเด็น แลวैया	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
31	นายกิริยา อุโหยม	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	ที่อยู่
32	นายสว่าง ห้วนนา	สมาชิกกลุ่มประมงอนุรักษ์	ม5 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
33	นายอดุลย์ ชนะบัณฑิตย์	ประธานกลุ่มท่องเที่ยวอนุรักษ์	ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
34	นายเดช สันโด	ประชาชน	ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
35	นายอาเน็น สันโด	สอบต หมู่ที่ 2	ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
36	นายมะมู สันโด	โต๊ะอิหม่าม	ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
37	นายอัมตลอรูเจด สันโด	ประธาน	ม2 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล
38	นายบากาก สันโด	ชาวประมง	ม1 ต.เกาะสาหร่าย จ.สตูล

รายชื่อผู้เข้าร่วมกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ และการร่วมขับเคลื่อนชุมชนประมงต้นแบบเพื่อการพึ่งพา

ตนเอง ต.เกาะสาหร่าย

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
1	รอชีชี๊ะ อะละมาด	114 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
2	อาหมีน สีนโด	72 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
3	เยาวนี นกเกษม	61 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
4	วัลลี ดิงหวัง	25 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
5	เมาะโหม จิแอ	37 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
6	เอกชัย นกเกษม	ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
7	อาเร็ด ดิงหวัง	40 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
8	อาหมีน บังเลมา	37 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
9	ภานุศักดิ์ สันเงะ	27 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
10	มฮัมมัดซึกกี สันเงะ	27 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
11	อิสมาแอณ จิแอ	60 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
12	สอาด ยาระ	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
13	รีบ๊ะ สีนโด	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
14	รณหยัน บุญตาหา	80 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
15	อันดรอเชล สีนโด	27/2 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
16	อดุลย์ ชนะบัณทิต	41 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
17	สมพงศ์ ลูกชน	ศูนย์เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำสตูล
18	หรีหวัน สีนโด	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
19	สุกัญญา แสหมัน	72 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
20	ตีรอกีเยะ สีนโด	22 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
21	จิรายา สีนโด	42 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
22	สากีน๊ะ สีนโด	42 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
23	แสหนาบ เหมนะ	55 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
24	มามู สันจิ	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
25	ลมลี บังเลอะ	32 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
26	บาหนี่ สีนโด	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
27	วรรณา เบ็ญหมัด	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	ที่อยู่
28	รอชีน๊ะ อะละมาด	43 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
29	มะหมาด ดานเด็น	43 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
30	เกวลี บันดิกา	132 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
31	อาสันต์ อูมา	132 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
32	อาอีจ๊ะ สันโด	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
33	ยาเรียร์ สันโด	34 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
34	เดช สันโด	51 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
35	ยาหยา อูสมา	17 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
36	กุหลาบ กูมาะแล	108 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
37	หมาด อูสมา	108 ม1 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
38	ซิดีอาหมาด นิสาล๊ะ	42 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
39	ยะวณนา ปังเลมา	37 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
40	อาซาล สันโด	57 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
41	อุดม ปังเลมา	65 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
42	อามีน สันโด	72 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
43	วัลลี ตีหวัง	25 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
44	เยาวนี นกเกษม	61 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
45	แมะโฮยม จิแอ	37 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
46	เอกชัย นกเกษม	37 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
47	อำภา นอนะ	ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
48	ภานุศักดิ์ สันจ๊ะ	22 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
49	มุฮัมหมัดซึกกี สันจ๊ะ	22 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
50	อิสมาแอณ จิแอ	60 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
51	สอาด ยะรา	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
52	รีปะ สันโด	43 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
53	รมหยัน บุญตาหา	30 ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล
54	เจ๊ะหะ สันโด	ม2 ต.เกาะสาหร่าย อ.เมือง จ.สตูล

รายชื่อผู้เข้าร่วมศึกษาดูงานบ้านปากันเคยและศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล

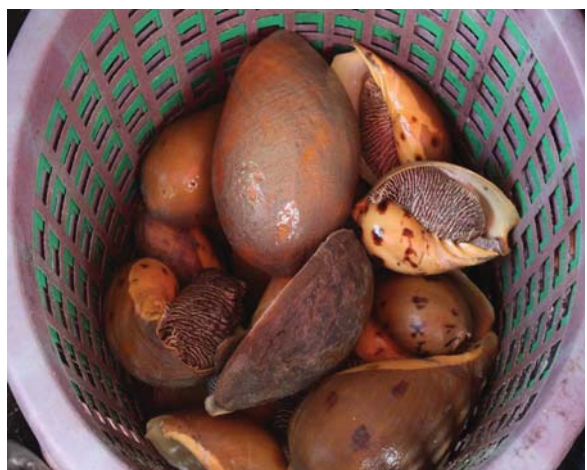
ลำดับที่	ชื่อ-สกุล	อาชีพ	ที่อยู่
1	นายวีระชัย มะสมัน	ประมง	153 ม.3
2	นายอภิชาติ แมะสาและ	ประมง	37 ม.3
3	นางบุหงา อูเด็น	แม่บ้าน (ประธาน)	110 ม.3
4	สีตีเราะะ เส้นดากัน	ประมง	150 ม.3
5	นางแลหนาม อูเด็น	ประมง	43 ม.3
6	นางสาวอิตีอิน๊ะ กูรีกัน	ประมง	33 ม.3
7	นางสาวบี๊ะ โซคงาม	ประมง	3 ม.3
8	นางรอฮานา อำมาตี	ประมง	108 ม.3
9	นางน๊ะ กูรีกัน	ประมง	15 ม.3
10	นายกุสัปติ สดอหลง	ประมง	42 ม.3
11	นายอดุลย์ ชนะบัณฑิต	ประธาน ศูนย์เรียนรู้ บ้านปากันใหญ่	41 ม.2
12	นายดาโหด อูสมา	ประมง	119 ม.1
13	นายเปน ลัดเลีย	ประมง	2 ม.4
14	นายดลฮอนี สวาลำ	ทำสวน	24 ม.4
15	นายอุดม บังแจมา	ประมง	65 ม.2
16	นายอำมีน สันโด	ประมง	72 ม.2
17	นายสำลีเด็น ไบดิ	ประมง	80 ม.4
18	นายอิมาลง อรณาสีใจ	ประมง	22/2 ม.4
19	นายหมาด อูสมา	ประมง	108 ม.4
20	นายอะห์มาร์ อูเด็น	วิทยากร (ปากันเคย)	ม.4
21	นายด๊ะเจิม แลหมัด	ประมง	90 ม.3

ภาพประกอบกิจกรรมวิจัย

กิจกรรมการสำรวจพื้นที่

กิจกรรมการสำรวจการทำประมงชายฝั่ง

กิจกรรมการสำรวจพื้นที่ กลุ่มประมงเชิงอนุรักษ์

กิจกรรมการสำรวจแพปลาและการรับซื้อสัตว์น้ำ

กิจกรรมการสัมภาษณ์เชิงลึก

กิจกรรมจัดประชุมย่อยวิเคราะห์ SWOT

กิจกรรมจัดประชุมกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางแก้ไข

การศึกษาฐานศูนย์วิจัยและพัฒนาประมงชายฝั่งสตูล

การเตรียมความพร้อมเพื่อการถอดบทเรียนแกนนำชุมชนบ้านปากันเคย

การศึกษาดูงานบ้านปากันเคย และกิจกรรมถอดบทเรียน

การประชุมระดมความเห็นเรื่องรูปแบบการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งเอง

การมีส่วนร่วมกับส่วนราชการในกิจกรรมเพื่อการเรียนรู้ของชุมชน

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งร่วมกับชุมชน

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรประมงชายฝั่งร่วมกับชุมชน

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์ให้กับเยาวชน

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมปลูกป่าชายเลน 4 ชั้น

